

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ
В УМОВАХ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

**Збірник тез доповідей учасників круглого столу
5 грудня 2025 року**

**Львів
2025**

УДК 340.12(062.537)
Д 36

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 10 грудня 2025 року)*

Упорядники:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро, доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
КУЧЕР Віталій, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної
поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ

Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період:
збірник тез доповідей учасників круглого столу (м. Львів, 5 грудня 2025 року) /
Упорядники: Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2026. 303 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників круглого столу «Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період», які присвячені історико-теоретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам в умовах війни та післявоєнний період.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав, достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

0.12(062.537)

© Львівський державний
університет внутрішніх справ, 2026
© Автори публікацій, 2026

ЗМІСТ

Алпатова С. Р. Правові механізми захисту права на освіту внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану: виклики імплементації та шляхи вдосконалення	10
Афтанасів В. М. Право на мир як елемент четвертого покоління прав людини	12
Бабій М. В. Політика Великого князівства Литовського щодо українських земель в контексті війни з московією	16
Бабірад Д. В. Цифрові договори в епоху електронної комерції: проблеми укладення та доказування	18
Балинська О.М. Філософія права як прикладна наука та наукова суб'єктність як спосіб її репрезентації	21
Барабаш О. О. Європейські та євроатлантичні етичні стандарти у підготовці поліцейських: вектори інтеграції для системи МВС України	24
Бардалим Д. О. Порушення прав людини під час війни як фактор корекції конституційно-правових інструментів зміцнення державного суверенітету України	28
Бережна Д. Є. Утримання дітей іншими родичами під час воєнного стану: правовий режим майнових прав і способи їх захисту	30
Божик М. І. Встановлення військового конституціоналізму в Україні	33
Бондаренко А. О. Воєнні злочини як форма порушення основоположних прав людини	38
Бортник Н. П., Єсімов С.С. Агресія як міжнародне кримінальне правопорушення	40
Бурда С. Я. Кримінально-правові механізми захисту прав людини в умовах правового режиму воєнного стану	42
Василюк П. Ю. Евтаназія крізь призму захисту прав людини: актуальні цивільно-правові питання	44
Вергун В. А., Тополевський Р. Б. Тактика «живого щита» як воєнний злочин: міжнародно-правові стандарти та практика їх застосування	47
Гончаров В. В. Чи зберігає українське право претензію на легітимний авторитет там, де воно радикально обмежує сумлінну відмову?	50
Горошко В. В. Реалізація принципу верховенства права в умовах воєнного стану	53

Гриневич К. І. Забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення	55
Гураль М. М. Право на належні, безпечні й здорові умови праці	58
Гуща С. С. Конституційна реформа в поствоєнній Україні: необхідність змін для посилення стійкості до зовнішніх загроз	60
Демків Р. Я. Захист персональних даних в умовах воєнного стану	62
Дешко В. В. Війна і держава: як зберігається державність у кризових умовах	64
Дирда А. С. Знищення та розграбування національних Цінностей як воєнний злочин (ст. 438 КК України)	68
Дробенко Д. Ф., Сніжко С. В. Фіксація та використання цифрових доказів у справах, пов'язаних із агресією: стандарти та ризики порушення прав людини	70
Євхутич І. М., Палюх Н. В. Трудові права внутрішньо переміщених осіб: проблеми доступу до праці та шляхи їх вирішення у післявоєнний період	72
Євхутич І. М., Панич А. І. Правові механізми захисту прав людини в умовах війни та післявоєнного відновлення	74
Єлаєв Ю. Л. Деякі питання юридичного дослідження соціальних цінностей у вигляді життя та здоров'я людини, як додаткового об'єкту кримінальних правопорушень проти громадської безпеки	78
Єсімов С. С. Об'єкти адміністративно-правового припинення	80
Жуковець Л. В. Права людини під час війни: правові гарантії та межі їх обмеження	83
Забзалюк Д. Є. Добросовісність у суддівстві як запорука забезпечення верховенства права	85
Здреник І. В. Проблеми захисту права на освіту під час воєнного стану	87
Здреник І. В., Хитра Ю. І. Засади конституційного ладу України: проблеми імплементації в умовах сучасних викликів	90
Іванова Р. Ю. Protection of financial rights of citizens during war: the role of global regulatory standards (IMF, FATF, BCBS)	91
Кандяк Х. Гендерна рівність як індикатор сталого громадянського суспільства	93
Кардаш А. О. Порушення прав людини під час війни: виклики сьогодення	97

Ковалів М. В., Кріль А. Роль приватних виконавців на виконання судових актів у системі правового захисту	100
Козаченко О. І., Пиняга Р. О., Горин В. С. Деякі питання співвідношення змісту оперативно-технічних заходів з відповідними негласними слідчими (розшуковими) діями крізь призму захисту прав людини	102
Колич О. І. Еволюція поняття державного суверенітету в умовах цифрової доби	104
Колич О. І., Лофринець В.Є. Міжнародно-правові стандарти як джерело формування конституційного права України	106
Колич О. І., Оніщук Я. О. Дотримання професійної таємниці під час дистанційної юридичної роботи	108
Колич О. І., Смага А. В. Етичні стандарти публічної комунікації юриста в епоху соціальних мереж	110
Копан О. В., Мельник В. І. Вплив організованої злочинності на стан захисту прав людини в умовах сучасних безпекових загроз	113
Копко Н. М. Роль верховної ради України у захисті прав людини в процесі ухвалення законів воєнного часу	115
Кошарюк Д. С. Гендерна рівність і захист жінок в процесі державотворення	117
Кривуля М. О. Трансформація трудових відносин в умовах воєнного стану: аналіз Закону № 2136-ІХ та подальші перспективи	119
Куракін О. М. Національні традиції правового регулювання та євроінтеграція: питання співвідношення	121
Кучер В. В. Потреба дослідження питань державотворення та правотворення в Україні в умовах воєнного стану	123
Лавренюк О. Ю. Питання новелізації прав інтелектуальної власності працівників підрозділів сектору безпеки і оборони	125
Лебіга А. В. Війна як каталізатор модернізації українського державотворення	127
Лофинець В. Є. Інститут спеціального уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців: зарубіжний досвід та впровадження в Україні	129
Луцький Т. М. Відповідальність за порушення недоторканості житла	133
Маринович А. В. Гарантії захисту трудових прав осіб з інвалідністю	136
Мартинюк О. В. Обмеження трудових прав під час війни: допустимі межі гарантії їх відновлення	138

Мацелко О. В. Законодавчі механізми захисту прав військовослужбовців та мобілізованих громадян в умовах війни	141
Мельник Н. В. Імплементация міжнародних стандартів прав людини в національне законодавство України	143
Миськів Д. В. Масові порушення прав людини на окупованих територіях: механізми документування та фіксації	145
Можарівська В. Я. Еволюція захисту прав людини під час війни: міжнародні стандарти та українська практика	147
Оляничук П. А. Права людини в умовах воєнного стану: виклики правотворення та забезпечення правової визначеності	149
Онишків Б. П. Проходження публічної служби в Україні	151
Онишко О.Б. Роль та місце служби пробації у забезпеченні прав людини в Україні	154
Палюх Н. В. Особливості реалізації права особи на конституційну скаргу в Україні в умовах воєнного стану	157
Панич А. І. Особливості реалізації конституційно-правового статусу національних меншин в Україні	159
Парасюк В. М. Окремі питання обмеження права приватної власності в умовах воєнного стану	161
Парасюк В. М., Тищенко С. С. Особливості та проблеми спадкового права в умовах російсько-української війни	164
Петровський А. В. Спрощені судові процедури як гарантія реалізації права на справедливий суд у цивільному процесі України	167
Полторак А. Б. Соціальні та правові чинники формування правового нігілізму серед молоді в Україні	170
Правденко В. С. Захист прав людини в умовах війни: виклики, механізми та пріоритети	172
Прокопович Ю. І. Права людини як складова її правового статусу	174
Проць І.М. Основні аспекти та ознаки закону	176
Пшенична Л. В. Вплив міжнародного кримінального права на повоєнне правотворення в Україні	178
Рабінович С.П. Право на сумлінну відмову від виконання військового обов'язку: які обмеження правомірні під час війни?	182
Радченко А. М. Управління ризиками інформаційної безпеки України: правові, організаційні та технічні аспекти	185
Решота В. В. Право на належне управління (стаття 41 Хартії основних прав ЄС) у контексті імплементації європейських стандартів адміністративної юстиції в Україні	188

Розвадовська С. С. Правове регулювання дистанційної роботи в умовах воєнного стану	191
Романова А. С. Національно-правова ідея – основа збереження української державності	193
Росяк С. Т. Межі свободи думки та слова в інтересах національної безпеки України	196
Рудий Н. Я. Рашизм в українському та міжнародному праві	198
Савайда В.М., Щудла В.В. Право та справедливість у воєнний час: роль суспільства у формуванні довіри до судової системи	202
Савайда О. І. Міграційні права та експлуатаційні ризики: вплив війни на форми торгівлі людьми та їх наслідки для захисту прав людини	204
Сеник П. Р. Вплив міжнародного гуманітарного права на формування післявоєнних стандартів захисту прав людини	207
Сеничак О. С. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини як засіб захисту прав людини	210
Сердюк І. А. Верховенство права в контексті права на справедливий суд	213
Середницька І. А. Права дитини під час війни: сучасні виклики та європейські стандарти	217
Смага А. В. Право на інформацію в умовах війни: теоретичні і практичні аспекти	219
Смага А. В., Тополевський Р. Б. Критичне мислення в роботі правника: виявлення логічних помилок у позиції опонента	224
Сніжко С. В. Кримінально-правовий механізм захисту прав внутрішньо переміщених осіб	227
Сова А. В. Деонтологічні принципи діяльності як гарантія недопущення порушень прав людини	229
Сова А. В. Особливості діяльності Національної поліції у сфері охорони довкілля в умовах воєнного стану	231
Старчук Д. В. Законодавчий процес України	234
Стецюк Н. В. Повноваження конституційного суду України (становлення, зміст та проблеми реалізації)	236
Тарасова М. А. Громадянська свідомість як рушій державотворення під час війни	240
Тацишин І. Принцип «автономії спорту» в проєкті закону України «Про спорт»	242

Тіторчук Х. О. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні	244
Тополевський Р. Б. Теоретико-правові засади захисту цифрових прав та персональних даних в Україні та ЄС	246
Турчин А. П. Лізинг транспортних засобів: особливості, переваги та проблемні аспекти	249
Федіна Н. В. Нормативно-правове регулювання як чинник посилення ролі громадських організацій у публічному управлінні	251
Федіна Н. В., Огороднік А. М. Вплив воєнного стану на адміністративно-правове регулювання	253
Федіна Н. В., Шапірко С. Р. Важливість забезпечення взаємодії громадських організацій з органами публічного адміністрування	255
Федьків І. А. Проведення виборів президента України під час дії правового режиму воєнного стану	258
Фещук Ю. Л., Мельник В. І. Захист прав людини через механізми публічної участі у системі цивільного захисту України	260
Фукал А. Д. Роль права у зміцненні державності в період воєнної агресії	263
Хатнюк Ю. А. Рахункова палата як суб'єкт протидії порушенням бюджетного законодавства	265
Хитра Ю. І. Роль конституційного суду України в забезпеченні верховенства права: аналіз сучасної практики	267
Цвєткова М. А., Загуменна Ю. О. Деякі питання забезпечення безпеки дітей в умовах воєнного стану в Україні	269
Церковник С. І., Когут В. М. Взаємодія публічної влади та прав людини під час війни: виклики правової держави	272
Шевців М. Б., Мартинюк О. В. Баланс влади в умовах воєнного стану: конституційно-правовий аспект	274
Шевцова А. І. Підстави зміни і припинення цивільних правовідносин	276
Шевчук С. І. Обов'язок захисту вітчизни та його реалізація в умовах сьогодення	279
Шишко В. В. Проблеми громадянського суспільства в Україні в умовах воєнного стану: філософсько-правовий аспект	284
Шопіна І. М. Проблеми удосконалення правового статусу військового омбудсмана	285
Шумик О. М. Загальні засади відмежування колабораційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень	287

Шумик О. М. Особливості відповідальності неповнолітніх у кримінальному праві	290
Шумик О. М. Конституційно-правовий режим воєнного стану в Україні: теоретичні та практичні аспекти	294
Юркевич Х. М. Поняття, ознаки та перспективи правового регулювання цифрової речі за цивільним законодавством України	297
Яремчук В. Д. Справедливість як базова правова цінність у поглядах Євгена Ерліха	299
Ящур П. О. Конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану: місце і роль вогневої підготовки працівників Національної поліції у системі стійкості держави	301

Алпатова С. Р.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Куракін О. М.

професор кафедри державно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСВІТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Повномасштабне вторгнення в Україну спричинило безпрецедентну хвилю внутрішнього переміщення населення, що створило численні виклики для реалізації конституційного права на освіту. Станом на березень 2025 року в Україні зареєстровано понад 4,6 мільйона внутрішньо переміщених осіб, з яких майже 20% становлять діти до 18 років [1]. Ця ситуація актуалізує питання ефективності правових механізмів захисту освітніх прав найбільш вразливої категорії населення в умовах воєнного стану.

Нормативно-правову основу захисту права на освіту становить Конституція України, яка в статті 53 гарантує право кожного на освіту, а також спеціальне законодавство [3]. Базовим актом у цій сфері є Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», чинна редакція якого від 4 квітня 2025 року передбачає, що взята на облік внутрішньо переміщена особа має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування [2]. Стаття 57-1 Закону України «Про освіту» закріплює, що в умовах воєнного стану здобувачам освіти гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників [5].

Однак практична імплементація цих правових норм стикається з численними викликами. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України, станом на 2024-2025 навчальний рік сотні тисяч дітей в Україні змушені навчатися дистанційно, причому значна частина з них не мають доступу до очного навчання саме через брак укріплень на прифронтових територіях [4].

Особливо гостро проблема доступу до освіти постає для дітей внутрішньо переміщених осіб у контексті політики «Школа офлайн», запровадженої Міністерством освіти і науки. Згідно з цією політикою, діти внутрішньо переміщених осіб повинні переводитися до шкіл за місцем фактичного перебування для навчання в очному форматі, що викликало обґрунтовану критику з боку батьків та правозахисників. Дослідження показують, що діти внутрішньо переміщених осіб часто змушені змінювати три і більше місць проживання протягом року, що робить їх особливо вразливими до освітніх втрат. Крім того, серйозною проблемою залишається якість дистанційної освіти для тих дітей, які не можуть відвідувати школи очно, адже лише близько третини педагогів

організують належну групову роботу учнів під час дистанційного навчання [6]. Регулярні відключення електроенергії внаслідок ракетних ударів по енергетичній інфраструктурі створюють додаткові перешкоди для здобуття освіти в дистанційному форматі.

Іншим викликом є відсутність єдиного національного реєстру здобувачів освіти, що ускладнює контроль за здобуттям освіти дітьми, які знаходяться в складних життєвих обставинах через воєнні дії. Масове переселення всередині країни та за кордон ускладнює роботу соціальних органів з контролю за здобуттям освіти, а значна частина батьків заявили про складний емоційний стан та психологічні проблеми їхніх дітей. При цьому робота психолога з учнем у закладі освіти можлива лише за згоди батьків, що обмежує можливості надання психологічної підтримки дітям-переселенцям, які її потребують. Важливим аспектом захисту права на освіту є забезпечення фінансування освітньої діяльності для внутрішньо переміщених осіб, адже потреби значно перевищують наявне фінансування, особливо щодо будівництва укриттів у прифронтових областях. Станом на 2024-2025 навчальний рік в Україні функціонує 674 інклюзивно-ресурсних центри, які надають послуги дітям з особливими освітніми потребами, в тому числі з числа внутрішньо переміщених осіб, проте значна частина центрів знаходиться на тимчасово окупованій території, що обмежує доступ до спеціалізованих освітніх послуг [7].

Для вдосконалення правових механізмів захисту права на освіту внутрішньо переміщених осіб необхідно здійснити комплекс заходів. По-перше, доцільно внести зміни до законодавства, які б чітко закріплювали право дітей внутрішньо переміщених осіб на вибір між очною та дистанційною формою навчання незалежно від наявності укриттів у школі за місцем перебування, з урахуванням нестабільності житлової ситуації переселенців. По-друге, необхідно створити єдиний національний реєстр здобувачів освіти, що дозволить здійснювати ефективний контроль за реалізацією права на освіту та своєчасно виявляти дітей, які з незрозумілих причин не здобувають освіти. По-третє, слід розробити адаптивні державні стандарти освіти для умов воєнного стану, які враховуватимуть реальні можливості закладів освіти та особливості дистанційного навчання. По-четверте, доцільно запровадити спеціальні компенсаційні освітні програми для дітей внутрішньо переміщених осіб, які зазнали значних освітніх втрат внаслідок неодноразових переміщень та перерв у навчанні. По-п'яте, необхідно розширити мережу психологічної підтримки для дітей-переселенців з можливістю надання допомоги без обов'язкової згоди батьків у випадках явної потреби.

Право на освіту є основоположним соціально-культурним правом, реалізація якого в умовах воєнного стану вимагає особливої уваги держави до забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Вдосконалення правових механізмів захисту права на освіту внутрішньо переміщених осіб має включати як зміни законодавства в напрямку гнучкішого підходу до форм навчання, так і збільшення фінансування освітньої інфраструктури, створення системи моніторингу та компенсації освітніх втрат. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом ефективності запроваджених заходів та розробкою довгострокової стратегії відновлення освітньої системи в повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Кількість ВПО в Україні, зокрема дітей, на березень 2025 р. URL: <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-nalichuietsia-4-6-mln-vnutrishnoperemishchenykh-osib/> (дата звернення: 19.11.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
4. Українська правда. Життя. Дистанційка залишається, але не для всіх: які зміни чекають на школярів і вчителів. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/mon-oprilyudnilo-plan-povernennya-ditey-do-oschnogo-navchannya-302908/> (дата звернення: 19.11.2025).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
6. З вересня 2025 року розпочнеться «Школа офлайн»: деталі. Гвара Медіа. URL: <https://gwaramedia.com/z-pershoho-veresnia-2025-roku-rozpochnetsia-shkola-oflayn-detali> (дата звернення: 19.11.2025).
7. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані про інклюзивно-ресурсні центри. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 19.11.2025).

Афтанасів В. М.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Панкевич О. З.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

старший науковий співробітник

Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича

(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук України)

ПРАВО НА МИР ЯК ЕЛЕМЕНТ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Розуміння права на мир у системі сучасної правової доктрини набуває першочергового значення в умовах, коли воєнні конфлікти знову стають визначальним чинником світового правопорядку. У контексті повномасштабної війни, яку сьогодні переживає Україна, питання права на мир перестає бути лише теоретичною категорією міжнародного права і стає екзистенційною потребою – як

для людини, так і для Держави. Власне, війна, що торкнулася усіх сфер соціального буття, значною мірою актуалізує переосмислення сутності миру не лише як політичного стану, а як фундаментальної юридичної і моральної цінності, що має знайти своє належне відображення в системі прав людини нового покоління [1, с. 618].

У межах актуальної правової та філософсько-антропологічної рефлексії на тему прав людини того чи іншого порядку, видається доцільним розпочати з розкриття поняття так званого *четвертого покоління прав людини*.

Концепція четвертого покоління прав людини у науковій літературі залишається дискусійною. Якщо ж перше покоління – громадянські й політичні права («liberté») – зосереджувалося на захисті особи від свавілля держави; друге покоління – економічні, соціальні, культурні права («égalité») – надано для забезпечення умов гідного життя; третє покоління – солідарні, колективні права («fraternité») – акцентує на спільній відповідальності міжнародного суспільства чи народів, то четверте покоління, на думку низки вчених, відображає глобальні права, пов'язані з безпекою людства, екологічною стабільністю [2, с. 67], біоетикою [3, с. 13] та цифровою гідністю [4]. Принагідно зауважимо, як слушно зазначає К. Vasak, еволюція прав людини є відображенням розвитку самої цивілізації – переходом від індивідуального до колективного, а відтак – до універсального виміру правового буття [5]. В даному аспекті право на мир виступає не декларативною ідеєю, а вищим щаблем солідарних прав, що втілюють потребу людства у виживанні як спільноти розумних і моральних істот.

Зокрема, як підкреслює М. Baroni, четверте покоління характеризується цінностями ідентичності та принципом застереження («precaution») як аналогами свободи, рівності та солідарності [6].

На наш погляд, вищенаведена класифікація має не тільки історико-епістемічне значення, але й функціональне: вона окреслює горизонт правового реагування на нові виклики, котрі не могли бути передбачені у системах першого-третього поколінь. Саме тому правова наука мусить досліджувати, чи певні «новітні» права – як-от право на мир – відповідають вектору четвертого покоління. Зауважимо водночас, що поняття «четвертого покоління прав» не є нормативно закріпленим та має характер теоретичної категорії, що обумовлює обережність у його застосуванні.

З позицій теорії держави і права, право на мир може бути розглянуте як похідне від принципу верховенства права у його глобальному вимірі [7, с. 326]. Як слушно підкреслює О. Бандура, будь-яке право, що претендує на універсальність, повинно мати онтологічне підґрунтя – воно має не лише юридичну, але й філософську природу [8, с. 57]. У цьому сенсі право на мир є проявом людського прагнення до гармонії, до збереження не лише життя, але й сенсу існування, що є первинною умовою реалізації будь-якого іншого права. Без миру втрачає зміст саме поняття *гідності*, адже війна знищує моральний і правовий фундамент людської свободи.

У конституційному аспекті право на мир досі залишається радше потенційною категорією, ніж усталеним інститутом. У низці держав, зокрема в Конституції Японії (ст. 9) [9] і Конституції Коста-Рики [10], мир набуває характеру принципу

державного устрою, що обмежує військову силу як засіб політики. Водночас у більшості конституцій демократичних держав відсутня пряма норма про право на мир, хоча його елементи імпліцитно закладені в положеннях про право на життя, безпеку, людську гідність і міжнародне співробітництво. Слід звернути увагу, що у європейській доктрині конституціоналізму переважає підхід, за яким право на мир розглядається як похідне від обов'язку держави сприяти збереженню міжнародного правопорядку [11], що ґрунтується на повазі до міжнародного права та принципів Статуту ООН.

Своєю чергою, міжнародна практика формування зазначеного права знайшла відображення у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 39/11 «Декларація про право народів на мир» 1984 р. [12], де проголошено, що життя без війни є головною умовою для здійснення прав людини. І хоча документ має декларативний характер, його значення полягає в легітимації ідеї, що мир – не лише мета, а *юридично значущий стан*, який повинен бути гарантований міжнародною спільнотою.

Варто відзначити, що Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях не визнає право на мир як самостійне, однак у справах, пов'язаних із захистом життя та безпеки (зокрема «Banković and Others v. Belgium and Others» [13]), простежується розуміння, що стабільність миру є складовою забезпечення фундаментальних прав.

На наше переконання, право на мир повинно розглядатися як інтеграційна категорія, що поєднує у собі моральний імператив ненасильства і юридичну вимогу забезпечення безпеки. Не можна погодитися з позицією окремих авторів, зокрема J. Donnelly, який зводить це право до політичної декларації, позбавленої юридичної ваги [14]. З наведеного вбачається, що підхід автора є радше є редуccionістським, оскільки ігнорує факт, що сучасні війни мають не лише міждержавний, а й гуманітарний вимір, а отже, заперечення юридичної сутності миру означає заперечення самої здатності права реагувати на виклики цивілізації.

Разом з тим, не можна заперечити, що юридична кодифікація права на мир стикається з труднощами нормативної визначеності. Як зазначає М. Нюняк, право на мир є синтетичним феноменом, який потребує не декларативного, а інституційного закріплення в системі конституційного права [15, с. 241]. Йдеться не лише про відображення цього права в тексті Основного Закону, але й про створення механізмів його реалізації – через національну безпекову політику, гарантії прав людини під час воєнного стану, а також міжнародно-правову кооперацію держав.

Вітчизняний досвід війни демонструє унікальну правову реальність: право на мир тут постає не як абстракція, а як щоденна юридична боротьба за саме існування правопорядку. Конституція України наразі не містить прямого положення про право на мир, проте сама її система цінностей – гідність, свобода, справедливість – вже імпліцитно вбирає цей зміст. Саме тому в повоєнному оновленні тексту деяких положень Основного Закону доцільно розглянути питання нормативного закріплення права на мир як складової *ціннісного ядра українського конституціоналізму*.

У підсумку, констатуємо: право на мир є необхідним етапом розвитку правової цивілізації, що переходить від антропоцентричної до космополітичної моделі прав

людини [16, с. 161]. Своєю чергою, його включення до системи четвертого покоління прав людини відповідає логіці глобалізації, коли права перестають бути лише правами індивіда й стають правами людства як єдиної морально-правової спільноти. Без миру жодна правова система не може нормально функціонувати, а тому право на мир – це не право «додаткове», а право первинне, на якому ґрунтується можливість реалізації усіх інших людських прав.

Список використаних джерел:

1. Мануїлова К.В. Міжнародно-правові аспекти прав людини в умовах збройних конфліктів. *Права людини в період збройних конфліктів*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»: у 2 т. Одеса, 2022. С. 615-618.
2. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51-68. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-06-051>
3. Афтанасів В.М., Панкевич О.З. Постмортальна репродукція: біоетичні та правові аспекти. *Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період*: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 12 грудня 2024 року) / Упорядники: Д.Є. Забзалюк, Р.Я. Демків. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 12-15.
4. Барабаш О.О., Грищук А.Б., Яцків Д.В. Європейські стандарти захисту прав людини в умовах цифровізації судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 307-311. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/74>
5. Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle. The Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*, 1977.
6. Baroni M.J. Fourth Generation Human Rights in View of the Fourth Industrial Revolution. *Philosophies*. 2024. Vol. 9 (2). P. 39. DOI: <https://doi.org/10.3390/philosophies9020039>
7. Барабаш О.О. Реалізація принципу верховенства права: інноваційні технології та підходи у світлі забезпечення світопорядку. *Держава та регіони*. 2023. Серія: Право. №1 (79). С. 324-330. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.53>
8. Бандура О.О. Онтологія права як складова філософії права (деякі міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. №2 (12). С. 55-65.
9. Constitution of Japan of 03.05.1947. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
10. Constitución Política de la República de Costa Rica of 1949. URL: https://sitiopruebas.tse.go.cr/sitiobloqueadoTSE/?_event_transid=4a05ddaa5210fdd4f351412435042c19a06e63dab6acff05e8b89a97d808104e

11. García-Salmones M. Walther Schücking and the Pacifist Traditions of International Law. *European Journal of International Law*. 2011. Vol. 22. Iss. 3. P. 755-782. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chr055>
12. UN General Assembly Resolution 39/11 «Declaration on the Right of Peoples to Peace» of 12.11.1984. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-peoples-peace>
13. Banković and Others v. Belgium and Others. App 52207/99. Judgement 12.12.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22099>
14. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. 3rd ed. *Cornell University Press*. 2013. 336 p.
15. Ноняк М.В. Право людини на мир: філософсько-правовий контекст. *Правова держава*. 2024. Вип. 35. С. 233-242.
16. Сухорольський П.М., Ткач Я.В. Європейський Союз як втілення концепції космополітичної демократії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 5. С. 160-166. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-5.25>

Бабій М. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Мельник Н. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОЛІТИКА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ З МОСКОВІЄЮ

Протягом XIV ст. велика частина території колишньої Київської держави – спочатку Берестейщина, Пінщина, потім Волинь, ЧерніговоСіверщина, Київ і Поділля перейшли під владу Великого князівства Литовського. Включення українських земель до складу Великого князівства Литовського характеризувалося політикою «оксамитового проникнення» – це термін, що описує м'яку, ненасильницьку зміну влади, яка розпочалася 1362 р. – битві на р. Сині Води. Фактично від часу входження українських земель до складу Великого князівства Литовського тривалий час розвивалося на основі традицій руської державності. Це простежувалось, насамперед, у самій державній організації, суспільному ладі та, особливо, в законодавстві.

По-перше, литовці фактично зберігали стару систему управління – удільні князівства, в яких, однак, руська князівська династія змінилася на литовську. На зламі XIV–XV ст. знову піднісся Київ як адміністративний, культурний та релігійний центр у Середній Наддніпрянщині. Він відігравав помітну роль у розкладі політичних сил на теренах усієї Східної Європи. Відомо, що в Києві почали карбувати власну монету. По-друге, структура адміністрації литовського князя розбудовувалась за руським зразком. По-третє, руське боярство переходило на службу до Литви. По-четверте, литовці запозичили руський досвід військової

організації, спорудження фортець. По-п'яте, литовці налагодили руську систему оподаткування. Нарешті, розширилася сфера впливу руського православ'я на терени Литовської держави. «Руська правда» утвердилася державною правовою основою, а руська (староукраїнська чи старобілоруська) мова визнавалася офіційною державною мовою [1, с. 90].

На відміну від політики Великого князівства Литовського політика включення Російської імперії та сучасної Росії суттєво відрізняється. Політика «русифікації» – сукупність дій, спрямованих на зміцнення російської політичної та культурної переваги шляхом переведення населення на російську мову й культуру та його подальшої асиміляції [2].

Прикладами русифікації є Емський указ (1876 р.) та Валуєвський циркуляр (1863 р.). У 1863 р. був виданий Валуєвський циркуляр-розпорядження царського уряду про заборону друкувати українською мовою. Автор циркуляру – реакціонер «найвищого гатунку», міністр внутрішніх справ П. Валуєв заявляв, що «ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може». За циркуляром заборонялося друкувати українською мовою будь-яку літературу, крім художньої, проте царська цензура під різноманітними приводами обмежувала її друкування. Тому з 1863 р. видання книг українською мовою у межах Російської імперії майже припинилося [3, с. 128].

Емський указ 1876 р. – це царський документ, який суттєво обмежив розвиток української культури. Він забороняв друк книжок українською мовою (крім художніх творів із цензурним дозволом), ввезення літератури з-за кордону, театральні вистави та публічні читання українською, а також використання української мови в освіті. Указ став одним із найжорсткіших актів русифікації II пол. XIX ст., спрямованим на витіснення української мови з публічного життя [4].

Отже, порівняння цих політик дає можливість суспільству ознайомитися та відчувати різницю між м'якими та жорсткими методами інтеграції українських земель у чужі державні структури. На відміну від Російської імперії Литовська влада застосовувала поступову й толерантну стратегію, зберігаючи закони і традицію, тоді як Російська імперія застосовувала й досі продовжує застосовувати в сучасній російсько-українській війні насильницькі та жорстокі методи захоплення.

Список використаних джерел:

1. Терлюк І. Я. Історія держави і права України (Доновітній час) : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2006. 400 с.
2. Вікіпедія: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
3. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : навчальний посібник. Вид. 2-ге і перероб. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
4. Емський указ. URL: https://movahistory.org.ua/index.php/%D0%95%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82

Бабірад Д. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Парасюк В. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЦИФРОВІ ДОГОВОРИ В ЕПОХУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Стрімкий розвиток електронної комерції зумовив трансформацію традиційних підходів до укладення та виконання цивільно-правових договорів, формуючи нову правову реальність – цифрові договори. Умови цифровізації суспільства розширили можливості суб'єктів цивільного обороту, спростивши комунікацію та прискоривши обмін волевиявленнями між сторонами. Водночас використання електронних засобів фіксації правочинів породжує низку правових проблем, пов'язаних із визначенням моменту укладення договору, ідентифікацією сторін, належністю та допустимістю електронних доказів, а також забезпеченням автентичності та цілісності електронних документів.

У сучасних умовах особливої актуальності набувають питання правової природи цифрових договорів, співвідношення електронної форми правочину з письмовою, а також стандарти доказування у разі виникнення спорів. Незважаючи на нормативне закріплення можливості укладення договорів в електронній формі, судова практика продовжує формувати підходи до оцінки доказів, створених у цифровому середовищі, що свідчить про потребу подальшого теоретичного осмислення та удосконалення правового регулювання цієї сфери.

Отже, дослідження проблем укладення та доказування цифрових договорів є важливим як у теоретичному, так і в практичному вимірах, оскільки забезпечує ефективність цивільного обороту та підвищує рівень правової визначеності в умовах розвитку електронної комерції.

Електронна комерція (e-commerce) є однією з найдинамічніших сфер економічної діяльності, яка за останні десятиліття зазнала експоненційного зростання, особливо в умовах глобалізації та діджиталізації суспільства. В Україні правове регулювання цієї сфери закріплене, головним чином, у Цивільному кодексі України (ЦК України) [1] та спеціальному Законі України «Про електронну комерцію» [2]. Ці акти формально прирівнюють електронний договір, укладений із дотриманням вимог закону (зокрема, з використанням електронного підпису), до письмового, надаючи йому аналогічну юридичну силу.

Відповідно до п.12 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями, підписаний у порядку, визначеному ст. 12 цього Закону, вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі [2].

Договір у сфері електронної комерції – це правочин, укладений між

суб'єктами електронної комерції з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Особливості цих договорів є: дистанційність: укладення відбувається без фізичної присутності сторін (засобами Інтернету, електронної пошти тощо). Формалізм: використання електронної форми представлення інформації є обов'язковим. Швидкість та транскордонність: висока швидкість укладення та виконання, часто з елементом іноземного права. Специфіка сторін: частим є договір, де однією стороною є суб'єкт господарювання (продавець/виконавець), а іншою – споживач. Проте, масовий перехід ділових відносин у цифрове середовище, використання складних технологій (таких як смарт-контракти та блокчейн), а також домінування спрощених форм укладення угод (click-wrap, browse-wrap) загострюють суттєві правові проблеми.

Йдеться не лише про технічну фіксацію волевиявлення, але й про забезпечення правової достовірності та належності електронних доказів у судовому процесі. Це створює нагальну потребу в уніфікації правозастосовної практики та технологічному вдосконаленні механізмів ідентифікації та фіксації волевиявлення сторін для забезпечення стабільності цивільного обороту та захисту прав споживачів в електронній комерції. Незважаючи на формальне прирівнювання електронного договору до письмового за законодавством України, зростання електронної комерції загострює суттєві правові проблеми у сфері укладення та доказування цих угод, що вимагає уніфікації правозастосовної практики та технологічного вдосконалення механізмів ідентифікації та фіксації волевиявлення сторін.

Проблеми укладення електронних договорів. Невизначеність моменту та місця укладення: складнощі з точним встановленням моменту акцепту (прийняття пропозиції), особливо у випадках використання непрямих методів (натискання кнопки, електронні повідомлення, «мовчазна» згода після ознайомлення з умовами).

Визначення місця укладення договору, що критично важливо для застосування норм міжнародного приватного права та вирішення юрисдикційних колізій (особливо в транскордонній електронній комерції).

Ідентифікація та автентифікація сторін: Ризик фальсифікації та складнощі з достовірною ідентифікацією користувачів, які не використовують кваліфікований електронний підпис (КЕП). Застосування простих електронних підписів (логін/пароль, SMS-коди) створює слабку доказову базу щодо належного волевиявлення конкретної особи.

Недостатня обізнаність сторін (особливо споживачів) щодо юридичних наслідків укладення договору шляхом click-wrap (акцепт натисканням кнопки) або browse-wrap (акцепт фактом використання сайту).

Форма та зміст оферти: Проблеми з гарантуванням, що всі істотні умови договору були чітко та однозначно доведені до відома акцептанта до моменту укладення, з огляду на динамічність і часто неструктурований вигляд інформації на комерційних вебсайтах.

Українські вчені в своїх працях приділили значну увагу особливостям укладання електронних договорів. Одні, такі як І. Спасибо-Фатєєва О. Хижняк дотримується думки, що такі договори нічим суттєвим не відрізняються від

простих письмових договорів, що ніяк не порушує відповідних положень ЦК України.

Інші вчені зокрема, О. Єфімов, зазначає, що електронна форма документа не є різновидом простої письмової форми договору, а є якісно новим способом волевиявлення. Автор наголошує на тому, що і електронний документ, і електронний підпис представляють собою певний файл, код, набір байтів машинної інформації. У зв'язку з цим він обґрунтовує необхідність розроблення спеціального правового регулювання електронних договорів, а не штучного пристосування вже наявного законодавства, що встановлює вимоги до простої письмової форми договору [3].

Думається, що дана позиція є дискусійною, оскільки суперечить низці підходів, закріплених у чинному законодавстві та усталених доктринальних позиціях. Це можна обґрунтувати такими аргументами: діюче законодавство не виокремлює електронну форму як окремий вид форми правочину. ЦК України, Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України «Про електронну комерцію» прямо передбачають, що електронний документ є різновидом письмового, якщо містить усі реквізити та може бути ідентифікований. Також Закон України «Про електронну комерцію» вже встановлює особливі правила укладення електронних договорів.

Що стосується проблеми доказування у судовій практиці. Хоча закон визнає електронні договори, судова практика часто вимагає додаткового підтвердження їхньої автентичності та цілісності. Головна складність – забезпечення незмінності (цілісності) та належності електронного доказу (хто саме його створив і коли) без використання КЕП. Потрібна належна фіксація технічних даних (IP-адреси, часові мітки, лог-файли, хеш-суми).

Отже, розвиток електронної комерції зумовив появу нових форм реалізації приватноправових відносин, серед яких особливе місце посідають цифрові договори. Їх укладення здійснюється за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, що потребує адаптації традиційних цивільно-правових конструкцій до умов цифрового середовища. Аналіз проблематики свідчить, що ключовими викликами залишаються: визначення моменту укладення електронного договору, належна ідентифікація сторін, забезпечення автентичності волевиявлення, а також допустимість і доказова сила електронних даних у судовому процесі.

Незважаючи на наявність законодавчої бази, яка регулює електронні правочини, практика застосування норм демонструє потребу у подальшому вдосконаленні правового регулювання та формуванні єдиних стандартів оцінки електронних доказів. Оптимізація цих підходів сприятиме підвищенню правової визначеності, зміцненню довіри учасників електронної комерції та забезпеченню ефективного функціонування цифрового цивільного обороту.

Таким чином, комплексне дослідження проблем укладення та доказування цифрових договорів є необхідною умовою для гармонізації національного законодавства із сучасними тенденціями цифровізації та забезпечення стабільності правових відносин у сфері електронної комерції.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/ed20150903>.
3. Єфімов О. Електронний договір в е-комерції: стислий юридичний аналіз. *Бухгалтерія*. 2016. № 50 (1245). С. 40-43.

Балинська О.М.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ЯК ПРИКЛАДНА НАУКА ТА НАУКОВА СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК СПОСІБ ЇЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Перш ніж перейти до викладу основних положень авторського бачення практичної складової філософії права як науки, варто наголосити на деяких визначальних моментах.

По-перше, філософія права визначає поняття, сутність і функціональність *права як реального соціального явища*. По-друге, тут акцентується саме на понятті «право», що розглядається через призму філософії (як суще/живе право) або є особливою надбудовою на основі філософії (як бажане/ідеальне право). По-третє, філософія права є *галуззю юридичних наук* (як зазначено у паспорті наукової спеціальності 12.00.12); і крім іншого, серед основних напрямів досліджень у цій сфері зазначено також філософські проблеми галузевих юридичних наук, тож тут йдеться власне про *прикладний аспект реалізації права* (до прикладу, філософія злочину і покарання як теоретичне розуміння міграції населення як правового явища). По-четверте, у *філософії права переважає правова (юридична) природа всіх об'єктів* (скажімо, правовий порядок, коли говоримо про буття права, або юридична практика, коли йдеться про професійну сферу реалізації права).

Усе це демонструє філософію права – як світоглядно-прикладну науку (коли правовий світогляд формує правосвідомість і правову поведінку). Іншими словами, прагнучи достеменно розкрити прикладні аспекти функціонування та реалізації права, варто вдатися до філософії права.

При цьому треба наголосити, що «класична» філософія перетворюється у «практичну» тільки *завдяки діяльнісному чиннику* (коли щось починає діяти), а будь-який вид діяльності зумовлений суб'єктом дії. Тож *саме на суб'єктності базується практична філософія права*.

Суб'єктність у науці, або *академічна суб'єктність* – це інтегральна характеристика особистості дослідника (науковця). Ця збірна й водночас цілісно-єдина властивість особи передбачає її умовно десятикратну компетентність: здатність до (1) критичного й (2) аналітичного мислення, вміння (3) виокремлювати проблемні моменти в певній сфері та (4) грамотно формулювати наукові питання,

спроможність (5) вдало підбирати методи наукового пошуку й (6) методично виважено провадити вирішення наукових проблем, (7) самостійно приймати адекватні рішення й (8) формулювати аргументовані висновки у дослідницькому процесі, а також при цьому (9) усвідомлювати свою відповідальність за оприлюднені наукові пропозиції та (10) бачити своє місце в академічному середовищі.

Академічна суб'єктність реалізується через повноцінну участь особи у науковому (дослідницькому, пошуковому) процесі, що за своєю суттю є науковою діяльністю. Основними засадами, на яких має базуватися ця діяльність, є *особиста (!) мотивація дослідника, добросовісність і відповідальність*.

Психологічний контекст суб'єктності розкриває цю цілісну характеристику особи як певну саморегульовану й цілеспрямовану активність, що демонструє її здатність до самостійної реалізації своїх намірів, саморозвитку і досягнення автентичного рівня у своєму житті; при цьому йдеться про здатність індивіда бути ініціативним, діяти автономно й усвідомлювати відповідальність за результати своєї діяльності. В академічному середовищі характеристика суб'єктності має додаткову особливу значущість: саме індивідуальні здобутки демонструють наукову новизну, що, зі свого боку, потребує ще інших особистісних характеристик – *оригінальності й креативності, а іноді навіть сміливості, базованих водночас на адекватній саморефлексії та додержанні норм наукової етики й авторського права*. Тож є підстави стверджувати, що академічна суб'єктність, крім попередньо сказаного, ще й цілком *внутрішньо детермінована* характеристика дослідника.

Проте треба також наголосити, що академічна суб'єктність не буде помітною, якщо не буде зовні проявленою (науковець має продемонструвати себе як суб'єкта дослідження, виразити результати свого наукового пошуку).

Наукове самовираження є способом прояву особистих знань і вмінь дослідника. Тут реалізується ще одна дослідницька характеристика особи – *творчість*, яка дозволяє інтерпретувати вже наявні знання у певній науковій галузі, проявляти авторську дослідницьку позицію, а отже, демонструвати індивідуальний стиль мислення.

При цьому наукове самовираження має певну обов'язкову вимогу – матеріальне оформлення (письмове – у формі наукових публікацій чи інших форм презентації результатів дослідження, усне – у формі доповідей чи виступів, а також участі у наукових дискусіях тощо). У цьому контексті дуже важливо виробити свій унікальний дослідницький підхід, який з часом має стати впізнаваним і пов'язуваним саме з цим науковцем, ідеться про індивідуальний «науковий голос» чи «науковий стиль» – вміння озвучувати свої ідеї та гіпотези з акцентом на власній аналітичній перспективі.

Тож ще одне поняття, яке потребує розгляду в контексті академічної суб'єктності та наукового самовираження, – *наукова ідентичність*. Це також збірна характеристика особи, бо означає сукупність багатьох рис, цінностей, уявлень, які демонструють особливості цієї особи як індивіда; це складне і

багатогранне поняття, що поєднує особисті якості, соціальні ролі, життєвий досвід і самосвідомість. Оскільки досвід і соціальні ролі упродовж життя людини, як правило, змінюються (додаються і коригуються), то ідентичність не може бути статичною характеристикою, вона постійно розвивається під впливом зовнішніх чинників природного і соціального середовищ.

Наукова ідентичність формується і вдосконалюється протягом усього професійного життя дослідника: допоки він (чи вона) здобуває нові знання, вміння і навички, оволодіває новими дослідницькими методиками і техніками, доти у нього (неї) формується своє бачення наукових проблем, виробляється свій дослідницький кодекс наукової етики, окреслюються свої наукові орієнтири і пріоритети. Власне наукова ідентифікація – це перманентний (постійно тривалий) процес, що передбачає визначення власної дослідницької ролі в науці та власного місця в академічному середовищі, що є доволі важливим елементом академічної суб'єктності.

З огляду на сказане, зрозуміло, що сформувати власну академічну суб'єктність через наукове самовираження і наукову ідентифікацію дуже важливо, щоб не загубитися й не «розчинитися» в академічному середовищі до невпізнаваності, а стати науковою особистістю.

Сучасний світ вимагає від людини (а тим більше науковця) не лише наявності знань і вміння ними користуватися, а й здатності вигідно вирізнитися в контексті середовища, відкритості до сприйняття оточення і зворотного зв'язку, а також готовності до адекватних змін власних наукових позицій і підходів. Формування академічної суб'єктності потребує постійного поповнення і поновлення теоретичних знань, розвитку і вдосконалення практичних навичок, критичного осмислення й аналітичної оцінки дійсності, усвідомлення себе й своєї діяльності в межах різнорівневої перспективи (від найближчого оточення – до глобального світу).

Зрозуміло, що самотужки цього досягти вкрай важко або й практично неможливо. Тут кожному досліднику важливо віднайти свою особисто прийнятну інституційну практику. Такими практиками від найпростішого до складнішого є: участь у наукових спільнотах (гуртках, товариствах, школах); індивідуальне наукове наставництво і супровід (керівництво, менторство); отримання доступу до наукових ресурсів (пошукових баз даних, інформаційних центрів, бібліотек, репозитаріїв) та інше.

При цьому треба розуміти, що академічна суб'єктність загалом, як і наукове самовираження та наукова ідентичність зокрема, не можуть бути вимушеними, тобто нав'язаними кимось ззовні; це абсолютно внутрішньо зумовлені прояви дослідника, що визначають його (її) особисту наукову траєкторію. Академічна суб'єктність формується тривалий час; потребує поєднання раціонального, емоційного та морально-етичного рівнів особи; реалізується через активне наукове самовираження; проявляється у самостійному мисленні, самооцінці та творчій інтерпретації. Водночас варто зауважити, що все це має позитивний ефект за умов наявності сприятливого академічного середовища та особистої наполегливості дослідника.

Барабаш О. О.

завідувач науково-дослідної лабораторії
актуальних проблем правозастосовної та правоохоронної діяльності
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
доктор юридичних наук, професор
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА ЄВРОАНТЛАНТИЧНІ ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ У ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ВЕКТОРИ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Реалії повномасштабної війни, в яких сьогодні перебуває Українська Держава, радикально змінили уявлення про безпеку, владу та допустимі межі державного примусу. Війна не тільки загострила потребу у фізичному захисті публічного порядку, а й поставила перед поліцією значно складніше завдання – зберегти гуманістичну природу права в умовах екзистенційної загрози державності, коли бажання виправдати відступ від етичних стандартів міркуваннями доцільності стає особливо сильною. Саме в наведеному аспекті напруження між безпекою та правами людини постає складне питання етичних засад поліцейської діяльності як основного критерію зрілості правової держави, що не відмовляється від своїх цінностей навіть в умовах збройної агресії.

Слід звернути увагу, що проблематика європейських та євроатлантичних етичних стандартів у підготовці поліцейських об'єктивно виходить за межі суто педагогічного чи організаційного дискурсу та, по суті, перебуває у площині сучасного публічного права, де етика професійної діяльності правоохоронця розглядається як нормативно зумовлений елемент демократичного врядування та інституційної легітимності держави [1, с. 40; 2, с. 19]. В такому випадку інтеграція системи МВС України до європейського та євроатлантичного безпекового простору не може обмежуватися формальним запозиченням окремих стандартів або декларативним відтворенням принципів, закріплених у міжнародних документах, а має передбачати глибинну зміну ціннісних засад професійної підготовки поліцейських, де етичний компонент виступає системоутворювальним елементом. Принагідно зауважимо, що саме етичні стандарти, попри наявність законодавчих норм, формують правову культуру поліцейської діяльності [3, с. 545] та визначають характер взаємодії поліції з суспільством, що безпосередньо корелює з концепцією «policing by consent», розробленою у межах англо-скандинавської правової традиції [4].

В сучасній правовій доктрині поліцейська етика розглядається як механізм узгодження норм між позитивним правом і практикою його застосування, адже, як слушно зазначав Р. Дворкін, право не може функціонувати виключно як система правил без врахування моральних принципів, які наповнюють його змістом [5]. У наведеному сенсі підготовка поліцейських у європейських державах базується на аксіомі, відповідно до якої ефективність поліції вимірюється не лише рівнем контролю над злочинністю, а й здатністю діяти пропорційно, передбачувано та з повагою до людської гідності, що прямо корелює з положеннями ст. ст. 2, 3 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

В даному аспекті доцільно зазначити, що Європейський кодекс поліцейської етики, закріплений у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи (2001)¹⁰, формує цілісне бачення поліцейської професії як служби суспільству, в якій етична підготовка охоплює питання законності, підзвітності, недискримінації, гендерної рівності та захисту вразливих груп [7]. Аналогічно, євроатлантичні стандарти, зокрема закріплені в директиві NATO Bi-SC Directive 40-1, акцентують увагу на інтеграції гендерної перспективи, інклюзивності та цивільного демократичного контролю у підготовку персоналу сектору безпеки, в тому числі з поліцією [8]. З наведеного вбачається, що етичні стандарти в європейському та євроатлантичному розумінні є багатовимірною категорією, що поєднує правові, психологічні та соціальні компоненти, а не зводиться до формального дотримання кодексів поведінки.

Звертаючись, наприклад, до шведської моделі підготовки поліцейських, слід підкреслити її принципову орієнтацію на вищенаведену концепцію «*policing by consent*», відповідно до якої легітимність поліцейської влади походить не від примусу, а від довіри суспільства [9, с. 221]. Поліція у Швеції функціонує як інституція для громадян, а не як каральний засіб, що відповідно знаходить своє відображення як у змісті навчальних програм, так і в методах навчання. Цікаво, що понад 30 % навчального часу в поліцейських освітніх програмах Швеції присвячено правам людини, етиці, комунікації, психології та роботі з громадами [10]. Наведене, очевидно, відповідає рекомендаціям CEPOL щодо «*competency-based learning та problem-oriented training*» (навчання на основі компетентностей та проблемно-орієнтоване навчання) [11]. На нашу думку, саме подібна інтеграція етичного компоненту в усі етапи навчального процесу, а не його ізоляція в межах окремої дисципліни, є однією з найважливіших умов формування стійкої професійної правосвідомості поліцейського.

Особливої уваги заслуговує використання в шведській системі підготовки симуляційних технологій, VR- та AR-тренінгів, а також аналізу реальних ситуацій, зокрема кейсів масових заворушень, активного стрільця чи роботи з мігрантами та внутрішньо переміщеними особами [12]. Відтак, етика змінюється у практичну здатність ухвалювати морально та юридично виважені рішення в умовах стресу та невизначеності. В той же час, як слушно зазначає Н. Луман, сучасні соціальні системи потребують не лише нормативного регулювання, а й механізмів зниження складності, і саме належна етична підготовка дає можливість поліцейському діяти адекватно в ситуаціях, де формальні норми не дають однозначної відповіді [13].

Очевидно, вагоме місце у європейських стандартах підготовки поліцейських посідає питання гендерної рівності та інклюзивності, що безпосередньо корелює з вимогами Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 р. [14] та резолюціями Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» [15]. Важливо наголосити, що у шведській моделі підготовки інтеграція гендерної перспективи здійснюється не декларативно, а через включення відповідних модулів у всі рівні навчання, формування гендерно чутливого освітнього середовища та забезпечення рівного доступу жінок до керівних посад у поліції.

Вважаємо, що для України, де питання гендерного балансу в секторі безпеки все ще залишається проблемним, досвід Швеції є надзвичайно релевантним,

особливо з огляду на вимоги Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. №2866-IV [16] та міжнародні зобов'язання держави.

Переносючи викладені вище підходи у площину вітчизняного законодавства, слід наголосити, що правові передумови для імплементації європейських та євроатлантичних етичних стандартів в Україні вже закладені. Зокрема, ст. 6 і 7 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. №580-VIII закріплюють принципи верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, а ст. 11 прямо вказує на партнерський характер поліцейської діяльності [17]. Аналогічно, Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. №2145-VIII [18] та Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII [19] вимагають формування у здобувачів освіти ціннісних орієнтацій, заснованих на правах людини, демократії та соціальній відповідальності. Водночас, погоджуючись із позицією О. Бандурки щодо необхідності етичної трансформації поліцейської освіти [20], вважаємо, що чинна модель підготовки майбутніх поліцейських все ще зберігає дисциплінарно-ієрархічну спрямованість, що може уповільнювати формування моральної автономії майбутніх поліцейських.

В даному аспекті війна як кризовий правовий режим лише підсилює значущість етичної складової підготовки. Так, воєнний стан, запроваджений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. №389-VIII [21], об'єктивно розширює дискреційні повноваження органів правопорядку, в той же час суттєво збільшуючи ризики надмірного втручання у права і свободи людини. Вочевидь, саме етична підготовка, заснована на принципах пропорційності, необхідності та мінімізації шкоди, стає основним превентивним засобом від девіації поліцейської діяльності у бік репресивності.

У підсумку, можна констатувати, що інтеграція європейських та євроатлантичних етичних стандартів у підготовку поліцейських МВС України має розглядатися як стратегічний вектор інституційного розвитку, що передбачає перегляд змісту навчальних програм, методів викладання, системи оцінювання та професійної соціалізації майбутніх правоохоронців. Подібно до шведської моделі, доцільним є більш активне використання симуляційного навчання, міждисциплінарних курсів з етики, прав людини та психологічної стійкості, а також активне залучення міжнародних освітніх програм CEPOL та Erasmus+.

Список використаних джерел:

1. Руденко М.М. Європейські засади і стандарти забезпечення організації та діяльності поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №8. С. 39-41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/6>
2. Швець Д.В., Євдокімова О.О. Поліцейська освіта: європейські підходи до організації та тенденції розвитку. *Наше право*. 2020. №3. С. 17-26. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.2020.3.3>
3. Барабаш О.О., Цуркан-Сайфуліна Ю.В. Правова культура як елемент ефективності заохочувальних норм у процесі розвитку правової політики держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5 С. 544-546. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/137>

4. Ніколенко Л.М. Взаємодія поліції і населення (на прикладі Великої Британії). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія: Право. Вип. 85. Ч. 3. С. 42-46. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.6>
5. Bowie N.E. Taking rights seriously. By Ronald Dworkin. Massachusetts: *Harvard University Press*. 1977. P. 563., 26. *Cath. U. L. Rev.* 908. 1977. URL: <https://scholarship.law.edu/lawreview/vol26/iss4/10> (date of access: 17.12.2025)
6. European Convention on Human Rights of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (date of access: 17.12.2025)
7. The European Code of Police Ethics of 19.09.2001. Recommendation CM/Rec (2001)10 and explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/the-european-code-of-police-ethics-pdf/1680b003e0> (date of access: 17.12.2025)
8. BI-Strategic Command Directive 040-001. Integrative Gender Perspective into The NATO Command Structure. URL: https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/Bi-SCD_040-001.pdf (date of access: 17.12.2025)
9. Собакарь А.О. Застосування європейського досвіду професійної підготовки поліцейських кадрів в умовах розбудови Національної поліції України. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: 30 років незалежності*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. ДДУВС, 19.05.2021. С. 219-222.
10. Процедури підготовки поліцейських в країнах-членах ЄС (навчальні заклади та програми, стандарти оцінки, законодавче регулювання): Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. *Європейський інформаційно-дослідницький центр*. 2020. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28957.pdf> (дата звернення: 17.12.2025)
11. Mihai I-C., Kordaczuk-Was M., Arru M., Caciuloiu A., Marantou A., Apostolou K. CEPOL Portfolio as Major Training Offer for Law Enforcement. *Belügyi Szemle*. 2025. Vol. 73 (9). P. 1967-1980. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2025.v73.i9.pp1967-1980>
12. European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats (EMPACT). *CEPOL*. URL: <https://www.cepoleuropa.eu/training-education/european-multidisciplinary-platform-against-criminal-threats> (date of access: 17.12.2025)
13. Luhmann N. *Law as A Social System*. Oxford Academic. 2004. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198262381.001.0001>
14. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 18.12.1979. United Nations General Assembly resolution 34/180. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (date of access: 17.12.2025)
15. United Nations Security Council Resolutions on Women, Peace and Security. URL: <https://www.un.org/shestandsforpeace/content/united-nations-security-council-resolutions-women-peace-and-security> (date of access: 17.12.2025)
16. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 №2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866->

15#Text (дата звернення: 17.12.2025)

17. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 17.12.2025)

18. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.12.2025)

19. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.12.2025)

20. Бандурка О.М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України: *монографія*. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 780 с.

21. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 17.12.2025)

Бардалим Д. О.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Куракін О. М.

професор кафедри державно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ФАКТОР КОРЕКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗМІЦНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Порушення прав людини під час війни є не лише гуманітарним викликом, але й ключовим фактором корекції та подальшого розвитку конституційно-правових інструментів зміцнення державного суверенітету України. В умовах збройної агресії держава діє у відповідності до Конституції України, яка визначає, що суверенітет і територіальна цілісність є фундаментальними засадами конституційного ладу, а права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Саме тому забезпечення суверенітету не може розглядатися без взаємозв'язку із захистом прав і свобод людини, навіть тоді, коли ці права зазнають тимчасових обмежень через об'єктивні реалії війни.

Запровадження воєнного стану обумовлене прямими конституційними приписами, які допускають застосування особливого правового режиму з метою протидії зовнішній агресії. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах війни органи державної влади та військового командування отримують розширені повноваження для забезпечення оборони, мобілізації ресурсів та підтримання громадської безпеки [2]. Разом з тим, цей закон прямо зазначає, що навіть в особливих умовах держава не може скасувати основоположні права, визначені Конституцією, а обмеження допускаються лише на законній підставі, у необхідних межах та з дотриманням принципу пропорційності [2]. Таким чином, система правового регулювання демонструє прагнення держави забезпечити баланс між вимогами оборони та збереженням

правового порядку.

Війна загострила значну кількість галузевих проблем у сфері захисту прав людини. Значна кількість громадян втратила житло, джерела існування, доступ до медичних послуг, освіти, правосуддя, соціального захисту. Саме тому у законодавстві з'явилися механізми компенсаторного характеру, спрямовані на підтримку постраждалих. Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає правові гарантії соціальної підтримки людей, що вимушено покинули місця проживання, встановлює порядок реєстрації, виплат і доступу до державних сервісів [3]. У цьому контексті внутрішнє переміщення стало одним із найбільших гуманітарних явищ в історії України, що вимагає системних рішень щодо житлових програм, реінтеграції, зайнятості та доступу до правосуддя.

Порушення прав людини під час війни впливає й на формування державної безпекової політики. Закон України «Про національну безпеку України» передбачає, що захист прав людини є складовою сектору національної безпеки, а функціонування цього сектору має здійснюватися відповідно до принципів законності, демократичного цивільного контролю та поваги до прав і свобод громадян [4]. Таким чином, законодавство визнає пряму залежність між довірою громадян до держави, рівнем правових гарантій та стійкістю суспільства перед зовнішніми загрозами. У ситуації війни права людини перестають бути виключно соціальною або гуманітарною категорією – вони стають підґрунтям легітимності та дієздатності держави.

Війна також стимулювала суттєву трансформацію системи публічної влади. Перед державою постала необхідність швидкої адаптації порядку ухвалення рішень, зміни адміністративної та управлінської моделі на центральному і регіональному рівнях. Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість створення військових адміністрацій, розширення повноважень виконавчих органів, тимчасове обмеження діяльності органів місцевого самоврядування у зонах бойових дій або на окупованих територіях [2]. Такі зміни є вимушеними, проте здійснюються у межах конституційного правопорядку, що підкреслює верховенство Основного Закону навіть у часи війни.

На мою думку, воєнні виклики створюють і простір для оновлення законодавства. Тисячі задокументованих порушень прав людини, зокрема воєнні злочини, незаконні утримання осіб, катування, депортації, порушення прав військовослужбовців і цивільних, стали підставою для формування нового напрямку державної політики – комплексного документування порушень та подальшої репараційної та кримінальної відповідальності. Це вимагає вдосконалення національних інструментів захисту прав потерпілих, створення систем врегулювання шкоди, а також адаптації процесуального законодавства.

Важливим наслідком війни стало посилення конституційної ролі громадянського суспільства. Волонтерські організації, правозахисні центри, медіа та ініціативні групи стали реальними суб'єктами зміцнення державного суверенітету, здійснюючи суспільний контроль, участь у правовому документуванні порушень, забезпеченні базових потреб населення, міжнародній адвокації. Ці процеси підштовхують правову систему до формування нових

механізмів взаємодії держави і суспільства на рівні відкритості, довіри та конституційної відповідальності.

У післявоєнний період порушення прав людини стають підґрунтям для модернізації правової системи в декількох напрямках. По-перше, це вдосконалення механізмів захисту прав військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей. По-друге, відновлення прав цивільного населення, яке зазнало окупації, втрати майна чи здоров'я. По-третє, закріплення на рівні законодавства ефективних інструментів притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях, включаючи воєнні злочини. По-четверте, подальше зміцнення гарантій прав людини у системі діяльності сектору оборони та управління державою.

Таким чином, порушення прав людини під час війни не лише відображають масштаби гуманітарних наслідків збройної агресії, а й виступають каталізатором переосмислення та корекції правових механізмів зміцнення українського суверенітету. Україна демонструє прагнення забезпечити верховенство права, зберегти дію конституційного порядку та поєднати інтереси оборони з повагою до прав людини, що є ключовою ознакою правової, демократичної та стійкої держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Бережна Д. Є.

здобувач вищої освіти

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Середницька І. А.

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ІНШИМИ РОДИЧАМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНОВИХ ПРАВ І СПОСОБИ ЇХ ЗАХИСТУ

В умовах воєнного стану питання, хто несе відповідальність за утримання дітей, якщо їхні батьки з якихось причин не в змозі виконувати цей обов'язок, набуває надзвичайної значущості. За роз'ясненням Міністерства юстиції, обов'язок утримувати дитину в таких випадках може бути покладений на інших родичів —

зокрема дідусів, бабусь, братів, сестер або навіть мачуху або вітчима, якщо вони здатні це робити матеріально й існує факт сімейних зв'язків. Цей механізм є важливою гарантією захисту прав дитини, особливо під час війни, коли традиційна роль батьків часто стає проблемною через смерть, мобілізацію чи тяжке становище.

Юридично обов'язок утримання родичами встановлений сімейним законодавством: згідно із Сімейним кодексом України, навіть у разі позбавлення батьківських прав, матеріально забезпечувати дітей вони не втрачають це обов'язок (ч. 2 ст. 166 СК) [1]. Якщо ж батьки відсутні, зникли безвісти або не можуть утримувати, закон відкриває можливість судового покладання обов'язку на інших осіб із кола родичів. При цьому суд з урахуванням фактичних обставин — сімейних зв'язків, матеріального стану потенційних утримувачів, наявності інших родичів — може ухвалити рішення про стягнення аліментів саме з них.

Правовий режим таких майнових прав дітей — це право на аліменти, яке не є спадковим або одноразовим виплатним правом, а стабільним зобов'язанням, що може базуватися на судовому рішенні. За новими нормами, внесеними до законодавства у 2022–2023 роках (зокрема через Закон № 2802-IX, що уточнює порядок утримання) закріплено юридичний механізм, за яким право на аліменти від дідусів, бабусь, братів, сестер або осіб, у сім'ї яких дитина виховувалась, визначається через спеціальні положення (ст. 67-2) [2]. Це означає, що суд може застосувати право, яке регулює утримання саме таких осіб, враховуючи їхні можливості та обставини.

Під час війни це набуває особливої ваги: родичі, які перебувають поруч із дитиною, можуть взяти на себе відповідальність, але без правового закріплення їх обов'язку та відповідних судових рішень дитина ризикує залишитися без належного забезпечення [3]. Судові механізми — це ключовий інструмент для захисту: через позови з аліментів до родичів, які мають матеріальну спроможність, або для встановлення їх обов'язку — можна домогтися матеріальної підтримки дитини.

При цьому справедливість такого зобов'язання оцінюється судом з точки зору балансу між потребами дитини та можливостями родичів: суд враховує, чи є інші утриманці, яких за законом треба залучити, які доходи має потенційний платник, чи він здатний реально надати утримання. Мін'юст у своєму роз'ясненні підкреслює, що суд при винесенні рішення повинен враховувати «матеріальні можливості осіб, на яких може бути покладений обов'язок» [4]. Наприклад, навіть непрацездатні родичі можуть бути залучені до такої відповідальності, якщо мають достатній ресурс або майно. При цьому, у разі зникнення одного з батьків, суд може ухвалити рішення, яке дозволяє використовувати майно зниклого для утримання дитини через опіку — це важливий механізм з точки зору майнових прав дитини.

Судова практика Верховного Суду в умовах воєнного стану підтверджує, що сімейні спори, пов'язані з аліментними вимогами, активно вирішуються, і питання утримання родичами не залишається «сірою зоною». У «Актуальній судовій практиці у справах щодо дітей» ВС зазначає, що через війну багато дітей знаходяться під опікою або проживають з дідусем, бабусею чи іншими родичами, і суди мають враховувати цей контекст при стягненні аліментів або покладенні відповідальності за утримання [5].

Каскадний аналіз судових справ свідчить про те, що суди належним чином забезпечують індивідуалізацію відповідальності. За даними огляду практики ВС, суд може присудити аліменти у вигляді частки доходу від родичів — навіть якщо ці особи не є батьками — якщо встановлено, що вони мають можливість утримувати дитину. Це демонструє, що правовий режим таких аліментних вимог відповідає соціально-правовим потребам дитини і враховує інтереси найбільш уразливих членів сім'ї.

Захист прав дітей у цій сфері має дві паралельні складові: судовий та законодавчий. З одного боку, діти або їх представники повинні звертатись до суду з позовами про утримання до родичів, обґрунтовуючи наявність сімейного зв'язку, потребу в матеріальному забезпеченні та матеріальні можливості відповідача. Суди, у свою чергу, мають забезпечувати рішення, які ставлять інтереси дитини на першому місці, навіть якщо це потребує тривалого процесу. З іншого боку, законодавцю доцільно передбачити преференції у процедурах для справ, де утримання покладається на родичів під час війни — наприклад, скорочені строки розгляду, спеціальні критерії для оцінки платоспроможності, фінансову підтримку відповідальним родичам, щоб мінімізувати ризик, що дитина залишиться без утримання.

Важливим інструментом захисту є також моніторинг правозахисних організацій та системна юридична підтримка родин, які беруть на себе обов'язок утримувати дитину. Громадські організації, адвокати, благодійні фонди можуть надавати безоплатну допомогу в підготовці судових позовів, зборі документів, наведення доказів родинних зв'язків, а також у супроводі виконавчих процедур. Також доцільно заохочення держави до цифровізації процесу, щоб судові рішення по утриманню могли більш оперативно виконуватись через державні виконавчі служби, навіть в умовах воєнної дестабілізації.

Сукупно правовий режим майнових прав дітей, які перебувають на утриманні інших родичів, має бути сприйнятий як стабільне і захищене право — не як тимчасова милість, але як соціальне зобов'язання, що має підтримку законодавства і суду. Під час воєнного стану це стає не просто питанням права, а питанням виживання і гідності для дітей, чий батьки не можуть виконати свою батьківську функцію, і суспільство через закон та суди має гарантувати їм гідне матеріальне забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Про внесення змін до Закону України «Про міжнародне приватне право» у зв'язку з ратифікацією Протоколу про право, що застосовується до зобов'язань про утримання: Закон України від 01.12.2022 № 2802-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2802-20#Text>
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
4. Судово-юридична газета. Міністерство юстиції України. «Хто має

утримувати дитину, якщо батьки не можуть це робити — пояснення Мін'юсту». SUD.UA, 10 листопада 2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/345794-kto-dolzhen-soderzhat-rebenka-esli-roditeli-ne-mogut-eto-delat-razyasnenie-minyusta>

5. Синельников Євген, суддя КЦС ВС. Актуальна судова практика у спорах щодо дітей: презентація. Верховний Суд України, жовтень 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Akt_sud_prakt_Ditu_10_2024.pdf

Божик М. І.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Панкевич О. З.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВСТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Повномасштабна військова агресія проти України створила безпрецедентні виклики для національного конституційного ладу. Необхідність забезпечення обороноздатності держави, закріплена у статті 65 Конституції України [1], вступила у фазу гострої напруги з фундаментальними правами та свободами людини, передбаченими Розділом II Основного Закону. Це зіткнення вимагає не просто адаптації законодавства, а й формування нової доктрини військового конституціоналізму.

Конституціоналізм під час війни набуває деяких модифікацій, що зводяться насамперед до раціоналізації влади, вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності, оборони конституційної демократії, ефективного забезпечення прав і свобод людини в умовах військової агресії [7, С. 102].

Конституціоналізм має за підґрунтя формулювання ідей природного права, визнання людини реальним суб'єктом у збалансованих і загалом урівноважених взаємовідносинах із державою, обґрунтування на цій основі теорій народного суверенітету і розподілу влад. Конституціоналізм з самого початку передбачав запровадження обмеженого державного владарювання, а в ролі обмежень повинні були виступати права індивіда в їх реалізації і гарантуванні [8, С. 65]. Жодні воєнні зміни не можуть вести до повного згортання демократичних процедур чи ігнорування прав людини в невійськових сферах. Конституціоналізм під час агресії стає інструментом не лише захисту територій, а й захисту самих принципів, на яких заснована держава, що є необхідною передумовою для повноцінного відновлення прав і свобод після перемоги.

Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану набуває певних модифікацій. Так, об'єктивні воєнні загрози обумовлюють такі зміни його практичної парадигми. По-перше, це зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності Конституції України [1]. По-друге, це зміни функціонального механізму конституціоналізму, а саме: зміни у системі,

компетенції та функціональної спрямованості органів публічної влади; тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних (конституційних) прав і свобод людини, що не можуть бути обмежені; застосування особливих (надзвичайних) організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни. По-третє, це необхідність удосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної стійкості українців [8, С. 20].

Поняття екстремальних умов у теорії сучасного конституціоналізму не залежить від нормативного поняття воєнного та надзвичайного стану як офіційних режимів. Адже за загальною концепцією «...надзвичайні режими – це ситуації, які призводять до серйозних порушень політичної системи чи правового порядку, що загрожує їхньому існуванню». Сучасний конституціоналізм ґрунтується на принципі обмеження державної влади для захисту прав людини, а використання надзвичайних повноважень за нормальних умов є прямою загрозою конституційним принципам. Тому поняття екстремальних умов включає всі ситуації, які відрізняють «нормальну» ситуацію від можливих відхилень. Зазвичай виділяють «три типи екстремальних умов: пов'язані з насильством або застосуванням сили (воєнний стан, війна, збройне повстання, теракти тощо), природні та техногенні катастрофи та політичні чи економічні кризи» [9, С. 39].

Конституціоналізм як політико-правова система функціонує лише за обставин існування конституційної правосвідомості. Ця свідомість є фундаментальною складовою і передбачає свідоме ставлення суспільства та особи до Конституції як до Основного Закону, а також суспільну впевненість у корисності інститутів влади, побудованих на конституційних принципах, що дозволяють громадянам самостійно захищати свої інтереси.

Передумовою та водночас умовою наявності та функціонування конституціоналізму є дієве громадянське суспільство. Громадянське суспільство у системі конституціоналізму, з одного боку, є природним осередком соціального буття людини, адже у центрі громадянського суспільства, як і у центрі конституціоналізму знаходиться людина, а з іншого – громадянське суспільство є важливим засобом обмеження державної влади, стримування її від недемократичних дій та можливого свавілля. Звідси важливими є питання змін, що відбуваються в громадянському суспільстві під час війни [10].

Військовий конституціоналізм в Україні під час повномасштабної агресії є доктринальною спробою встановити «точку рівноваги» між необхідністю абсолютного виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни та збереження прав і свобод людини, навіть за умов їх тимчасового обмеження. Проблематика зосереджена на прямому конфлікті між гарантованим правом, що визначає спосіб виконання обов'язку, та практичною реалізацією цього обов'язку під час мобілізації.

Конституційна гарантія, закріплена у статті 35, чітко встановлює, що «ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися за мотивами релігійних переконань». Проте, вона одразу ж пропонує спеціальний механізм: «У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою». Таким чином, стаття 35 є не правом на повне уникнення обов'язку, а конституційною гарантією, що забезпечує заміну

його форми.

Рішення Конституційного Суду від 06 квітня 2022 року [4], де підкреслюється «військовослужбовці, інші громадяни, які залучені до виконання обов'язків оборони держави, виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв, пільг чи компенсацій», підтверджує лише сутність обов'язку ст. 65 Конституції України, але не скасовує процедуру його реалізації, передбачену статтею 35.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 573/838/24 від 27 жовтня 2025 року [5] підтвердила законність засудження громадянина Свідка Єгови за ухилення від призову під час мобілізації (ст. 336 КК України), встановивши, що конституційне право на сумлінну відмову від військової служби та її заміну на альтернативну службу (ч. 4 ст. 35 Конституції), яке є чинним у мирний час, не поширюється на період загальної мобілізації під час воєнного стану, оскільки захист нації від широкомасштабної агресії є легітимною метою, що дозволяє державі запроваджувати пропорційні обмеження свободи совісті; таким чином, навіть щирі релігійні переконання не дають права на повну відмову від призову, хоча й вимагають врахування цих переконань для звільнення від обов'язку носити чи використовувати зброю під час служби. Наголошується, що призов за мобілізацією може зумовлювати виконання військового обов'язку небойового характеру, що не потребує носіння та використання зброї (ремонт техніки, вивезення поранених, будівництво укріплень тощо).

Європейський Суд з прав людини у справі «Канатлі проти Туреччини» (Kanatlı v. Türkiye) від 12.03.2024 року [6] встановив порушення статті 9 Конвенції у справі заявника, який був притягнутий до кримінальної відповідальності за відмову від військової служби в резерві з міркувань совісті. Суд визнав, що його переконання, які заперечують військову службу, захищаються статтею 9. Оскільки національне законодавство не передбачало жодної можливості проходження альтернативної невійськової служби для відмовників із совісті, а служба в резерві була визнана продовженням військового обов'язку, Суд дійшов висновку, що держава не забезпечила справедливий баланс між інтересами суспільства та фундаментальним правом особи на свободу совісті, що призвело до порушення.

Головний конституційно-правовий виклик полягає в тому, що проблема полягає не у відмові від обов'язку, а у відсутності механізму його заміни. Держава не спромоглася створити законодавчу базу для проходження альтернативної служби в умовах воєнного стану, незважаючи на пряму вимогу Конституції.

У 2011 р. Львівська лабораторія прав людини і громадянина зазначила, що перше речення ч. 4, ст. 35 Конституції України запропоновано виключити, з огляду на формулювання нової частини ст. 34 Конституції України такого змісту: «нікого не можна звільнити від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання закону за мотивами його переконань, за винятком випадків, встановлених законом» [12, С. 199].

Необхідно застосувати наступні кроки:

а) привести положення Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [2] у відповідність до положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3] шляхом внесення змін до першого (заміна поняття «строкової військової служби» на «базову військову службу»);

б) уточнення щодо можливості пропуску строку подання заяви про направлення на альтернативну службу з поважних причин;

в) конкретизація, тлумачення змісту поняття «істинності релігійних переконань» [13, С. 117].

Доведено, що доктринальні розробки мілітарного конституціоналізму в сучасній науці національного конституційного права тривають по декількох напрямках:

а) через розробку та поглиблення досліджень щодо формування нових та вдосконалення вже визнаних доктринально елементів загального конституціоналізму;

б) через дослідження актуальних питань функціонування конституціоналізму в екстремальних умовах крізь призму співвідношення установчої (легітимної) і установленної (фактичної) влади в кризові періоди;

в) через дослідження функціонування феноменології конституціоналізму у більш конкретному аспекті – стані війни;

г) через функціонування феноменології конституціоналізму через феномен муніципалізму – існування та функціонування територіальних людських спільнот на відповідній території в умовах місцевого самоврядування в стані ординарного або екстраординарного функціонування державності, – але вони свідчать про об'єктивізацію та актуалізацію необхідності доктринального обґрунтування і просунення у бік формування конституційного воєнного права [14, С. 7]. Перераховані напрямки, особливо акценти на екстремальних умовах та стані війни, є прямим відображенням критичної потреби часу. Сучасні збройні конфлікти вимагають не лише тимчасового «заморожування» чи обмеження конституційних прав, а й розробки цілісної, легітимної та стійкої системи конституційних механізмів, які б дозволяли державі ефективно функціонувати в умовах військової агресії, не руйнуючи при цьому засад народовладдя і правової держави.

У висновку Венеційська комісія наголошує, що згідно з ЄКПЛ та МПГПП держави мають позитивне зобов'язання створити систему альтернативної служби, яка повинна бути відокремлена від військової системи, не мати карального характеру та залишатися в розумних строках (часових обмеженнях). Доступ до альтернативної служби повинен бути недискримінаційним і забезпечуватися за справедливими та прозорими механізмами. При цьому за жодних обставин сумлінний відмовник від військової служби не може бути зобов'язаний носити або використовувати зброю, навіть для самооборони країн [15, С. 54].

Повномасштабна військова агресія створила безпрецедентні виклики для українського конституціоналізму, вимагаючи його модифікації для забезпечення оборони, що вступило в гостру напругу з фундаментальним правом на свободу совісті (ст. 35 Конституції України, ст. 9 Конвенції). Ключова проблема зосереджена на відсутності законодавчого механізму для реалізації конституційної гарантії заміни військового обов'язку альтернативною службою в умовах мобілізації. Хоча Об'єднана палата Верховного Суду визнала, що в умовах загрози існуванню нації право на повну відмову від призову не діє і кримінальна відповідальність (ст. 336 КК) є законною, такий підхід вступає в конфлікт із послідовною практикою ЄСПЛ щодо позитивного обов'язку держави створити механізм для сумлінних відмовників. Висновок полягає в нагальній необхідності

формування доктрини військового конституціоналізму та термінового прийняття спеціального законодавчого акту, який би в умовах воєнного стану забезпечив проходження альтернативної (невійськової) служби оборонного характеру, або ж внесення змін до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [2], який чітко регулюватиме порядок, критерії та умови проходження альтернативної (невійськової) служби в умовах воєнного стану та загальної мобілізації, таким чином усуваючи правову прогалину та відновлюючи справедливий баланс між національною безпекою та правами людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.11.2025 року)
2. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 13.11.2025 року)
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 13.11.2025 року)
4. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посиленний соціальний захист військовослужбовців) від 06.04.2022 р. № 1-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 13.11.2025 року)
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 573/838/24 від 27 жовтня 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131495382> (дата звернення: 13.11.2025 року)
6. «Канатлі проти Туреччини» (Kanatli v. Turkiye) від 12.03.2024 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\"itemid\":\[\"001-231540\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\) (дата звернення: 13.11.2025 року)
7. Марцеляк О. В., Марцеляк С. М., Марцеляк М. О. Поняття конституціоналізму і його трансформація в умовах війни. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». Випуск 35. 2023. С. 97-111. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21356>
8. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. № 7. 2014. С. 64–84. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/Zurnal_2014/pravo_ukr_7_2014.pdf#page=64
9. Крусан А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасного конституціоналізму*. С. 12–22. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/krusyan_a._suchasnyy_ukrayinskyy_konstytucionalizm_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf
10. Козирь Д. В., Конституціоналізм в екстремальних умовах: влада, суспільство та демократія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція № 63. 2023. С. 38–42. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc63/9.pdf>
11. Крусан А. Р. Український конституціоналізм в умовах війни: до

постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права*. Часопис 3. 2023. С. 16–28. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2023-3/pdfs/2-anzhelika-krusian-ukrainskyi-konstytutsionalizm-umovakh-viiny-postanovky-osnovnykh-naukovo-praktychnykh.pdf>

12. Ярмол Л. Свобода віросповідання у працях П. М. Рабіновича. *Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства*. 2025. С. 197–200. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/zbirnyk_maket_17_03_2025_fin.pdf

13. Скарга П.Ю. Деякі проблеми правового регулювання альтернативної (невійськової) служби в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія право. Випуск 85, частина 3. 2024. С. 113–118. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/19-2.pdf>

14. Баймуратов М. О. Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про формування, розуміння і оформлення феноменології. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 3. 2022. С. 6-18. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nzizvru_2022_3_3

15. Мохончук Б., Ковтуненко О. Альтернативна служба з міркувань совісті: міжнародні стандарти, судова практика та проблеми регулювання в Україні. *Український часопис конституційного права*. Часопис 1. 2025. С. 44–59. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2025-1/pdfs/5-bohdan-mokhonchuk-oleksandra-kovtunenکو-alternatyvna-sluzhba-mirkuvan-sovisti-mizhnarodni-standarty-sudova-praktyka-problemy.pdf>

Бондаренко А. О.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Федорчак І. В.

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ФОРМА ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Воєнні злочини є однією з найтяжчих форм порушення основоположних прав людини, оскільки посягають на життя, гідність, свободу у тому числі і статеву та безпеку цивільного населення, гарантовані міжнародним гуманітарним і кримінальним правом. У сучасних умовах збройної агресії проти України питання кримінально-правової відповідальності за такі злочини набуває особливої актуальності. Воєнні злочини, передбачені статтями 437–438 Кримінального кодексу України, охоплюють широкий спектр діянь — від ведення агресивної війни до порушення законів і звичаїв війни

Гене́за та нормативний розвиток інституту воєнних злочинів найбільш

широко розкритий у Римському статі так Стаття 8 Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут та МКС) – має найбільш повну кодифікацію складів воєнних злочинів (53 склади). У ч. 1 цієї статті передбачено, що МКС поширює юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

Римський статут не закріплює узагальненої дефініції поняття «воєнні злочини», однак аналіз пунктів ст. 8 цього Статуту дозволяє зробити висновок, що під воєнними злочинами в цьому міжнародному документі розуміються серйозні порушення законів та звичаїв війни, що мають місце у збройних конфліктах міжнародного та неміжнародного характеру.

У ч. 2 ст. 8 Римського статуту здійснюється класифікація воєнних злочинів залежно від серйозності кримінальних правопорушень та контекстуальних обставин (вчинення цих злочинів у контексті міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту).

Цей Статут визначає чотири категорії воєнних злочинів:

- 1) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12.08.1949. (ця група воєнних злочинів вчиняється в контексті міжнародного збройного конфлікту, що визначені в Елементах злочинів (пп «а» ч. 2 ст. 8 Римського статуту);
- 2) інші серйозні порушення законів та звичаїв війни, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах (пп. «b» ч. 2 ст. 8 Римського статуту);
- 3) серйозні порушення ст. 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12.08.1949 (ця група воєнних злочинів вчиняється в контексті збройних конфліктів неміжнародного характеру (пп. «с» ч. 2 ст. 8 Римського статуту);
- 4) інші серйозні порушення законів та звичаїв війни, що застосовуються в неміжнародних збройних конфліктах (пп. «е» ч. 2 ст. 8 Статуту) [1].

Для України проблема воєнних злочинів набула особливої актуальності з початком збройної агресії Російської Федерації у 2014 році та її повномасштабного вторгнення у 2022 році. Ці події зумовили безпрецедентну кількість злочинів проти людяності, порушень законів і звичаїв війни, які підпадають під ознаки, передбачені статтями 438–442 Кримінального кодексу України.

Найбільш поширеною і регламентованою статтею станом на даний час є стаття 438 КК України («Порушення законів та звичаїв війни»), яка віднесена до розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»[2].

Воєнні злочини становлять крайню форму порушення основоположних прав людини, що руйнують засади гуманності та міжнародного правопорядку. У сучасній правовій системі України пріоритетним завданням залишається гармонізація національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами, розвиток механізмів документування злочинів та забезпечення прав потерпілих. Реалізація цих завдань сприятиме зміцненню верховенства права й утвердженню невід’ємних прав людини навіть в умовах воєнного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: <http://surl.li/cbowh> (дата звернення 05.11.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341- III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Бортник Н. П.

завідувач кафедри адміністративного та конституційного права,
доктор юридичних наук, професор
(Національний кораблебудівний університет імені адмірала Макарова)

Єсімов С. С.

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АГРЕСІЯ ЯК МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Основою сучасного міжнародного права є загальновизнані принципи, закріплені Статутом Організації Об'єднаних Націй [1]. Відповідно до цих принципів, усі держави-члени Організації Об'єднаних Націй повинні вирішувати конфлікти мирним шляхом, не допускаючи вчинення міжнародних злочинів, найтяжчим з яких є агресія. Статутом Нюрнберзького військового трибуналу було закріплено тяжкість цього міжнародного злочину, але саме на сучасному етапі агресія становить особливу загрозу [2].

Важливим внеском у розробку визначення злочину агресії і ознак цього кримінального правопорушення (злочину) стали положення, закріплені Статутом Нюрнберзького військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Ці положення стосувалися обвинувальних вироків щодо осіб, винних у розв'язанні Другої світової війни та пов'язаних з нею військових злочинів і злочинів проти людяності.

Ці положення послужили подальшому введенню правового поняття «геноцид» після прийняття в 1948 році Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. У Статуті Нюрнберзького трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі були закріплені норми, що стосуються планування, підготовки, розв'язання та ведення агресивної війни, що послужило подальшому розвитку міжнародної діяльності, спрямованої на запобігання агресії. Визначення злочину агресії лягло в основу визначення агресії, яке було згодом затверджене резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року [3].

На сучасному етапі міжнародний злочин агресії може мати невійськовий характер. Даною формою агресії є кібер-атака. Кібератака становить явну загрозу не тільки для окремих комп'ютерних мереж, корпорацій або приватних осіб, але й для комп'ютерних систем безпеки цілої держави, і її необхідно кваліфікувати як сучасну форму вчинення акту агресії, оскільки наслідки подібних атак можна порівняти з збройним нападом.

На даний момент не існує єдиного міжнародного договору, що забороняє кібератаку. Однак проводиться постійна робота фахівців, вчених-юристів, наукова діяльність яких пов'язана з кіберзлочинністю, які розробляють рекомендаційні акти, спрямовані на розвиток норм міжнародного права в сфері запобігання кібератакам і встановлення відповідальності за даний злочин.

Створення в 1945 році Організації Об'єднаних Націй ознаменувало початок нового, сучасного періоду формування міжнародних норм і правових засобів запобігання злочину агресії та збереження міжнародного миру і безпеки. Головною метою всіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй є вирішення всіх міждержавних конфліктів мирним шляхом для недопущення нової світової війни.

Організація Об'єднаних Націй має різні органи, основною метою яких є запобігання міжнародним злочинам, особливо злочину агресії.

Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй займається кодифікацією та прогресивним розвитком норм права у сфері збереження міжнародного миру та безпеки.

Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй займається врегулюванням або вирішенням міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушення міжнародного миру [4].

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй займається важливою роллю щодо забезпечення міжнародної безпеки та приймає необхідні рішення у разі, якщо виникає загроза для міжнародного миру, а миротворчі сили Організації Об'єднаних Націй виконують операції з підтримки мирної обстановки в усіх країнах, де є потреба у їх присутності.

Міжнародний кримінальний суд є одним із важливих міжнародних органів, від рішень якого залежить подальший розвиток подій у сфері політики та міжнародного права. Будучи ключовим компонентом системи міжнародної кримінальної юстиції, Міжнародний кримінальний суд представляє один із найбільш значних і постійно розвиваються інститутів міжнародного кримінального права, що значною мірою впливає на закономірності у розвитку механізмів розслідування міжнародних злочинів і захисту прав людини на всіх рівнях: міжнародному та національному.

Злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, становлять загрозу для міжнародного миру та безпеки. Прийняті поправки до Римського статуту щодо злочину агресії сприятимуть розвитку системи міжнародного правосуддя, і це стане ефективним правовим способом щодо припинення вчинення цього тяжкого міжнародного злочину.

Незважаючи на наявні недоліки, у зв'язку з ускладненням геополітичної обстановки та виникненням нових форм вчинення агресії, резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року, яка стверджує визначення даного найтяжчого міжнародного злочину та його ознаки, є основним джерелом норм відповідальності за нього. З огляду на те, що цей акт має рекомендаційний характер, здійснюється постійна наукова діяльність у сфері вироблення нових актів, які закріплюють індивідуальну відповідальність осіб, винних у скоєнні агресії, а також інших міжнародних злочинів.

Важливим висновком є, що суб'єктом злочину агресії завжди є держава. Однак слід також чітко визначати суб'єкт відповідальності за злочин агресії, а саме окрему фізичну особу. Будь-яка фізична особа, незалежно від свого політичного статусу чи становища, а також військового чину не звільняється від відповідальності за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресії та має понести покарання відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Усі особи, причетні до скоєння міжнародного злочину агресії, мають понести індивідуальну відповідальність і їх справи мають бути передані Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй до Міжнародного кримінального суду для розгляду або розглянуті Міжнародним кримінальним судом самостійно. Однак зважаючи на існуючий у кримінальному праві принцип «non bis in idem», тобто заборону судити людину двічі за один і той же злочин, фізична особа, винна у скоєнні злочину агресії, повинна постати або перед національним судом держави, громадянином якої вона є, або видана Міжнародному кримінальному суду для розгляду у справі.

Дане рішення може бути прийняте відповідно до суверенної рівності держав та права кожної держави судити своїх громадян самостійно, у разі, якщо є незаперечні докази причетності обвинуваченого до скоєння злочину агресії.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
2. Статут № 998_201 від 08.08.1945 Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL. https://zakononline.ua/documents/show/140950___140950
3. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. URL. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
4. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2>

Бурда С. Я.

доцент кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні збройні конфлікти, зокрема повномасштабна агресія російської федерації проти України, продемонстрували глибоку кризу системи міжнародної безпеки та актуалізували проблему ефективного захисту прав людини у воєнний період. Під час війни значно зростає кількість грубих порушень фундаментальних прав – права на життя, свободу, особисту недоторканість, власність, а також прав цивільного населення, військово полонених та біженців. У таких умовах держава стикається з подвійним завданням: забезпечити національну безпеку та водночас дотриматися міжнародних стандартів у сфері прав людини та гуманітарного права.

Особливої ваги набуває питання кримінально-правової відповідальності за військові кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, адже саме покарання винних і невідворотність правосуддя є запорукою відновлення справедливості та попередження подібних порушень у майбутньому. Водночас практика розслідування таких злочинів в Україні виявляє низку проблем – від труднощів у зборі доказів до необхідності гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного кримінального права.

Конституція України абсолютно чітко закріплює положення про те, що забезпечення прав і свобод людини та громадянина є головним обов'язком держави [1]. Тому саме держава зобов'язана докладати максимум зусиль для виконання цього завдання. В основі будь-якої демократичної централізованої держави на першому місці стоїть захист та дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Відповідно до позиції Д. В. Швеця в сучасній правовій науці прийнято вважати, що головною функцією держави в цивілізованому суспільстві має бути охорона інтересів людини та захист її прав, а отже, державні структури мають бути спрямовані на захист прав людини [2, с. 15]. Важливо зазначити, що вплив

правоохоронної функції на реалізацію прав громадян виявляється також у правовій регламентації основних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Це питання набуває особливої важливості під час кризових ситуацій в країні, коли її нормальне функціонування ускладнюється. Однією з таких ситуацій є збройна агресія російської федерації проти України. Уведений у цих умовах воєнний стан – це особливий правовий режим, запроваджуваний під час збройної агресії. У таких умовах виникає ризик тимчасового недодержання та обмеження прав і свобод громадян з боку України. Проте, як уже було зазначено, права та обов'язки людини мають бути під особливим контролем і захистом з боку держави. Кожна держава має забезпечувати права та основоположні свободи людини та громадянина незалежно від його походження, раси, статі, кольору шкіри, мови спілкування, політичних або релігійних переконань чи майнового стану.

Права і свободи людини та громадянина є їхніми фундаментальними правами та свободами й нерозривно пов'язані з їхнім існуванням. Ігнорування ними суворо заборонено, оскільки це може мати серйозні негативні наслідки. У ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, який уводиться в Україні або в окремих її регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності [3]. Цей режим передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб на визначений період. Це означає, що під час дії воєнного стану деякі права та свободи людини та громадянина можуть бути обмежені, але лише тимчасово [4, с. 145].

Система кримінально-правового захисту прав людини в умовах правового режиму воєнного стану стикається з низкою проблем, зокрема, недостатньою гармонізацією національного законодавства з нормами міжнародного гуманітарного та кримінального права. Це може призводити до неможливості ефективної міжнародної співпраці у справах, пов'язаних з кримінальними правопорушеннями, які вчиняються під час збройних конфліктів. Ще однією проблемою є складність збору матеріалів про військові кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку у зоні активних бойових дій. Це створює перешкоди для розслідування та забезпечення правосуддя.

Захист прав людини в умовах війни є надзвичайно складним завданням, яке потребує комплексного підходу та вдосконалення кримінально-правових механізмів. Завданням ст. 438 КК України є забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права на території України та встановлення відповідальності за вчинення воєнних злочинів і забезпечення належного захисту прав громадян. Основними проблемами залишаються недостатня гармонізація національного законодавства з нормами міжнародного права, складність збору доказів і кваліфікації військових кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також обмеженість механізмів міжнародної співпраці. Ефективне впровадження міжнародних стандартів, вдосконалення законодавчих норм, а також посилення превентивних заходів можуть значно підвищити ефективність правозахисної системи.

Забезпечення чіткої кваліфікації військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку і системний розвиток кримінально-правових механізмів є необхідними умовами для забезпечення верховенства права, притягнення винних до відповідальності та захисту прав цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Впровадження таких заходів сприятиме підвищенню авторитету України на міжнародній арені та гарантуватиме реальні засоби захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>.
2. Швець Д. В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України // *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ*. Харків: ХНУВС, 2017. С. 13-15.
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Заяць А. А. Порушення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*, (3), С. 144-148.

Василюк П. Ю.

здобувач вищої освіти

(Національна академія внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Петровський А. В.

професор кафедри цивільного права та процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

(Національна академія внутрішніх справ)

ЕВТАНАЗІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Евтаназія традиційно розглядається як навмисне припинення життя особи з метою звільнення її від невиліковних страждань. У сучасній правовій доктрині це поняття набуває особливого значення не лише в медико-етичному, а передусім у правозахисному вимірі, оскільки безпосередньо стосується фундаментальних прав людини – права на життя, поваги до гідності, автономії волі та свободи особистого самовизначення.

У цивільно-правовому аспекті евтаназія ставить складне питання співвідношення між конституційно гарантованим правом на життя та правом особи на самовизначення у питаннях, що стосуються її тілесної й духовної цілісності. Особисті немайнові права фізичної особи, закріплені у ст. ст. 269–289 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [1], спрямовані на забезпечення природного існування і гідності людини, а не на розпорядження самим фактом життя. Саме тому сучасне українське законодавство виходить із презумпції абсолютності права на життя, водночас залишаючи відкритим питання правового регулювання гідного завершення життя в умовах тяжких, невиліковних хвороб.

В Україні евтаназія прямо заборонена. Стаття 281 ЦК України [1] закріплює положення про недопустимість задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя, включно з усіма формами евтаназії та асистованого самогубства. Такий підхід відповідає домінуючій доктрині охорони життя як

найвищої соціальної цінності. Водночас у правничих наукових колах дедалі активніше обговорюється концепція «права на гідне завершення життя», що пропонується розглядати як похідну категорію від прав на гідність, автономію та свободу особи.

Особисті немайнові права спрямовані на забезпечення особистісної цінності людини та поваги до її гідності. У цьому контексті еутаназія торкається права особи на самовизначення (ст. 271 ЦК України) і права на повагу до гідності (ст. 297 ЦК України) [2]. Водночас визнання еутаназії як особистого немайнового права означало б істотну трансформацію правової природи права на життя, що може створити загрозу його девальвації та перетворення з абсолютної цінності на диспозитивний об'єкт волевиявлення.

Таким чином, еутаназія – це навмисне припинення життя особи з метою звільнення її від невиліковних фізичних або психічних страждань. У цивільно-правовому аспекті ця проблема стосується співвідношення між гарантованим Конституцією України правом на життя та правом особи на вільне волевиявлення, автономію і гідність. Еутаназія ставить питання про межі здійснення особистих немайнових прав фізичної особи, визначені ЦК України [1]. Хоча в Україні еутаназія прямо заборонена, у законопроекті «Про внесення змін до Цивільного кодексу України» (нова редакція книги другої) у ст. 281 прямо встановлено заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя, включно з усіма видами еутаназії та асистованого самогубства [3, с. 3]. Це положення посилює розуміння абсолютного характеру права на життя та формує нормативний контекст щодо регулювання питання еутаназії, але в науковій спільноті обговорюється можливість часткового її врегулювання у контексті розвитку медичного права і права на гідну смерть [4].

Цивільне право виходить із принципу вільного волевиявлення особи. У медичних правовідносинах цей принцип конкретизується через право пацієнта давати або відкликати згоду на медичне втручання (ст. 284 ЦК України [1]). Право на відмову від лікування у тяжких випадках може тлумачитися як форма самовизначення особи, але не тотожна еутаназії.

Легалізація еутаназії в межах цивільного права неминує перетинається з нормами кримінального законодавства (ст. ст. 115, 120 Кримінального кодексу України [5]) та медичного права. Будь-яке сприяння припиненню життя сьогодні тлумачиться як кримінально каране діяння. Тому для цивільного права важливо виробити доктринальні критерії розмежування: де закінчується реалізація права на самовизначення і починається протиправне позбавлення життя. Пропонується створення спеціального правового режиму для «медичної допомоги при завершенні життя», який би охоплював як цивільно-правові гарантії волевиявлення, так і кримінально-правові запобіжники [6].

У разі потенційного впровадження інституту еутаназії в цивільне право доцільно передбачити чіткі умови: медично підтверджений діагноз невиліковної хвороби; добровільне, усвідомлене та письмове волевиявлення пацієнта; підтвердження психічної адекватності; незалежну медичну комісію; строк для повторного підтвердження бажання. У ЦК України може бути передбачено право особи на «заповітну медичну директиву» (аналог living will), яка має нотаріальну форму і набирає чинності в разі втрати пацієнтом дієздатності. Це забезпечить цивільно-правову визначеність і захист волі особи [6].

Відтак, визнання права на евтаназію як особистого немайнового права означало б легалізацію права людини розпоряджатися власним життям у межах цивільно-правового поля. Така концепція викликає суперечки, оскільки суперечить охоронюваному законом абсолютному праву на життя [7].

Практика Європейського суду з прав людини свідчить про вкрай обережне ставлення до цього питання [8]. У справі «Pretty v. United Kingdom» Суд зазначив, що положення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не передбачають позитивного права на смерть, проте визнають автономію особи у прийнятті рішень щодо медичного втручання. Таким чином, формується підґрунтя для розвитку інституту «гідної смерті», який не ототожнюється з евтаназією, але базується на повазі до волі пацієнта [9].

З правозахисної точки зору особливу небезпеку становлять ризики зловживань: примусове нав'язування рішення про припинення лікування, підміна волевиявлення, соціальний або економічний тиск на тяжкохворих осіб, інституційна дискримінація осіб похилого віку або з інвалідністю. Тому будь-яке потенційне цивільно-правове врегулювання процедури завершення життя повинно супроводжуватися жорсткими гарантіями захисту прав людини та системою багаторівневого контролю.

Міжнародний досвід (Нідерланди, Бельгія, Канада, Швейцарія) демонструє різні моделі підходу до цього питання, які спільні у своїй орієнтації на документальне закріплення добровільної волі, психічну адекватність особи, участь незалежних медичних експертів та суворий державний нагляд. Важливим інструментом правової визначеності є «заповітна медична директива» (living will), що забезпечує реалізацію права на автономію без порушення принципу охорони життя [10].

Для адаптації міжнародного досвіду в українське цивільне законодавство пропонується: 1) закріпити в ЦК України положення про «право на відмову від підтримувального лікування» як форму здійснення особистого немайнового права; 2) увести поняття «заповітної медичної директиви» як інструмента вираження волі щодо медичних рішень у майбутньому; 3) передбачити можливість призначення «медичного повіреного» (аналог довіреної особи) для реалізації права на автономію у медичних питаннях; 4) визначити цивільно-правові гарантії захисту від примусу, підробки документів або порушення волі особи; 5) розвивати правові інститути паліативної допомоги, як гуманну альтернативу.

У цивільному праві евтаназія має розглядатися не лише як юридичне, але й моральне явище, тому що вона торкається питань гідності, автономії, а також відповідальності суспільства за захист найвразливіших осіб. Цивільне законодавство повинно запроваджувати правові запобіжники проти зловживань і забезпечувати рівність сторін у правовідносинах «пацієнт – лікар – держава».

Висновки. На сьогодні в Україні відсутній правовий механізм, що визнає або регулює евтаназію. Водночас розвиток цивільного законодавства у сфері медичного права може сприяти формуванню концепції «права на гідне завершення життя» як правозахисного підходу, спрямованого на поєднання охорони життя з повагою до автономії та гідності людини. Реалізація такого підходу потребує системного реформування цивільного законодавства, міжгалузевої узгодженості з кримінальним правом і широкого суспільного діалогу.

Для українського правового поля доцільним видається формування альтернативної моделі, що передбачає: – закріплення права пацієнта на відмову від

підтримувального лікування як прояву автономії; – впровадження інституту медичної директиви та медичного повіреного; – розвиток паліативної допомоги як гуманної альтернативи евтаназії; – посилення правових механізмів захисту від примусу та зловживань. Евтаназія у цьому контексті має розглядатися не як право на смерть, а як складна правозахисна проблема, що поєднує медичні, правові та морально-етичні аспекти. Центральною категорією тут виступає гідність людини як універсальна цінність, що потребує захисту навіть у фінальних етапах життя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Книга друга. Особисті немайнові права фізичної особи : науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. Р. Стефанчука. Київ : Алерта, 2020. 540 с.
3. Законопроект «Про внесення змін до Цивільного кодексу України» (книга друга, ст. 281). *Офіц. текст*. Київ : Верховна Рада України, 2024. 12 с.
4. Аналітичні матеріали Laboratory for the Study of Euthanasia and Justice (LSEJ). *Перспективи легалізації евтаназії в Україні* : аналіт. звіт. Київ, 2022. 28 с. URL : <https://lsej.ua> (дата звернення: 20.11.2025).
5. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Мірошниченко О. А. *Евтаназія та право людини на життя* : наук. праця. Харків : Право, 2018. 214 с.
7. Евтаназія в Україні: правові аспекти : юридичні огляди та статті. *ConstJournal*. 2021–2024. URL : <https://constjournal.com> (дата звернення: 20.11.2025).
8. Право на життя в практиці ЄСПЛ : аналітичні матеріали Центру стратегічних справ. Київ, 2021. 32 с. URL : <https://hsc.org.ua> (дата звернення: 20.11.2025).
9. Практика ЄСПЛ щодо права на життя : систематизовані матеріали та аналітичні огляди. Київ : УГСПЛ, 2020. 45 с. URL : <https://helsinki.org.ua> (дата звернення: 20.11.2025).
10. PP-Law. *Світовий досвід евтаназії та перспективи для України* : аналітичний огляд. Київ, 2023. 17 с. URL : <https://pp-law.ua> (дата звернення: 20.11.2025).

Вергун В. А.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Тополевський Р. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТАКТИКА «ЖИВОГО ЩИТА» ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Багаторічна збройна агресія російської федерації проти України посилила актуальність проблеми захисту цивільного населення. Одним із найбільш цинічних і небезпечних проявів цього конфлікту є систематичне застосування російськими військами тактики «живого щита».

На практиці це проявляється у регулярному розташуванні російських

підрозділів та озброєння всередині густонаселених населених пунктів, поруч із житловими кварталами, об'єктами цивільної інфраструктури та місцями перебування мирних жителів. Такі дії мають на меті обмежити можливості оборонних операцій Збройних сил України, оскільки атака по подібних цілях може спричинити значні втрати серед цивільного населення, що є неприпустимим з точки зору міжнародного гуманітарного права.

Використання цивільних осіб як «живих щитів» становить серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права та є однозначно забороненим для держав, що приєдналися до Женевських конвенцій 1949 року та їхніх Додаткових протоколів. У межах міжнародно-правового регулювання питання захисту цивільного населення положення згаданих документів встановлюють чіткий обов'язок сторін збройного конфлікту утримуватися від будь-яких дій, які ставлять під загрозу життя або безпеку осіб, що не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Так, положення ст. 23 п. 1 Женевської конвенції III забороняє використання військовополонених для прикриття воєнних операцій [1], а ст. 28 Женевської конвенції IV прямо встановлює недопустимість використання цивільних осіб для захисту військових об'єктів чи воєнних дій [2].

Ще одним із ключових документів у цій сфері є Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, у п.7 ст. 51 якого передбачено, що присутність або пересування цивільного населення чи окремих цивільних осіб не може використовуватися для захисту певних пунктів або районів від воєнних дій. Зокрема, забороняється застосовувати цивільних осіб з метою прикриття військових об'єктів від нападу, прикриття воєнних дій або створення перешкод для проведення наступальних чи оборонних операцій. Сторони, що перебувають у конфлікті, зобов'язані утримуватися від спрямованого переміщення цивільного населення, спрямованого на забезпечення додаткового захисту військових сил чи об'єктів [3].

Окреме значення в системі заборони використання «живих щитів» має і звичаєве міжнародне гуманітарне право. Саме норма 97 цієї системи встановлює універсальну заборону розміщення цивільних осіб або інших захищених осіб у районах бойових дій з метою недопущення нападу противника. Така норма має обов'язкову силу для всіх сторін збройних конфліктів незалежно від того, чи є вони учасниками відповідних міжнародних договорів. Завдяки цьому заборона набуває характеру загальновизнаної міжнародно-правової норми, спрямованої на забезпечення гуманності та мінімізацію страждань цивільного населення під час ведення бойових дій [4].

Відповідно до положення підпункту (b) (xxiii) п. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, використання присутності цивільної особи або іншої захищеної особи з метою убезпечення певних пунктів, районів чи збройних сил від воєнних операцій визнається воєнним злочином. Таким чином, застосування тактики «живого щита» прямо охоплюється міжнародно-правовою категорією найтяжчих порушень норм ведення війни [5].

Цей воєнний злочин вчиняється умисно: суб'єкт злочину 1) усвідомлює фактичні обставини, які свідчать про існування збройного конфлікту, 2) переміщує одну чи кілька цивільних осіб, які користуються захистом згідно з нормами міжнародного права збройних конфліктів, або іншим чином скористався їхнім місцезнаходженням 3) має намір захистити військовий об'єкт від атаки або прикрити воєнні операції, сприяти або перешкоджати їх проведенню [6]

У міжнародній судовій практиці неодноразово підтверджувалося, що використання цивільних осіб як «живих щитів» становить воєнний злочин і кваліфікується як грубе порушення норм міжнародного гуманітарного права. Показовим у цьому контексті є рішення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ) у справі *Naletilić and Martinović*.

Суд встановив, що Младен Налетиліч та Вінко Мартинович, командири підрозділів Хорватської ради оборони, під час збройного конфлікту в Боснії і Герцеговині примусово використовували цивільних босняків для виконання небезпечних завдань у зоні бойових дій. Цивільних осіб розміщували поблизу військових об'єктів та позицій, які перебували під загрозою обстрілу, а також змушували їх переміщуватися перед бойовими підрозділами з метою прикриття пересування військ. Така практика створювала додатковий ризик для життя мирних жителів та була спрямована на стримування атак противника, що повністю узгоджується з юридичним визначенням тактики «живого щита».

МКТЮ у своєму рішенні наголосив, що подібні дії є несумісними з принципом розмежування між цивільними та комбатантами та порушують права цивільного населення, гарантовані Женевськими конвенціями. Використання «живих щитів» було кваліфіковано як «негуманне поводження» та серйозне порушення законів і звичаїв війни, що передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність командирів, які віддавали відповідні накази [7].

З огляду на це, вчинення таких дій в українській юрисдикції підлягає кваліфікації за ознаками ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. У випадку, коли використання цивільних як «живих щитів» поєднане з умисним позбавленням життя, такі дії мають кваліфікуватися за ч. 2 цієї статті як особливо тяжкий злочин проти міжнародного гуманітарного права [8].

Отож, підводячи підсумки, варто зазначити, що використання цивільних як «живих щитів» у сучасній війні проти України стало однією з найжорстокіших і найнебезпечніших тактик, що свідомо ставить під удар життя мирних людей. Це не просто порушення правил ведення війни – це грубе знецінення людської гідності та підриг основ гуманності, на яких тримається міжнародне право.

Аналіз міжнародних норм та рішень міжнародних судів показує, що така практика однозначно заборонена в усьому світі та визнається воєнним злочином. Вона не має виправдань ні з воєнної, ні з політичної точки зору, адже суперечить базовим принципам захисту цивільного населення.

Які ж саме правові критерії реально використовують суди для оцінки наявності злочину пов'язаному з використанням «живих щитів»? 1. Чи здійснювався примус/контроль над цивільними/затриманими (інакше кажучи, чи можна сказати, що ці особи не обирали бути «живим щитом»). 2. Чи наявні мета прикриття «живим щитом» – захист військового об'єкта або операції від ворожого нападу або стримування вогню. 3. Чи наявний ризик серйозної шкоди (інколи достатньо ризику, навіть без фактичного ураження). 4. Чи наявні ментальні страждання або приниження гідності як типова «шкода», яку суди можуть прямо встановити?

Для України важливо не лише фіксувати такі випадки, а й забезпечувати їх правильну юридичну оцінку, щоб винні були притягнуті до відповідальності – як на національному, так і на міжнародному рівні. Це необхідно як для справедливості щодо постраждалих, так і для того, щоб подібні злочини не повторювалися.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: ООН; Конвенція, Угода, Положення [...] від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#n121.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: ООН; Конвенція, Проект, Угода [...] від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 [...]: ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
4. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. *Норми*. УДК 341.3. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf.
5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
6. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду). 09.09.2002 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a7_001-02#Text
7. Prosecutor v. Mladen Naletilić and Vinko Martinović. Trial Judgement. URL: https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/tjug/en/030331.pdf
8. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Гончаров В. В.

доцент кафедри теорії та філософії права,
кандидат юридичних наук

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ЧИ ЗБЕРІГАЄ УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО ПРЕТЕНЗІЮ НА ЛЕГІТИМНИЙ АВТОРИТЕТ ТАМ, ДЕ ВОНО РАДИКАЛЬНО ОБМЕЖУЄ СУМЛІННУ ВІДМОВУ?

Означене в назві доповіді питання виходить за межі внутрішньої дискусії в доктрині свободи совісті. Йдеться про здатність українського права переконливо вимагати послуху саме тоді, коли держава в умовах агресивної війни апелює до найвищих підстав для примусу. Фактична недоступність альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації, зафіксована Венеційською комісією у її *amicus curiae* та Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 27.10.2025 р. у справі № 573/838/24, робить українську модель показовим кейсом для аналізу в рамці сервісної концепції влади як авторитету Джозефа Реза [1; 6; 7].

Рез розуміє авторитет права як інструмент служіння практичним причинам (раціональним підставам для дії) адресатів: зберігати життя, не завдавати шкоди, виконувати обіцянки, чесно ділити спільні тягарі. Його «нормальний тезис виправдання» стверджує: припис є легітимним лише тоді, коли, корячись йому, особа краще дотримується тих підстав, що й так до неї застосовуються, незалежно від факту існування норми [1]. Звідси випливають залежні тезис (право не

вигадує власних цілей, а впорядковує вже наявні причини) та тезис випереджувальних підстав (правова вимога відсуває частину індивідуальних міркувань, щоб забезпечити узгоджене дотримання «фонових» цінностей). У конфліктах на кшталт сумлінної відмови це зводиться до запитання, чи допомагає вимога призову людині виконати її базові обов'язки – захищати інших, поважати життя та власну совість, – чи примушує їх порушити [1].

У цій площині коло релевантних причин двоїсте. З одного боку, це колективні підстави – самозахист від агресії, розподіл тягаря оборони, підтримання спроможності держави до тривалої війни. З іншого – міжнародно визнані й конституційно закріплені підстави захисту свободи думки, совісті та релігії, включно з правом не бути примушеним до дій, що створюють глибокий конфлікт із власними переконаннями [2; 3]. Саме тут, на лінії перетину цих двох груп причин, і перевіряється претензія права на легітимний авторитет.

ЄСПЛ після справи *Bayatyan v. Armenia* визнав, що відмова від військової служби з мотивів сумління підпадає під захист ст. 9 Конвенції як форма здійснення свободи думки, совісті та релігії [3]. У наступних справах Суд конкретизує цей стандарт: альтернативна служба має бути цивільною й некарною, а система призову повинна забезпечувати реальний баланс між оборонними потребами та совістю особи, готової служити іншим способом (*Adyan ta Teliatnikov*) [4; 5]. Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 22 підкреслює, що ст. 18 МПГПП (свобода думки, совісті й релігії) не підлягає дерогації навіть у надзвичайному стані, а право на сумлінну відмову логічно впливає саме з цієї статті [2].

Венеційська комісія, застосовуючи ці стандарти до України, накладає їх на ч. 4 ст. 35 Конституції й наголошує на позитивному обов'язку держави забезпечити заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою для осіб, чийі релігійні переконання несумісні з використанням зброї [6; 9]. Відсутність дієвого механізму такої заміни під час мобілізації, поєднана з кримінальним переслідуванням сумлінних відмовників, кваліфікується як проблема відповідності європейським та універсальним стандартам. Українська доктрина загалом підтримує цей висновок [8; 9].

Позиція Об'єднаної палати ККС ВС у справі № 573/838/24 означає різку зміну акцентів: підкреслюючи безумовність обов'язку захисту Вітчизни та відсутність спеціального регулювання альтернативної служби під час мобілізації, Суд доходить висновку, що релігійні переконання не можуть бути підставою для ухилення придатного громадянина від мобілізації [7; 9]. Конституційна гарантія альтернативної служби формально не заперечується, але фактично виштовхується в площину норм, що «тимчасово втратили сферу застосування». У термінах Реза це означає зміщення фокусу з питання «як право допомагає особі дотримуватися своїх причин» до питання «як унеможливити дію відповідно до цих причин», коли навіть за наявності менш обтяжливого засобу (невійськова служба) віруючому пацифісту залишають лише вибір між самозреченням і кримінальним переслідуванням [1; 9].

Українська модель щодо сумлінних відмовників, на відміну від Конвенції й Загального коментаря № 22, позбавляє їх будь-якого каналу виконання обов'язку перед суспільством у спосіб, сумісний із їхнім *forum internum*, і не пропонує компенсаторних механізмів, тоді як ЄСПЛ і Комітет виходять з того, що саме інститут альтернативної служби є первинною формою балансу між обов'язком оборони й правом на свободу совісті [2–5]. Там, де правова система змушує певну

категорію осіб діяти всупереч своїм найглибшим і міжнародно визнаним підставам, не залишаючи реалістичної можливості одночасно задовольнити вимоги совісті й колективної безпеки, вона втрачає претензію на легітимний авторитет щодо цієї категорії «нормальні умови виправдання» [1; 3; 9].

Отже, українське право у сфері альтернативної служби й мобілізації формально апелює до оборони держави, солідарності та рівного розподілу тягаря війни, але там, де ця претензія на авторитет реалізується через витіснення сумлінної відмови з правового поля всупереч міжнародним стандартам і власній Конституції, вона стає внутрішньо суперечною саме в категоріях сервісної концепції Реза. Повернути такій претензії зміст можливо лише через законодавче відновлення реальної альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації та офіційне (судове) тлумачення, яке визнає право на сумлінну відмову органічною частиною правопорядку, що прагне бути авторитетним, а не просто сильним.

Список використаних джерел:

1. Raz J. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. 2nd ed. Oxford: OUP, 2009. 340 p.
2. Human Rights Committee. General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion), CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 30 July 1993. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1993/en/13375> (дата звернення: 01.12.2025).
3. Bayatyan v. Armenia [GC], no. 23459/03, judgment of 7 July 2011. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105611> (дата звернення: 01.12.2025).
4. Adyan and Others v. Armenia, no. 75604/11, judgment of 12 October 2017. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177429> (дата звернення: 01.12.2025).
5. Teliatnikov v. Lithuania, no. 51914/19, judgment of 7 June 2022. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202965> (дата звернення: 01.12.2025).
6. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Ukraine - Amicus Curiae Brief on Alternative (Non-Military) Service*: CDL-AD(2025)006. Strasbourg, 18 March 2025. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?opinion=1219&year=all> (дата звернення: 01.12.2025).
7. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 жовтня 2025 р. у справі № 573/838/24 (провадження № 51-603кмо25). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131495382> (дата звернення: 01.12.2025).
8. Голуб В. К. Міжнародні та конституційні засади права людини на альтернативну (невійськову) службу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 1, № 85. С. 188–195.
9. Заміна виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою як позитивне зобов'язання держави в умовах воєнного стану: pro et contra. Український часопис конституційного права. 2025. № 2. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2025/zamina-vykonannia-viiskovoho-oboviazku-alternatyvnoi-neviiskovoii-sluzhboiu-yak/> (дата звернення: 01.12.2025).

Горошко В. В.

аспірант кафедри загальноправових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Загальновідомо, що воєнний стан є екстремальним контекстом, в якому суспільство стикається з різними викликами щодо збереження порядку, правопорядку та збереження основних прав і свобод громадян. У цьому контексті філософія права набуває особливого значення, оскільки вона визначає основні принципи та цінності, які повинні лежати в основі правової системи в умовах воєнного конфлікту.

Верховенство права визначається як принцип, за яким кожна особа, установа чи орган держави, підпорядковується діючим законам. В умовах воєнного стану цей принцип стає ключовим для збереження суспільного порядку та гарантує захист прав і свобод громадян у найважчих обставинах.

Важливо визначити, що поняття верховенства права не обмежується лише національним законодавством, але також охоплює міжнародні норми та конвенції, що регулюють поведінку у воєнних конфліктах. Сучасні філософські підходи до верховенства права в умовах воєнного стану розглядають його взаємодію з принципами гуманітарного права, міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Один із ключових аспектів, який потрібно розглядати у контексті верховенства права в умовах воєнного стану, - це баланс між необхідністю забезпечення безпеки суспільства та збереженням основних прав і свобод. Сучасні конфлікти часто ставлять під загрозу норми міжнародного гуманітарного права, та вирішення цього конфлікту вимагає глибокого філософського аналізу.

Особлива увага повинна бути приділена ролі державної влади та її повноважень у контексті воєнного стану. В ідеалі, верховенство права повинно функціонувати як гарантія від надмірної влади та порушень прав громадян. Однак умови воєнного стану можуть створювати небезпеку перетворення влади у диктатуру, порушення прав людини та загрозу гуманітарній ситуації.

Військовий стан хоча і може бути введений з метою забезпечення національної безпеки та реагування на надзвичайні ситуації, часто порушує принцип верховенства права, який є основою правової системи в нормальних умовах. Вважаємо, що порушення принципу верховенства права може проявлятися у наступних аспектах.

Обмеження основних прав і свобод. Умови військового стану можуть призвести до обмеження основних прав і свобод громадян, таких як свобода слова, свобода пересування, право на збори, право на справедливий суд, та інші. Деякі обмеження можуть бути введені як тимчасова необхідна міра для забезпечення безпеки, але їх реалізація повинна бути обґрунтованою та відповідати принципам

міжнародного гуманітарного права.

Надмірне використання влади. Військовий стан може сприяти зловживанню владою силовими структурами держави. Це може включати безпідставні арешти, тиск на опозиційні групи та обмеження прав громадян на участь у політичних процесах. Таке надмірне використання влади суперечить принципу верховенства права, який передбачає обмеження влади на основі закону.

Зменшення ролі парламенту в контролі за виконавчою владою. У умовах військового стану збільшуються повноваження виконавчої вертикалі за рахунок зменшення ролі парламенту в контролі та нагляді. Це призводить до відсутності ефективної системи контролю над діяльністю влади та створює умови для корупції та зловживання владою.

Затримка або скасування виборів. В умовах військового стану може бути прийнято рішення затримати або скасувати плановані вибори, що обмежує право громадян на участь у демократичному процесі, а також ставить під сумнів легітимність виборних органів та посад після спливу конституційного терміну їх повноважень.

Підвищення рівня цензури. Умови військового стану можуть призводити до підвищення рівня цензури, обмеження свободи преси та інших видів вираження громадянської позиції.

Неадекватність правових гарантій. Умови військового стану можуть призвести до зниження рівня правових гарантій для громадян. Наприклад, може бути обмежено доступ до суду або надання адекватного захисту від неправомірних арештів. Це порушує принцип верховенства права, який передбачає рівність перед законом і доступність судочинства.

Невідповідність міжнародним стандартам. У військових умовах, де влада може мати тенденцію концентруватися в руках військового командування, може виникнути ситуація, коли дії не відповідають міжнародним стандартам прав людини та міжнародного гуманітарного права. Це порушує принцип верховенства права на міжнародному рівні.

Загально кажучи, порушення принципу верховенства права в умовах військового стану вимагає ретельного аналізу та виваження необхідності обмеження прав і свобод в контексті безпеки та забезпечення того, щоб такі обмеження були обґрунтованими, тимчасовими і відповідали міжнародним правовим стандартам.

З погляду філософії права, важливо розглядати верховенство права в умовах воєнного стану як принцип, який не тільки обмежує владу, але й сприяє побудові стійкої та справедливої правової системи. Використання принципів права під час воєнних конфліктів може визначати майбутнє суспільства та його здатність відновити правовий порядок після завершення воєнного стану.

У підсумку, філософські аспекти верховенства права в умовах воєнного стану вимагають ретельного аналізу та розгляду різних підходів до забезпечення балансу між потребами суспільства та збереженням основних прав і свобод громадян. Такий підхід сприяє розвитку стійких та ефективних правових механізмів у контексті воєнного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Стаднік І.В., Буравська А.А., Верховенство права в умовах воєнного

стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. №9/2022. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/15.pdf

3. Ірха Ю.Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни в Україні: проблеми теорії та практики. *Інформація і право*. № 3(46)/2023. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287088>

4. Лубинець Д. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>

Гриневич К. І.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Права людини на стадії досудового розслідування мають особливе значення, оскільки саме в цей період відбувається збирання доказів, затримання осіб, повідомлення про підозру та здійснення інших процесуальних дій, які безпосередньо впливають на свободу, гідність і приватність людини. Дотримання права на свободу та особисту недоторканність є ключовим, тому будь-яке затримання можливе лише на підставах, визначених законом, і з обов'язковим інформуванням особи про її права [1].

Важливим є право на захист, що включає можливість користуватися допомогою адвоката з моменту фактичного затримання, знати суть підозри та брати участь у процесуальних діях. Презумпція невинуватості зобов'язує правоохоронні органи утримуватися від дій і висловлювань, які можуть створити враження про доведеність вини до рішення суду. Право не свідчити проти себе або близьких родичів гарантує захист особи від примусу та тиску.

Необхідною гарантією є заборона катувань, нелюдського чи принижуючого гідність поводження — це абсолютне право, яке не може бути обмежене за будь-яких обставин. Право на приватність захищає людину від необґрунтованого втручання під час обшуків, оглядів, перехоплення кореспонденції та інших дій, що допускаються лише за рішенням слідчого судді. Важливим елементом є можливість оскарження дій і рішень слідчого чи прокурора, що забезпечує судовий контроль за дотриманням прав [2].

Права людини на досудовому етапі визначають межі повноважень правоохоронних органів і встановлюють обов'язок держави діяти виключно в межах закону, із дотриманням міжнародних стандартів і гарантій справедливого кримінального провадження.

Права людини на стадії досудового розслідування мають особливе значення, оскільки саме в цей період відбувається збирання доказів, затримання осіб, повідомлення про підозру та здійснення інших процесуальних дій, які

безпосередньо впливають на свободу, гідність і приватність людини. Дотримання права на свободу та особисту недоторканність є ключовим, тому будь-яке затримання можливе лише на підставах, визначених законом, і з обов'язковим інформуванням особи про її права.

Важливим є право на захист, що включає можливість користуватися допомогою адвоката з моменту фактичного затримання, знати суть підозри та брати участь у процесуальних діях. Презумпція невинуватості зобов'язує правоохоронні органи утримуватися від дій і висловлювань, які можуть створити враження про доведеність вини до рішення суду. Право не свідчити проти себе або близьких родичів гарантує захист особи від примусу та тиску [3].

Необхідною гарантією є заборона катувань, нелюдського чи принижуючого гідність поводження — це абсолютне право, яке не може бути обмежене за будь-яких обставин. Право на приватність захищає людину від необґрунтованого втручання під час обшуків, оглядів, перехоплення кореспонденції та інших дій, що допускаються лише за рішенням слідчого судді. Важливим елементом є можливість оскарження дій і рішень слідчого чи прокурора, що забезпечує судовий контроль за дотриманням прав. Права людини на досудовому етапі визначають межі повноважень правоохоронних органів і встановлюють обов'язок держави діяти виключно в межах закону, із дотриманням міжнародних стандартів і гарантій справедливого кримінального провадження [4].

Воєнний стан суттєво впливає на досудове розслідування та створює специфічні ризики для прав людини. Правоохоронні органи отримують розширені повноваження, а деякі гарантії обмежуються, що знижує рівень захищеності осіб у кримінальному провадженні. Збільшується кількість затримань без належної фіксації, ускладнюється доступ до адвоката, що підвищує ризик порушення права не свідчити проти себе та захисту від примусу.

Доступ до слідчого судді обмежений через евакуацію чи перевантаженість судів, що послаблює судовий контроль. В умовах мілітаризації зростає ризик жорстокого поводження та психологічного тиску, а через обмежений доступ правозахисників ефективного розслідування скарг ускладнюється. Недостатня фіксація слідчих дій, перебої зі зв'язком та технічні обмеження підвищують ризик порушення права на приватність і недопустимості доказів [5].

Збільшення кількості кримінальних проваджень у поєднанні з обмеженими ресурсами призводить до затягування розслідування та тривалого перебування підозрюваних під вартою. Розширені повноваження правоохоронців інколи використовуються без достатнього правового обґрунтування, а обмежений доступ громадськості знижує прозорість слідчих дій.

Удосконалення механізмів забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, що поєднує законодавчі, організаційні та практичні заходи. Насамперед важливо забезпечити чіткі межі допустимих обмежень прав людини, щоб тимчасові відступи не перетворювалися на надмірне втручання у свободи громадян. Необхідним є уточнення процесуальних процедур, зокрема строків затримання, порядку проведення невідкладних слідчих дій та забезпечення адвокатського доступу навіть у складних безпекових умовах.

Особливого значення набуває розширення судового контролю за діями правоохоронних органів, включно з дистанційними формами участі слідчих суддів.

Важливо також забезпечити безперебійну роботу системи безоплатної правової допомоги, оскільки в умовах війни ризик порушення права на захист суттєво зростає. Цінним є впровадження електронних засобів фіксації слідчих дій, що мінімізує можливі зловживання та підвищує рівень доказової прозорості.

Підвищення кваліфікації правоохоронців щодо міжнародних стандартів захисту прав людини, адаптованих до умов збройного конфлікту, є однією з ключових передумов удосконалення практики. Доцільним є також створення міжвідомчих координаційних платформ, які дозволять об'єднати зусилля слідчих, прокурорів, військових адміністрацій та правозахисних інституцій.

Збереження верховенства права у воєнний час можливе лише за умови впровадження ефективних гарантій, що забезпечують баланс між потребами оборони держави та дотриманням фундаментальних прав людини на стадії досудового розслідування [6].

У висновку можу сказати, що права людини на стадії досудового розслідування є фундаментальною складовою справедливого кримінального процесу, а їх ефективне забезпечення — обов'язком держави навіть в умовах воєнного стану. Збройний конфлікт суттєво ускладнює реалізацію базових гарантій, зокрема права на свободу, захист, приватність та належне поводження, що створює ризики для зловживань і надмірного звуження правового простору. Воєнні умови оголюють слабкі місця у правозастосовній діяльності, серед яких — обмежений доступ до адвоката, проведення слідчих дій без належної фіксації, слабкий судовий контроль і перевантаженість правоохоронної системи.

Разом з тим, можливість забезпечення прав людини у кризових умовах залежить від здатності держави вдосконалити процесуальні процедури, посилити судовий контроль, забезпечити належну роботу системи правової допомоги та впровадити сучасні технічні засоби фіксації. Важливу роль відіграє також професійна підготовка правоохоронців та їх орієнтація на міжнародні стандарти у сфері прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>, дата звернення: 14.11.2025.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, дата звернення: 14.11.2025.
3. Киричко В.М. Захист прав людини в кримінальному процесі України: монографія. Київ: Наукова думка, 2018. 256 с.
4. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>, дата звернення: 14.11.2025.
6. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Забезпечення прав людини у досудовому розслідуванні в умовах надзвичайних ситуацій: аналіз проблем і шляхів вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 45–58.

Гураль М. М.
здобувач вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)
Науковий керівник:

Шишко В. В.
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВО НА НАЛЕЖНІ, БЕЗПЕЧНІ Й ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ

Право на належні, безпечні й здорові умови праці є одним із фундаментальних соціальних прав людини, що визначає якість трудового життя, рівень її фізичної та психічної безпеки, а також загальну соціальну стабільність у державі. У центрі сучасної трудової політики лежить розуміння того, що праця не може бути ефективною, продуктивною і суспільно корисною, якщо вона здійснюється в умовах ризику, небезпеки або загроз для життя, а тому створення безпечного трудового середовища є не лише юридичним обов'язком держави й роботодавця, а й важливим елементом соціальної відповідальності.

Закріплення цього права в Конституції України є фундаментом усієї системи охорони праці. Так, у статті 43 Конституції України прямо підкреслюється, що кожен громадянин має право на працю, яка здійснюється в умовах, що відповідають вимогам безпеки, гігієни та охорони здоров'я, і цей конституційний припис покликаний забезпечити не лише формальне задекларування прав, а й реальний механізм їхнього втілення через систему законодавчих актів, нормативів, державних гарантій і контролю [1]. Конституційна норма стає точкою відліку для формування цілої галузі правового регулювання, від Кодексу законів про працю до спеціальних законів та міжгалузевих нормативних документів, які в комплексі створюють правове середовище, здатне забезпечити працівникові всебічний захист у процесі трудової діяльності [4].

Комплексне регулювання охорони праці реалізується передусім через Кодекс законів про працю України, який значно деталізує та розширює конституційні гарантії. Наприклад, стаття 158 КЗпП покладає на роботодавця пряму відповідальність за створення таких умов праці, які не загрожують ані фізичному, ані психічному здоров'ю працівників, зобов'язуючи його вживати організаційних, технічних, санітарних та профілактичних заходів для усунення небезпек і ризиків [2]. Це означає, що роботодавець повинен упроваджувати сучасні технології, підтримувати справність обладнання, забезпечувати працівників засобами захисту, а також створювати психологічно комфортний простір, де працівник не зазнає перевантаження, стресу чи тиску. У цьому контексті безпека праці розглядається не як додатковий обов'язок підприємства, а як обов'язкова складова його діяльності, без виконання якої робота підприємства вважається неналежною та такою, що порушує трудові гарантії.

Подальші норми Кодексу теж мають значення для створення ефективного механізму охорони праці. Так, роботодавець повинен організовувати постійний контроль за дотриманням нормативів охорони праці, що включає моніторинг умов праці, ведення відповідної документації, здійснення внутрішніх перевірок та взаємодію з контролюючими органами. Цей контроль не може бути формальним – закон вимагає його реального й безперервного характеру [2, ст. 160]. У свою чергу,

стаття 161 КЗпП передбачає розроблення роботодавцем комплексу заходів з охорони праці, які повинні включати участь профспілок або інших представницьких органів працівників, що сприяє демократизації процесу управління безпекою праці та залученню колективу до процесу ухвалення важливих рішень. Стаття 162 КЗпП зазначає, що роботодавець зобов'язаний фінансувати всі заходи з охорони праці, оскільки без належного фінансового забезпечення жодна програма безпеки не може бути реалізована. Це включає витрати на засоби захисту, навчання, модернізацію обладнання, профілактичні медогляди й інші необхідні дії. Важливо, що закон не дозволяє економити на охороні праці, наголошуючи на відповідальності роботодавця за забезпечення необхідного фінансового ресурсу. Також у статті 155 КЗпП встановлено заборону вводити в дію підприємства й технологічні процеси, якщо вони не відповідають вимогам безпеки, що є важливим інструментом запобігання виробничим травмам ще на етапі проектування та розбудови виробничих об'єктів. У статті 157 КЗпП закріплено обов'язковість виконання міжгалузевих і галузевих нормативних актів з охорони праці, які є обов'язковими як для роботодавця, так і для працівника, що підкреслює системність і нормативну визначеність правил безпеки [2].

Проте ключовим актом, який комплексно регулює охорону праці в Україні, є Закон України «Про охорону праці». У статті 1 Закону наводиться широке визначення охорони праці як системи різноманітних заходів – організаційних, правових, технічних, санітарно-гігієнічних, соціальних і психологічних, – спрямованих на усунення небезпек і створення умов, у яких працівник не ризикує своїм життям і здоров'ям [3]. Це визначення підкреслює багатогранність охорони праці та її міждисциплінарний характер. Стаття 4 Закону окреслює державну політику в сфері охорони праці, яка повинна гарантувати створення умов, що відповідають сучасним стандартам безпеки та здоров'я, а також забезпечувати державний контроль, нагляд, стимулювання роботодавців та відповідальність за недотримання вимог. У статті 6 Закону передбачено, що працівник має право виконувати роботу лише за умови, коли робоче середовище є безпечним, і має право відмовитися від виконання завдань, якщо вони створюють реальну загрозу для його життя чи здоров'я. Це положення формує активну позицію працівника як суб'єкта охорони праці, а не пасивного об'єкта. Далі, стаття 8 Закону зобов'язує роботодавця забезпечувати працівників необхідними засобами індивідуального й колективного захисту, спецодягом, взуттям і засобами безпеки, що формує один із ключових аспектів практичної реалізації системи охорони праці.

Організація охорони праці на підприємстві детально регламентується низкою статей Закону. Наприклад, стаття 13 Закону визначає обов'язки роботодавця щодо організації системи управління охороною праці, що включає планування, контроль, аудит, інструктажі, аналіз небезпек і розробку профілактичних заходів. Стаття 14 Закону накладає обов'язок на працівника дотримуватися правил охорони праці, використовувати засоби захисту та повідомляти про виявлені небезпеки. Стаття 15 Закону встановлює вимогу створення служби охорони праці на підприємстві, а стаття 16 – формування комісії з питань охорони праці, що забезпечує інституційне підґрунтя для функціонування системи безпеки. Крім того, стаття 17 Закону зобов'язує проводити медичні огляди окремих категорій працівників, а стаття 18 – здійснювати систематичне навчання працівників з питань охорони праці. Важливою є стаття 23 Закону, яка вимагає інформувати працівників про стан охорони праці на підприємстві, що забезпечує прозорість управління безпекою.

Також Закон надає представникам трудового колективу право контролювати дотримання вимог охорони праці, та передбачає відповідальність і санкції за порушення вимог охорони праці [3, ст.42,43].

Таким чином, право на належні, безпечні та здорові умови праці є складним багаторівневим правом, яке охоплює правові гарантії, технологічні стандарти, організаційні заходи, медичний та санітарно-гігієнічний контроль, систему навчання та інформування, а також механізми відповідальності. Створення безпечних умов праці є не просто юридичним зобов'язанням, а одним з ключових соціальних імперативів, що забезпечує сталий розвиток, конкурентоспроможність підприємств і гармонійний розвиток суспільства. Правові норми, закріплені у статті 43 Конституції України, статтях 155, 157, 158, 160, 161, 162 КЗпП та статтях 1, 4, 6, 8, 13–19, 22, 23, 42, 43 Закону України «Про охорону праці», формують потужний правовий інструментарій, покликаний гарантувати кожному працівникові право на гідні та безпечні умови праці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (дата звернення: 20.11.2025).
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: http://protocol.ua/ua/kodeks_zakoniv_pro_pratsyu_ukraini/ (дата звернення: 20.11.2025).
3. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_pratsi/ (дата звернення: 20.11.2025).
4. Бужанська М. В. Актуальні проблеми безпеки праці у період воєнного стану в Україні. *Вісник ХНТУ*. № 4(87). 2023. С. 414–418. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/540/516 (дата звернення: 20.11.2025).

Гуца С. С.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В ПОСТВОЄННІЙ УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІН ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ ДО ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ

Після завершення конфлікту з росією, держава повинна буде в цілому проаналізувати правові норми Конституції України, що стосуються саме захисту її суверенітету від внутрішніх та зовнішніх загроз. На нашу думку головним аспектом реформи повинно бути посилення демократії, а саме: посилення судової реформи та антикорупційних механізмів, поглибити децентралізацію для чіткого врегулювання проблемних питань, які будуть виникати після завершення війни.

Повномасштабна війна Росії проти України з 2022 року (а якщо рахувати ще

й анексію Криму та окупацію Донбасу з 2014-го, то й довше), підняла на поверхню багато проблем у держуправлінні, законодавстві та навіть у конституції. Війна суттєво пришвидшила зміни: українська ідентичність стала міцнішою, бажання рухатись до Європи відчутно зросло, багато хто остаточно відкинув радянське чи російське минуле. Але разом із цим впливли проблемні аспекти - неефективні суди, корупція під час воєнного стану, надто централізована влада, обіцянки в Конституції, які взагалі не мають нічого спільного з реальністю. Досвід війни чітко показує, в чому ці проблеми, і змушує думати про реформи, якщо Україна справді планує бути стійкою демократією і стати частиною ЄС та НАТО.

Зрозуміло, що змінювати Конституцію потрібно відкрито: з широкою участю експертів, чесним обговоренням у суспільстві і без втручання політичних інтересів. Для цього найкраще створити конституційні збори - окремий орган, який зосередиться лише на розробці законопроекту щодо змін до Конституції України [1, 85]. На нашу думку, головним аспектом цього органу буде безпосередня комунікація з громадянами та зосередженість тільки на змінах Конституції України.

Згідно з «Конституцією України» – «законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України».

На нашу думку, стаття 154 потребує зміни в контексті подання до Верховної Ради законопроекту про внесення змін, а саме: *«законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до ВР Президентом України після обов'язкової консультації з конституційними зборами або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу ВРУ»*. Також, варто встановити врегулювання, що стосується терміну консультації. На нашу думку консультації з Конституційними Зборами мають бути задокументовані та оприлюднені не пізніше ніж за 30 днів до подання законопроекту, що унеможливить вирішення важливих питань без затягування термінів.

Важливим аспектом післявоєнної України також буде стосуватися посиленню національної безпеки та державного суверенітету: війна показала, що обороноздатність має бути системною, а не лише військовою тому що потрібна правова, економічна, інформаційна і енергетична стійкість. Як наслідок варто запропонувати нову статтю, яку потрібно буде додати до Конституції України, а саме статтю 17¹ де має бути зазначено, що *« 1. Держава забезпечує всебічну систему національної стійкості, спрямовану на захист суверенітету, територіальної цілісності, інформаційної безпеки кібербезпеки та стійкості критичної інфраструктури. 2. Органи державної влади зобов'язанні діяти у спосіб, що гарантує обороноздатність держави у будь-яких умовах»*.

Також, на нашу думку варто зробити чіткішими гарантії прав під час війни, з урахуванням досвіду окупації та бойових дій. Для цього варто додати нову редакцію статті 64, яка буде мінімалізувати порушення прав під час війни, а саме: *«1. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини, але держава зобов'язана забезпечити їх мінімальний рівень, необхідний для гідного існування. 2. Забороняється обмеження права на життя, гідність, захист від катувань, свободу совісті та основоположне право на судовий захист»*.

Одним із проблемних питань, що виникає під час війни, це питання корупції.

Лідери Європейського союзу та НАТО виділяють кошти на озброєння та саме озброєння, але, як негативний наслідок, більша частина коштів та зброї продавалася та розкрадалася на території України. Тому, для забезпечення прозорості та цивільного контролю над ЗСУ варто розширити парламентський контроль за оборонною, для цього статтю 85, на нашу думку, варто доповнити: *«Верховна Рада України здійснює парламентський контроль за використанням коштів оборонного бюджету та діяльністю органів сектору безпеки і оборони»*. Також варто врегулювати та уникнути конфлікту між Президентом та Урядом у питаннях оборони, встановити баланс влад. Для цього варто прийняти нову редакцію статті 106 (п.19): *«Президент України як Верховний Головнокомандувач координує діяльність усіх органів сектору безпеки і оборони під час воєнного стану, але стратегічні рішення щодо застосування сил і ресурсів ухвалюються за погодженням із Радою національної безпеки і оборони та Кабінетом Міністрів України»*. На нашу думку це узгодить повноваження Президента та Уряду у воєнний час.

Після завершення в Україні реформи децентралізації влади, лівова частина повноважень перейшла від органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. Окрім цього, органи місцевого самоврядування зобов'язані у відповідності до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», забезпечувати виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади [3]. Війна показала ефективність громад, які самостійно організовували оборону, евакуацію, гуманітарну допомогу. На нашу думку для цього потрібно закріпити децентралізацію та гарантії місцевого самоврядування доповнивши статтю 140 Конституції України – *«1. Місцеве самоврядування є основою демократії та стійкості держави. 2. Держава забезпечує ресурсну спроможність громад та їхню участь у забезпеченні національної безпеки і цивільного захисту»*.

Отже, державі потрібно звернути особливу увагу на посиленні механізмів відповідальності влади, захисту ветеранів і військових на рівні конституційних гарантій, розвитку електронного урядування та цифрової демократії, на гарантіях національної пам'яті та недопущенні колабораціонізму.

Список використаних джерел:

1. Колодій А.М., Тернавська В.М., Колодій О.А. Модернізація Конституції України – головний напрям правотворчої діяльності в умовах післявоєнного відновлення. українське право. *Нове українське право*, 2024. Вип. 1. С. 83-92.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 26.10.2025)

Демків Р. Я.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану виникає гостра колізія між необхідністю захисту фундаментального права на приватність, що включає персональні дані (регламентоване ст. 32 Конституції України, Законом України «Про захист персональних даних») та потребами національної безпеки. Згідно зі ст. 64

Конституції України, захист персональних даних може бути обмежений, але таке обмеження може встановлюватися тільки в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень.

Персональні дані включають у себе дані про людину, яка ідентифікована або може бути ідентифікована на основі цих даних (або додаткової інформації), що може потрапити до особи, яка контролює дані, а які містять виражене ставлення до такої людини, вказівку на певну мету, плани щодо цієї людини з боку особи, яка контролює дані, чи іншої особи [1, с. 149].

Воєнний стан слугує спеціальною юридичною підставою для обробки даних (без згоди суб'єкта), необхідною для виконання функцій обороноздатності, надання гуманітарної допомоги, документування збитків та евакуації. Спостерігається розширення доступу військово-цивільних адміністрацій, правоохоронних органів та Збройних сил України до реєстрів та інформаційних систем для цілей ідентифікації, мобілізації та контррозвідувальної діяльності. Однією з найбільших проблем є масовий збір та обробка чутливих даних (стан здоров'я, місце проживання, фінансове становище) внутрішньо переміщених осіб для надання соціальної та гуманітарної допомоги. Це створює високі ризики несанкціонованого витоку. Збір даних про постраждалих та їхнє майно для Міжнародного реєстру збитків (RD4U) повинен відбуватися із дотриманням найвищих стандартів, щоб забезпечити легітимність доказів та захист приватності потерпілих осіб.

Постійні кібератаки з боку агресора ставлять під загрозу цілісність державних реєстрів та вимагають негайного впровадження протоколів захисту даних. Створення нових державних реєстрів вимагає посилення заходів кіберзахисту, оскільки ці системи містять стратегічно важливу інформацію.

Українські оператори та міжнародні гуманітарні організації, що працюють в Україні, зобов'язані дотримуватись міжнародних стандартів захисту даних (зокрема, GDPR для операцій із даними громадян Європейського Союзу) навіть в умовах воєнного стану.

Для перевірки дотримання вимог щодо захисту персональних даних встановлена спеціальна процедура, яка регулюється Порядком здійснення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних, затвердженим наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08 січня 2014 р. № 1/02-14 [2]. Основними заходами контролю визначено проведення перевірок: планових, позапланових, виїзних та безвиїзних. Відповідно до Порядку, у разі виявлення порушення персональних даних, складається припис про їх усунення або протокол про адміністративне правопорушення.

Також слід зазначити норми, відповідно до яких встановлюється відповідальність за порушення поведінки із персональними даними. У ст. 182 Кримінального кодексу України («Порушення недоторканності приватного життя») передбачено відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконну зміну такої інформації [3]. Ст. 188-39 Кодексу України про адміністративні правопорушення («Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних») також передбачено відповідальність за низку порушень Закону України «Про захист персональних даних», зокрема за «недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту

персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них або порушення прав суб'єкта персональних даних» [4].

Окрім ускладнення технічного захисту персональних даних та відображення новітніх способів такого захисту в нормативно-правовій базі, ефективним методом захисту персональних даних є проведення роз'яснювальної роботи серед українського населення щодо поводження з персональними даними на період воєнного стану. Усвідомлення громадянами можливих ризиків, загроз і наслідків сприятиме зниженню кількості випадків незаконного поводження з персональними даними [5, с. 321].

Підсумовуючи, воєнний стан висуває на перший план необхідність пошуку нових шляхів вирішення протиріч між відкритістю даних та їх конфіденційністю. З огляду на зростання кількості зловживань і порушень, спричинених загостренням суспільних конфліктів, правовий захист персональних даних має бути пріоритетним і забезпечений через ефективні та інноваційні правові інструменти протидії посяганням.

Список використаних джерел:

1. Рогова О.Г. Захист персональних даних у законодавстві Європейського Союзу та України. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 3. С. 464-471.
2. Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних : Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08.01.2014 р. № 1/02-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 18.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Кравчук В.О. Захист персональних даних в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 319-321.

Дешко В. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Балинська О. М.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

доктор юридичних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІЙНА І ДЕРЖАВА:

ЯК ЗБЕРІГАЄТЬСЯ ДЕРЖАВНІСТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Війна є одним із найсильніших випробувань для держави, адже вона ставить під загрозу не лише безпеку населення, а й саму основу існування політичної системи та інститутів влади. У кризових умовах відбувається перевірка життєздатності державних механізмів, ефективності управління, здатності суспільства до консолідації та мобілізації ресурсів. Державність у такі часи зберігається завдяки поєднанню правових, політичних, економічних та міжнародних чинників, серед яких провідну роль відіграють стійкість інститутів влади, єдність громадян та міжнародна підтримка.

Державність – це якісна характеристика суспільства, властивість його

державно-політичної організації. Термін "державність" розкриває взаємодії органів державної влади і суспільства, спрямовану на забезпечення існування та функціонування держави, а також окреслює характерні риси та особливості її перебування на конкретно-історичному етапі розвитку [1].

Як зазначав Н. Лікарчук, криза в державному управлінні розвивається трьома етапами. На першому етапі формується численна кількість конфліктних центрів у різних сферах життя. У плюралістичних суспільствах такі кризи можуть слугувати засобом для переосмислення співвідношення сил і інтересів, а їхнє вирішення може стати відправною точкою для нового етапу суспільного розвитку. У цьому контексті конфліктні ситуації здатні виконувати стабілізуючу функцію. Другий етап характеризується поглибленням конфліктів до такої міри, що вирішення проблем стає неможливим через компромісні методи. Цей стан віддзеркалює наявність функціонального дисонансу в роботі механізмів державної влади, громадських інституцій, а також організаційну невідповідність структур, форм і способів управління зміненим соціально-економічним умовам. Третій етап пов'язаний із загостренням кризи, що проявляється через руйнування чинних політичних структур. Це свідчить про виникнення загальносистемної державної кризи [2, с. 257].

Варто зазначити, що загальносистемна криза характеризується радикальною несумісністю ключових складових суспільства, таких як політика, економіка та соціальна сфера. У подібних умовах гармонізація або балансування системи стає практично неможливим.

У кризових умовах найбільше страждає економіка: зростання безробіття інфляція, бюджетний дефіцит і держборги.

Опираючись на теорію американського економічного експерта Г. Мінські, українські дослідники вважають, що події, які ведуть до кризи, розпочинаються зі «зсуву», певного екзогенного, зовнішнього шоку для макроекономічної системи [див. 3]. Г. Мінські обґрунтовує теорію «фінансової нестабільності» як фактору виникнення фінансової кризи. За цією теорією, фінансові кризи є неминучою рисою капіталістичної системи і розвиваються за передбачуваним сценарієм. Першою ознакою майбутньої фінансової кризи є зовнішній шок для економіки. Зростання шансів на прибуток у певному секторі економіки приваблює джерела фінансування, створюючи сплеск інвестицій. Інвестиційна лихоманка зумовлена значним збільшенням банківських кредитів, а також залученням приватних фондів та інвестиційних компаній. Розширення кредитування підсилює стимул до спекуляцій, що проявляється у зростанні активів та майна, які користуються підвищеним попитом. На наступному етапі деякі інвестори помічають, що ринок досяг піку, і прагнуть перетворити свої переоцінені активи в готівку або у вигляді цінних паперів. Згодом усе більше інвесторів усвідомлює ризики і прагне продати свої переоцінені, ризиковані активи, що призводить до обвалу цін. За інвестиційною кризою слідує кредитна криза, спричинена тим, що банки відмовляються надавати кредити. Банкрутства запускають ланцюжок банкрутств, і економіка може увійти в рецесію чи навіть депресію. У фіналі стан паніки заспокоюється, економіка відновлюється, а ринок повертається до рівноваги, але за надвисоку вартість.

Теорія фінансової нестабільності Гаймана Мінські розкриває цикл економічних криз капіталістичній системі, показуючи, що вино не є випадковими а закономірними наслідками періодів економіки. Зовнішній шок лише запускає

процес. Фінансові кризи постають як внутрішній механізм само корекції ринку [3, с. 78].

Найбільшу небезпеку несе політична криза, тому що вони результат не стійкої та не розвинутої політичної системи.

Перші міркування про політичну нестабільність та смуту можна відшукати в літературних джерелах Стародавнього Єгипту. У цих джерелах представлено усвідомлення політичної нестабільності і кризи в суспільному розвитку як наслідок порушення законів. Закони трактуються як справедливі, оскільки мають божественне джерело походження. Порушення божественних норм з боку «беззаконників», згідно з цими уявленнями, призводить до «страшних змін» [4].

Ще Аристотель вбачав причину політичної нестабільності у зв'язку між соціальною структурою суспільства та його політичним устроєм і розвитком. Він був одним із перших, хто почав наголошувати на цьому взаємозв'язку. У своїх працях мислитель зазначав, що політична стабільність значною мірою залежить від існування в суспільстві значного середнього класу. Таким чином, згідно з його поглядами, політична криза могла бути зумовлена змінами в соціальній структурі, коли бідні верстви населення, які завжди мають схильність до радикальних дій, починали чисельно переважати над іншими групами суспільства. Крім цього, основну причину політичної нестабільності, заколотів і змін форм правління Аристотель вбачав у порушенні принципу справедливості. На його думку, олігархія посилює вже існуючу нерівність, тоді як влада народу в формі охлократії зрівнює багатих і простолюду, що також призводить до дестабілізації.

У часи Нового часу західні вчені почали розглядати питання політичної стабільності та природи політичних криз у контексті теорії «суспільного договору» та демократичного принципу розподілу влади. У працях таких видатних політичних мислителів, як Джеймс Медісон, Шарль-Луї Монтеск'є, Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та інших, умови стабільного розвитку суспільства бачилися у вдосконаленні конституційних засад державного правління. Вони також акцентували увагу на формуванні системи представницьких органів, демонополізації влади через її розподіл і впровадженні ширшого спектра демократичних процедур [4].

Культурні аспекти відіграють важливу роль у кризових умовах, оскільки вони формують реакцію, стійкість і шляхи відновлення суспільства. Культура стає одночасно об'єктом, який потрібно захищати, і механізмом, що забезпечує соціальну та психологічну витривалість.

Це явище набуло особливої поширеності у XX-XXI століттях, коли зіткнення духовно-етичних ідеалів з повсякденною реальністю почало значною мірою впливати на долі культури й суспільства в цілому. У цей період помітно зросла байдужість до традиційних моральних орієнтирів і норм поведінки, характерних для культурної людини. Зневага до етичних принципів супроводжувалася посиленням загальної озлобленості, духу заперечення та проявами нігілізму, які ставали дедалі помітнішими. Елементарні прояви ввічливості та взаємної поваги часто відходили на другий план, будучи витісненими прагматизмом і егоцентричними імпульсами. Такий стан справ викликав зростаюче почуття тривоги щодо майбутнього, оскільки все частіше з'являлися песимістичні підходи до прогнозування подій і склалися похмурі сценарії розвитку суспільних процесів. Крім того, почали набувати поширення явища естетичної "всеїдності", виражені у втраті чітких критеріїв краси і духовного змісту, що ще більше

ускладнювало процеси самоідентифікації та орієнтації в швидкоплинному та мінливому світі.

XX–XXI століття показали людству, що культура, як об'єднавчий фактор суспільного розвитку, охоплює не лише сферу духовного, але й дедалі більше впливає на матеріальне виробництво. Всі риси техногенної цивілізації, зародження якої відбулося трохи більше трьох століть тому, проявили себе найповніше саме в цей період. Саме тоді цивілізаційні процеси досягли максимальної динамічності та стали визначальними для культурного розвитку. У XX столітті цілісна й органічна структура культури розкололася на дві протилежні форми, одна з яких характеризується естетичною всеїдністю [див. 5].

Отже, державність у кризових умовах постає як складне і багатогранне явище, що демонструє здатність країни зберігати свою цілісність, суверенітет та ефективне функціонування в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Вона знаходить своє вираження у здатності влади оперативному реагувати на загрози, підтримувати стабільність, законність та довіру громадян. Особливе значення під час кризи набуває економічний аспект, адже саме фінансова стійкість і економічна спроможність визначають міцність країни. Політичний аспект державності акцентується на забезпеченні скоординованої роботи усіх гілок влади, дотриманні демократичних принципів і верховенства права, а також на збереженні балансу між безпекою й захистом прав людини. У періоди криз держава повинна виступати чинником стабільності, зміцнювати політичну єдність, сприяти консолідації суспільства та уникати проявів популізму або авторитаризму. Не менш важливим елементом є культурний компонент державності, який підтримує духовну стійкість суспільства, формує національну ідентичність і зберігає моральні цінності. Культура, освіта та інформаційна політика стають ключовими складовими для зміцнення суспільної згуртованості, розвитку патріотичних настроїв і відповідального ставлення до майбутнього країни. Таким чином, справжня сила державності розкривається саме в періоди найгостріших викликів, коли перевіряється здатність країни не лише протистояти загрозам, але й оновлюватися, зміцнюватися та утверджувати свій авторитет на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Державність. Велика українська енциклопедія. URL: <https://surl.li/hqaafu>
2. Лікарчук Н.В. Криза в системі державного управління: причини виникнення та шляхи врегулювання. *Право та державне управління*. № 4. 2020. С. 256-261. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.36>
3. Король М.М., Дуран В.І Економічна сутність та причини виникнення світових фінансових криз. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Вип. 4(114). 2024. С. 76-83. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-4-13>
4. Забеліна І. О. Поняття та сутність політичних криз: історико-бібліографічний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. Вип 49. 2013. С. 344-353. DOI: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2ca619b-e762-4025-9888-f5fc09224ea1/content>
5. Сінько Ф. Криза культури в умовах сучасної цивілізації. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7ad4a14-5d9d-4de5-a1db-0554f7e1196a/content>

Дирда А. С.
здобувач вищої освіти
(Полтавський юридичний інститут НЮУ ім. Я. Мудрого)
Науковий керівник:
Михайліченко Т. О.

доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Полтавський юридичний інститут НЮУ ім. Я. Мудрого)

ЗНИЩЕННЯ ТА РОЗГРАБУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН (СТ. 438 КК УКРАЇНИ)

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України питання кримінально-правового захисту національних цінностей набувають виняткового значення. Воєнні дії призводять до масового знищення, пошкодження та розграбування національних цінностей, що в свою чергу має наслідком не лише спричинення шкоди національній ідентичності українського народу, а й порушення норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Багато з цих об'єктів культурної спадщини, яка перебуває на державному обліку, також належать до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що вказує на їх значення не лише для нашої держави, а й для світового культурного надбання. Тож, кожна втрачена пам'ятка України часто є не лише національною втратою, а й втратою світового значення. Станом лише на 21.07.2025 через російську агресію в Україні зруйновано та пошкоджено 1528 пам'яток культурної спадщини та 2359 об'єктів культурної інфраструктури. Серед пошкоджених об'єктів культурної спадщини: 147 мають статус національного значення, 1267 – місцевого, 114 – щойно виявлені [1]. Такі дії агресора є порушенням МГП, а тому потреба притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності на міжнародному та національному рівні є безумовною.

Охорона національних цінностей під час збройних конфліктів забезпечується низкою міжнародних договорів у рамках МГП. Основними з них є Гаазьке положення 1907 року, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, її Перший протокол 1954 року, Другий протокол 1999 року, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року, а також Римський Статут МКС 1998 року. Ці міжнародні акти створюють правову основу для криміналізації діянь, що порушують захист культурної спадщини під час війни, яка в національному законодавстві України відображена у ст. 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Ця стаття у своїй диспозиції прямо передбачає кримінальну відповідальність за розграбування національних цінностей на окупованій території як одну з форм діяння воєнних злочинів та порушень МГП. Самостійною формою діяння також цього злочину є відання відповідного наказу про розграбування національних цінностей на окупованій території [2].

Безпосередній об'єкт цього злочину – мир та міжнародний правопорядок під час війни та збройних конфліктів. Предметом цих дій виступає майно, що має культурну або іншу національну цінність [3]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. До об'єктів культурної спадщини входять визначні місця, споруди, комплекси, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти

підводної культурної та археологічної спадщини) [4] тощо.

Об'єктивна сторона цього злочину виявляється зокрема в такій дії: розграбуванні національних цінностей на тимчасово окупованій території, що охоплює довільне їх вилучення будь-яким способом, яке поєднується з подальшим їх поверненням на користь іншої держави або окремих осіб, а також, як правило, із вивезенням за межі тимчасово окупованих територій [3]. Контекстуальними ознаками цього діяння є: а) існування міжнародного збройного конфлікту; б) дії особи, яка вчинила злочин, мали статися в контексті конфлікту та були пов'язані з ним; особа, яка вчинила злочин, повинна усвідомлювати фактичні обставини, що свідчили про існування збройного конфлікту [5, с. 256].

Із *суб'єктивної сторони* даний склад злочину завжди буде характеризуватись виключно прямим умислом. На думку Л.І. Шаповал, метою є «вбивство душі людини, її історії, культури та релігії, щоб згодом стерти всі сліди її існування», а інша культура та релігія використовується як виправдання злочинних дій щодо пам'яток [6]. Проте наступне твердження авторки про можливість кваліфікації руйнування об'єктів культурної спадщини як терористичного злочину є, на нашу думку, помилковим, оскільки не відповідає чинному кримінальному законодавству України. Кримінальна відповідальність за вчинення терористичних актів передбачена окремою нормою – ст. 258 КК, виділеною законодавцем для цього виду злочинів. Спеціальна мета терористичних актів полягає у порушенні громадської безпеки, залякуванні населення, провокації воєнного конфлікту, вплив на рішення органів влади, приверненні уваги громадськості до певних поглядів терориста. Натомість знищення об'єктів культурної спадщини з метою стерти історичну пам'ять та ідентичність народу за своєю суттю ближче до геноциду, передбаченого ст. 442 КК, зокрема зважаючи на його мету «...повного або часткового знищення будь-якої національної...групи шляхом...створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її знищення...» [2], з якою він вчиняється. Тож, вбачається, що такі дії слід кваліфікувати як воєнний злочин, а за наявності й інших проявів геноцидальної політики, як злочин геноциду.

Суб'єктом віддання наказу про вчинення зазначених у ст. 438 КК дій може бути лише службова особа (як військова, так і цивільна). В інших випадках учинення цього злочину суб'єктом може виступати будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [3].

Отже, знищення та розграбування національних цінностей за ст. 438 КК є тяжким воєнним злочином, що загрожує культурній спадщині України та світу. Проте правозастосування цієї норми стикається з низкою проблем, головною з яких є фіксація злочинів на окупованих територіях. Майже відсутність доступу на тимчасово окуповані території до місць вчинення діянь (у тому числі й для міжнародних організацій, як ЮНЕСКО), знищення доказів окупаційною владою та відсутність можливості проведення слідчих дій значно ускладнюють збирання доказової бази. Мало не єдиним варіантом документування наразі залишається дистанційна фіксація за допомогою супутникових знімків та свідчень очевидців, які виїхали з окупації, що робить доказову базу досить обмеженою.

Крім того, ст. 438 КК не охоплює окремі форми посягань на культурні цінності, зокрема акти вандалізму та використання об'єктів культурної спадщини для воєнних цілей, що створює прогалини в кримінально-правовому захисті, а також знищення чи розграбування культурної спадщини місцевого значення. Для подолання цих викликів необхідно вдосконалити національне законодавство

шляхом внесення відповідних змін до КК та посилити міжнародну співпрацю для збереження культурної спадщини України в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. 1528 пам'яток культурної спадщини та 2359 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. 23.07.2025, *Оф. сайт Міністерства культури та стратегічних комунікацій*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1528-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2359-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013.
4. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
5. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. Київ: Global Rights Compliance, 2004. 821 с.
6. Шаповал Л. Деякі аспекти захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8(14). С. 689-701. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-689-701](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-689-701).

Дробенко Д. Ф.

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Сніжко С. В.

здобувач вищої освіти
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ФІКСАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ АГРЕСІЄЮ: СТАНДАРТИ ТА РИЗИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасні збройні конфлікти, зокрема агресія проти України, істотно змінили уявлення про форми, джерела та методи документування злочинів. Значна частина подій фіксується у цифровому середовищі — за допомогою мобільних телефонів, камер спостереження, дронів, супутникових даних, публікацій у соціальних мережах та інших електронних засобів. Унаслідок цього цифрові докази стали одним із ключових елементів кримінальних проваджень, спрямованих на встановлення обставин воєнних злочинів, злочинів проти людяності та актів агресії. Проте їх використання пов'язане з низкою правових, технічних та етичних викликів, що потребують чіткого дотримання стандартів захисту прав людини.

В Україні правовий режим цифрових доказів визначається передусім Кримінальним процесуальним кодексом України [1], який закріплює поняття речових доказів та документів, а також встановлює вимоги до їх допустимості. Електронні дані розглядаються як документи, а тому мають бути отримані, збережені та досліджені відповідно до процесуальних правил. Водночас особливості цифрових носіїв вимагають додаткових технічних стандартів щодо забезпечення автентичності, цілісності та незмінності інформації. Будь-яке

втручання в метадані або процес обробки може нівелювати доказову цінність матеріалу і створити загрозу порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Сьогодні ми бачимо, що у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із військовою агресією, широко застосовуються цифрові технології для фіксації наслідків обстрілів, пересування військової техніки, фактів катувань або насильницьких зникнень. Наприклад, відеозаписи з дронів дозволяють швидко документувати місця масових поховань або руйнування критичної інфраструктури. Проте, на нашу думку використання таких матеріалів потребує експертного підтвердження їх достовірності. Нерідко дані збираються волонтерами, журналістами чи місцевими жителями без необхідних технічних навичок, що ускладнює їх подальшу легітимацію у кримінальному процесі. На нашу думку проблемою є також відсутність на момент події належного контролю за ланцюгом зберігання доказів (chainofcustody), що може поставити під сумнів їхню цілісність.

Важливим стандартом, що визначає порядок поводження з цифровими доказами, є принцип пропорційності, який обмежує втручання держави у приватне життя особи. Згідно зі статтею 8 Конвенції [2] та Законом України «Про захист персональних даних» [3], державні органи зобов'язані мінімізувати обсяг персональної інформації, яку вони збирають і зберігають, забезпечувати конфіденційність та захист від несанкціонованого доступу. У контексті війни ця проблема загострюється, адже велика кількість відеозаписів містить обличчя людей, їх місце проживання, номерні знаки автомобілів та інші ідентифікаційні дані. Якщо обробка такої інформації не здійснюється відповідно до вимог закону, це може призвести до порушення прав потерпілих, свідків або випадкових очевидців.

Додатковою проблемою є і використання матеріалів із соціальних мереж. Хоча вони часто містять важливі для слідства дані, їх джерело може бути невстановленим, а зміст — маніпульованим. У соціальних мережах легко змінити контекст, обрізати відео або застосувати технічні фільтри, що створює ризик фабрикації доказів. Тому на нашу думку у кримінальному провадженні необхідно проводити детальний аналіз автентичності таких матеріалів, застосовувати цифрову експертизу, а також забезпечувати можливість перехресної перевірки. Міжнародна практика, зокрема керівні принципи Міжнародного кримінального суду [4], підтверджує необхідність комплексного підходу до перевірки цифрових доказів, включаючи технічну, змістовну та контекстуальну верифікацію.

Існують також ризики порушення прав підозрюваних. Надмірне покладання на цифрові докази може призвести до неправильних висновків, особливо якщо дані інтерпретуються без врахування повного контексту або без експертного аналізу. У воєнний час правоохоронні органи можуть діяти в умовах обмежених ресурсів і часу, що створює спокусу приймати спрощені рішення. Проте ми вважаємо, що навіть у надзвичайних обставинах держава зобов'язана гарантувати дотримання презумпції невинуватості та право на ефективний захист.

У післявоєнний період значення цифрових доказів лише зростатиме, оскільки вони стануть основою для міжнародних позовів, процедур перехідного правосуддя та відновлення історичної пам'яті. Це потребує створення єдиних стандартів збору та зберігання цифрової інформації, розвитку спеціалізованих підрозділів, а також нормативного закріплення технічних протоколів, що забезпечать сумісність національних практик із міжнародними.

Отже, на нашу думку - фіксація та використання цифрових доказів у справах, пов'язаних із агресією, є складним та багатогранним процесом, який вимагає дотримання високих стандартів захисту прав людини. Удосконалення національного законодавства, впровадження європейських рекомендацій та розвиток експертних можливостей України є ключовими чинниками ефективного документування воєнних злочинів і водночас гарантування справедливого правосуддя. Такий підхід дозволить забезпечити баланс між потребами розслідування та обов'язком держави поважати фундаментальні права людини навіть у найскладніших умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.11.2025).
3. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
4. ICC Guidelines on Evidence — Керівні принципи Міжнародного кримінального суду щодо доказів. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/2022.3769_UK_V1.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

Євхутч І. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Палюх Н. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТРУДОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАЦІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Масове внутрішнє переміщення населення, спричинене збройною агресією, стало одним із наймасштабніших соціальних викликів для України. Внутрішньо переміщені особи опинилися в ситуації втрати житла, роботи, стабільного джерела доходу та звичних соціальних зв'язків. У таких умовах реалізація трудових прав цієї категорії населення набуває не лише правового, а й стратегічного значення для відновлення економіки, соціальної стабільності та інтеграції постраждалих осіб у нові територіальні громади. Особливої актуальності питання доступу до праці внутрішньо переміщених осіб набуває у післявоєнний період, коли ключовим завданням держави стає відбудова економіки й забезпечення гідного рівня життя громадян.

Трудові права внутрішньо переміщених осіб є складовою загального комплексу соціально-економічних прав людини та ґрунтуються на принципі рівності у сфері праці. Законодавство України формально гарантує внутрішньо переміщеним особам рівні з іншими громадянами можливості у працевлаштуванні,

професійній реалізації, соціальному страхуванні та захисті від безробіття. Водночас фактична реалізація цих прав стикається з численними перешкодами, зумовленими як об'єктивними соціально-економічними обставинами, так і недосконалістю окремих механізмів державної політики.

Збройні протистояння, у тому числі ті, що відбуваються на території України, спричинили формування нового соціально-правового явища - появу внутрішньо переміщених осіб [1]. У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною визнається особа, яка була вимушена залишити своє постійне місце проживання або покинути його з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масштабних проявів насильства, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру. Водночас у чинному законодавстві України не врегульовано питання щодо громадян України, які були змушені переселитися з території іноземної держави, що, на нашу думку, є суттєвою прогалиною та потребує законодавчого усунення [2].

Норми національного законодавства гарантують рівне право на працю для всіх громадян без будь-якого виділення внутрішньо переміщених осіб як окремої категорії. Однак у період збройної агресії росії проти України держава зіткнулася з необхідністю працевлаштування значної кількості внутрішньо переміщених осіб у відносно невеликих регіонах їх компактного проживання. У зв'язку з цим актуалізується потреба у релокації бізнесу, створенні нових підприємств та формуванні додаткових робочих місць саме в тих регіонах, які сьогодні приймають осіб, що рятуються від бойових дій та окупації.

Проблематика зайнятості нині тісно пов'язується із загальним процесом соціалізації внутрішньо переміщених осіб, що передбачає їхню інтеграцію у нове соціальне середовище за місцем тимчасового проживання. Значна частина внутрішньо переміщених осіб вже пережила первинний етап психологічної дезадаптації та змогла пристосуватися до нових умов життя. Для таких осіб реалізація права на працю значно спрощується, оскільки вони отримують інформацію про наявні вакансії не лише через соціальні служби, а й завдяки неформальним соціальним контактам.

З метою підвищення ефективності системи працевлаштування внутрішньо переміщених осіб доцільним є впровадження комплексу практичних заходів [3]. Зокрема, важливим є створення спеціалізованого онлайн-ресурсу з пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб. Окремої уваги потребує вирішення проблем, пов'язаних з доглядом за дітьми, через створення волонтерських центрів, що частково виконували б функції дошкільних закладів, організацію взаємної допомоги між батьками, а також підтримку при вирішенні організаційних та бюрократичних питань у разі створення волонтерських чи змішаних дитячих установ. Одним із ключових напрямів соціальної підтримки має залишатися сприяння участі у створенні нових підприємств шляхом залучення західних інвесторів, надання пільгового кредитування та реалізації інвестиційних програм.

У післявоєнний період вирішення проблем реалізації трудових прав внутрішньо переміщених осіб має здійснюватися на основі комплексного підходу, який поєднує правові, економічні та соціальні інструменти. Важливим напрямом є створення сталої державної політики зайнятості, орієнтованої на потреби внутрішньо переміщених осіб, з урахуванням регіональних особливостей ринку праці та пріоритетів післявоєнної відбудови.

Перспективним шляхом розширення доступу до праці є розвиток програм професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб відповідно до актуальних потреб економіки. Післявоєнна реконструкція інфраструктури, розвиток будівельної галузі, енергетики, логістики, медицини, освіти та сфери інформаційних технологій створює нові можливості для працевлаштування за умови належної адаптації системи професійної освіти.

Важливою умовою забезпечення трудових прав внутрішньо переміщених осіб є стимулювання роботодавців до їхнього працевлаштування. Це може здійснюватися шляхом надання податкових пільг, компенсацій частини заробітної плати, фінансової підтримки малого та середнього бізнесу, який створює робочі місця для внутрішньо переміщених осіб. Такі механізми дозволяють поєднати соціальні та економічні інтереси держави, бізнесу та громадян.

Таким чином, трудові права внутрішньо переміщених осіб у післявоєнний період стають одним із ключових факторів соціально-економічної стабілізації та відновлення України. Сучасні виклики доступу до праці зумовлені поєднанням економічних, правових та соціальних проблем, що потребують системних і довгострокових рішень. Ефективна реалізація трудових прав внутрішньо переміщених осіб можлива лише за умови активної державної політики, спрямованої на розвиток ринку праці, подолання дискримінаційних практик, підтримку професійної адаптації та створення сприятливих умов для зайнятості й підприємництва в умовах післявоєнної відбудови.

Список використаної літератури:

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11515/Basova%20I.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
3. Єременко А. Проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб: результати якісного дослідження. *Соціологічні та маркетингові дослідження*. Active Group. <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problemii-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osibrezultati-yakisnogo-doslidzhennya/>.

Свхутич І. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Панич А. І.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Захист прав людини здійснюється не лише на національному рівні, а й на міжнародному рівні, через відповідні міжнародні інституції. Права та свободи людини в умовах війни знаходяться під особливою загрозою, тому наявність дієвих механізмів їх захисту є критично важливим для життєдіяльності держави. Для захисту територіальної цілісності та національної безпеки Україна, в умовах

повномасштабного вторгнення, змушена тимчасово обмежувати певні права людини, вводити правовий режим воєнного стану та застосовувати механізм дерогації.

Проте, незважаючи на воєнний стан, обмеження основоположних прав і свобод є неможливим, держава на конституційному рівні гарантує їх дотримання. Механізм захисту прав людини в Україні є багаторівневою системою, науковці виділяють національні та міжнародні механізми захисту. Серед національних механізмів захисту прав людини ключову роль відіграють Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суди загальної юрисдикції, Конституційний Суд України та інші органи та громадські організації. В умовах воєнного стану особливого значення набуває діяльність омбудсмена та судів загальної юрисдикції.

Для збільшення ефективності захисту прав людини в умовах воєнного стану надзвичайно важливим є дотримання принципу верховенства права, вдосконалення законодавства, консолідація міжнародних та національних механізмів захисту прав людини. Конституційно закріплено захист прав та свобод людини і громадянина судом, про це свідчать положення статті 55 Основного Закону, тому безумовним є те, що судовий механізм захисту прав людини є найбільш універсальним інститутом у відновленні порушених прав та свобод людини. Відповідно до положення частини другої статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Аналіз цього положення у взаємозв'язку з положеннями частин першої, другої статті 55 Конституції України дає підстави дійти висновку, що судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод. Тому суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушено чи порушуються, або створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інше ущемлення прав і свобод. Права та свободи людини є головною цінністю демократичного суспільства, їх гарантування та дотримання фундаментально важливі для розвитку правової держави. Стаття 3 Конституції України встановлює: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Відповідно до пункту 19 статті 92 Конституції України правовий режим воєнного стану визначається виключно законом України [1], тому дія даного правового режиму регламентується Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Статтею 1 даного Закону закріплено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини

і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Україна як демократична, соціальна та правова держава на конституційному рівні чітко визнала, що навіть в умовах правового режиму воєнного стану обмеження прав і свобод жодним чином не поширюються на основоположні права громадян. Статтею 64 Основного Закону передбачено, що не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1].

Закріплення переліку прав, які не підлягають обмеженню, навіть під час дії воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Це важливий аспект для забезпечення основних прав та свобод громадян у будь-який час. Саме повага до прав людини є запорукою державного авторитету на національному та міжнародному рівнях. Так, побудова держави на демократичних цінностях передбачає не лише проголошення, а й забезпечення прав людини в будь-яких реаліях.

Механізм захисту прав людини як правове явище являє собою систему, оскільки включає в себе низку складових, таких як право на захист, форми та способи захисту прав, а також процес і порядок звернення до відповідних органів, установ та організацій. Ця система характеризується діалектичною взаємозалежністю між її частинами, де кожен елемент має своє місце та виконує визначену функцію. Механізм захисту прав повинен бути цілісним та логічно-узгодженим процесом. Його суть полягає в послідовних діях людини, спрямованих на відновлення стану, який існував до порушення її прав [3, с.89].

Аналізуючи державні механізми захисту прав людини, перш за все варто згадати Президента України, який відповідно до статті 102 Конституції України є гарантом додержання прав та свобод людини [1]. Президент зобов'язаний сприяти формуванню механізмів захисту прав людини, створювати такі умови за яких забезпечувалося б належна охорона прав людини та механізми відновлення таких прав у разі їх порушення. Нормативний механізм захисту прав людини здійснює Верховна Рада України, якій належить законодавча влада в державі. Тому діяльність парламенту, як єдиного законодавчого органу, спрямована на прийняття законодавчих актів, покликаних гарантувати та захищати права людини.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII заклали основу для ефективного захисту прав людини в умовах воєнного часу.

Згодом, 20 квітня 2016 року для забезпечення прав людини і громадянина було створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 3 грудня 2024 року – Міністерство національної єдності України, функції якого у 2025 році були приєднані до Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України.

В Україні діє інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – омбудсмен). Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Діяльність омбудсмена в умовах війни є необхідною для надання допомоги і підтримки особам, постраждалим внаслідок воєнних дій, особливу увагу при цьому необхідно спрямовувати на забезпечення потреб осіб, які перебувають у особливо вразливому

становищі: біженців, внутрішньо переміщених осіб, дітей, жінок, осіб з інвалідністю та інших.

Як зазначає С. Пушкаренко, основними напрямками для підвищення ефективності інституту омбудсмена в Україні можуть стати зміцнення правової бази, що забезпечить омбудсмену необхідні повноваження та інструменти для дієвого захисту прав громадян, а також розробка механізмів для забезпечення його незалежності від політичного тиску та впливу. Важливою є також розбудова інфраструктури для ефективного залучення громадян до процесів вирішення їхніх скарг та підвищення правової обізнаності населення. Удосконалення діяльності інституту омбудсмена є особливо актуальним в умовах воєнного стану, оскільки права людини в цей період перебувають під особливою небезпекою, тому важливим є підвищення ефективності механізмів захисту прав людини [5].

21 серпня 2024 року Верховною Радою України було ратифіковано Римський статут та поправки до нього, таким чином Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), яка обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до Римського статуту МКС має юрисдикцію стосовно таких злочинів: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії. До даних злочинів не застосовуються будь які строки давності, це дає надію на притягнення до відповідальності осіб, які вчиняли воєнні злочини.

Важливість ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду обумовлена тим, що головним міжнародно-правовим інструментом на шляху до притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців є МКС. Членство у Римському статуті сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому.

Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Водночас, слід зауважити, що незважаючи на видані ордери на арешт осіб, відповідальних за злочини проти України, суд щодо таких осіб не є можливим доки вони не будуть перебувати безпосередньо у залі суду, оскільки не існує механізму заочного притягнення МКС до відповідальності. Безсумнівно дана проблема потребує переосмислення та подальшого вдосконалення міжнародного судового захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text).
3. Маркович Х. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95–99.
4. Вородін С.В. Захист прав і свобод постраждалих в умовах збройної агресії рф: сучасні виклики правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 87–91.
5. Пушкаренко С. Інститут омбудсмена системи захисту прав людини: зарубіжний досвід для України. *Таврійський науковий вісник*. 2024. № 1. С. 82–88.

6. Крусан А. Особливості захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні: конституційно-правовий аспект. *Правова держава*. 2024. № 35. С. 348–361.

7. Глиняний І. Роль Конституційного Суду України в захисті прав людини: теорія та практика. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 5. С. 3–7.

Єлаєв Ю. Л.

адвокат

(м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИГЛЯДІ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ, ЯК ДОДАТКОВОГО ОБ'ЄКТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах воєнного стану, особливого значення набувають питання кримінально-правової охорони життя та здоров'я людини й громадської безпеки від суспільно небезпечних посягань. Найбільшої мірою вищеназвані питання мають юридичний взаємозв'язок у сфері кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, в яких окрім власне громадської безпеки, об'єктом кримінального правопорушення, а саме: додатковим об'єктом кримінального правопорушення є життя та здоров'я людини, як соціальні цінності. Так, у багатьох приписах Особливої частини Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України), які встановлюють кримінальну відповідальну за скоєння злочинів проти громадської безпеки; соціальні цінності у виді життя та здоров'я людини, прямо або опосередковано зазначаються в тексті диспозицій кримінально-правових норм. У даній науковій розвідці, вказане питання буде розглянуто переважно, із урахуванням положень статті 261 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за скоєння нападу на об'єкти, на яких наявні предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Внаслідок чого, вбачається, що життя та здоров'я людини, як соціальні цінності, в даному випадку, є можливим визначити в якості додаткового обов'язкового об'єкту кримінального правопорушення проти громадської безпеки.

Так, виходячи, з тексту диспозиції статті 261 КК України, такими суспільно та стратегічно важливими об'єктами є об'єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а саме: радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети.

Вбачається, що основним (безпосереднім) об'єктом вказаного кримінального правопорушення є громадська безпека, як соціальна цінність. Одночасно з цим, в даному випадку, окрім основного (безпосереднього) об'єкту кримінального правопорушення, вказане діяння характеризується наявністю додаткового обов'язкового об'єкта кримінального правопорушення, яким є життя та здоров'я людини. До вказаного висновку, можливо дійти виходячи з наступного системного тлумачення норм КК України. Необхідно зазначити, що диспозиція норми статті 261 КК України, передбачає дефініцію – напад. Також, вказана дефініція – напад, передбачена й у назві статті 261 КК України.

У свою чергу, дефініцію – напад, більш деталізовано визначено в нормах частини 1 статті 187 КК України. Із урахуванням того, що, в даному випадку,

основним (безпосереднім) об'єктом кримінального правопорушення є власність (як соціальна цінність), можливо вважати, що вказана норма, як загальна норма містить узагальнений опис кримінально-правових ознак нападу. При цьому, вбачається, що напад є діянням у формі дії, яка завжди поєднана із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Тобто, напад може бути фізичною дією у формі насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу або інформаційною дією у виді погрози застосування такого насильства.

Таким чином, внаслідок скоєння нападу спричиняється шкода життю та здоров'ю особи, як соціальним цінностям або створюється реальна загроза спричинення шкоди вказаним соціальним цінностям. Внаслідок чого, вбачається, що вищевказані соціальні цінності мають значення додаткового обов'язкового об'єкту кримінального правопорушення, якому завжди спричиняється шкода, поряд з спричиненням шкоди основному (безпосередньому) об'єкту кримінального правопорушення, яким, у даному випадку, є громадська безпека, як соціальна цінність. При цьому, вбачається, що мета нападу, може бути різною, в залежності від виду кримінального правопорушення. Так, у випадку діяння передбаченого нормами статті 261 КК України, метою нападу є захоплення, пошкодження або знищення об'єктів на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети.

У свою чергу, у випадку скоєння розбою, метою нападу є заволодіння чужим майном. Крім того, необхідно звернути увагу й на те, що в деяких випадках, саме по собі вчинення нападу може бути метою скоєння кримінального правопорушення. Так, норми статті 257 КК України, прямо визначають мету нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, в якості обов'язкової (конститутивної) ознаки суб'єктивної сторони такого кримінального правопорушення проти громадської безпеки, як бандитизм.

Зауважимо, що в деяких випадках для нападу характерним є поєднання з таким способом вчинення кримінального правопорушення, як проникнення у житло, інше приміщення чи сховище. Такий висновок, вбачається обґрунтованим, із урахуванням того, що приписи частини 3 статті 187 КК України, визначають такий спосіб вчинення розбою (діяння-нападу), як проникнення у житло, інше приміщення чи сховище. В даному випадку, таким приміщенням чи сховищем можуть бути адміністративні, виробничі приміщення або складські сховища підприємств чи організацій в яких наявні предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Вбачається, що під час наукового дослідження нападу доцільно враховувати і те, що положення частини 4 статті 187 КК України, встановлюють такий суспільно небезпечний наслідок розбою (діяння-нападу), як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Так, в окремих випадках, напад на підприємства чи організації в яких наявні предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення є таким, що поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, як найбільш суспільно небезпечним наслідком насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи. В даному випадку, необхідно звернути увагу на те, що умисне заподіяння (під час вчинення даного злочину) тяжких тілесних ушкоджень має додатково кваліфікуватися за відповідною частиною статті 121 КК України, котра встановлює кримінальну відповідальність за умисне спричинення тяжких тілесних ушкоджень. Оскільки,

вказані два діяння (стаття 261 КК України та стаття 121 КК України) посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони (громадська безпека та здоров'я людини, відповідно).

Вбачається, що наявність такого додаткового обов'язкового об'єкта кримінального правопорушення, як життя та здоров'я особи, свідчить про підвищену суспільну небезпечність кримінально-протиправного діяння у виді нападу. Необхідно зауважити, що приписи статті 261 КК України, прямо не передбачають факт застосування зброї під час вчинення нападу. Разом із цим, застосування зброї під час скоєння вказаного злочину свідчить про більш високий ступінь суспільної небезпечності діяння. Також, зазначаємо, що діяння у сфері незаконного обігу зброї під час скоєння злочину, передбаченого приписами статті 261 КК України, мають додатково кваліфікуватися за відповідною частиною статті 263 КК України. Оскільки, вказані два діяння (стаття 261 КК України та стаття 263 КК України) посягають на різні сфери громадської безпеки, як одного єдиного родового об'єкту кримінально-правової охорони (цими двома різними сферами громадської безпеки є сфера функціонування та захисту об'єктів, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення та сфера обігу зброї, яку врегульовано актами Законодавства України, відповідно). Все вищенаведене, свідчить про необхідність подальших наукових пошуків у царині громадської безпеки, як об'єкту кримінального правопорушення, передусім, відносно дослідження життя та здоров'я людини, в якості додаткового обов'язкового об'єкту кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.11.2025 року).

Єсімов С. С.

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ПРИПИНЕННЯ

Заходи адміністративно-правового запобіжного характеру, що застосовуються органами Національної поліції України (далі – запобіжні заходи), об'єктивно продиктовані завданнями та функціями поліції і застосування яких здійснюється в умовах, що швидко змінюються та складно прогнозуються.

Формалізація запобіжних заходів у нормативно-правовому регулюванні діяльності органів Національної поліції повинна мати точні межі, виключно в яких поліцейські на власний розсуд зможуть обирати найбільш ефективні та дієві в цих умовах рішення [1]. Проблеми правової регламентації заходів адміністративного припинення значною мірою зумовлені відсутністю єдності поглядів вчених з їхньої природи.

Правоохоронні органи виконують правоохоронну функцію держави, специфіка якої полягає в тому, що об'єктом владних впливів зазначених органів є право, яке потребує охорони та забезпечення неухильної реалізації. До змісту правоохоронної діяльності включається застосування державного примусу.

Застосування заходів державного примусу розглядається як основна ознака правоохоронної діяльності.

Адміністративно-правове припинення як вид адміністративного примусу слід розглядати в єдності і взаємозв'язку об'єктивного та суб'єктивного у реалізації поліцейськими повноважень. Об'єктивний елемент обумовлений ступенем суспільної небезпеки припинення дії (бездіяльності) та формально-юридичними нормами законодавства, встановлює правовий статус поліцейських.

Суб'єктивний елемент ґрунтується на дискреційних повноваженнях поліцейських, тобто виборі на розсуд певних рішень, які передбачені правовими нормами і орієнтовані на захист прав і свобод людини та громадянина, охорони правопорядку та забезпечення громадської безпеки. В основу дій або рішень посадової особи щодо застосування заходів адміністративно-правового запобіжного заходу має бути покладено принцип – дозволено лише те, що передбачено законом.

Адміністративно-правовий припинення, врегульований нормами адміністративного права та адміністративно-процесуального права, – це державно-правовий вплив, який здійснюється уповноваженими посадовими особами через обмеження прав і свобод фізичних осіб і законних інтересів юридичних осіб. Відповідно до Конституції України заходи адміністративно-правового припинення, що застосовуються органами поліції і обмежують права та свободи людини, а також порядок застосування мають бути встановлені виключно законом, а їх перелік має бути вичерпним [2; 3].

Адміністративно-правове припинення, застосовуване органами Національної поліції, представляє процесуальні дії уповноважених законом посадових осіб, що виражаються в наданні на фізичних або юридичних осіб владного впливу для примусового припинення протиправних дій (бездіяльності), що становлять загрозу особистій або громадській безпеці, або спрямоване на запобігання цим діям. Об'єкт припинення – протиправні дії (бездіяльність) фізичної чи юридичної особи.

Сутність правоохоронної діяльності пов'язують із повноваженнями правоохоронних органів застосовувати заходи безпосереднього припинення. Специфіка заходів адміністративного припинення, застосовуваного органами поліції, обумовлена природою виконуваних функцій, серед яких особливе місце займає поліцейська діяльність.

Дослідження сутнісних рис поліцейської діяльності свідчить, що це особливий вид державно-управлінської діяльності, спрямованої забезпечення громадського порядку та громадську безпеку, здійснюваної з допомогою заходів державного примусу. Особливості зазначеної діяльності, зрештою, визначають специфіку застосування органами поліції примусу та припинення, зокрема.

Наприклад, одна зі специфічних рис застосування органами Національної поліції запобіжних заходів полягає в їх дуалістичному характері. Наразі органи поліції вирішують завдання, пов'язані з припиненням адміністративних і кримінальних правопорушень. У наукових колах точаться дискусії щодо того, до якого припинення належить застосування зброї – кримінальної чи адміністративної. Крім застосування заходів безпосереднього запобіжного заходу дуалістичну юридичну природу мають і інші запобіжні заходи.

Окремі заходи адміністративного запобіжного заходу, що застосовуються органами поліції, відрізняються дуалістичною природою, що обумовлено специфікою поліцейської діяльності. Зазначена особливість виділяє заходи, які

вживають органи поліції, серед інших заходів адміністративного припинення.

Об'єктом адміністративно-правового припинення виступає протиправна діяльність фізичних і юридичних осіб. Зазначена діяльність є, по суті, підставою для застосування заходів адміністративного припинення. У наукових дослідженнях, присвячених заходам адміністративного запобіжного заходу, немає єдності у розумінні характеру протиправності, що виступає об'єктом припинення. Окремі автори зводять об'єкт запобіжного заходу до адміністративних правопорушень. Ряд дослідників пропонують обмежити перелік адміністративних правопорушень, які є підставами застосування окремих заходів адміністративного припинення [4, с. 509].

Адміністративне припинення пов'язане із припиненням не тільки адміністративних правопорушень, а й кримінальних. У цьому полягає його унікальна особливість, яка свідчить про умовність кордону між адміністративною та кримінальною відповідальністю. Не можна чітко розмежувати заходи, якими мають припинятися кримінальні правопорушення, та заходи, якими мають припинятися адміністративні правопорушення, оскільки протиправний характер (кримінально-правовий чи адміністративно-правовий) діянь, що припиняються, для суб'єкта запобіжного заходу не завжди очевидний.

Заходи, створені задля припинення скоєння кримінальних правопорушень і заходи, створені задля припинення адміністративних правопорушень, нині об'єднані у єдиному правовому інституті – адміністративного припинення. Не можна не відзначити ще одну точку зору на підстави і об'єкти адміністративного запобіжного заходу, що полягає у виділенні, поряд з правопорушеннями, ситуацій, що загрожують особистій або громадській безпеці.

Запобіжні заходи є засобом захисту суспільних відносин від небезпеки незалежно від того, виникла вона внаслідок правопорушення чи іншого діяння чи події. Поряд з правопорушеннями, підставами застосування заходів адміністративного запобіжного заходу можуть бути вчинення об'єктивно-протиправних діянь, наступ яких представляють небезпеку протиправних станів або подій. Метою адміністративного припинення можливо припинення об'єктивно протиправних, невинних діянь.

Підставою застосування заходів адміністративного припинення є об'єктивно протиправна поведінка, оскільки вина особи, яка вчиняє припиняється протиправне діяння, не встановлена відповідно до закону, а саме – відсутня постанова судді, що набрала законної сили.

Об'єктом адміністративного припинення є неправомірні дії, та й дії, що створюють загрозу особистої та громадської безпеки. Міра захисту є відповідь, реакція виконання суб'єктивного обов'язку, хоча непокора може бути результатом суб'єктивних і об'єктивних причин.

Підхід до виділення як об'єктів адміністративного припинення правових аномалій є досить раціональним, оскільки дозволяє одним терміном позначити дві групи об'єктів: протиправні дії та події, що становлять загрозу для нормального життя суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%B2%D1%80#Text>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8973-Х. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

4. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Гулак Л. С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб.; Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.

Жуковець Л. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Здреник І. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА МЕЖІ ЇХ ОБМЕЖЕННЯ

Права людини — це гарантовані державою та міжнародними організаціями юридичні можливості особи, які забезпечують її свободу, гідність і безпеку, а також визначають межі втручання держави у приватне життя. Вони охоплюють як цивільні та політичні права (право на життя, свободу, недоторканність, свободу слова та право на справедливий суд), так і економічні, соціальні та культурні права, включно з правом на працю, соціальний захист, освіту та охорону здоров'я.

В умовах воєнного стану права людини набувають особливого значення, оскільки держава змушена балансувати між забезпеченням національної безпеки та дотриманням конституційних гарантій. Конфліктні ситуації та збройні дії створюють підвищений ризик порушень основних прав і свобод, тому законодавство передбачає механізми тимчасового обмеження прав людини з метою захисту життя населення та підтримання громадського порядку.

Як наголошує Е. Р. Дорошенко, воєнний стан завжди передбачає концентрацію владних повноважень і розширення можливостей держави втручатися в приватну сферу, але це втручання має бути суворо обмежене принципами необхідності та пропорційності [1].

Принцип необхідності, на думку М. М. Карпіцького, означає, що будь-яке обмеження прав має застосовуватися лише у випадку реально існуючої, невідкладної і доведеної загрози, яку неможливо відвернути менш обтяжливими засобами [2].

Принцип пропорційності вимагає, щоб масштаб і характер обмеження не перевищували того, що потрібно для досягнення легітимної мети. Вважаємо, що ці два принципи взаємопов'язані і діють як універсальний правовий фільтр, через який мають проходити будь-які ініціативи держави в умовах воєнного стану [3].

Конституція України чітко визначає межі таких обмежень. Відповідно до статті 64, у період воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені обмеження прав і свобод, за винятком тих, що є невідчужуваними. До останніх належать право на життя, заборона катувань, право на свободу думки, совісті та релігії, право на громадянство, рівність громадян перед законом тощо. Ці права становлять так зване «тверде ядро» правового статусу особи, і держава не має права відступати від їх забезпечення навіть у період найбільшої небезпеки.

Національне законодавство, зокрема Закон України «Про правовий режим

воєнного стану», визначає інструменти, які можуть застосовуватися у цей період: запровадження комендантської години, особливий режим в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування, контроль за діяльністю ЗМІ, примусове відчуження майна для потреб оборони, заборона проведення масових заходів, трудова мобілізація. Ці заходи мають чітко визначений строк дії та не можуть перетворюватися на постійні елементи правопорядку після завершення воєнного стану [4].

В умовах воєнного стану державні органи України застосовують комплекс заходів, що істотно обмежують права та свободи громадян, особливо у сфері мобілізації та військового обліку. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. №1558 демонструє, як адміністративні зміни фактично концентрують владні повноваження в руках територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК), залишаючи громадян у значно залежному правовому становищі.

Зокрема, ТЦК отримали функції, які раніше виконували різні органи та комісії, зокрема контроль медогляду, професійно-психологічний відбір та направлення громадян на військову службу. Таке розширення повноважень означає суттєве посилення контролю держави над життям громадян та їхнім правом на вільний вибір, фактично перетворюючи ТЦК на інструмент прямого державного примусу.

Зміни до порядку ведення персонального військового обліку зобов'язують громадян повідомляти про будь-які зміни персональних даних через електронний кабінет або особисто, що створює додаткові бюрократичні бар'єри та підвищує ризики порушення права на конфіденційність. Встановлені строки виконання цих обов'язків жорстко регламентовані і не залишають можливостей для гнучкого реагування громадян [5].

Додатково обмежено свободу пересування: чоловіки віком від 18 до 60 років перевіряються на державному кордоні, і у разі відсутності військово-облікового документа або виявлення відомостей про розшук їм відмовляють у виїзді з країни. Це становить пряме обмеження фундаментального права на свободу пересування, що поширюється на значну категорію громадян.

Практика застосування мобілізаційних заходів в Україні демонструє серйозне зниження рівня індивідуальних прав громадян та концентрацію влади в державних органах без достатніх механізмів контролю та забезпечення прозорості. Незважаючи на формальні законодавчі гарантії, фактичне становище громадян у воєнний період характеризується суттєвим обмеженням прав і можливістю їх тривалого звуження навіть після завершення воєнного стану.

Міжнародний досвід свідчить, що успішне балансування між колективними та індивідуальними правами в умовах воєнного стану можливе лише за умов наявності ефективних механізмів контролю. У демократичних державах це поєднання парламентського нагляду, судового контролю, діяльності омбудсмена та міжнародних інституцій.

Україна, як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана повідомляти Раду Європи про тимчасові відступи від окремих зобов'язань під час воєнного стану. Це дозволяє міжнародним органам здійснювати додатковий контроль і запобігати можливим зловживанням. Такий механізм не лише забезпечує прозорість, а й підвищує довіру до держави з боку міжнародної спільноти [6].

Важливим є і питання функціонування судової системи у воєнний період. Конституція України гарантує, що навіть за умов воєнного стану не допускається створення надзвичайних чи особливих судів, а доступ до правосуддя не може бути обмежений. Це положення має принципове значення для запобігання свавілля та забезпечення захисту прав людини від можливих надмірних дій виконавчої влади.

У підсумку, права людини під час воєнного стану залишаються ключовою цінністю, хоча держава отримує розширені повноваження, що обмежують свободи громадян. Їхнє застосування має здійснюватися суворо за принципами необхідності та пропорційності, у межах конституційних гарантій та міжнародних стандартів. Ефективний контроль з боку судової системи, омбудсмана та міжнародних інституцій забезпечує баланс між національною безпекою та захистом прав людини, підтримуючи легітимність державних дій і демократичний характер правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко Е. Р. Конституційні засади обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2023. 228 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0824U000849>.

2. Карпіцький М. М. Необхідність і доцільність як правотворчі принципи системи права. *Актуальні проблеми права: теорія і практика : збірник наукових праць*. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. № 2 (48). С. 134–143.

3. Синицин П., Василюгло Р. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 87. Т. 4. С. 136–140. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325330>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо окремих питань ведення військового обліку та призову громадян під час мобілізації : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1558. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1558-2024-п#Text>.

6. Рада Європи пояснила останній відступ України від зобов'язань щодо прав людини. *Європейська правда*. 30.04.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/30/7184990/>.

Забзалюк Д. Є.

завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СУДДІВСТВІ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Україна й надалі впроваджує розпочаті ще до повномасштабного вторгнення росії судові реформи, роблячи акцент на принципах поваги до людської гідності, доброчесності, неупередженості, чесності, честі та професіоналізму суддівського корпусу. Такий підхід є важливою умовою для належного виконання вимог,

пов'язаних з євроінтеграційним курсом держави.

Суддя несе не лише юридичну, а й значну моральну відповідальність як перед суспільством, так і перед власною совістю. Це впливає з функції судової влади, яка згідно з українським законодавством покликана забезпечувати кожному право на справедливий суд, гарантувати повагу до прав і свобод, визначених Конституцією, законами та міжнародними договорами України.

Морально-етичний аспект діяльності судді простежується і в тексті присяги, де він зобов'язується здійснювати правосуддя на визначених законом засадах, дотримуватися етичних норм і стандартів поведінки, а також утримуватися від дій, що можуть принизити звання судді або завдати шкоди авторитету правосуддя [1].

В Україні діє Кодекс суддівської етики, нову редакцію якого було ухвалено у вересні 2024 року рішенням XX чергового з'їзду суддів України [2]. Основою цього документа стали Бангалорські принципи поведінки суддів – міжнародний етичний стандарт, схвалений Економічною та соціальною радою ООН у 2006 році.

Бангалорські принципи визначають загальну систему етичних правил, яких мають дотримуватися судді, задля зміцнення довіри громадян до судової влади та формування позитивного іміджу суддів. У цих принципах підкреслюється, що незалежність, неупередженість, чесність, непідкупність, рівність, фаховість і сумлінність є фундаментальними умовами належного здійснення правосуддя. Дотримання цих стандартів у професійній та повсякденній діяльності сприяє підвищенню авторитету судової влади.

Водночас зазначені принципи спрямовані не лише на формування внутрішніх стандартів поведінки суддів. Вони також мають служити орієнтиром для представників виконавчої й законодавчої влади, адвокатури та суспільства загалом, формуючи умови для ефективної взаємодії та забезпечення верховенства права й справедливості.

Етичний кодекс загалом – це система моральних засад, правил і норм, що визначають поведінку певної професійної спільноти (юристів, медиків, політиків тощо). Такі кодекси встановлюють ціннісні орієнтири для фахівців, які виконують визначені законом обов'язки, взаємодіють із колегами, підлеглими чи представниками інших установ. У правничій сфері етичні норми ґрунтуються на вимогах законодавства відповідної галузі.

У цьому контексті варто звернути увагу на поняття доброчесності, яке у діяльності державного службовця розуміється як морально-етична характеристика, що включає чесність, гідне ставлення до громадян, належне виконання посадових обов'язків та відповідальне використання державних ресурсів [3].

Належний рівень морально-етичної культури правника відіграє ключову роль у запобіганні та недопущенні професійної деформації. Адже навіть високий рівень фахової підготовки, на жаль, сам по собі не гарантує відсутності негативних змін у професійній поведінці. Сформована етична культура та постійне прагнення до самовдосконалення стримують виникнення проявів антиціннісної поведінки.

З огляду на особливості виконуваних функцій кожна професія має власні стандарти та правила поведінки. Однак вони не завжди повністю відображені у посадових інструкціях чи нормативних актах, оскільки кожна людина є унікальною, і професійні вимоги не здатні повністю «уніфікувати» особистісні якості фахівців. Саме тому для регулювання емоційних, моральних та етичних аспектів професійної діяльності доцільним є запровадження спеціальних професійних статутів, кодексів і правил поведінки.

Моральні норми не є універсальними і незмінними для всіх суспільств. Кожна соціальна спільнота формує власні ціннісні орієнтири, які відповідають її історичному етапу розвитку та уявленням більшості про належну поведінку.

У чинному Кодексі суддівської етики наголошується, що суддя повинен уникати будь-яких дій чи ситуацій, які можуть викликати обґрунтовані сумніви у його доброчесності. При цьому береться до уваги оцінка розсудливої, законослухняної людини, здатної об'єктивно оцінювати факти та обставини.

Як носій судової влади, суддя має демонструвати безумовну повагу до принципу верховенства права та вимог законодавства, а також неухильно дотримуватися своєї присяги. Оскільки суспільство завжди уважно стежить за поведінкою суддів, будь-які прояви неетичності можуть зруйнувати не лише репутацію конкретного судді, а й підірвати довіру до всієї системи правосуддя.

Суддівська етика охоплює як професійний, так і особистий рівень життя судді та визначає комплекс норм, яких він зобов'язаний дотримуватися. Вона регулює, описує та формує морально-етичні взаємовідносини між суддею та учасниками судового процесу, ґрунтуючись на пріоритеті прав і свобод людини.

Україна, як демократична правова держава, ратифікувала міжнародні правові акти й визнає міжнародні етичні стандарти судочинства. Серед ключових орієнтирів цивілізованого світу особливе місце займають Бангалорські принципи, що визначають загальні етичні критерії здійснення правосуддя.

Сьогодні, коли українське суспільство переживає складні трансформації, ціннісні орієнтири мають особливу вагу. Лише морально згуртоване та духовно стає суспільство здатне забезпечити належний розвиток держави та гарантувати права і свободи людини та громадянина.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів. *Закон України* Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Кодекс суддівської етики. *Рішення XX чергового з'їзду суддів України* від 18 вересня 2024 року. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>
3. Доброчесність. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. 2023. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>

Здреник І. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСВІТУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України спричинила тектонічні трансформації в усіх сферах людської діяльності, включно із галуззю освіти. Стрімкість та глибина цих змін вимагають негайного державного втручання та регулювання з метою окреслення ефективних механізмів

функціонування освітньої системи у нових умовах. Заклади освіти та всі учасники навчального процесу зіткнулися з низкою фундаментальних викликів щодо реалізації конституційного права на освіту в період військових дій: від безпекових загроз, у вигляді ракетних ударів та активних бойових дій на частині території держави до організаційно-технічних перешкод, а саме обмежений доступ до глобальної інформаційної мережі, нестача необхідного обладнання або перебої з електропостачанням.

За даними UNICEF, напередодні старту четвертого навчального року під час повномасштабної війни в Україні близько 4,6 мільйона дітей повертаються до навчання в умовах значних перешкод: понад третина учнів не навчаються повноформатно в класі, 11 % покладаються виключно на дистанційне навчання. Одночасно більше ніж 10 % освітньої інфраструктури станом на грудень 2024 року зазнало пошкоджень або було зруйновано [1]. Державна служба статистики України повідомляє, що на початок 2024/25 навчального року у закладах загальної середньої освіти налічувалося 3 743 887 учнів – що на 4,3 % менше, ніж у попередньому році [2].

Статистика підкреслює, що саме чинник безпеки та логістики – доступ до класу, відсутність руйнування, безпечність провадження освітнього процесу – стає суттєвим бар'єром права на освіту. З правової точки зору, Україна має низку нормативних гарантій: Закон України «Про освіту», Закон «Про повну загальну середню освіту» та інші акти закріплюють обов'язок держави забезпечити безпечне, доступне, якісне навчання. Але під час воєнного стану реалізація цього обов'язку здійснюється у змінених умовах, що створює правозастосовні та практичні проблеми.

У статті 3 Закону України «Про освіту» право на освіту визначене як можливість здобувати знання протягом усього життя, право на доступність та безоплатність навчання у визначених законом випадках [3]. Однак, здійснення цього права в умовах воєнного стану вимагає дієвих державних гарантій, закріплених у відповідних нормативних актах. З метою забезпечення безперервності та доступності освіти в екстремальних умовах, відбулися зміни в чинному законодавстві та було ухвалено низку додаткових нормативно-правових актів. Зокрема, стаття 57-1 Закону України «Про освіту» гарантує здобувачам та працівникам освітніх і наукових установ на час особливого періоду: організацію навчального процесу у дистанційній формі або у найбільш безпечному альтернативному форматі; збереження робочого місця, середнього заробітку, стипендіальних та інших соціальних виплат; а також, за наявності потреби, надання місця проживання та забезпечення харчуванням [3].

Затверджена Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та відповідний Операційний план її втілення у 2022-2024 роках визначає основні пріоритети освітньої системи на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки, формуючи ключові характеристики, які мають бути досягнуті до 2032 року [4]. Прийняття цього стратегічного документа відбулося напередодні широкомасштабного збройного вторгнення, внаслідок чого раніше ідентифіковані чотири фундаментальні проблеми набули вторинного значення порівняно із загальнонаціональною боротьбою проти освітнього геноциду. З огляду на кардинальні зміни в умовах функціонування, виникає нагальна необхідність перегляду Стратегії. Існуючі проблеми вже об'єктивовані, а розробка нових стратегічних та оперативних цілей для їх вирішення сприятиме розширенню

можливостей закладів вищої освіти.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію права на освіту, є Міністерство освіти і науки України (далі – МОН). З початком повномасштабної агресії МОН видало низку підзаконних нормативних актів, що безпосередньо регулюють організацію освітнього процесу. Зокрема, наказом № 274 від 28.03.2022 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» врегульовано такі аспекти: зарахування учнів, які вимушено змінили місце проживання (як усередині країни, так і за її межами), до освітніх закладів за заявою одного з батьків; можливість здобуття загальної середньої освіти у будь-якій формі, яку може забезпечити заклад і яка є максимально безпечною для здобувачів; а також забезпечення оплати праці працівників освітніх установ незалежно від їхнього поточного місця перебування [5]. Наразі основний акцент державної політики зміщується до гарантування безпеки всіх учасників освітнього процесу. Спільним пріоритетом Уряду, Міністерства освіти і науки та відповідних військових адміністрацій є створення безпечних умов перебування в закладах освіти для здобувачів та працівників.

Ще одна проблема – доступність освіти для внутрішньо-переміщених осіб і дітей за кордоном. Внаслідок воєнних дій мільйони українців переїхали до інших областей чи за кордон. Діти, які за кордоном, часто навчаються не за українською освітньою програмою. Наприклад, у 2025 році UNICEF і Міністерство освіти Польщі підписали робочий план, відповідно до якого понад 253 тисяч українських дітей навчаються в Польщі, включно з 186 тис., які прибули після 24 лютого 2022 року [1]. Таким чином, навчальна система зменшується у частині цих дітей, що ускладнює реалізацію права на освіту в повному обсязі.

Додатково, якість навчання зазнає впливу: згідно з аналітикою Організації економічного співробітництва та розвитку, на тлі війни Україна уже втратила значну частину освітніх можливостей – близько третини дітей навчаються дистанційно або в змішаному форматі [6]. Освітній процес вимагає значно більше ресурсів, а умови навчання часто нижчі за довоєнні стандарти.

Підсумовуючи, можна констатувати, що війна суттєво ускладнює захист права на освіту в Україні: статистика 2025 року підтверджує зменшення числа учнів, значні руйнування освітньої інфраструктури, переміщення дітей та перехід до дистанційного формату. Разом із тим, держава та міжнародні партнери продовжують працювати над відновленням і адаптацією системи освіти – наприклад, проекти модернізації шкіл, забезпечення транспорту, створення укриттів. Однак для повноцінного захисту права на освіту необхідно розв'язати правові, ресурсні, організаційні та психологічні аспекти, адаптовані до умов воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. 4.6 million children in Ukraine face ongoing educational barriers as fourth academic year during war begins. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/46-million-children-ukraine-face-ongoing-educational-barriers-fourth-academic-year> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Освітня карта України: де найбільше шкіл і як змінилась кількість учнів. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/osvitnya-karta-ukrayini-de-naybilshe-shkil-1745567099.html> (дата звернення: 10.11.2025).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII: станом на

31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.11.2025).

4. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text> (дата звернення: 10.11.2025).

5. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Наказ МОН України від 28.03.2022 № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (дата звернення: 10.11.2025).

6. Transforming General Upper Secondary Education in Ukraine: Insights from International Experiences. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/01/transforming-general-upper-secondary-education-in-ukraine_ff5d54d2/7c357ac4-en.pdf (дата звернення: 10.11.2025).

Здреник І. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Хитра Ю. І.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Засади конституційного ладу є фундаментальними принципами, на яких побудована державна організація України. Вони охоплюють широкий спектр конституційних норм, закріплених у розділі I Конституції України, серед яких — народовладдя, верховенство права, поділ влади, територіальна цілісність, правова держава, соціальна держава тощо [1].

Імплементация цих принципів у практичну площину — надзвичайно складний процес, особливо в умовах тривалих політичних трансформацій, зовнішньої агресії, економічних викликів і реформ. Одним із центральних викликів залишається забезпечення реальної дії принципу верховенства права, який проголошено у статті 8 Конституції. Попри нормативне закріплення, в Україні й надалі фіксуються випадки ігнорування закону посадовими особами, політичної вибіркості в правозастосуванні, що дискредитує державні інституції [2; 3].

Важливою складовою засад конституційного ладу є принцип поділу влади. Хоча законодавчо цей механізм функціонує, практика свідчить про періодичні спроби однієї гілки влади — особливо виконавчої — підпорядкувати інші. У цьому контексті особливо важливу роль відіграє парламентський контроль, незалежність судової влади та стабільність функціонування Конституційного Суду [4].

У період дії воєнного стану постає додатковий виклик — збереження балансу між ефективністю влади та дотриманням конституційних засад. Особливо гостро це проявляється у сфері прав людини, свободи слова, децентралізації та контролю за силовими структурами. Необхідно забезпечити, щоб обмеження прав під час воєнного стану не стали постійними практиками й не порушили цілісність

демократичної системи [1; 5].

Принцип унітарності та територіальної цілісності України є ще однією засадничою нормою, яка зазнала гострої перевірки з початком збройного конфлікту. В умовах окупації частини території держави та гібридних загроз держава має докладати всіх зусиль не лише для відновлення контролю, а й для підтримки правової, інформаційної та культурної присутності на тимчасово окупованих землях [2; 4].

Особливу увагу слід звернути на імплементацію принципу демократизму та участі громадян у вирішенні державних справ. Інститути прямої демократії, зокрема місцеві ініціативи, електронні петиції, громадські слухання, потребують подальшого розвитку, зокрема на регіональному рівні. Ефективна реалізація цих форм дозволяє закріпити конституційний лад не лише на папері, а й у свідомості громадян [3; 5].

Не менш важливим є питання інформаційної безпеки та національної ідентичності як факторів збереження цілісності конституційного устрою. Вплив зовнішньої пропаганди, кіберзагроз та внутрішньої політичної дестабілізації потребує адекватного реагування з боку державних інституцій, не порушуючи при цьому основоположних свобод [2].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що засади конституційного ладу в Україні загалом сформовані на нормативному рівні, проте їх ефективна імплементація потребує подолання низки системних викликів: зміцнення інституційної спроможності органів влади, підвищення правової культури населення, посилення контролю з боку громадянського суспільства, а також збереження демократичної моделі державності навіть у період воєнних загроз.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Х.: Право, 2020. – 512 с.
3. Савчин М. В. Конституційне право України: академічний курс. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 456 с.
4. Шаповал В. М. Конституційне право України. К.: Юрінком Інтер, 2020. 512 с.
5. Білоус С. Засади конституційного ладу України: сучасні виклики та перспективи. *Вісник Конституційного Суду України*. 2023. № 1. С. 21–29.

Іванова Р. Ю.

професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор філософії у галузі права, професор

(Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова)

PROTECTION OF FINANCIAL RIGHTS OF CITIZENS DURING WAR: THE ROLE OF GLOBAL REGULATORY STANDARDS (IMF, FATF, BCBS)

Conflicts impact inflating levels and poverty rates and contribute to bank and currency crises and illicit financial practices. Russia's military impact violations include illegal seizure and destruction of businesses and property, breakdown of guarantees on deposits, hacking and fraud of humanitarian aid, shadow military procurement and

laundering of profits of the illegal military. This implies that financial rights—rights traditionally viewed as part of the socio-economic rights—should rather be seen as a separate category of human rights that requires international protection. In this respect, global rules offered by IMF, FATF, and BCBS serve as a legally valid framework that mitigates systemic risks and minimizes the abuse of state funds during the war and reconstruction. This is particularly true in regard to the unregulated international financial system.

The transparent fiscal management macroeconomic conditionality frameworks protect certain financial rights. The IMF Ukraine Program for 2022-2025 includes specific anti-corruption conditions, measures for the digital tracking of public expenditures, transparency in the public procurement in the context of war, pensions, social assistance, independence of social and judicial Controls, and sustainability of social programs and judicial control over public expenditures. These conditions aim to protect specific vulnerable groups' access to social payments. This also prevents the concentration of public funds in private political corruption, and the public funds are likely to be mismanaged in corruption during war. Hence, the conditionality of the IMF programs becomes a mechanism to protect financial rights in the sense of ensuring accountability in public finances during the war.

FATF Recommendations protect citizens' financial security because there is a greater chance of illegal financial movements during wartime. This includes the laundering of funds from captured regions, grey weapon trade, financing of terrorism, diversion of humanitarian aid, cyber crimes using blockchain, and corruption during humanitarian fraud. FATF standards require transparency of beneficial ownership, scrutiny of politically exposed persons involved in procurement, asset freezes of actors of criminal or war-related enrichment, and cooperation in locating the obstructed funds moving from Ukraine. FATF is therefore a defender of taxpayers, helps to retrieve stolen assets and restricts the criminal influence on the available funds in the reconstruction. Thus, during war, the FATF tools go beyond the purely financial and become a matter of civilian safety.

The BCBS standards protect small depositors and investors from systemic shocks due to war. The National Bank of Ukraine's fast tracking of Basel III reinforced prudential ratios and inflation targeting, liquidity coverage and capital adequacy requirements, and operational resilience. The wartime BCBS stress testing protects depositors from bankruptcies and credit collapses, mitigates disruptive volatility on exchange markets, and preserves confidence in the country's financial institutions. The Digital operational resilience protection of payments systems stave off cyber-attacks linked to the hybrid warfare, facilitating continuous access to banking for refugees, soldiers, frontline and small business.

The IMF, FATF and the BCBS establish a three-dimensional framework for safeguarding people's financial rights in times of war. These dimensions include: Macroeconomic equity and anti-corruption conditionality, financial crime protection, including laundering and war-time enrichment, and vault protection through regulation of systemic risk. These standards should be unified in the post-conflict rebuilding by way of a fully automated digital reconstruction fund monitor, asset judicial seizure, occupation loss restitution, sanctions compensation, enhanced civic oversight of state procurement, and provision of financial services for IDPs and war victims. Therefore, Ukraine's

financial reconstruction should be human rights- based, particular to transparency, civic accountability and the respectful presence of citizenry, and not mere economic growth. Ukraine's reconstruction, unlike the financial humanitarian interventions, would be the first to comply with the international legal standards in the regulation of finance within a state of war. These standards shouldn't be perceived only as economic standards, since they provide the institutional framework for equity, justice and financial security within the war and peacebuilding processes.

References:

1. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. Washington, D.C.: IMF, 2021.
2. IMF Monitoring Report on Ukraine. Washington, D.C.: IMF, 2024.
3. Financial Action Task Force. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism. Paris: FATF–OECD, 2020.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Core Principles for Effective Banking Supervision. Basel: BIS, 2022.
5. NBU. Implementation Report of Basel III Standards in Ukraine. Kyiv: National Bank of Ukraine, 2023.
6. EU Sanctions Map. Council of the European Union, 2024.

Кандяк Х.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Балинська О. М.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

доктор юридичних наук, професор,

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ

ЯК ІНДИКАТОР СТАЛОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення. Підписавши і ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна продемонструвала відданість демократичним європейським цінностям та взяла на себе зобов'язання «враховувати питання рівності між чоловіками і жінками при розробці та впровадженні законів, постанов, адміністративних положень, політики і заходів».

Термін «гендер» – означає різні соціальні ролі, обов'язки та ідентичності жінок і чоловіків та співвідношення сил між жінками й чоловіками у певному суспільстві. Гендерні ролі та гендерні відносини у різних країнах і культурах відрізняються й можуть бути різними навіть у різних груп одного суспільства.

Треба зазначити, що в науці відсутнє єдине розуміння правової природи рівності й рівноправності. У Конституції України вжито обидва поняття. Як зазначають аналітики нормативно-правових документів, під час оцінки юридичних понять на перший план виступає питання про те, наскільки правильно, адекватно й об'єктивно відображено в них пізнання дійсності [1]. Отже, як у теоретичному, так і в практичному аспектах важливо з'ясувати зміст понять рівності й рівноправності, їх взаємозв'язок.

Гендерна рівність – це не просто модна тенденція чи теоретична концепція, а фундаментальний принцип, без якого неможливий сталий розвиток сучасного суспільства. Вона означає рівне визнання, права та можливості для всіх, незалежно від статі. Проте часто її неправильно трактують, зводячи до примітивного “всі мають робити однакову роботу”. Насправді ж гендерна рівність – це не про те, щоб жінки працювали у “чоловічих” професіях або навпаки, а про цінність кожного внеску: і чоловічого, і жіночого.

Уявлення про те, що гендерна рівність зводиться до побутових питань чи ролей, нерідко є наслідком стереотипів і недостатньої освіченості. Люди, які мислять такими категоріями, бачать світ через споживацьку призму, обмежуючи його лише тим, що вигідно чи комфортно для них самих. Однак у реальності рівність значно глибша: вона стосується рівноправного доступу до ресурсів, можливостей, визнання та поваги. І тільки зріле суспільство здатне зрозуміти, що гендерна рівність – це не компроміс чи поступка, а шлях до гармонійного співіснування.

Для Організації Об'єднаних Націй (ООН) гендерна рівність і доступ жінок до влади так само важливі, як питання захисту прав людини і встановлення справедливості з метою стійкого розвитку країни. Якщо держава хоче розвиватися, жінки повинні бути більше залучені в життя суспільства [1].

За даними Всесвітнього економічного форуму, збільшення доступу жінок до політичного життя і ринку праці сприяло скороченню глобального розриву між статями протягом минулих 10 років. На думку вчених та економістів, гендерна рівність є запорукою сталого розвитку країни. Так майже 10 років тому, А Заїка вважав, що якщо в Україні рівень зайнятості жінок буде дорівнювати рівню зайнятості чоловіків, то рівень ВВП України зросте на 7%. Якщо усі жінки увійдуть до робочої сили – на 21% [2, с. 67].

Для обґрунтування гендерної рівності як чинника справедливого світу проводять різні соціологічні дослідження. Наведемо декілька фактів та цифр, які свідчать про дискримінацію у світі: жінки заробляють лише 70-90 центів за кожен долар, який отримують чоловіки за ту саму роботу; жінки становлять лише 13% власників сільськогосподарських угідь; лише 24% складу національних урядів становили жінки [3].

Вчені вважають, що так званий Індекс гендерної рівності є важливим інструментом для оцінки стану рівності між жінками та чоловіками у різних сферах життя [4]. Для України це не просто статистичний показник, а критично важливий орієнтир на шляху до європейської інтеграції та відновлення після війни. Його впровадження дозволяє глибше розуміти поточні проблеми, формувати цілісні політики та оцінювати їхню ефективність у реальному часі.

Крім того, Індекс відкриває для України низку стратегічних переваг: гармонізацію з європейськими підходами, посилення прозорості та підзвітності державної політики, доступ до об'єктивних даних для ухвалення рішень, а також зміцнення міжнародної репутації. У довгостроковій перспективі – це інструмент економічного розвитку: активне залучення жінок у всі сфери сприяє зростанню ВВП та зміцненню соціальної стабільності [5].

Розробка Індексу з урахуванням національних особливостей робить його ще більш релевантним. Проте наступним важливим кроком є його інтеграція в державну стратегію через постійний моніторинг і адаптацію політик для забезпечення гендерної рівності на всіх рівнях суспільства.

З огляду на це, Україна має зробити декілька основних кроків:

1. Запровадити регулярний розрахунок Індексу гендерної рівності: необхідно забезпечити сталий процес вимірювання гендерних розривів, що дозволить фіксувати прогрес, вчасно виявляти проблемні зони та оперативно коригувати політики для досягнення більшої ефективності.

2. Інтегрувати результати Індексу в державну політику: важливо, щоб дані, отримані за допомогою Індексу, використовувалися при створенні державних політик. Це допоможе зменшити гендерні розриви, створити рівні можливості для всіх громадян та забезпечити реальний прогрес.

3. Посилити потенціал державних органів у цій сфері: важливо створити єдину систему збору даних, що дозволить виявляти ключові проблеми й динаміку змін, своєчасно реагувати та формувати ефективні політики. Необхідно також підвищувати кваліфікацію держслужбовців для коректної інтерпретації даних і розробки відповідних рішень.

Ці кроки необхідні для того, щоб гендерна рівність стала не просто гаслом, а справжньою практикою, яка впливає на всі сфери життя. І це не лише питання справедливості, а й ключ до економічного та соціального процвітання України в майбутньому. Адже відновлення країни повинно бути інклюзивним, а рівність жінок та чоловіків — це основа для її сталого розвитку.

Досягнення гендерної рівності має нескінченний перелік переваг.

Розвиток бізнесу (гендерна різноманітність покращує організацію інновацій та продуктивності);

Розвиток економіки (значну роль у цьому відіграє усунення гендерного розриву в оплаті праці);

Покращення здоров'я (якщо гендерну рівність буде реалізовано у сфері охорони здоров'я – жінки отримають більш якісний догляд, що призведе до поліпшення загального стану здоров'я суспільства);

Позитивні зміни в родині (оскільки жінки вважаються основними особами, що доглядають за дітьми, чоловіки часто не можуть отримати відпустку наприклад в літні місяці. Проте, коли чоловіки, і жінки зможуть брати відпустку для сім'ї без дискримінації за ознакою статі, це зміцнить сім'ю);

Залучення жінок до політики (більшість політичних систем, орієнтовані на чоловіків. Якби гендерну рівність було реалізовано, набагато більше жінок, може бути залучено до політичного процесу, це включає політичне лідерство).

Національна соціальна сервісна служба України, як центральний орган виконавчої влади, реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, зокрема, з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [6].

До основних завдань Нацсоцслужби у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків належить:

участь у розробленні заходів, спрямованих на забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;

підготовка пропозицій щодо формування Національного плану дій стосовно впровадження гендерної рівності;

узагальнення виконання державних програм з питань гендерної рівності;

здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контроль за дотриманням гендерної рівності під час вирішення кадрових питань у центральних і місцевих органах виконавчої влади;

організація навчання державних службовців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

підготовка разом з іншими центральними органами виконавчої влади науково обґрунтовані пропозиції щодо забезпечення гендерної рівності;

організація в установленому порядку проведення наукових та експертних досліджень з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

проведення моніторингу та узагальнення результатів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життя суспільства;

облік випадків дискримінації за ознакою статі, узагальнення інформації про такі випадки, внесення пропозицій щодо їх усунення;

вжиття заходів для скасування дискримінаційних норм, виявлених за результатами гендерно-правової експертизи законодавства [6].

Для більш ефективного забезпечення реалізації державної політики у сфері гендерної рівності, Нацсоцслужба співпрацює з громадськими та міжнародними організаціями, які здійснюють свою діяльність у цій сфері, такими як: Національна рада жінок України, „Благодійне товариство „Київський інститут гендерних досліджень, Центр „Розвиток демократії”, Спілка жінок України, Структура ООН Жінки в Україні, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, Рада Європи в Україні та ін.

Українські вчені вбачають роль гендерної рівності як ключової складової концепції сталого розвитку в контексті сучасних викликів правової держави. При цьому вони звертають увагу на інтеграцію гендерного підходу до правової системи як необхідної передумови забезпечення соціальної справедливості, економічного зростання та демократичних процесів [7, с. 28].

Нині, попри воєнний стан, спостерігається значна динаміка у різних сферах життєдіяльності держави: у політиці, економіці, освіті, охороні здоров'я тощо. Однак, навіть попри це, недостатньо подолано системну нерівність в українському суспільстві, зокрема у політичній та правничій сферах. Тому так важливо виробити єдину гендерну політику з чітким правовим забезпеченням не лише формальної, а й фактичної гендерної рівності. Це сприятиме належній реалізації прав та законних інтересів кожної особи незалежно від статі та соціальної ролі. Саме єдина, прийнятна усім суспільством, цілісна гендерно чутлива політика на всіх рівнях державного управління здатна вивести Україну на шлях сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гендерна рівність. Нормативно-правові документи. URL: <https://krasnopil-silrada.gov.ua/news/1754307857/>
2. Заїка А.А. Гендерна рівність як принцип правового статусу особи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 41. Том 1. 2016. С. 65-70. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40fcac6b-00bb-4021-b584-ae8f5f7f49e8/content>
3. Соціальна редакція. Гендерна рівність це шлях до справедливого світу. 10/01/2025. URL: <https://welfare.green/genderna-rivnist-ce-shlyakh-do-spravedlivogo-svitu/>
4. Юзик А.А., Неделіковська К.І. Гендерна рівність як невід'ємна складова сталого розвитку України. С. 67-68. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8285/1/67-68.pdf>
5. Український Жіночий Фонд. Індекс гендерної рівності. Чому для України

це більше, ніж просто цифри. 11/9/2025. URL: <https://uwf.org.ua/indeks-gendernoyi-rivnosti-chomu-dlya-ukrayiny-cze-bilshe-nizh-prosto-czyfry/>

6. Національна соціальна сервісна служба України. Гендерна рівність. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist>

7. Бондарчук Н.В. Забезпечення гендерної рівності – шлях до сталого розвитку. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 88: частина 4. 2025. С. 28-34. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/6-3.pdf>

Кардаш А. О.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Панкевич О. З.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Військовий конфлікт на території України спричинив масштабні й багатоаспектні порушення прав людини, що стосуються як атак на цивільну інфраструктуру, так і системних практик, спрямованих проти певних соціальних груп, зокрема дітей. Це викликає потребу в комплексному аналізі юридичних засад захисту прав людини в умовах війни, оцінці відповідних міжнародних механізмів реагування та визначенні напрямів національної політики щодо відновлення й запобігання подальшим порушенням (OHCHR; ICC; Human Rights Watch) [3].

Права людини і свободи, закріплені в Конституції України (1996) та у ключових міжнародних актах - Загальній декларації прав людини (United Nations General Assembly, 1948), Женевських конвенціях (International Committee of the Red Cross, 1949) та Міжнародних пактах про права людини (United Nations General Assembly, 1966) - утворюють нормативну матрицю для оцінки дій сторін у конфлікті.

Умови збройного конфлікту регулюються двома доповнюючими системами: міжнародним гуманітарним правом (IHL), що визначає поведінку під час бойових дій і захист цивільного населення, та міжнародним правом прав людини (IHLR), яке застосовується і в періоди конфлікту, з урахуванням дозволених за надзвичайних умов обмежень.

Синергія цих режимів дозволяє кваліфікувати окремі дії як порушення IHL (наприклад, атаки на цивільні об'єкти) або порушення IHLR (наприклад, позбавлення права на справедливий суд) [United Nations General Assembly, 1948; International Committee of the Red Cross, 1949; United Nations General Assembly, 1966].

У ході повномасштабної агресії РФ задокументовано численні факти обстрілів і бомбардувань житлових кварталів, медичних закладів, шкіл та критичної інфраструктури, що призвели до великої кількості жертв серед цивільного

населення, масових руйнувань і тривалого порушення доступу до базових послуг. Крім безпосередніх наслідків бойових дій, зафіксовані випадки позасудових переслідувань, тортур та неприйнятних процесуальних дій стосовно осіб, що потрапили під окупацію або були взяті у полон - практики, які суперечать вимогам Женевських конвенцій та стандартам міжнародного права. Моніторингові доповіді Офісу Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR) та правозахисних організацій систематично фіксують ці порушення [6].

Окрему й особливо тривожну категорію становлять практики примусового вивезення українських дітей на територію РФ, їхня «реідентифікація», оформлення громадянства та влаштування у російські сім'ї чи установи. Незалежні дослідження та міжнародні організації документують сотні, а за оцінками українських органів - тисячі таких випадків з 2014 року, і значне розширення практики після повномасштабного вторгнення 2022 року. Human Rights Watch, OHCHR, аналітичні центри (включно з дослідженнями, оприлюдненими академічними групами) виявляють системні елементи транспортування, централізованого обліку та спроб змінити юридичну ідентичність дітей. Таким чином, згідно з міжнародною кримінальною юриспруденцією, насильницька депортація або примусове переміщення цивільного населення може бути кваліфікована як воєнний злочин (forcible transfer/deportation) і як злочин проти людяності, якщо має місце широкомасштабна або систематична операція [4].

Міжнародний кримінальний суд (МКС) 17 березня 2023 р. видав ордери на арешт щодо двох осіб у контексті ситуації в Україні (зокрема, щодо президента РФ та уповноваженої з прав дитини - Maria Lvova-Belova), звинувачених у воєнних злочинах, пов'язаних із незаконною депортацією дітей [1]. Отже, видача таких ордерів має важливе правове та символічне значення: вона сигналізує про готовність міжнародних механізмів притягати до відповідальності навіть найвищих посадовців за порушення ІНЛ і створює основу для подальших розслідувань і міжнародного тиску. Однак ефективність виконання таких ордерів обмежена, якщо обвинувачені перебувають у державах, які не визнають юрисдикцію МКС [1].

Війна породжує також внутрішні дилеми: необхідність забезпечення національної безпеки часто супроводжується обмеженнями певних прав і свобод, що може створювати ризики для вразливих груп. Масовий потік внутрішньо переміщених осіб, руйнування адміністративних структур, брак ресурсів для соціальних служб та освітніх установ - все це ускладнює реалізацію прав на освіту, охорону здоров'я й соціальний захист. У цих умовах важливо зберегти баланс між оперативними заходами безпеки та непорушністю базових прав людини, забезпечивши прозорий юридичний контроль, можливість оскарження рішень і доступ до правової допомоги. (OHCHR) [2;3].

Попри масштабні виклики, конфлікт також створює імпульс для правових та інституційних реформ. По-перше, міжнародна увага і процеси притягнення до відповідальності (МКС, ООН, Європейські інституції) сприяють формуванню прецедентів і підвищенню стандартів розслідувань воєнних злочинів. По-друге, активізація громадянського суспільства, правозахисних НУО й волонтерських ініціатив зміцнює можливості для надання гуманітарної, психологічної та правової допомоги постраждалим. По-третє, розвиток національного законодавства й практик верифікації потерпілих, репатріації дітей та програм реінтеграції створює

основу для післявоєнного відновлення і відновлення соціальної тканини. Міжнародна співпраця у сфері збору доказів, обміну інформацією та координації репатріаційних зусиль є критичною для успіху цих ініціатив [7].

Таким чином можна зробити висновки:

- потрібно посилити механізми документування порушень (включно з випадками депортації дітей) й передавати зібрані докази до компетентних міжнародних органів (МКС, ООН) для належного кримінального та правового реагування;

- українським державним інституціям слід забезпечити прозорі процедури верифікації та реєстрації постраждалих, створити спеціалізовані програми репатріації дітей і комплексної психологічної допомоги сім'ям;

- необхідно зберігати баланс між заходами національної безпеки й гарантіями прав людини: всі обмеження мають бути законними;

- міжнародна співпраця залишаються ключовими для притягнення винних до відповідальності й сприяння поверненню та реінтеграції постраждалих.

Системний підхід, що поєднує національні реформи, громадянські ініціативи та міжнародні механізми відповідальності, є необхідною передумовою для захисту прав людини під час війни та успішного післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. International Criminal Court (2023, 17 березня). Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

2. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) (2025, 21 березня). Ukraine: Devastating impact of hostilities on children's rights (press release / report). URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/03/ukraine-devastating-impact-hostilities-childrens-rights>

3. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2024). Human rights situation during the Russian occupation of parts of Ukraine (report). URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath_EN.pdf

4. Human Rights Watch (2023, 25 травня). Fresh details on Russia's forcible transfer of Ukrainian children. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/05/25/fresh-details-russias-forcible-transfer-ukrainian-children>

5. Yale School of Public Health, Humanitarian Research Lab. (2024). Russia's program of coerced adoption and fostering of Ukrainian children (research briefing). URL: <https://medicine.yale.edu/news-article/russias-systematic-program-of-coerced-adoption-and-fostering-of-ukraines-children/>

6. Reuters. (2024, 8 лютого). UN urges Russia to end forcible transfer of Ukrainian children. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/un-urges-russia-end-forcible-transfer-ukrainian-children-2024-02-08/>

7. European Parliament. (2025, 8 травня). Return of Ukrainian children forcibly transferred and deported to the Russian Federation and Belarus (resolution/briefing). URL: <https://www.europarl.europa.eu/delegations/en/return-of-ukrainian-children-forcibly-tr/product-details/20250508DPU40021>

Ковалів М. В.

завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Кріль А.

здобувач вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РОЛЬ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ НА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ АКТІВ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Існуючий в Україні порядок здійснення виконавчого провадження, за порівняно високої ефективності діяльності органів правосуддя, поки що відчуває труднощі у забезпеченні належної форми виконавчих документів, причому низка проблем має підстави не лише у правовій площині, а також обумовлені іншими причинами: економічними, політичними, соціальними. Ця невідповідність свідчить про недостатню опрацьованість системи діяльності з реалізації права та правового захисту в комплексній взаємодії, про існування складнощів у реалізації встановлених судовими актами змістовних аспектів матеріальних правовідносин.

Право на виконання судових актів послідовно проявляється на різних етапах захисту стягувачем свого права, від права на добровільне виконання зобов'язання до права на добровільне та на примусове виконання судового акту, що набрав законної сили, будучи істотною гарантією в реалізації та завершенні ефективного механізму правового захисту. Право на примусове виконання судових актів вписується в юрисдикційну систему захисту прав на етапі виконавчого провадження, право на добровільне виконання зобов'язань та судових актів реалізується у не юрисдикційному порядку [1, с. 28].

У більшості наукових праць, де аналізується система захисту прав, свобод та інтересів, не згадується про процедуру виконання судових актів, тому, що вона, на думку відповідних вчених, належить до системи судового захисту.

Відсутність чіткого та одноманітного розуміння структури правового захисту, її штучна обмеженість у наукових працях переважно судовим порядком, визначення лише через сукупність гарантій зумовлюють нестачу системи правового захисту. Це виражається в тому, що не вибудовано чіткий зв'язок між судовим захистом у власному розумінні слова та необхідністю доведення до логічного завершення через призму примусового та добровільного виконання судових актів. Реалізація права пов'язана лише з правомірною поведінкою, тобто з такою, що відповідає правовим розпорядженням. В одному випадку – це активні позитивні дії, в іншому – це бездіяльність суб'єктів.

З точки зору класифікації форм реалізації права найбільш актуальним для досягнення мети дослідження є виділення таких видів, які залежать від характеру дій суб'єктів, ступеня їх активності та спрямованості: дотримання, виконання, використання та особлива форма реалізації – застосування права. Останній може виступати як суб'єкт реалізації процесуальних норм у будь-якій із форм, але в індивідуальній, а не колективній формі. Її реалізація залежить від волевиявлення кожної конкретної особи, навіть за наявності матеріально-правової чи

процесуальної співучасті.

Приватній виконавець як суб'єкт права на виконання судових актів є учасником правореалізаційного процесу у формі дотримання норм права, оскільки він повинен дотримуватись широкого кола обов'язків, передбачених законом.

Право виконання судових актів реалізується, переважно, у такій формі, як використання, коли стягувач на власний розсуд використовує надані повноваження, вчиняючи будь-які не заборонені законом дії. Право на виконання судових актів не може бути реалізовано у формі виконання з точки зору форми реалізації права, оскільки в аналізованій ситуації йдеться про правомочність особи, можливі варіанти її поведінки, а при традиційному розумінні «виконання» як зовнішнього прояву право реалізаційного процесу суб'єкти виконують покладені юридичні обов'язки.

Право на виконання судових актів не підлягає реалізації у формі застосування, оскільки остання надає особливий, регламентований законом порядок здійснення державної діяльності, спрямований на реалізацію правових розпоряджень, а стягувач не є суб'єктом цього процесу. Для повнішого аналізу правової категорії право на виконання судових актів, необхідно визначити його місце у системі правового захисту та виділити способи його здійснення.

Під формою правового захисту розуміють встановлений законом порядок примусового здійснення права, який також називають правозастосовною реалізацією юридичних норм [2, с. 149]. Для реалізації права не потрібно особливого юрисдикційного акту: досить вчинення дій уповноваженою особою, а зобов'язаний суб'єкт неспроможний перешкодити здійсненню права. Основною та вищою формою правового захисту є вирішення справ у судовому розгляді.

Як показує правозастосовна діяльність, не завжди вирішення спору судом призводить до вирішення між сторонами правового конфлікту. Вищим порядком вирішення справ слід вважати такий механізм, який оптимально сприяє правильному та швидкому усуненню правового конфлікту. У певних ситуаціях – це судовий порядок, в інших випадках – це медіація чи інші альтернативні способи врегулювання конфліктів [3].

Право на примусове виконання судових актів приватним виконавцем зняло монополію держави цьому виді юридичної діяльності, як елемент правового захисту має бути забезпечене системою гарантій, що сприятимуть ефективному здійсненню цього права [4, с. 124]. Виділяють: всередині державні та міжнародні гарантії; матеріально-правові та процесуально-правові гарантії; процесуальні гарантії, що впливають з норм загального характеру, процесуальні гарантії, передбачені нормами, безпосередньо регулюючими поведінку суб'єктів виконавчого провадження тощо.

Виділення зазначених видів цілком виправдана, оскільки вони визначають гарантії реалізації прав сторін у виконавчому провадженні, включаючи право на виконання. З погляду процесуальних гарантій право на виконання судових актів зумовлено змістом Закону України «Про виконавче провадження» та відповідними

нормами Кодексу адміністративного судочинства України та Цивільного процесуального кодексу України [5-7].

Список використаних джерел:

1. Сергієнко Н. А. Норми права, які регулюють організацію та здійснення примусового виконання рішень в Україні, у системі законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 20-23.
2. Панахов Ф. Р. Форми захисту прав, свобод і законних інтересів членів суспільства. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 1 (15). С. 145-153.
3. Кармаза О. О., Федоренко Т. В., Позов Д. А. Медіація як альтернативний механізм урегулювання спорів і конфліктів: проблеми в розкритті змісту термінів, використаних у законі. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2-4. С. 73-77.
4. Крупнова Л. В. Деякі аспекти нормативно-правових основ регулювання діяльності інституту приватних виконавців в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 3. С. 119-125.
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>

Козаченко О. І.

професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
(Міжрегіональна академія управління персоналом)

Пиняга Р. О.

доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності,
кандидат юридичних наук
(Міжрегіональна академія управління персоналом)

Горин В. С.

аспірант
(Міжрегіональна академія управління персоналом)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТУ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ З ВІДПОВІДНИМИ НЕГЛАСНИМИ СЛІДЧИМИ (РОЗШУКОВИМИ) ДІЯМИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Категорія «оперативно-технічні заходи» є широкоживаною дослідниками у галузі оперативно-розшукової діяльності, зокрема й у відкритих працях. Проте більшість дослідників не вдається до аналізу змісту цієї категорії та спирається на поняття оперативно-технічних заходів, сформульоване іншими науковцями ще 10–15 років тому, або ж на їх нормативні визначення, що є далекими від досконалості.

Сьогодні словосполучення «оперативно-технічні заходи» не вживається законодавцем ні у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1], ні у

Кримінальному процесуальному кодексі України [2]. Його можна зустріти лише у підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, його містить Указ Президента України від 7 листопада 2005 р. № 1556/2005 «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» [3]. Широко вживають його і розробники відомчих нормативно-правових актів правоохоронних органів.

Засновуючись на викладеному вище, можемо стверджувати, що до оперативно-технічних заходів належать: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); огляд кореспонденції особи (ст. 262 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них (ст. 267 КПК України); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) [2].

Як нами вже вказувалося, законодавець не сформулював визначень зазначених заходів і відповідних НСРД ні у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1], ні у КПК України [2], натомість це зробили розробники Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 144/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція). Відповідно до п. 1.11.2. зазначеного документа аудіо-, відеоконтроль особи полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці з використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо [4].

Одночасно на ґрунті аналізу положень ст. 260 КПК України [2] доходимо висновків, що законодавець таким чином сформулював їх положення, що фактично йдеться про фіксацію (за допомогою аудіо- та (або) відеотехніки) дій особи незалежно від її місця знаходження: в квартирі, офісі, особистому чи громадському транспорті, на вулиці. Але технічно зробити це можливо лише в окремих випадках. Здебільшого аудіо-, відеоконтроль особи можливий лише в конкретному приміщенні або транспортному засобі, де імовірно буде перебувати особа, щодо якої проводиться НСРД. Проведений нами аналіз практики застосування також свідчить, що контроль встановлюють не за певною особою, а за приміщенням, де вона імовірно буде перебувати (контроль здійснюється у житлі чи іншому володінні особи, а може здійснюватися у службових кабінетах, які є власністю держави). При цьому контролюються й інші особи, які перебувають у даному приміщенні. Як тільки особа залишає приміщення, контроль за нею припиняється.

Тому те, що законодавець назвав «аудіо-, відеоконтроль особи» у площині практичної діяльності часто перетворюється на аудіо-, відеоконтроль публічно недоступних місць. За конкретних слідчих ситуацій це становить одну з багатьох підстав для подання стороною захисту клопотань про визнання доказів, зібраних під час НСРД, недопустимими.

Підбиваючи підсумки, зазначимо наступне. Оперативно-технічними заходами потрібно вважати лише ті оперативно-розшукові заходи, що не можуть бути проведені без застосування оперативно-технічних засобів. Саме це повинно стати головною змістоутворюючою ознакою оперативно-технічних заходів, що підлягає урахуванню при формулюванні їх нормативного визначення. Досліджуючи це питання, ми дійшли висновку, що важливим є співвідношення змісту оперативно-технічних заходів з відповідними негласними слідчими (розшуковими) діями.

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів : Указ Президента України від 7 листоп. 2005 р. № 1556/2005. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556/2005>.
4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 144/1042/516/1199/936/1687/51.

Колич О. І.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ДОБИ

У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства традиційні уявлення про державний суверенітет зазнають суттєвих змін. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, глобальних цифрових платформ зумовлює переосмислення класичних ознак суверенітету, зокрема територіальності, верховенства та незалежності державної влади. За цих умов держава стикається з новими викликами у сфері контролю над інформаційними потоками, захисту національних інтересів і забезпечення безпеки в цифровому середовищі, що актуалізує наукове осмислення еволюції поняття державного суверенітету в умовах цифрової доби.

Щодо питання змісту державного суверенітету, то у міжнародно-правовій літературі це питання розглядається переважно у прив'язці до принципів міжнародного права, які впливають з ідеї суверенітету: принцип невтручання у внутрішні справи держав, суверенної рівності держав, незастосування сили чи погрози силою у міжнародних відносинах, мирного вирішення міжнародних спорів, непорушності кордонів та територіальної цілісності тощо [2, с.88].

У Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року змістовно визначено поняття державного суверенітету України: верховенство, самостійність і неподільність влади Республіки у межах її території та незалежність і рівність у зовнішніх відносинах [1].

У традиційній політико-правовій парадигмі державний суверенітет ґрунтується на територіальності влади, її монополії на примус і правотворчість, а також чітких просторових межах здійснення державної юрисдикції, що тривалий час вважалися незмінними ознаками державності.

Цифрова доба суттєво змінює традиційні уявлення про межі та механізми реалізації державного суверенітету. Насамперед відбувається послаблення принципу територіальності державної влади, оскільки кіберпростір функціонує поза чітко окресленими державними кордонами, а інформаційні потоки не підлягають виключному контролю з боку національних юрисдикцій.

Серйозним викликом для суверенітету є зростання ролі транснаціональних цифрових платформ і технологічних корпорацій, які фактично здійснюють регулятивний вплив на суспільні відносини, формують власні правила доступу до інформації, комунікації та даних, конкуруючи з державою у сфері нормотворення та контролю.

Окрему загрозу становить проблема контролю над даними як стратегічним ресурсом сучасної держави. Масштабна цифровізація публічних і приватних процесів зумовлює залежність держав від глобальної цифрової інфраструктури, що створює ризики втрати інформаційної автономії, кібершпиунства та зовнішнього втручання у внутрішні справи.

Крім того, транснаціональний характер кіберзагроз, зокрема кібератак, інформаційних операцій і маніпуляцій громадською думкою, ускладнює застосування класичних механізмів захисту суверенітету та вимагає переосмислення ролі держави у сфері безпеки та міжнародної співпраці.

Цифровий суверенітет розглядається як здатність держави здійснювати ефективний контроль і регулювання цифрового простору, зокрема інформаційних потоків, даних цифрової інфраструктури, у межах реалізації своїх суверенних повноважень. Він не заперечує класичний державний суверенітет, а доповнює його, формуючи новий вимір державної влади, адаптований до умов цифрової доби.

Нормативно-правовий вимір цифрового суверенітету проявляється у формуванні національних та міжнародних механізмів правового регулювання у сферах захисту персональних даних, кібербезпеки та цифрової інфраструктури. Розвиток відповідних правових інструментів свідчить про прагнення держав адаптувати класичні засади суверенітету до викликів цифрової доби.

У сучасних умовах державний суверенітет набуває рис гнучкої та багаторівневої категорії, що реалізується не лише через виключний державний контроль, а й через міжнародну координацію та спільне врядування у цифровому просторі. Відбувається перехід від абсолютного розуміння суверенітету до функціонального, зорієнтованого на ефективне виконання державою своїх основних завдань.

Цифрова доба не нівелює державний суверенітет, а зумовлює його еволюцію та переосмислення. Зміна форм реалізації суверенних повноважень свідчить про

адаптацію держави до нових технологічних і правових реалій за збереження її базових засад.

Подальше осмислення трансформації державного суверенітету в умовах цифрової доби є необхідним для формування ефективної правової політики та забезпечення балансу між цифровими свободами, міжнародною взаємодією та збереженням суверенних повноважень держави.

Список використаних джерел:

1. Декларація про державний суверенітет України. Декларація Верховної Ради Української РСР від 16.07.1990 № 55-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

2. Кубальський В.Н. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Збірник наукових праць. Випуск 132. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2017. С. 85–96.

Колич О. І.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Лофринець В.Є.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У ХХІ столітті Україна перебуває між конституційною модернізацією та глобальним переосмисленням ролі міжнародного права. У таких умовах міжнародно-правові стандарти стають не просто орієнтирами, а інструментом зміни правового мислення та формування культури відповідальності й гідності. Для держави, що одночасно протидіє агресії та інтегрується до ЄС, вони набувають вирішального значення. Унікальність дослідження – у розгляді цих стандартів як механізму створення в Україні «конституційної екосистеми», здатної підтримувати демократичні практики та захист прав людини. Такий підхід показує міжнародне право як внутрішній чинник розвитку, що забезпечує нову якість конституційного устрою та довгострокову правову стабільність.

На думку Глевацької Н., міжнародні стандарти – це норми міжнародного права, закріплені у міжнародних договорах, що створюються державами в межах діяльності різних міжурядових організацій. Їх формування зумовлене процесами інтернаціоналізації світового життя, які впливають як на внутрішні, так і на зовнішні відносини держав. У результаті цього суб'єкти міжнародного права виробляють уніфіковані правила поведінки, визнаючи їх юридично обов'язковими [1].

Такі стандарти є еталонами, на які повинні орієнтуватися всі держави. Це підкреслено у преамбулі Загальної декларації прав людини, яка визначає її як зразок для наслідування народами та державами.

Вплив міжнародних стандартів на конституційне право України відображений у:

- змісті розділу II Конституції («Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»);
- реформуванні судової системи відповідно до європейських вимог;
- імплементації рішень ЄСПЛ у національну практику;
- процесах конституційної модернізації, у тому числі в контексті Угоди про асоціацію з ЄС.

Стаття 9 Конституції України *«Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України»* - має ключове значення для розуміння механізму імплементації міжнародного права, оскільки закріплює включення чинних міжнародних договорів, схвалених Верховною Радою, до національного законодавства (після ратифікації). Конституція України безпосередньо пов'язана з міжнародним правом, адже враховує його основні положення та визнає юридичну силу міжнародних актів. Це підтверджує і стаття 18, яка визначає, що зовнішня політика України базується на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [2]. На рівні законодавства більш детально це роз'яснює ЗУ «Про міжнародні договори України»: він передбачає, що ратифіковані договори застосовуються як норми національного права, і якщо їхні положення відрізняються від норм національного права, і якщо їхні положення відрізняються від норм національного законодавства – пріоритет мають норми міжнародного договору. Це означає, що міжнародні стандарти, закріплені у ратифікованих договорах, можуть безпосередньо бути застосовані у судовій практиці, як джерело права.

Як зазначає Мартиновський Д., такі конституційні положення мають комплексний характер. Вони:

1. Визначають пріоритет міжнародного права;
2. Закріплюють статус України як правової й демократичної держави, що діє відповідно до принципу верховенства права;
3. Підтверджують її повну міжнародну правосуб'єктність та здатність укладати міжнародні договори і впроваджувати їх у національну правову систему;
4. Формують управлінську модель, що забезпечує перенесення норм міжнародного права у внутрішнє законодавство [3, с.238].

Міжнародно-правові стандарти відіграють ключову роль у формуванні сучасного конституційного права України. Завдяки конституційному принципу включення міжнародних договорів до системи національного законодавства та обов'язковому застосуванню практики ЄСПЛ, міжнародні норми стали фундаментом для розвитку правової системи, забезпечення прав людини, модернізації державних інститутів та проведення реформ. Взаємодія міжнародних та національних правових механізмів є важливою складовою правового поступу України на шляху до європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Глевацька Н. М. Міжнародні стандарти у системі місцевого

самоврядування

України.

URL:

www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Npkntu_e/2009_15/.../16.pdf

2. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР (із змінами, внесеними Законом України від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI (2952-17). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 ; 2011. № 10. Ст. 9, 18.

3. Мартиновський Д. П. Міжнародні правові стандарти в конституційному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національний авіаційний ун-т, Київ. 2021. 238 с.

Колич О. І.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Оніщук Я. О.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ РОБОТИ

Питання дотримання професійної таємниці стає дедалі важливішим в умовах поширення дистанційної роботи та цифрових технологій. Онлайн-комунікація, електронний документообіг посилили ризик витоку важливої, конфіденційної інформації. Професійна таємниця є фундаментом діяльності правників та правоохоронців, яка забезпечує довіру клієнтів. У цифровому середовищі проблема професійної таємниці ускладнюється через нові загрози розголошення. Електронні комунікації, збереження документів у цифровому вигляді, застосування віддалених серверів вимагають від юристів особливої обачності та додаткових знань стосовно інформаційної безпеки [2]. Відтак, нами було визначено сучасні цифрові виклики та проведено аналіз нормативно-правових та етичних аспектів професійної таємниці.

Професійна таємниця включає будь-яку інформацію, отриману правником в результаті взаємодії з клієнтом. Її регулюють правові норми та етичні правила, згідно з якими юрист зобов'язаний дотримуватися не розголошення відомостей, що стали відомі йому під час надання правничої допомоги. Додержання цих положень є фундаментальним для забезпечення права клієнта на конфіденційність та недоторканність приватного життя[5]. Дослідники зазначають, що глобалізація та розширення цифрових технологій, ускладнюють збереження конфіденційної інформації, оскільки ризики витоку пов'язані не лише з людським фактором, а й з функціонуванням транснаціональних технологічних середовищ [1]. Дотримання засад отримання, зберігання та використання відомостей є обов'язковим для уникнення правових та етичних наслідків. Серед основних викликів цифровізації науковці виділяють використання електронних шляхів обміну даними, відеоконференції, електронного документообігу та віддалених робочих платформ. Ці засоби суттєво підвищують оперативність та ефективність правничої діяльності,

однак водночас спричиняють додаткові ризики неавторизованого доступу до конфіденційних даних [3]. У світовій практиці вже напрацьовані стандарти, що регулюють безпечне ведення комунікацій у юридичній сфері. Згідно з міжнародними підходами, гарантування інформаційної безпеки повинно сполучати технічні, організаційні та правові заходи. Українська правнича спільнота має змогу адаптувати ці надбання, зважаючи на особливості національного законодавства і технічні можливості. Особливу увагу слід сфокусувати на інформаційних ризиках, серед яких: хакерські атаки, перехоплення даних у незахищених мережах, ненавмисне розкриття інформації через помилки працівників. Дієвим методом зменшення подібних загроз є запровадження шифрування, застосування багатофакторної автентифікації, обмеження доступу до файлів, періодичне оновлення програмного забезпечення та проведення перевірки безпеки [2].

Організація віддаленої правничої праці потребує запровадження особливих внутрішніх процедур та норм поведінки. Юристи вимушені використовувати лише захищені шляхи комунікації, надійні програми для обміну файлами, а також апаратні засоби, доступ до яких заборонений іншим особам. Важливо сформувати систему внутрішніх стандартів, які окреслюють послідовність обробки електронних документів, доступ до робочих матеріалів та режими збереження відомостей. Окрім того, вагомим є інформування клієнтів про правила безпечної електронної комунікації та можливі ризики, що сприятиме підвищенню загального рівня інформаційної культури [3,6]. Задля уникнення порушень професійної таємниці варто запроваджувати періодичні інспекції систем захисту, наглядати за дотриманням стандартів працівниками, проводити тренінги стосовно кібергігієни та моральної поведінки у цифровому просторі. Дієвість цих кроків залежить від послідовності їх використання та невинного оновлення згідно з новими технологічними викликами [4].

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновки, що збереження професійної таємниці під час дистанційної правничої діяльності є складним, але надзвичайно важливим завданням, від вирішення якого залежить ступінь довіри між правником і клієнтом. Цифровізація створює нові можливості для ефективного функціонування, але також породжує суттєві ризики витоку конфіденційної інформації. Забезпечення професійної таємниці потребує комплексного підходу, що включає нормативні, етичні, технічні та організаційні аспекти. Використання сучасних технологій, запровадження внутрішніх процедур безпеки та дотримання етичних стандартів дозволяють правникам гарантувати належний рівень захисту конфіденційної інформації та унеможливити порушення.

Список використаних джерел:

1. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Белов Д.М. Щодо права адвоката на отримання від клієнта конфіденційної інформації та її захист в умовах глобалізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. с.382-388 URL : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.69>

2. Манько Д.Г. Діджиталізація правового регулювання: технологічні алгоритми й електронні документи. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2020. № 1 (67). том 1. С. 18–23. URL : <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1>.

3.Павлюк Н. М. Діджиталізація діяльності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Том 4. № 89. с. 41-46. URL : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.6>

4.Правила адвокатської етики. З'їзд адвокатів України від 09.06.2017. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17>

5.Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

6.Рябченко В.В. Конфіденційне співробітництво адвоката з правоохоронними органами: правові обмеження та гарантії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Том 3. №89. С. 437-442. URL : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.63>

Колич О. І.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Смага А. В.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЮРИСТА В ЕПОХУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Стрімка цифровізація без упину охоплює всі сфери нашого життя, і кожен, беззаперечно, більшою чи меншою мірою, відчуває цей вплив на собі. Соціальні мережі стали свідченням того, що людство удосконалюється, впроваджує нові механізми покращення свого існування. Водночас варто зазначити, що цей вид комунікацій має визначальний вплив на те, як люди думають і поведуться, ускладнює розуміння того, що є правильним, а що ні, адже фактично все, від особистого життя до політики, у наш час піддається обговоренню на різноманітних онлайн-платформах сотнями тисяч людей. У зв'язку з цим, дедалі більшої ваги набуває питання етичності та відповідальності висловлювань у медіа, особливо коли йдеться про професії, що мають підвищений суспільний кредит довіри. Юрист - одна з таких професій, оскільки у цифровому середовищі він є не лише комунікатором, а членом правничої спільноти, який грає значну роль у формуванні правової культури суспільства.

Комунікація юриста в соціальних мережах має значні відмінності від спілкування пересічних користувачів. Якщо інші користувачі можуть висловлюватися відкрито, брати участь у суперечках, суспільних обговореннях, особливо на контроверсійні теми, то юристи, як правило, утримуються від публічних виступів щодо цих питань, адже це завжди ризик, ціною якого є репутація, імідж або статус. Крім того, варто зазначити, що у соціальних мережах відсутнє розмежування приватної й професійної діяльності. Тобто пости у неформальному стилі, жарти, емоційні коментарі формують у колег, співрозмовників, клієнтів, потенційних роботодавців відповідне уявлення про

культуру цього юриста. А отже, представник правничої спільноти повинен постійно контролювати свій цифровий образ.

Етичні стандарти публічної комунікації різних правничих професій різняться, але разом з тим мають спільну основу. Поведінка судді контролюється суворіше, що пов'язано передусім з особливим статусом як гаранта захисту прав і свобод громадян, верховенства права та справедливого правосуддя. Позасудовий поведінці судді присвячений розділ III Кодексу суддівської етики, у статті 21 якого сказано, що користування суддею соціальними мережами має бути стриманим, поміркованим та обережним [1].

Попри неформальний характер спілкування в інтернет-форумах, поведінка судді регулюється тими ж етичними принципами, що і його службова діяльність. Про це йдеться у частині 2 статті 1 цього кодексу: «Суддя має усвідомлювати постійну увагу суспільства та демонструвати високі стандарти поведінки з метою зміцнення довіри до судової влади та утвердження авторитету правосуддя» [1].

Частина 1 статті 2 зазначає, що суддя має уникати конфлікту інтересів і проявляти стійкість до будь-якого тиску. Під призвою цифрових комунікацій правосудець може стикатися з хейтом і соціальним тиском, проте такі випадки вимагають виваженості й професійної стриманості. Найбільш раціональне рішення – додержання принципу некоментування, або ігнорування. Часто критика стосується судових рішень, і відповідь на висловлювання може поставити під сумнів неупередженість правника. Крім того, вступ у полеміку з хейтерами, учасниками судового процесу чи їхніми родичами в Інтернеті може розцінюватися як конфлікт інтересів.

Згідно зі статтею 18 суддя повинен зберігати політичний нейтралітет, тобто утримуватися від висловлювання політичних поглядів, підтримки партій, що стосується як його професійної діяльності, так і комунікацій на різних онлайн-платформах.

Діяльність адвоката у наш час тісно пов'язана з самореалізацією, самопрезентацією та створенням цифрового іміджу у соціальних мережах. Така активність регулюється етичними обмеженнями, зазначеними у розділі VIII Правил адвокатської етики.

Стаття 57 наголошує, що використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати принципам незалежності, професійності, відповідальності, чесності, стриманості та коректності, гідності, недопущення будь-яких проявів дискримінації, толерантності та терпимості, корпоративності та збереження довіри суспільства, конфіденційності [2]. Тобто кожна публікація, коментар чи навіть публічне повідомлення адвоката повинні відповідати високим стандартам професійної етики, незалежно від того, чи стосуються вони робочих питань, чи висловлення особистої позиції щодо суспільних подій. Підтвердженням цього є Постанова Верховного Суду від 24.06.2020. Адвокат оскаржила рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області про порушення щодо неї дисциплінарної справи. Підставою стала скарга, в якій зазначалося, що адвокат у вайбер-групі батьків класу публікувала агресивні,

образливі висловлювання та навіть погрози. Позивач стверджувала, що діяла не як адвокат, а як мати дитини, а закрита вайбер-група не є соціальною мережею. Вона вважала, що її повідомлення було лише емоційною реакцією на образи іншої особи. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили в позові, зазначивши, що КДКА діяла в межах закону та лише констатувала наявність підстав для подальшої перевірки. Верховний Суд погодився з цими висновками. Він підкреслив, що стаття 2 Правил адвокатської етики поширює дію ПАЕ не лише на професійну, а й на іншу соціально-публічну діяльність адвоката. Крім того, статті 57–58 ПАЕ прямо регулюють поведінку адвокатів у соціальних мережах та Інтернет-спілкуванні, вимагаючи стриманості, коректності та недопущення шкоди авторитету адвокатури [3].

Етика прокурора, як і судді та адвоката, також регулюється нормативним актом, а саме Кодексом професійної етики та поведінки прокурорів, який встановлює принципи, якими повинен керуватися прокурор у своїй службовій та позаслужбовій діяльності, серед яких повага до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації, політична нейтральність, недопущення конфлікту інтересів та інші.

У статті 28 зазначається, що прокурор, у взаємовідносинах із засобами масової інформації, повинен утримуватися від офіційних висловлювань, міркувань та оцінок з питань, розгляд яких не належить до його компетенції. Дотримуватися етики публічних виступів і вимог щодо надання службової та конфіденційної інформації у встановленому законом порядку. Офіційні (письмові та усні) виступи прокурора у засобах масової інформації мають бути достовірними та виваженими, зважаючи на те, що вони можуть розцінюватись як офіційна позиція прокуратури, а дискусії вестися у коректній формі, не підриваючи авторитету органів прокуратури [4]. Іншими словами, публічні виступи, незалежно у письмовій чи усній формі, мають чітко обмежуватися вимогами Кодексу, оскільки слова прокурора можуть трактуватися як експертний висновок або офіційний коментар від імені прокуратури.

Отже, сучасна онлайн-комунікація юриста – судді, адвоката чи прокурора – є невіддільною частиною його професійної діяльності, проте водночас вона зобов’язана відповідати нормативним актам і стандартам, які зазначені у них. Вони поширюються на всі сфери життя правника – офіційну, соціально-публічну, наукову і навіть особисту. Судова практика є хорошим прикладом того, як навіть приватні онлайн-спільноти можуть стати предметом етичної оцінки, що тільки більше підкреслює необхідність постійного усвідомлення професійних обов’язків у будь-якій формі комунікації. Дотримання цих стандартів у цифрову епоху є не лише обов’язком юриста, а й запорукою стійкої репутації та ефективної діяльності всієї правничої спільноти.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Кодексу суддівської етики. Рішення XI (чергового) з’їду суддів України від 22.02.2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415->

13#Text

2. Правила адвокатської етики. Документ з'їзду адвокатів України від 09.06.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

3. Постанова Верховного Суду від 24.06.2020 N 815/1830/18; N К/9901/1717/19. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/C014208>

4. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Документ Генеральної прокуратури України від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>

Копан О. В.

провідний науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

Мельник В. І.

заступник начальника науково-дослідного відділу
технічного регулювання, метрології та системи якості
науково-дослідного центру нормативно-технічного регулювання,
кандидат юридичних наук, доцент
(Інститут наукових досліджень з цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України)

ВПЛИВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА СТАН ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ

Організована злочинність є одним із найнебезпечніших викликів для системи захисту прав людини, оскільки її діяльність прямо або опосередковано порушує фундаментальні права і свободи, підриває довіру до державних інституцій та створює загрозу для демократичних засад суспільства. В умовах сучасних безпекових загроз, зокрема повномасштабної війни, значного переміщення населення, соціально-економічної нестабільності та розширення тіньових ринків, вплив організованої злочинності на права людини набуває системного характеру.

Це соціально-правове явище характеризується високим рівнем адаптивності, конспіративності та здатністю швидко інтегрувати сучасні технології у свою діяльність, що дозволяє злочинним угрупованням функціонувати як складні транснаціональні мережі. Наслідком цього стає посилення загроз таким базовим правам, як право на життя, особисту недоторканність, свободу та безпеку, повага до приватного життя, свобода пересування та право на справедливий суд.

Правове визначення організованої злочинності в Україні ґрунтується на положеннях Кримінального кодексу України, зокрема ст.ст. 28 і 255, які встановлюють ознаки організованої групи та злочинної організації, а також відповідальність за участь у них [1]. Визначені законодавцем критерії – стійкість, ієрархічність, попередня змова та спрямованість на систематичну злочинну діяльність – узгоджуються з міжнародними стандартами, закріпленими у Конвенції

ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року [2]. Проте в умовах воєнного стану масштаби та форми прояву організованої злочинності значно розширилися, що безпосередньо позначається на ефективності реалізації прав людини.

Сучасні прояви організованої злочинності дедалі частіше набувають високотехнологічного характеру. Кіберзлочинність, фінансові шахрайства, діяльність мереж незаконних онлайн-сервісів і так званих «call-center»-угруповань створюють загрози праву на захист персональних даних, приватність і майнову безпеку. Використання криптовалют у злочинних схемах ускладнює виявлення винних осіб і відновлення порушених прав потерпілих, що знижує рівень доступу до ефективного правового захисту.

Особливо чутливим із правозахисної точки зору є поширення наркозлочинності та торгівлі людьми. Незаконний обіг наркотичних засобів призводить до порушення прав на здоров'я та безпечне середовище, а торгівля людьми становить грубе посягання на гідність, свободу та особисту недоторканність. В умовах війни вразливими стають внутрішньо переміщені особи, діти, жінки та особи похилого віку, які опиняються під дією примусової праці, сексуальної експлуатації та незаконного позбавлення волі.

Не менш істотним є вплив організованої злочинності через корупційні практики, які підривають принцип верховенства права та здатність держави виконувати функції гаранта прав людини. Корупційні зв'язки між злочинними угрупованнями та посадовими особами унеможливають ефективне розслідування злочинів, сприяють безкарності правопорушників і порушують право громадян на справедливий суд та рівний доступ до правосуддя. Особливу загрозу в цьому аспекті становлять зловживання у сфері гуманітарної допомоги та оборонних закупівель.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, протидія організованим злочинності в Україні залишається ускладненою низкою проблем. Складність доказування, дефіцит спеціальних знань у сфері кібербезпеки та фінансової аналітики, обмежені ресурси правоохоронних органів призводять до зниження ефективності захисту прав потерпілих і формування відчуття правової невизначеності.

Важливу роль у протидії організованим злочинності відіграє міжнародна взаємодія України з Європолем, Інтерполом, Євроюстом та імплементація європейських стандартів у сфері боротьби з відмиванням коштів. У правозахисному вимірі ці механізми слугують не лише боротьбі зі злочинністю, а й інструментами зміцнення гарантій прав людини та забезпечення ефективного доступу до правосуддя.

Перспективи вдосконалення захисту прав людини у сфері протидії організованим злочинності пов'язані з розвитком комплексної державної політики, що поєднує кримінально-правові, інституційні та превентивні заходи. До ключових напрямів належать підвищення професійної підготовки правоохоронців, посилення антикорупційної інфраструктури, удосконалення механізмів захисту потерпілих і впровадження сучасних цифрових інструментів розслідування.

Висновки. Організована злочинність в умовах сучасних безпекових загроз

виступає не лише фактором криміногенної небезпеки, а й системною загрозою стану захисту прав людини. Вона негативно впливає на реалізацію права на життя, безпеку, гідність, свободу та справедливий суд, підриваючи основи правопорядку й довіри до держави. Ефективне протистояння цьому явищу можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує правозахисну орієнтацію державної політики, посилення ролі інституцій прав людини та розвиток механізмів міжнародного співробітництва. Саме така модель здатна забезпечити не лише зниження рівня організованої злочинності, а й реальну гарантію прав і свобод людини у демократичній правовій державі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листоп. 2000 р.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

Копко Н. М.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ УХВАЛЕННЯ ЗАКОНІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабна збройна агресія проти України поставила перед державою безпрецедентні виклики, що потребували швидких і водночас правильно виважених рішень. У цих умовах Верховна Рада України відіграє ключову роль як єдиний орган законодавчої влади, на який покладено функцію забезпечення прав людини шляхом ухвалення нормативно-правових актів, адаптованих до реалій воєнного часу. Питання балансу між обороною держави та збереженням фундаментальних прав і свобод набуло особливої актуальності, оскільки воєнні обставини об'єктивно потребують тимчасових обмежень, водночас не допускаючи порушення конституційної сутності прав людини.

Конституція України визначає, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини, проте такі обмеження мають бути пропорційними, необхідними та здійснюватися виключно законом [1, ст.64]. Саме тому законодавча діяльність парламенту у період війни спрямована не лише на забезпечення обороноздатності держави, а й на створення гарантій того, що тимчасові відступи від прав людини не порушуватимуть міжнародних стандартів, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Одним із ключових напрямів законодавчої діяльності парламенту стало ухвалення нормативних актів, що регулюють правовий режим воєнного стану. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначив вичерпний перелік тимчасових обмежень та механізмів їх реалізації, чітко окреслюючи межі втручання держави у сферу прав людини, під час внесення змін до цього закону у 2022- 2024 рр. Верховна Рада забезпечила впровадження додаткових процедурних гарантій, зокрема щодо прозорості рішень військового командування, забезпечення публічного контролю та недопущення необґрунтованих обмежень конституційних прав [2].

Значний блок рішень парламенту стосується захисту прав людини у сфері мобілізації та військового обліку. Ухвалені в Законі «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» положення істотно актуалізували механізми інформування громадян, оскарження адміністративних рішень, цифровізації військового обліку та унормування відповідальності [3]. Метою цих змін є створення чіткої, передбачуваної та юридично захищеної системи мобілізаційних процедур, у якій забезпечуються права громадян на належну адміністративну процедуру та можливість судового захисту.

Не менш важливою сферою законодавчої діяльності є захист соціальних прав у період війни. Верховна Рада прийняла низку законів, спрямованих на збереження та гарантування соціальних виплат, підтримку внутрішньо переміщених осіб, регулювання статусу військовослужбовців та членів їхніх сімей. Ухвалення Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» визначило комплекс прав для внутрішньо переміщених осіб, включно з гарантіями доступу до соціальної допомоги та компенсаційних механізмів. Ці рішення засвідчують, що навіть в умовах воєнного часу парламент забезпечує реалізацію принципу недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав [4].

Одночасно Верховна Рада виконує функцію парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, що є невід'ємним елементом гарантування прав людини. Особливого значення набувають парламентські слухання, комітетські перевірки, а також діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Регулярний моніторинг стану дотримання прав людини в умовах воєнного стану дозволяє оперативно виявляти прогалини законодавства та ініціювати відповідні зміни.

Разом із тим сучасний етап законодавчої діяльності виявляє низку проблем. Зокрема, надзвичайно високі темпи ухвалення законів інколи призводять до недостатньої узгодженості норм, що може створювати ризики для стабільності правового регулювання та передбачуваності для громадян. Постає також питання забезпечення належного публічного обговорення законодавчих ініціатив, що є важливим елементом демократичного процесу навіть у період війни. Відтак необхідним є подальше вдосконалення процедур, які забезпечуватимуть одночасно оперативність і якість законотворчої діяльності.

Отже, Верховна Рада України відіграє ключову та багатовимірну роль у захисті прав людини в умовах воєнного часу. Її діяльність спрямована на забезпечення балансу між потребами оборони держави і збереженням фундаментальних прав, що становить основу правової державності. Законодавча

практика останніх років демонструє адаптивність, оперативність та прагнення до дотримання міжнародних стандартів прав людини, проте водночас потребує подальшого удосконалення задля забезпечення максимальної юридичної визначеності й ефективності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення мобілізаційної політики» № 3549-IX від 07.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-IX від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20>

Кошарюк Д. С.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ І ЗАХИСТ ЖІНОК В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Гендерна рівність та захист прав жінок є ключовими складовими модерного державотворення України, оскільки вони забезпечують демократичність політичної системи, стійкість суспільного розвитку та відповідність міжнародним стандартам прав людини. Конституція України закріплює принцип рівності жінок і чоловіків, що є фундаментом для формування національної політики у сфері гендерної рівності. Відповідно до статті 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а також забороняється будь-яка дискримінація за ознакою статі[1]. Це створює юридичну основу для впровадження державних механізмів захисту жінок, а також для розвитку їхньої участі в політичному житті, державному управлінні та суспільних процесах.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» конкретизує механізми державної політики у сфері гендерної рівності. У статтях 1–5 визначено поняття рівних прав і можливостей, принципи недискримінації та державні гарантії, а статті 6–9 встановлюють механізми реалізації гендерної політики, включно з діяльністю Уповноваженого органу з питань рівних прав та впровадженням гендерно орієнтованого бюджетування[2].

Ці норми формують системний підхід до забезпечення рівності, охоплюючи законодавчу, виконавчу та інституційну сфери.

Важливим елементом державотворення є також захист жінок у сфері безпеки та протидії насильству. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає основні принципи захисту жінок від насильства, механізми взаємодії органів державної влади, а також спеціальні заходи захисту, такі як термінові заборонні приписи. Упровадження цих норм дозволяє державі забезпечувати дієвий захист жінок, особливо під час воєнного стану та зростання ризиків насильства.[3]

Міжнародно-правові акти значною мірою вплинули на формування українського підходу до забезпечення прав жінок. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) зобов'язує державу усувати дискримінацію та забезпечувати рівну участь жінок у політичному та державному житті[4].

Українські дослідники підкреслюють, що участь жінок у державотворчих процесах прямо впливає на якість демократичних інститутів та ефективність державного управління. Серед сучасних українських досліджень гендерної політики особливо важливою є праця Ірини Грабовської «Вирівнювання можливостей для жінок та чоловіків versus криза маскулінності (українська специфіка)», авторка аналізує соціокультурні бар'єри, які заважають рівній участі жінок у державних інституціях, та підкреслює, що подолання цих бар'єрів є ключовим для сталого державотворення[5].

Науковиця Тамара Марценюк у праці «Гендер для всіх: виклик стереотипам» аналізує сучасний стан участі жінок у політичних процесах України, підкреслюючи важливість подолання соціокультурних бар'єрів та впровадження гендерно чутливої політики [6, с. 98-120].

Таким чином, гендерна рівність і захист прав жінок є невід'ємними складовими демократичного державотворення України. Вони забезпечуються комплексом конституційних, законодавчих та міжнародно-правових норм, підкріплених науковим аналізом та державними програмами. Для подальшого розвитку держави необхідним є розширення політичної участі жінок, удосконалення законодавчих механізмів і посилення практичної реалізації державної гендерної політики.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Закон від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) від 06.10.1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

5. Грабовська І.М. Вирівнювання можливостей для жінок та чоловіків versus криза маскулінності (українська специфіка). *Соціологічні студії*. 2022. № 2. С. 6–13.

6. Марценюк Тамара Олегівна. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 254 с.

Кривуля М. О.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Євхутч І. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ЗАКОНУ № 2136-ІХ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

З початку повномасштабної російської агресії та запровадження воєнного стану Верховною Радою України було прийнято низку законів, які суттєво трансформували трудове законодавство. Зокрема, ключовим є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Прийняті з початку війни зміни значно звузили обсяг трудових прав і соціального захисту працівників та не завжди відповідають стандартам Європейського Союзу, конвенціям та рекомендаціям Міжнародної організації праці. Така невідповідність у майбутньому може стати перешкодою для інтеграції України до ЄС.

Водночас слід відзначити, що воєнний стан об'єктивно обумовлює тимчасові обмеження прав працівників і профспілок. Проте після завершення воєнного стану Україні доведеться відновити трудові права працівників, посилити соціальний діалог та забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам праці. Оптимальним кроком у цьому напрямі є розробка та ухвалення нового Трудового кодексу України, який відповідатиме вимогам Міжнародної організації праці та європейського законодавства. Важливо, щоб у процесі підготовки нового кодексу були залучені всі сторони соціального діалогу, що забезпечить баланс інтересів працівників, роботодавців та держави.

Воєнний стан вимагає оперативної адаптації трудового законодавства до нових реалій. У таких умовах запроваджуються спеціальні правові норми, що регулюють трудові відносини, хоча вони інколи обмежують окремі конституційні права і свободи. Однією з основних проблем є недостатній досвід регулювання трудових відносин у складних і динамічних умовах, коли необхідно враховувати як питання безпеки, так і економічні та соціальні зміни.

Під час воєнного стану українське законодавство передбачає ряд змін, що суттєво впливають на організацію праці. Серед них – встановлення особливих умов праці для працівників у військових і критично важливих секторах, підвищення гнучкості в регулюванні робочого часу, відпусток та захисту прав працівників.

Захист працівників залишається пріоритетом: вагітні жінки, матері з маленькими дітьми та особи з інвалідністю звільняються від нічних змін, важких або небезпечних робіт, а також від роботи в зонах бойових дій. Можливі тимчасові обмеження щодо тривалості щотижневих перерв на відпочинок, зокрема на об'єктах критичної інфраструктури, де відпочинок може скорочуватися до 24 годин на тиждень, що дозволяє ефективно організувати робочий процес та мінімізувати ризики для здоров'я. Умови зберігання трудових документів також зазнали змін: допускається використання електронних засобів для обліку та обміну документами за згодою працівників, що забезпечує їх збереження в умовах нестабільності та можливих пошкоджень.

Щодо заробітної плати, роботодавці можуть тимчасово відкладати її виплату через фінансові труднощі, спричинені бойовими діями або іншими форс-мажорними обставинами, проте обов'язок виплатити заробітну плату залишається після стабілізації ситуації. Також допускається відстрочення компенсації за невикористані відпустки.

У сучасних умовах воєнного стану виникає потреба перегляду окремих положень трудового законодавства, зокрема Закону № 2136-IX. На мою думку, важливим є закріплення за працівником права самостійно ініціювати скасування призупинення дії трудового договору. Доцільним видається доповнення статті 13 нормою, яка зобов'язувала б роботодавця, за наявності відповідних можливостей, забезпечити працівника робочим місцем протягом десяти календарних днів з моменту отримання його письмової заяви.

Актуальним також є питання контролю за дотриманням трудового законодавства під час воєнного стану. У практиці зустрічаються випадки порушення процедури призупинення трудових договорів та незаконних звільнень, що зумовлює необхідність підвищення ефективності діяльності державних органів, уповноважених наглядати за додержанням норм трудового права. У сфері судового захисту трудових прав доцільним є спрощення доступу працівників до правосуддя у справах, що виникають із трудових правовідносин, а також забезпечення оперативного розгляду таких спорів. Це сприятиме своєчасному поновленню порушених прав і підвищенню рівня їх реального захисту. Окремої уваги потребує посилення ролі профспілок у врегулюванні трудових відносин у період воєнного стану. Профспілкові організації мають відігравати активнішу роль у колективних переговорах та представляти інтереси працівників у питаннях зміни умов праці, що зумовлені воєнними обставинами.

Трудове право в умовах воєнного стану зберігає свою ключову роль як гарантія захисту прав працівників і роботодавців. Воно зберігає свою сутність та соціальне призначення, залишаючись важливою складовою правової системи. Завдяки цьому трудове право сприяє підтриманню соціальної стабільності навіть у періоди великих викликів.

Законодавчі зміни в трудовому праві, запроваджені під час воєнного стану, мають тимчасовий характер і підлягають перегляду після його скасування. Це забезпечить повернення до стандартних норм трудових відносин у мирний час, з акцентом на автоматичне відновлення договорів та поновлення працівників на

робочих місцях. Такий підхід збалансує національну безпеку з правами працівників, сприяючи економічному відновленню та соціальному діалогу.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Аналіз щодо деяких змін, внесених Законом України від 15.03.2022 р. № 2136-IX “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”. URL: <https://dp.dsp.gov.ua/novyny/analiz-shchodo-deiakykh-zmin-vnesenykh-zakonom-ukrainy-vid-15-03-2022-r-2136-ikh-pro-orhanizatsiiu-trudovykh-vidnosyn-v-umovakh-voiennoho-stanu/>
3. Павловський А. М. Аналіз трансформації трудового законодавства України на відповідність праву ЄС та Конвенціям і рекомендаціям МОП // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 432–436.
4. Васько Б. В. Особливості трудових відносин під час воєнного стану в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2025. Вип. 45. С. 294–298.
5. Лепська О.І. Правове регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану. *Вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 59, № 2. С. 121–129.
6. Козак О. В. Трансформація трудового законодавства України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. *Perspectives*. 2025. № 1. С. 45–52.

Куракін О. М.

професор кафедри державно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Національні традиції права формуються історично та відображають особливості політичного розвитку, правової культури, ціннісних орієнтацій суспільства. Вони охоплюють стиль правотворчості, моделі правозастосування, типові механізми вирішення конфліктів, ставлення до права та держави. Українська правова традиція поєднує елементи континентального права, звичаєвих норм, козацького звичаєвого судочинства, імперської спадщини та радянського праворозуміння.

Євроінтеграція передбачає приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС — *acquis communautaire*. Цей процес не є механічним перенесенням норм ЄС, а комплексним перетворенням, що охоплює інституційну модернізацію, адаптацію принципів верховенства права, захисту прав людини, ринкових свобод, доброго врядування, незалежності судової влади та антикорупційних стандартів.

Україна стикається з дилемою: з одного боку, існує необхідність зберегти власну правову ідентичність та специфічні національні інститути; з іншого —

вимога ЄС щодо гармонізації та уніфікації правових норм. Це створює низку викликів:

- подолання радянських моделей правової культури;
- адаптація правозастосування до принципів ЄС (особливо у сфері антикорупційної політики, судової системи, адміністративних процедур);
- узгодження традиційних норм із стандартами прав людини та гендерної рівності;
- трансформація інституцій, що історично працювали за іншою логікою.

Висловимо переконання, що взаємодія національних правових традицій з європейськими стандартами процес двосторонній. Євроінтеграція не нівелює національні особливості, а створює умови для їхнього розвитку в новому контексті. Україна зберігає власні правові інститути (наприклад, адміністративні процедури, окремі елементи кримінального процесу, інститут територіальних громад), але наповнює їх європейськими принципами — прозорістю, підзвітністю, недискримінацією, рівністю доступу до правосуддя.

Гармонізація законодавства України з правом ЄС вже сьогодні має досягнення: оновлення антикорупційного законодавства (НАЗК, ВАКС, НБУДП); реформування державної служби та публічних закупівель; наближення норм у сфері прав людини, цифровізації, конкуренції, охорони довкілля. З іншого боку, цей складний процес стикається й з проблемами, серед яких повільність судової реформи; низький рівень імплементації законів на практиці; слабка правова культура та інституційна інерція; дефіцит довіри до влади тощо.

Зазначимо, що Євроінтеграція як інструмент модернізації національної правової традиції відкриває для України низку можливостей, у тому числі: перейти від декларативного до змістовного правового розвитку; оновити усталені інститути без втрати національної специфіки; інтегрувати європейські стандарти у систему освіти, судочинства та публічного управління; формувати нову правову культуру молоді через спільні освітні програми (Erasmus+, eJustice, eDemocracy тощо).

Європейська правова традиція також є фактором формування нової української правової ідентичності. Інтеграція до ЄС сприяє поступовому оновленню української правової традиції — від переважно формально-командної та квазіадміністративної до демократичної, сервісної, орієнтованої на людину. Національна правова культура збагачується європейськими принципами: пріоритет прав людини, верховенство права, субсидіарність, пропорційність, правова визначеність.

Отже, незважаючи на значний вплив європейського права, важливо забезпечити розвиток власних правових доктрин; збереження позитивних історичних інститутів (громадівське самоврядування, традиції локальної демократії, звичаєві норми у сфері земельних відносин); продовження вивчення української правової історії; формування української моделі балансу традиції та модернізації.

Таким чином, співвідношення національних традицій правового регулювання та Євроінтеграції не є конфліктом чи протиставленням. Навпаки, воно становить динамічний процес взаємного збагачення, в якому європейські стандарти виступають каталізатором модернізації, а національні правові традиції

забезпечують ідентичність і стабільність правового розвитку.

Євроінтеграція має розглядатися не як уніфікація, а як інтеграція у спільний правовий простір, де кожна країна зберігає власні особливості, але рухається у напрямі спільних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Acquis communautaire: Primary and Secondary EU Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu>
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Донченко Л. М. Європейська правова традиція: зміст та вплив на національне законодавство // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2019. – №2. – С. 67–74.

Кучер В. В.

завідувач кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОТРЕБА ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року життя українців кардинально змінилося. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України перед сучасним українським суспільством постало багато викликів.

Війна загострила проблему дотримання прав та свобод людини. Ця війна навіть не за території, не за незалежність та свободу чи за право жити на рідній землі та бути українцями. Ця війна – це боротьба за демократичні цінності, за рівність, за людські права.

Сьогодні Україна позбавлена можливості контролювати окуповані території і, відповідно, забезпечувати норми Конституції України на певній частині території нашої держави.

Окремі положення Конституції зухвало порушено країною-агресором. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні є найвищою соціальною цінністю. Ворог посягнув на цю цінність, адже найбільшою втратою для суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави є людське життя.

Загарбницькі дії армії країни-агресорки порушили й такі конституційні приписи, як недоторканість житла (ст. 30 Конституції України) та право володіти, користуватися своєю власністю (ст. 41 Конституції України), право на житло (ст. 47 Конституції України).

Відповідно до Конституції України, невід'ємним правом кожного українського громадянина є право на підприємницьку діяльність (ст. 41) і право на працю (ст. 42). У звіті Міжнародної організації праці зазначено, що через війну в Україні 40 % працездатного населення України втратило роботу. Найприкрішим є те, що в разі ескалації військових дій, кількість втрачених робочих місць може сягнути 7 млн.

Дослідження питань державотворення та правотворення в умовах війни має багатовимірний характер - від забезпечення незламності та національної стійкості до визначення майбутнього демократичного розвитку. Процеси державотворення та правотворення не зупинилися, а зазнали глибокої трансформації та прискорення.

По перше, заслуговують увагу питання вдосконалення механізмів, які забезпечують функціональну життєздатність державних інститутів. Діяльність органів публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану зазнає трансформації. Зокрема, розширення повноважень органів державної влади, перерозподіл повноважень між центральною та місцевою владою та забезпечення їхньої легітимності в умовах обмежених конституційних прав громадян. Війна виявила слабкі місця в системі публічної влади. Вивчення цих проблем є основою для майбутніх конституційних змін, спрямованих на посилення стійкості, децентралізації та обороноздатності.

По друге, воєнний стан впливає на формування політики національної безпеки, реформування правоохоронних органів. Політика безпеки повністю переорієнтовується на відсіч збройній агресії та відновлення територіальної цілісності. Загрози, що раніше були економічними чи екологічними, відходять на другий план перед військовою загрозою. Формування політики безпеки включає максимально швидку мобілізацію економічних, промислових та людських ресурсів для потреб оборони. Також гостро стоїть питання підтримки критичної інфраструктури та забезпечення життєдіяльності економіки в умовах війни..

По третє, відбувається адаптація національної правової системи (правотворення) до воєнних реалій. Правотворення стає актуальним у контексті швидкого реагування на безпрецедентні виклики та забезпечення справедливості.

Так, актуальними є питання забезпечення прав та встановлення обмеження конституційних прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. На порядку денному питання удосконалення кримінальної юстиції воєнного часу: розробка правових механізмів документування, розслідування та судового розгляду воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, що вимагає внесення змін до кримінального та кримінального процесуального законодавства України.

Крім цього, важливим напрямом правотворення є необхідність створення нових галузевих норм, що регулюють захист внутрішньо переміщених осіб, жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та осіб, які втратили майно. Актуальним є створення міжнародно-правової бази та національних законів для отримання репарацій від держави-агресора та забезпечення справедливої компенсації постраждалим

Критично важливим блоком правотворення є приведення змісту національних законів, постанов та нормативно-правових актів у відповідність до цілей, принципів та стандартів, встановлених законодавством ЄС. Це є ключова умова та фундаментальна вимога для вступу України до Європейського Союзу.

Наразі необхідно використати увесь потенціал держави, зокрема й науковий, задля того, щоб кожен постраждалий, якому воєнними діями нанесена шкода, не залишився на одинці зі своєю проблемою, щоб кожен міг реалізувати своє право на захист порушених прав чи інтересів, на компенсацію шкоди, завданої в період воєнного стану.

Лавренюк О. Ю.

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ПИТАННЯ НОВЕЛІЗАЦІЇ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Сектор безпеки і оборони з огляду на положення ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» в особі Збройних Сил України (далі – ЗСУ), центральних органів державної влади та правоохоронних органів взяв на себе основний тягар щодо усунення загроз національних інтересам України від загрози зовнішньої агресії, що загостило низку питань, пов'язаних з реалізацією функціоналу зазначених органів та підрозділів.

Оскільки людство має справу в умовах сьогодення з різноманіттям інформації, переважна частина якої продукowana в межах реалізації права на свободу інтелектуальної, творчої діяльності, то, вочевидь, сфера захисту національних інтересів, в свою чергу, теж потребує додаткового врегулювання, де стикаються приватні інтереси працівників вказаних органів, розумовою працею яких створюються такі об'єкти, та публічні інтереси держави, пов'язані з забезпеченням загального правопорядку та найбільш ефективного механізму захисту національних інтересів з використанням таких об'єктів.

Актуальність піднятого питання безпосередньо продемонстровано статистичними показниками, які корелюють із затребуваністю розвитку інтелектуального потенціалу у вигляді створюваних об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема промислової власності, саме органами та підрозділами сектору безпеки і оборони, які беруть безпосередню участь у відсічі збройної агресії. Так, деякі провали першого року війни зі сторичею компенсовані геометричним зростанням продукуваних результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які забезпечують компенсацію людських та деяких інших ресурсних чинників нашої держави у порівнянні з такими ж показниками держави-агресора саме через впровадження інноваційних розробок воєнного призначення у формі об'єктів права інтелектуальної власності [1].

Правовий режим результатів творчої, інтелектуальної діяльності охоплюється низкою нормативно-правових приписів як публічно-правової, так і приватноправової складової національної правової системи. При цьому вагомими є питання, пов'язані зі здійсненням повноважень працівниками органів та підрозділів у межах забезпечення національних інтересів, зокрема під час проходження військової служби, що має бути обґрунтованим потребою винайдення компромісу між інтересами автора, користувачів та державою в умовах екзистенціальних викликів для існування останньої. Саме це стало передумовою до розробки й подання на розгляд Верховній Раді України законопроекту від 17.03.2025 року № 13111, який розглянутий та прийнятий Верховною Радою України й найближчим часом набере чинності.

Дослідження цього закону свідчить про загальну позитивну ідею розробників

у намаганні покращити механізм правового регулювання подібних суспільних відносин з метою гармонізації інтересів автора, роботодавця, користувачів, держави і суспільства. Автори здійснили детермінацію правового режиму службових об'єктів інтелектуальної власності у розрізі правового режиму об'єкта, правового статусу суб'єктів та змісту цих відносин. При цьому основний наголос робиться на внесенні відповідних змін саме до спеціального законодавства, яке регламентує правосуб'єктність органів та підрозділів сектору безпеки та оборони, серед яких Служба безпеки України, Управління державної охорони України, ЗСУ, Державна прикордонна служба України, Державна спеціальна служба транспорту, Національна гвардія України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, підрозділи розвідки та інші підрозділи, на які поширює чинність Статут внутрішньої служби ЗСУ. Окремо, пропонується унормування таких результатів творчої, інтелектуальної діяльності як об'єктів державної власності у складі відповідного майна вказаних органів та підрозділів.

Водночас, запропоновані також зміни й до профільного законодавства у сфері інтелектуальної власності. В числі останнього переглядається зміст Законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», зміст яких узгоджується з відповідними змінами до вищезазначених нормативних актів, які визначають правовий статус суб'єктів сектору безпеки та оборони. Додатково вказаним нормативно-правовим актом редагується механізм здійснення майнових прав щодо цієї категорії об'єктів права інтелектуальної власності шляхом виключення такої діяльності з під дії законодавства у сфері трансферу технологій та одночасного унормування цього питання в межах процедури здійснення оборонних закупівель.

Разом з тим, необхідно було б висловити певні зауваження щодо реалізованої у даному законі ідеї. Так, надмірна правотворчість почасти шкодить загальним засадам однозначного вирішення тих чи інших правозастосовних ситуацій, що спричиняє порушення закріпленого в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та деталізованого в рішеннях Європейського Суду з прав людини принципу юридичної визначеності. Тому, виникає питання доречності включення до законодавства, яке регламентує правовий статус органів та підрозділів сектору безпеки та оборони положення щодо правового режиму створених їх працівниками службових об'єктів права інтелектуальної власності. Тим паче, що це питання відображене у вищезазначених змінах до законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Варто відзначити, що цим законом пропонуються зміни в законодавчі акти, що регламентують правовий статус окремих органів та підрозділів сектору безпеки та оборони, безпідставно оминаючи особливості створення та використання таких службових об'єктів інтелектуальної власності в межах повноважень решти, як-то Національна поліція тощо.

Також пропонуються зміни до правового регулювання окремих службових результатів творчої, інтелектуальної діяльності (об'єкти авторського права і суміжних прав, промислової власності, компонування напівпровідникових виробів). У той час як питання правової охорони інших об'єктів, які можуть

представляти цінність з позиції забезпечення національної безпеки мова не йде.

Окрім того маємо, що фактично в межах запропонованих нормативних новел має місце відтворення правового режиму службових секретних об'єктів інтелектуальної власності, який вже відображений в проаналізованих вище положеннях нормативно-правових актів, що проаналізовано науковцями [2, с. 26].

І нарешті, розробники законопроекту, на сьогодні закону, пропонують деталізувати в окремих приписах законодавства, що детермінує правосуб'єктність органів та підрозділів сектору безпеки та оборони, зокрема їх працівників, процедуру та порядок визнання права на створений за таких обставин службовий об'єкт інтелектуальної власності. З огляду на наявну нормотворчу практику, доцільніше врегулювання цього питання залишити на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Враховуючи викладене, варто здійснити систематизацію викладеного у проаналізованому законі матеріалу, де виокремити норми, які безпосередньо мають бути відображені у законодавстві щодо правового статусу суб'єктів сектору безпеки та оборони, Законі України «Про національну безпеку України», цивільному законодавстві на рівні закону або підзаконного нормативно-правового акту. При цьому забезпечити дотримання принципу юридичної визначеності й не допущення надмірної правотворчості.

Список використаних джерел:

1. Орлюк О. Війна на фронті інтелектуальної власності. Які успіхи? *Українська правда*. URL: <https://epravda.com.ua/finances/viyna-na-fronti-intelektualnoji-vlasnosti-yaki-uspihi-804299>.

2. Вербенський М., Филь С. Патентування секретних винаходів і корисних моделей. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 4. С. 24-31.

Лебіга А. В.

здобувач вищої освіти

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник:

Балинська О. М.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

доктор юридичних наук, професор

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Війна стала найпотужнішим каталізатором оновлення української державності. Вона змусила державу не просто реагувати на виклики, а глибоко трансформувати систему управління, права, безпеки, економіки та суспільної свідомості. Сучасна Україна довела, що навіть у часи руйнувань можна модернізувати інститути, якщо є політична воля, національна єдність і прагнення до свободи.

Передусім війна прискорила модернізацію правової системи. Верховенство

права, яке раніше сприймалося як теоретичний ідеал, набуло реального змісту. Під час воєнного стану воно стало запорукою обмеження влади, гарантією прав і свобод громадян навіть у критичних умовах. Прийняття Указу Президента №64/2022 «Про введення воєнного стану» [1] та його затвердження Верховною Радою показали, що держава зберігає правовий характер і діє в межах Конституції. Поняття державного суверенітету в умовах війни також зазнало модернізації: з традиційного уявлення про «внутрішнє верховенство» воно трансформувалося в ідею колективної безпеки, міжнародної підтримки та правового партнерства. Вступ України до європейського правового простору, гармонізація законодавства з ЄС і НАТО – це не лише політична стратегія, а й глибинна зміна концепції державності [2].

Інституційна стійкість проявилася в реформі децентралізації. Саме органи місцевого самоврядування стали опорою держави під час обстрілів і евакуацій. Їх здатність швидко реагувати на загрози показала, що децентралізація – не слабкість, а гарантія життєздатності. Місцева влада взяла на себе функції логістики, гуманітарної допомоги, координації оборони, що перетворило громади на реальних суб'єктів державотворення [3].

Модернізація торкнулася також економічної системи. Програми «Власна справа» та «5–7–9%» дозволили тисячам українців створювати бізнес навіть у прифронтових регіонах [4]. Це приклад гнучкої державної політики, що підтримує громадян і стимулює економічну стійкість. Оновлення системи фінансового моніторингу та боротьби з корупцією стало умовою для отримання міжнародної допомоги й інтеграції у світову економіку.

Війна змінила підхід до цифрового управління. Україна фактично стала першою державою, яка змогла забезпечити роботу урядових сервісів під обстрілами завдяки цифровій платформі «Дія». Електронні документи, онлайн-держпослуги, цифровий військовий облік – це не лише технології, а гарантії неперервності держави. Прийнята Національна програма інформатизації [5] заклала основи для створення єдиного цифрового простору уряду.

Окрему роль відіграє модернізація судової системи, зокрема створення механізмів дистанційного розгляду справ, перенесення судів із прифронтових територій, відновлення роботи реєстрів. Це забезпечує безперервність правосуддя навіть в умовах бойових дій [6]. Водночас створення Єдиного реєстру збитків України дозволить у майбутньому реалізувати принцип міжнародної відповідальності агресора [7].

Антикорупційна реформа набрала нових обертів: міжнародний моніторинг, участь НАБУ та САП у розслідуваннях військових закупівель посилили прозорість публічних фінансів. Під контролем ЄС і партнерів ухвалено низку законів, що зміцнюють інституційну довіру до держави [8].

Війна активізувала й гуманітарний вимір модернізації – формування нової української ідентичності. Мова, культура, історична пам'ять, освіта стали не просто символами, а політичними інструментами опору. Українське суспільство продемонструвало високу самоорганізацію: волонтерський рух, тероборона, благодійні фонди стали частиною державної системи, створивши унікальну модель «громадянської співучасті».

Отже, війна не лише зруйнувала старі структури, вона змусила Україну оновитися, стала своєрідним прискорювачем модернізації державотворення, який об'єднав народ, владу, право і міжнародну спільноту. Українська держава сьогодні – це приклад того, як у найтяжчі часи народжується нова якість державності: гнучка, цифрова, відповідальна, заснована на праві та довірі.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Кабінет Міністрів України. Операційний план реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи (2025–2026). URL: <https://www.kmu.gov.ua>
3. Міністерство розвитку громад. Програми відновлення інфраструктури та енергоефективності. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
4. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: me.gov.ua
5. Державна служба спеціального зв'язку. Національна програма інформатизації. URL: <https://inspect.in.ua/nacziionalna-programa-informatyzacziyi>
6. Проєкт цифровізації судової системи України URL: parlament.org.ua
7. Міжнародний реєстр збитків. URL: <https://diia.gov.ua>
8. Антикорупційна реформа" URL: nabu.gov.ua
9. Козюбра М.І. Загальна теорія права. Київ: Ваіте, 2015.
10. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави і права. Львів: Новий Світ, 2007.
11. Рабінович П.М. Основи теорії та філософії права. Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2021.

Лофинець В. Є.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Онишко О. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОГО УПОВНОВАЖЕНОГО У СПРАВАХ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В державних механізмах захисту прав людини від свавільних дій органів влади та зловживань посадовців важливу роль відіграє інститут омбудсмена. Термін "інститут омбудсмена" охоплює різні організації, що мають власні функції, повноваження та напрями діяльності. В умовах воєнного стану та тривалої збройної агресії проти РФ проти України особливого значення набуває інститут військового омбудсмена, який є ключовим елементом правової і моральної стабільності збройних сил. Саме інститут спеціального уповноваженого у справах

військовослужбовців встановлює механізм незалежного нагляду за дотриманням прав військовослужбовців, процедурними гарантіями та розв'язанням індивідуальних і системних проблем у збройних силах України.

Інститути омбудсмена у справах збройних сил - це незалежні структури, які мають спільний мандат, функції та повноваження пов'язані із діяльністю збройних сил, у межах визначеної компетенції. Під поняттям "збройні сили" ідеться про усі їхні види, а також органи виконавчої влади, зокрема міністерства оборони. Особливістю цих організацій є їхня незалежність від органів, діяльність яких вони контролюють, можливість доступу до обмеженої інформації, а також об'єктивність і неупередженість у виконанні покладених на них функцій.

Основним призначенням інституту спеціального уповноваженого з питань захисту прав військовослужбовців є прийняття та розгляд скарг громадян, проведення незалежних розслідувань (вони повинні бути об'єктивними та неупередженими, оскільки їхня мета - не покарання винних, а запобігання повторенню порушень у майбутньому) і виявлення недоліків у роботі органів державного управління, які діють неефективно або недостатньо відкрито перед суспільством. Не менш важливою функцією буде і підготовка звітів про стан захисту прав військовослужбовців, подання їх до парламенту та інформування громадськості про стан справ. У звітах можуть міститися рекомендації щодо необхідності уточнення, пом'якшення або перегляду рішень, політики чи законів, які стали підставою для звернення військовослужбовців за відновленням порушених прав [1].

Завершення Другої світової війни спонукало низку держав до реформування цивільно-військових відносин, у межах якого створювалися інститути омбудсмена. Зокрема, у Німеччині (1959 р.), Австрії (1955 р.) та Норвегії (1952 р.), де вирішили запровадити незалежний орган для демократичного контролю над збройними силами. Побоюючись повторення трагічних подій минулого, парламент Німеччини посилив нагляд за армією, внісши зміни до Конституції Німеччини й заснувавши посаду парламентського комісара у справах збройних сил, який отримав широкі повноваження щодо отримання доступу до необхідної інформації та здійснення наглядових функцій [2].

Подібна ініціатива з'явилася і в Нідерландах, де королівським указом після війни було створено посаду Генерального інспектора для забезпечення ефективного контролю над військом. Схожі процеси відбувалися й у багатьох країнах Центральної та Східної Європи. Нові демократії прагнули утвердити незалежні правозахисні інституції. Так, інститути омбудсмена були створені в Польщі (1987р.), Словенії (1995р.), Румунії (1997р.) та Сербії (2007р.). Усі ці держави заснували омбудсменів загальної юрисдикції, уповноважених захищати громадянські права та здійснювати контроль за діяльністю всіх органів влади [3].

Створення інституту омбудсмена у справах збройних сил було зумовлене внутрішніми проблемами чи викликами у військовій сфері. Так, у Канаді такий інститут з'явився після серії порушень, скоєних канадськими військовими під час миротворчої місії ООН у Сомалі (1992-1993 рр.). Після роботи спеціальної слідчої комісії у 1998 році було засновано омбудсмена з питань оборони та збройних сил. Подібна ситуація мала місце й у Великій Британії: у 2006 році за рекомендацією

незалежної комісії, яка розслідувала загибель новобранців на військовій базі, було створено посаду уповноваженого з розгляду справ військовослужбовців. В обох випадках поштовхом до створення стали саме проблеми всередині армії.

Незалежно від причин створення інституту військового омбудсмена, цей процес мав відбуватися за участю всіх зацікавлених сторін. Зокрема, важливо враховувати позиції керівництва збройних сил, професійних об'єднань військових, громадських організацій та інших наглядових структур і також, хочу зазначити, що створення такої інституції має бути закріплене міцними правовими основами, в ідеалі, щоб правовий статус був закріплений в Конституції [4].

У світі існує багато видів інститутів омбудсмена, що займаються питанням діяльності збройних сил. Їх статус і функції залежать від особливостей держави – військових традицій, правової системи та цивільно-військових відносин. Різноманіття моделей свідчить про гнучкість цієї інституції, що адаптується до різних культурних і правових умов. Загалом виділяють три типи військових омбудсменів:

1. У структурі збройних сил – інтегровані в армію у вигляді генерального інспектора. Такі омбудсмени добре розуміють специфіку служби та мають прямий доступ до особового складу, але їхня залежність від командування обмежує незалежність і довіру. Ця модель діє у Франції, Нідерландах, США.

2. Незалежні, з юрисдикцією лише у військовій сфері – не підпорядковуються командуванню, що забезпечує прозорість і парламентський контроль. Вони спеціалізуються на військових питаннях, однак потребують значних фінансових ресурсів. Як, наприклад, у Норвегії, Німеччині, Австрії, Канаді та Ірландії.

3. Омбудсмени загальної юрисдикції – контролюють усі органи влади, включно зі збройними силами. Вони мають високий авторитет і сприяють балансу між цивільними та військовими інтересами, тому їх рекомендації важко ігнорувати. Така модель діє на Філіппінах та у Швеції.

Але в той же час у багатьох державах одночасно діють кілька інститутів омбудсмена різних моделей, і збройні сили можуть підпадати під юрисдикцію кожного з них. Для уникнення конфліктів створюються механізми взаємодії та чітко розмежовуються мандати. Наприклад, у Нідерландах скарги спочатку розглядає Генеральний інспектор ЗС, а невирішені передаються Національному омбудсмену. Обидва інститути співпрацюють під час розслідувань, навчань, семінарів і конференцій [5].

Початок збройної агресії на сході України у 2014 році та повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році зумовило нагальну потребу у запровадженні інституту військового омбудсмена в Україні. До вересня 2025 року механізм створення такого інституту був розподілений між кількома органами: Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, Міністерством оборони України, Військовою службою правопорядку, а також окремими підрозділами у складі ЗСУ, які розглядають звернення і скарги. Проте, така розпорошеність повноважень суперечила формуванню єдиного, злагодженого механізму реагування на порушення прав військовослужбовців. Уповноважений ВР з прав людини має визначений перелік прав та обов'язків, але не може приділяти належну увагу всім військовим питанням через багатопрофільність своєї діяльності. У свою чергу,

внутрішні органи військового управління не завжди діють як незалежні та неупереджені. Тому в Україні необхідним було запровадження спеціалізованого незалежного інституту, який би системно займався саме питаннями правового, соціального та психологічного захисту військовослужбовців та їхніх сімей [6]. Створення інституту омбудсмена у справах військовослужбовців створило передумови для зміцнення системи демократичного контролю над ЗСУ, наближення України до європейських стандартів захисту прав громадян загалом та окремих категорій громадян (саме військовослужбовців) зокрема, підвищенням довіри до командування та державних органів та поліпшенню морально-психологічного клімату в армії. Військовий омбудсмен покликаний бути незалежним органом, що діє на засадах прозорості, неупередженості та підзвітності парламенту, президенту та суспільству.

Закон України «Про військового омбудсмена» був прийнятий 17.09.2025 та зосередив у собі механізм демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління, командирами прав військовослужбовців у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби, резервістів та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, членів добровольчих формувань територіальних громад у зв'язку з їх участю в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони чи безпосередньою участю у бойових діях, осіб, які на добровільній і конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України, а також особового складу правоохоронних органів, залучених до безпосередньої участі в бойових діях [7].

Закон надав військовому омбудсмену повноваження щодо: розгляду скарг та заяв від військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, членів добровольчих формувань територіальних громад, іноземців-військовослужбовців та поліцейських особливого призначення, залучених до бойових дій; дозволив безперешкодно відвідувати і перебувати на території об'єктів органів військового управління; залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів з метою сприяння виконанню покладених на нього завдань; складання та подання органам військового управління, командирам, державним органам та їх посадовим особам висновки і рекомендації з метою підвищення ефективності забезпечення захисту прав вищевказаних осіб; видавати на виконання своїх повноважень накази та розпорядження; у визначених законом випадках складати протоколи про адміністративні правопорушення; тощо.

Висновки. Інститут військового омбудсмена – це правова форма захисту, яка робить державну владу близькою до громадян, які безпосередньо задіяні в захисті держави. Вказана форма спеціалізованого захисту - це інструмент, покликаний демократизувати взаємини між військовими та державою, забезпечити відкритість, справедливість і повагу до прав тих, хто стоїть на захисті України.

Запровадження в Україні інституту військового омбудсмена є не лише актуальним, а й надзвичайно важливим завданням. Створення цього органу доповнює наявні механізми захисту конституційних прав та свобод

військовослужбовців і зміцнює їхню довіру до державних інститутів. Це сприятиме зменшенню конфліктів між військовими та органами влади, формуючи відчуття справедливості й захищеності. Виконуючи контрольні та правозахисні функції, військовий омбудсмен забезпечуватиме ефективний захист прав військовослужбовців, сприятиме демократизації військової сфери й підвищенню її чутливості до потреб особового складу. Його діяльність допоможе подолати прояви бюрократизму, зміцнити гуманність і відповідальність у системі військового управління.

Список використаних джерел:

1. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія /М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/6/19/paragraphs/50930/monografiyakelmantokarskayarmolcebenko.pdf>
2. Адміністративно-правові основи діяльності військового омбудсмена: міжнародний досвід та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. Випуск 87: частина 3. С. 160-168. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325205/315207>
3. Бакленд Б., Макдермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил: Практичний посібник. К.: DCAF, 2015. 11-34 с.
4. Бондарев О. Зарубіжні моделі інституту омбудсмена із захисту прав військовослужбовців: досвід для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. No 5. С. 21–25. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2018/6.pdf
5. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмена: теорія і практика: Монографія. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2004. 450 с.
6. «Це справді потрібно» - Зеленський про створення інституту військового омбудсмена. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-viyskovy-ombudsmen/32593307.html>.
7. Про Військового омбудсмена. Закон України № 4603-IX від 17.09.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text>

Луцький Т. М.

доцент кафедри кримінального права та кримінології,
доктор філософії в галузі права, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

Право на недоторканність житла є одним із ключових елементів конституційного механізму охорони приватної сфери життя людини. Конституція України [1] у ст. 30 закріплює абсолютну заборону проникнення до житла чи іншого володіння особи інакше як за мотивованим рішенням суду. У контексті прав людини це право має фундаментальне значення, адже визначає межу, яку держава,

її органи та приватні особи не можуть перетинати без законних підстав.

Конституційна гарантія недоторканності житла не поширюється на випадки, коли суспільні інтереси вимагають правомірного обмеження прав людини, зокрема для захисту прав і законних інтересів інших членів суспільства. Обмеження права особи на недоторканність житла, яке визначено в Конституції України і міжнародно-правових актах, визнається легітимним втручанням держави в права людини з метою забезпечення загального блага.[2]

Відповідно до статті 12 Загальної декларації прав людини, яку прийнято і проголошено Резолюцією 217 А (Ш) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, і статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя і безпідставного посягання на недоторканність свого житла, кожна людина має право на захист від такого втручання або посягань.

Зміст цього принципу розкрито і конкретизовано у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція). Згідно з наведеною нормою міжнародного права: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання відбувається згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Зазначені міжнародно-правові норми імплементовані у національне законодавство України, яке розширило коло об'єктів правового захисту і встановило гарантії недоторканності не лише житла, а й іншого володіння особи.

Зокрема, як передбачено статтею 30 Конституції України, кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [1]. Лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, можливий інший, встановлений законом порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Встановлена у ст. 162 КК України кримінальна відповідальність за незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи є однією із законодавчих гарантій захисту прав людини, передбачених ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і ст. 30 Конституції України.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці сформував орієнтири застосування статті 8 Конвенції, відповідно до яких захист права за цією статтею не обмежується законним проживанням у будинку, квартирі, а поширюється й на осіб, що фактично володіють і користуються житлом без належних правових

підстав (рішення у справах: «МакКан проти Сполученого Королівства» (McCann v. the United Kingdom) від 13 травня 2008 року, заява № 19009/04, § 46; «Бжедов проти Хорватії» (Bjedov v. Croatia) від 29 травня 2012 року, заява № 42150/09, § 58; «Іванова і Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria) від 21 квітня 2016 року, заява № 46577/15, § 49; «Брежеч проти Хорватії» (Brezec v. Croatia) від 18 липня 2013 року, заява № 7177/10, § 36).

Водночас сам факт протиправного володіння особою житловим приміщенням та/або земельною ділянкою, навіть якщо вони мають іншого власника, не надає права нікому, у тому числі службовим особам, входити й оглядати ці об'єкти без дозволу фактичного володільця за межами встановлених законом процедур. Адже кримінально-правова охорона недоторканності житла чи іншого володіння особи покликана забезпечити також захист нерозривно пов'язаного з цими об'єктами права людини на повагу до її приватного та сімейного життя. Тому ст. 162 КК України застосовується й у випадках, якщо проникнення жодним чином не позначається на праві власності або іншому праві володіння, а також може застосовуватися навіть у разі, коли протиправне вторгнення здійснено власником відповідного майна.

ККС ВС вказав, що юридичні підстави, на яких житло чи інше володіння належить особі, законність чи незаконність набуття потерпілим права на них не впливають на юридичну кваліфікацію дій, що полягали у свавільному проникненні й огляді такого володіння, за ст. 162 КК України [3].

Предметом цього кримінального правопорушення є будь-яке житло чи інше володіння, які фактично належать потерпілому і перебувають у його користуванні, незважаючи на спірність реалізації відповідних повноважень. Наявність спору щодо зазначених об'єктів не виключає фактичного володіння і користування ними.

В умовах війни житло стало особливо вразливим: збільшилися випадки самовільного зайняття житла; виникли конфлікти через тимчасове розміщення військових; зросли ризики зловживання «збройною необхідністю».

Проте, варто зазначити, що воєнний стан не скасовує право на недоторканність житла, але істотно ускладнює його реалізацію, що вимагає адаптації кримінального законодавства до специфічних обставин, зокрема встановлення додаткових гарантій для цивільного населення.

Варто зазначити, що кримінальне правопорушення передбачене ст. 162 КК України характеризується високою латентністю, яка в свою чергу зумовлена тим, що потерпілі нерідко бояться звертатися до правоохоронних органів з приводу порушення їхнього права на недоторканність житла, а дії порушників часто трактуються як побутові конфлікти, хоча по суті становлять посягання на конституційне право.

Кримінально-правова охорона житла фактично поширюється не на форму власності, а на фізичний простір приватності — тому відсутність правовстановлюючих документів не повинна нівелювати кримінально-протиправність посягання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 26.11.2025).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного-процесуального кодексу України від 31 травня 2011 року № 4-рп/2011
3. Постанова ККС ВС від 12 березня 2024 року у справі № 722/151/20 (провадження № 51-71км22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757909> (дата звернення 26.11.2025).

Маринович А. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Євхутч І. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

В Україні, як у соціальній, правовій та демократичній державі, ключовий обов'язок щодо забезпечення реалізації трудових прав осіб з інвалідністю покладається на державу, яка виступає гарантом прав і свобод людини та громадянина. У цьому контексті сформовано правовий механізм реалізації захисту таких прав у сфері трудових відносин. Цей механізм являє собою систему взаємопов'язаних правових заходів і процедур, закріплених у законодавстві, які виконують дві основні функції. По-перше, вони визначають умови, підстави та порядок безперешкодної і повної реалізації особами з інвалідністю своїх трудових прав, забезпечують їм доступ до всіх процесів у сфері праці та підвищують рівень їх соціального захисту. По-друге, ці заходи встановлюють особливості охорони, захисту та відновлення порушених трудових прав осіб з інвалідністю, забезпечуючи їх ефективну правову підтримку та реальну можливість користуватися своїми правами [1].

В умовах повномасштабної війни проблема забезпечення захисту прав людей з інвалідністю набула особливої гостроти. Численні ветерани та громадяни, які зазнали поранень чи інших ушкоджень унаслідок бойових дій, потребують ефективних механізмів реалізації свого права на працю — від гарантування рівних можливостей до створення додаткових умов для їхньої професійної зайнятості. Тому проблематика захисту та реалізації трудових прав людей з інвалідністю є однією з важливих складових сучасного правового простору України. Ці права забезпечуються низкою нормативно-правових актів, серед яких провідне місце посідає Конституція України. У статті 43 Основного Закону закріплено право кожного на працю, а також обов'язок держави створювати умови, необхідні для

повної реалізації цього права. Це універсальна гарантія, яка поширюється на всіх громадян, незалежно від стану здоров'я, релігійних переконань, статі чи будь-яких інших ознак [2].

Ключовим актом у сфері трудового законодавства виступає Кодекс законів про працю України. У частині першій статті 2-1 КЗпП прямо заборонено будь-які прояви дискримінації щодо осіб з інвалідністю у трудових відносинах, тоді як частина друга цієї статті уточнює, які випадки не підпадають під визначення дискримінації. У розділі «Охорона праці» КЗпП міститься стаття 172, що присвячена регулюванню застосування праці працівників з інвалідністю. Згідно з нею, роботодавець (або уповноважений ним орган) у передбачених законом випадках зобов'язаний забезпечити професійне навчання, перепідготовку та працевлаштування таких осіб відповідно до медичних рекомендацій. На вимогу працівника необхідно встановити неповний робочий день чи неповний робочий тиждень, а також створити спеціальні умови праці. Окрім цього, закон прямо забороняє залучення працівників з інвалідністю до нічних чи надурочних робіт без їхньої добровільної згоди. Проте, на практиці, де-факто, люди з інвалідністю регулярно стикаються із значними бар'єрами під час спроб працевлаштування. Це зумовлено низкою факторів, серед яких недостатня адаптація робочих місць, відсутність належної інфраструктури, що забезпечувала б доступ до роботи, а також упереджене ставлення роботодавців, які не бажають брати на себе додаткові зобов'язання, пов'язані з наданням згаданих соціальних гарантій. Крім того, вже існуючі законодавчі норми щодо працевлаштування осіб з інвалідністю потребують суттєвого та швидкого удосконалення, щоб стати ефективними в умовах динамічного ринку праці [3].

Аналіз сучасного стану правового регулювання у сфері праці осіб з інвалідністю в державах Європейського Союзу свідчить про необхідність внесення низки змін до національного законодавства з метою його гармонізації зі стандартами ЄС та кращими практиками країн-членів. Доцільно передбачити такі напрями вдосконалення. Передусім, розробити комплексну стратегію розширення можливостей реалізації трудових прав осіб з інвалідністю шляхом активного використання цифрового середовища. Далі, імплементувати підхід помірною тлумачення дискримінації за ознакою інвалідності та принцип розумного пристосування відповідно до практики Суду ЄС (рішення 2006 р., справа С-13/05). Окрім цього, поширити механізми недопущення дискримінації та гарантії трудових прав осіб з інвалідністю на пов'язаних з ними суб'єктів відповідно до рішення Суду ЄС 2008 р. у справі С-303/06. Також важливо, покласти на роботодавців додаткові обов'язки щодо сприяння професійному навчанню осіб з інвалідністю, забезпечення доступності програмного забезпечення на робочому місці та введення посади фахівця з питань прав осіб з інвалідністю [5].

Тому, для ефективного працевлаштування осіб з інвалідністю слід поєднувати кілька заходів: розвивати програми професійного навчання та перекваліфікації, стимулювати роботодавців через фінансові пільги та компенсації за адаптацію робочих місць, а також посилити контроль за дотриманням законодавства через незалежні органи. Такі кроки сприятимуть реальному доступу до роботи та формуванню інклюзивного робочого середовища.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-в>
2. . Дяченко О. А. Поняття та риси правового механізму реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин. *Соціальне право*. 2020. № 4. С. 92-97.
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-0>
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Міжнародний документ ООН від 13 груд. 2006 р., ратифікована Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Оверчук В. А. Міжнародний досвід у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Випуск 22. Частина 3. С. 14-17.
6. Костюк В. Л. Новації концепції соціально-правового статусу осіб з інвалідністю: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2018. № 1 (17). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18kvlnta.pdf>.

Мартинюк О. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБМЕЖЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДОПУСТИМИ МЕЖІ ГАРАНТІЇ ЇХ ВІДНОВЛЕННЯ

В умовах воєнного стану трудові правовідносини набувають особливого значення, оскільки саме праця забезпечує функціонування критичної інфраструктури, органів державної влади, військових формувань і підприємств, від яких залежить життєдіяльність країни. Водночас реалії війни вимагають адаптації трудового законодавства до надзвичайних обставин. Це зумовлює необхідність тимчасових обмежень трудових прав працівників з метою забезпечення безпеки держави, проте такі обмеження мають відбуватися виключно в межах закону.

Держава, запроваджуючи воєнний стан, зобов'язана зберігати базові гарантії, що становлять основу трудових правовідносин. До них належать право на працю, захист від незаконного звільнення, справедливу оплату праці та безпечні умови праці. Навіть у період воєнних дій такі права не можуть бути повністю скасовані, а лише тимчасово обмежені відповідно до конституційних норм і спеціального законодавства. Дотримання принципів законності, пропорційності та тимчасовості є ключовим показником правомірності дій держави у цій сфері.

Підтримання балансу між інтересами держави та правами працівників потребує не лише нормативного регулювання, а й ефективних механізмів контролю за його дотриманням. Важливо, щоб будь-які рішення, що впливають на трудові відносини, ухвалювалися з урахуванням суспільних інтересів, проте не порушували принцип верховенства права. У цьому контексті вагому роль відіграє соціальний діалог між державою, роботодавцями та профспілками, який дозволяє пом'якшити наслідки обмежень та уникнути зловживань.

Після завершення воєнного стану держава повинна забезпечити повне відновлення дії трудових гарантій, які були тимчасово обмежені. Це є не лише вимогою законодавства, а й свідченням відновлення соціальної справедливості та довіри громадян до влади. Реалізація таких гарантій сприяє стабілізації ринку праці, відновленню економіки та утвердженню принципів соціальної держави.

Правове регулювання трудових прав громадян під час війни ґрунтується на конституційних принципах та спеціальному законодавстві. Конституція України визначає, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізацію права на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату не нижчу від визначеної законом» [1]. Крім того, Конституція передбачає, що «громадянам гарантується захист від незаконного звільнення». Ці положення формують базу, на якій вибудовується подальше правове регулювання трудових відносин у кризових умовах.

Кодекс законів про працю України встановлює основоположні принципи правового регулювання трудових відносин. У статті 3 зазначено: «Трудові відносини регулюються законодавством про працю, яке складається з цього Кодексу та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього». Також у статті 9 передбачено, що «положення колективних договорів, трудових договорів, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними» [2]. Ця норма гарантує, що навіть під час дії воєнного стану не допускається звуження змісту чи обсягу основних трудових гарантій, встановлених державою.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає загальні підстави обмеження конституційних прав і свобод у цей період. У ньому закріплено: «В умовах воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення оборони держави» [3]. Отже, трудові права, визначені у статтях 43–44 Конституції, належать до тих, що можуть бути обмежені, але лише у визначених законом межах і виключно в інтересах оборони держави.

Особливості регулювання трудових відносин під час війни детально визначає Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». У ньому встановлено: «На період дії воєнного стану норми законодавства про працю діють з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом» [4]. У статті 1

цього Закону зазначено: «Метою цього Закону є врегулювання трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в умовах воєнного стану, а також забезпечення реалізації прав і гарантій працівників та роботодавців». Таке положення підтверджує, що держава, навіть у період війни, визнає необхідність збереження трудових правових механізмів та їх відновлення після нормалізації ситуації.

У статті 3 зазначеного Закону закріплено: «Роботодавець може призупиняти дію трудового договору у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи» [4]. Така норма передбачає не припинення трудових відносин, а їх тимчасове зупинення, що зберігає за працівником право на відновлення після завершення дії обставин, які унеможливають виконання обов'язків. Це один із прикладів допустимого обмеження трудових прав, що не порушує принцип законності.

Положення Конституції України та трудового законодавства формують правову основу для збереження трудових прав навіть в умовах воєнного стану. Основне право на працю, гарантоване статтею 43 Конституції України, не втрачає своєї сили, проте його реалізація може зазнавати певних обмежень відповідно до вимог часу [1]. Кодекс законів про працю України встановлює, що будь-які зміни трудових умов не можуть погіршувати становище працівників порівняно з нормами чинного законодавства [2]. Їх мета — створити правові механізми для стабільного функціонування трудових відносин у кризових умовах.

Таким чином, обмеження трудових прав під час воєнного стану є вимушеним, але правово врегульованим заходом. Конституція України, Кодекс законів про працю та спеціальні закони визначають допустимі межі таких обмежень і гарантують їх тимчасовий характер. Збереження балансу між потребами оборони держави та дотриманням основоположних прав працівників є невід'ємною складовою правового порядку. Гарантії відновлення трудових прав після припинення воєнного стану підтверджують стабільність трудового законодавства та послідовність державної політики у сфері праці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Ст. 43–46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/78677.html>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Мацелко О. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАКОНОДАВЧІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА МОБІЛІЗОВАНИХ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ

У період повномасштабної агресії перед Україною постало завдання не лише забезпечити обороноздатність держави, але й створити ефективні правові механізми захисту прав військовослужбовців та мобілізованих громадян. Конституція України визначає, що у період воєнного стану держава може тимчасово обмежувати окремі права і свободи громадян, проте існує перелік прав, які не підлягають обмеженню за будь-яких умов — це право на життя, заборона катувань, право на правову допомогу, презумпція невинуватості та право на судовий захист [1, ст. 27–64]. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між воєнною необхідністю та повагою до прав людини.

Одним із ключових нормативних актів є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Він визначає основні гарантії грошового забезпечення, медичної допомоги, соціальних виплат, компенсацій у разі поранення або загибелі військовослужбовця та права членів їхніх сімей. Закон також закріплює соціальні гарантії щодо житла, відпусток та реабілітації [2].

Порядок мобілізації, права мобілізованих та умови проходження військової служби визначає Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Документ встановлює права військовослужбовців, гарантії їхнього соціального забезпечення, порядок оскарження дій командування та механізми забезпечення належних умов служби [3]. Це один із фундаментальних законів, який регулює статус усіх категорій військових у воєнний час.

Важливі трудові гарантії мобілізованих визначені у ст. 119 Кодексу законів про працю України. За працівником, призваним на військову службу, зберігаються робоче місце, посада та середній заробіток на весь період служби. Це є ключовим елементом соціального захисту мобілізованих, адже забезпечує стабільність їхнього становища навіть під час участі в обороні держави [4].

Правовий режим воєнного стану визначає окремі обмеження прав та механізми роботи органів влади в умовах збройної агресії. Закон «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, які тимчасові обмеження можуть застосовуватися, а також гарантує, що їх застосування повинно відповідати Конституції, бути пропорційним та необхідним для забезпечення оборони держави [5].

Соціальний захист ветеранів війни та учасників бойових дій визначено

Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Документ закріплює систему пільг, які охоплюють медичне обслуговування, реабілітацію, матеріальні компенсації, санаторно-курортне лікування та інші соціальні гарантії [6]. У сучасних умовах кількість ветеранів значно зросла, що потребує подальшого удосконалення державної системи підтримки.

Медичне забезпечення військовослужбовців регулюється спільним наказом Міністерства оборони та Міністерства охорони здоров'я №402. Документ встановлює правила організації медичної допомоги, лікування поранених та проведення медичної реабілітації військових [7]. Це важливий елемент системи, а наявність уніфікованих стандартів медичної підтримки забезпечує реалізацію права військових на охорону здоров'я.

Окремим механізмом захисту прав є діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Омбудсман має право здійснювати перевірки у військових частинах, шпиталях, дисциплінарних установах, розглядати скарги військовослужбовців та вносити подання органам влади з метою поновлення порушених прав [8].

Значну роль відіграють і спеціальні рішення уряду. Постанова Кабінету Міністрів України №168 визначає порядок нарахування додаткових грошових виплат у період воєнного стану, включаючи щомісячні надбавки та бойові виплати за участь у бойових діях [9]. Це один із ключових елементів матеріального захисту військових.

Додаткової уваги заслуговує питання доступу військовослужбовців та мобілізованих громадян до правової допомоги. Враховуючи, що право на правову допомогу є одним із тих, що не може бути обмежене навіть у період воєнного стану відповідно до Конституції України, держава створила низку механізмів для забезпечення цього права. Зокрема, впроваджено роботу центрів безоплатної правової допомоги, а також спеціалізованих консультаційних пунктів при військових адміністраціях. Проте через масштабність мобілізації ресурсна спроможність системи потребує подальшого розширення та нормативного вдосконалення [8].

Таким чином, законодавча база України забезпечує комплексний механізм захисту прав військовослужбовців та мобілізованих громадян. Вона включає конституційні гарантії, спеціальні закони, підзаконні акти та контрольні механізми. У період війни особливого значення набуває ефективність практичної реалізації норм, їхня узгодженість та здатність оперативно реагувати на нові виклики. Подальше вдосконалення правового механізму має орієнтуватися на цифровізацію процесів, підвищення прозорості виплат, розширення системи реабілітації та посилення інституційного контролю за дотриманням прав військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25

березня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

7. Про затвердження Положення про військово-медичну службу Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України та Міністерства охорони здоров'я України №402 від 14 серпня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0709-14#Text>

8. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-vr#Text>

9. Питання деяких виплат військовослужбовцям: Постанова Кабінету Міністрів України №168 від 28 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text>

Мельник Н. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Протягом останніх десятиліть у міжнародному праві сформовано систему документів, що визначає порядок забезпечення та захисту прав людини. Слід зазначити, що Україна є стороною багатьох міжнародних угод у сфері прав людини, положення яких мають належним чином реалізовуватися в національній юридичній практиці. Кожна норма повинна мати практичне застосування, адже без реального впливу на суспільні відносини вона втрачає своє значення. Істинний зміст абстрактних положень про права людини може бути розкритий лише в процесі реалізації.

І для міжнародного, і для національного права центральною проблемою є впровадження норм міжнародних договорів, які визначають стандарти прав людини, у внутрішнє законодавство. Нині використовуються різні форми взаємодії національного законодавства з міжнародним правом у сфері прав і свобод людини, але, на думку багатьох юристів, основною формою впровадження міжнародних норм у національне законодавство є імплементація [1, с. 33–35].

Аналізуючи термін «імплементація» бере свій початок у міжнародному праві та набув широкого поширення у численних резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, у багатьох міжнародних конвенціях і договорах та буквально означає «втілення в життя відповідно до певної процедури», «забезпечення практичного результату та фактичного виконання конкретними засобами» [2, с. 38].

Імплементація міжнародно-правових стандартів прав людини в національне

законодавство держав-членів ООН, які є підписантами основних міжнародних договорів, встановлених міжнародно-правовими стандартами прав людини, на сьогодні є актуальною темою правового значення для держав світу. Вирішуючи питання, пов'язані з правами людини, кожна держава має свої уявлення про права людини, їх об'єм, структуру, порядок реалізації та захисту представниками державної влади. У цих питаннях позиції країн, що представляють різні регіони планети, не можуть бути однаковими, вони суттєво відрізняються одна від одної, а, іноді навіть стають суперечливими.

У деяких країнах особистість, життя людини та її гідність, оцінюються за вищими стандартами і відповідно створюються реальні механізми цих цінностей. Навпаки, в інших країнах обсяг прав і свобод звужується, а сама людина піддається постійним утискам. Все це залежить від багатьох факторів історичного, релігійного, соціального та психологічного характеру, які формують державність і суспільний лад країн сучасного світу.

Імплементацию міжнародно-правових стандартів прав людини в національне право України можна вважати цілеспрямованою організаційно-правовою діяльністю щодо своєчасного, всебічного та повного виконання взятих зобов'язань відповідно до норм міжнародного права, які застосовуються індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій.

Нормативне закріплення певного каталогу прав людини в міжнародних актах, визнаних державою та на конституційному рівні, не є безумовною ознакою їх реальності. Успішна реалізація відповідних прав залежить від того, чи створені державою надійні механізми їх забезпечення та захисту. Покладення на державу головного обов'язку щодо утвердження та забезпечення прав людини зобов'язує її створювати ефективні національні механізми захисту прав людини, що, у свою чергу, означає сукупність інструментів та можливостей, передбачених національним законодавством, якими кожен може скористатися для захисту своїх прав.

Відповідно до ч. 3 ст. 55 Конституції України [3], після використання всіх національних засобів правового захисту, громадянин має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Метою взаємодії міжнародного та національного права є прагнення вдосконалити механізм регулювання прав людини з усуненням наявних недоліків і помилок. Змістом взаємодії має стати синтез усього найкращого, що є в національному законодавстві та міжнародному праві у сфері регулювання прав і свобод людини. Встановлена міжнародною спільнотою система принципів і норм міжнародного права, що стандартизують права людини, потребує реалізації за допомогою внутрішньодержавних заходів щодо фактичної реалізації в національну правову систему [1, с. 34].

Найважливішим у захисті та дотриманні міжнародних стандартів прав і свобод людини є наявність та ефективність міжнародних механізмів їх захисту. У випадках, коли державний механізм не може забезпечити реалізацію прав і свобод людини, міжнародне право передбачає можливість застосування міжнародних механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 33–35.
2. Бігняк О. В. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посіб. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 38 с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96- ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Миськів Д. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МАСОВІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: МЕХАНІЗМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ФІКСАЦІЇ

Під час дії воєнного стану, або в умовах війни часто виникає проблема з порушенням прав людини на окупованих територіях. А саме, право на життя через умисні вбивства, насильницькі зникнення та обстріли цивільних об'єктів. Масово порушується заборона катувань: людей незаконно затримують, катують і психологічно тиснуть. Обмежене право на справедливий суд, оскільки «суди» окупантів не гарантують жодних юридичних стандартів. Крім того суттєво обмежується свобода пересування, а населення часто примусово депортують. Ї страждають, так само і діти - їх насильно вивозять, змінюють освітні програми та піддають русифікації. Забороняється українська мова, знищується культурна спадщина, утискається свобода слова, блокується доступ до інформації. Переслідуються релігійні громади, а населення примушують приймати російське громадянство. Усе і є масованими порушення прав людини.

Правова основа документування злочинів на окупованих територіях базується на Міжнародному гуманітарному праві та Міжнародному кримінальному праві. Згідно до Гаазьких положень 1907 року, територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції [1, ст. 42]. Ця кваліфікація стимулює зобов'язання IV Женевської конвенції 1949 року.

Згідно до Конвенції, високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою

лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше brutальне поводження з боку як цивільних, так і військових властей [2, ст. 42]. Категорично забороняє примусове переселення чи депортацію цивільних осіб [2, ст. 49].

Найтяжчим злочином є геноцид, що передбачає навмисні дії, спрямовані на повне або часткове знищення певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Суттєвим елементом є опрацювання матеріальних і цифрових доказів, які часто відіграють вирішальну роль у доведенні фактів воєнних злочинів. Сучасні методи OSINT дозволяють аналізувати фото й відео, перевіряти геолокацію та автентичність матеріалів. Не менш важливим є збереження зібраних доказів. Дотримання ланцюга зберігання доказу (Chain of Custody) гарантує, що матеріали не були змінені або сфальсифіковані.

Завершальним елементом є безпечне архівування доказів у захищених базах даних, таких як I-DOC. Це забезпечує довготривале збереження інформації, її доступність для міжнародних судів та слідчих груп, а також захист від втрати чи спотворення.

Відповідальність за серйозні міжнародні злочини є комплексним процесом, що потребує задіяння не тільки національних судових механізмів, а й міжнародних інституцій. На внутрішньому рівні правосуддя досягається шляхом кримінального переслідування осіб, причетних до злочинів, у тому числі шляхом заочного засудження тих, хто уникає суду. Це забезпечує принцип невідворотності покарання. На міжнародній арені ключову роль відіграють Міжнародний кримінальний та Європейський суд з прав людини. Співпраця між цими рівнями є необхідним для охоплення всіх ланок ланцюга відповідальності. Наразі подібно до Лондонської декларації 1942 року, яка заклала основу для Нюрнберзького трибуналу, 4.03.2022 року було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України, напрацьовану групою провідних українських та британських юристів-міжнародників. Персональне кримінальне переслідування вищого керівництва РФ саме за злочин агресії, як узагальнюючий всі інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного та кримінального права та грубі порушення прав людини, вбачається найбільш ефективним та швидким інструментом.

Як вже зазначалося вище, воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид вимагають доведення по кожному окремому конкретному злочину та взаємозв'язку з певною посадовою особою, що робить сам процес набагато складнішим та довготривалішим. Акти агресії – заздалегідь заплановані дії, що підтверджувалися і публічно, і приймалися путіним одноосібно на підставі формального погодження з керівництвом держави-окупанта. За своєю серйозністю та масштабністю це є окремими порушенням Статуту ООН. [4]

Можемо зробити висновок, що реалізація відповідальності має глибокий вимір у площині історичної пам'яті та запобігання ревізіонізму. Архівування свідчень, фіксація воєнних злочинів, документування втрат та збір показань

очевидців, є необхідним для збереження об'єктивної істини. Ці архіви і є основою для формування національної та міжнародної пам'яті. Боротьба з запереченням злочинів гарантує, що наступні покоління усвідомлюватимуть ціну агресії та важливість міжнародного права. Отже, забезпечення історичної пам'яті є не лише моральним обов'язком, але й стратегічним інструментом для гарантій неповторення злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни Женева від 12 серпня 1949 року. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Женевська-конвенція-4.pdf>
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Відповідальність РФ за вчинені злочини: як і де Україна каратиме воєнних злочинців. від 27.04.2022. Сайт LCF Law Group. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/white-collar-crime/vidpovidalnist-rf-za-vchineni-zlochiny-yak-i-de-ukrayina-karatime-voyennih-zlochintsiv/>

Можарівська В. Я.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Мельник Н. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Проблематика захисту прав людини в умовах війни є однією з найактуальніших в сучасному міжнародному та національному праві. Збройні конфлікти XX–XXI ст.ст. спричинили переосмислення ролі держави щодо гарантування прав і свобод людини навіть у надзвичайних умовах. Повномасштабна агресія російської федерації проти України стала особливо радикальним викликом для всієї системи правового захисту населення, продемонструвавши потребу в ефективній взаємодії міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та національного законодавства. Саме тому комплексний аналіз еволюції стандартів захисту прав людини під час війни набуває особливого теоретичного та практичного значення.

З огляду накопиченого наукового знання, права людини – це комплекс природних, невідчужуваних і непорушних свобод, що становлять нормативний фундамент існування індивіда в цивілізованому суспільстві та закріплюються через

систему міжнародних й національних правових гарантій [1].

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України проблема забезпечення та захисту прав людини набула принципово нового змісту, оскільки, війна створює екстремальні умови в яких фундаментальні цінності – життя, гідність, недоторканність і безпека – піддаються системним загрозам. Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю, що зумовлює безумовний імператив їх охорони навіть за умов воєнного стану [2].

Потрібно зауважити, що система захисту прав і свобод людини під час війни включає в себе правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права. Міжнародні форми та способи захисту прав людини в умовах війни відображені в положеннях міжнародного гуманітарного права. Ця галузь міжнародного права встановлює основоположні норми і принципи захисту людської гідності, а також визначає межі застосування насильства під час збройних конфліктів. Її ключові вимоги включають такі положення: по-перше, забезпечення гуманного ставлення до осіб, які не беруть або припинили брати пряму участь в бойових діях; по-друге, обмеження застосування насильства лише тими масштабами, які є необхідними для досягнення воєнної мети. Остання зводиться виключно до послаблення військового потенціалу супротивника, незалежно від причин, які призвели до початку конфлікту.

Власне, формування сучасного міжнародного гуманітарного права базується на поєднанні двох основних джерел – гаазького та женевського права. Гаазьке право, відоме також як право війни, регулює права та обов'язки сторін в збройних конфліктах, обмежуючи при цьому вибір методів і засобів ведення бойових дій. Женевські конвенції 1949 року – це міжнародні угоди, що захищають жертв збройних конфліктів. Ці конвенції визначають правила гуманного поводження з особами, які не беруть (або припинили брати) участь в бойових діях [3].

Попри те, що війна створює екстремальний правовий та соціальний контекст, Європейська конвенція з прав людини продовжує діяти в повному обсязі, тому права людини зберігають своє значення. Важливо зазначити, що ЄСПЛ та Рада Європи зазнали суттєвих трансформацій після російського вторгнення в Україну, переосмисливши підходи до безпеки, прав людини та відповідальності держав-порушників [2].

На національному рівні механізм забезпечення прав людини в умовах війни визначається Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Запровадження воєнного стану в Україні передбачає тимчасове та мінімально необхідне обмеження окремих прав і свобод людини з метою забезпечення оборони та національної безпеки. Конституція України встановлює, що такі обмеження мають бути законними, пропорційними та чітко визначеними у часі.

Список використаних джерел:

1. Терещенко Л. В. Права та свободи людини і громадянина. URL : <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanyna/1-KH-Hromadyanyn-i-derzhava.pdf>
2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус

пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 95–99.

3. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2019. 494 с.

Оляничук П. А.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Запровадження воєнного стану створює особливий правовий режим, у межах якого держава отримує розширені повноваження з метою забезпечення національної безпеки, оборони та стабільності. Водночас такі умови неминує ставлять на порядок денний питання допустимості й меж обмеження прав і свобод людини. В Україні, як і в інших державах, що переживають військові конфлікти, гостро постає проблема пошуку оптимального співвідношення між потребами державної безпеки та збереженням фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією та міжнародним правом. Правотворення у сфері регулювання воєнного стану стикається з низкою викликів: необхідністю оперативного ухвалення рішень, ризиками правової непевності, потенційною надмірністю владної дискреції та потребою адаптації національної нормативної бази до вимог міжнародного гуманітарного й правозахисного права. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення правової визначеності як ключової гарантії захисту прав людини та запобігання зловживанням державної влади.

Правове регулювання воєнного стану ґрунтується на положеннях Конституції України, міжнародних договорах про права людини та нормах міжнародного гуманітарного права, що передбачають можливість тимчасового обмеження окремих прав. Водночас такі обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та правової визначеності, що покликані запобігати свавільному втручанню держави у сферу прав людини. Одним із ключових викликів сучасного правотворення є необхідність узгодження оперативності ухвалення рішень із збереженням їх юридичної якості та відповідності конституційним гарантіям.

Нині правозастосовна практика демонструє низку проблем, серед яких - фрагментарність нормативної бази, часті зміни законодавства, нечітке формулювання повноважень органів державної влади та недостатня конкретизація меж обмеження прав громадян. Такі недоліки створюють ризики правової непередбачуваності, що може спричинити зловживання владними повноваженнями, нерівність у застосуванні норм та зниження рівня довіри до державних інституцій.

Особливої уваги потребує питання кореляції між внутрішнім законодавством та нормами міжнародного права. В умовах збройної агресії Україна повинна забезпечити гармонізацію національних актів із міжнародними стандартами, зокрема положеннями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [2], Європейської конвенції з прав людини [3] та Женевських конвенцій [4]. Недотримання цих стандартів не лише створює юридичні ризики на міжнародній арені, але й ускладнює захист прав людини всередині держави.

Ключовим елементом забезпечення правової визначеності є ефективний контроль за діяльністю органів виконавчої влади та силових структур, що діють у режимі воєнного стану. Необхідним є також належне інформування населення про зміст правових обмежень, механізми оскарження рішень та доступні правові гарантії. Прозорість і структурована комунікація держави з громадянами сприяють підвищенню правової культури та мінімізації ризиків порушення прав.

Умови воєнного стану ставлять перед державою складне завдання — забезпечити надійний захист національної безпеки, одночасно не допускаючи необґрунтованих обмежень прав і свобод людини. Аналіз чинної нормативної бази та правозастосовної практики свідчить, що ключовими викликами для правотворення залишаються фрагментарність законодавства, недостатня конкретизація повноважень органів влади та ризики надмірної дискреції. Забезпечення правової визначеності потребує не лише формального унормування механізмів обмеження прав, а й їх чіткої структуризації, прозорості та відповідності міжнародним стандартам.

Гармонізація внутрішнього законодавства з нормами міжнародного гуманітарного та правозахисного права, підвищення якості правотворчої діяльності, а також створення ефективних механізмів контролю за діями державних органів є необхідними передумовами для мінімізації ризиків порушення прав людини. Важливим чинником також виступає належне інформування громадян, що сприяє підвищенню рівня довіри до влади та зміцненню правової культури суспільства.

Таким чином, забезпечення прав людини в умовах воєнного стану залежить не лише від наявності нормативної регламентації, але й від її якості, узгодженості та здатності створювати чіткі й передбачувані правила поведінки. Саме формування збалансованої моделі правотворення, що поєднує потреби безпеки та вимоги верховенства права, є ключовим завданням сучасної державної політики. Формування цілісної, узгодженої та передбачуваної системи правового регулювання у сфері воєнного стану є ключовим інструментом забезпечення прав людини та реалізації принципів верховенства права навіть в умовах надзвичайних викликів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%2F96-%C3%A9#Text>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

Ониськів Б. П.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Здреник І. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОХОДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Публічна служба в Україні є важливим правовим інститутом, який визначає засади організації та функціонування державного апарату, а також забезпечує реалізацію завдань держави й органів місцевого самоврядування. Проходження публічної служби охоплює весь життєвий цикл службових відносин – від відбору та призначення особи на посаду до припинення служби, включаючи етапи оцінювання, підвищення кваліфікації, кар'єрного просування та відповідальності службовця.

Відповідно до статті 1 Закону «Про державну службу», державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, спрямована на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян, ефективне функціонування державних органів, а також виконання державної політики у визначених сферах [1]. Це визначення підкреслює, що державна служба має публічний характер, тобто здійснюється в інтересах суспільства, а не окремих осіб чи політичних сил. Вона базується на принципах професіоналізму, доброчесності, неупередженості, політичної нейтральності, лояльності до держави та підзвітності суспільству.

Визначення та засади служби в органах місцевого самоврядування подані у статті 1 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування». У ньому зазначено, що така служба – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування, здійснення повноважень місцевих рад, їхніх виконавчих органів та посадових осіб [2].

Головна відмінність між державною та муніципальною службою полягає у суб'єкті владних повноважень: у першому випадку – це держава, у другому – територіальна громада. Обидва види служби мають публічний характер, проте служба в органах місцевого самоврядування безпосередньо реалізує принцип децентралізації влади.

Обидва закони встановлюють принципи проходження публічної служби, серед яких: законність, професіоналізм, доброчесність, відкритість, політична неупередженість, рівність доступу до служби, підзвітність та лояльність до

публічного інтересу. Ці принципи мають не лише декларативний, а й практичний характер – вони закріплені у процедурах конкурсного відбору, оцінювання результатів діяльності, атестації, службового розслідування та припинення служби.

Отже, у межах системи публічної служби сформувалися різні групи посад, які не можна охопити єдиним поняттям «державна служба». Це об'єктивно зумовило необхідність запровадження в українське законодавство ширшого, узагальнюючого терміна, що охоплював би всі види службової діяльності. Таким універсальним поняттям став термін «публічна служба», який у країнах Західної Європи має тривалу історію розвитку та усталене правове значення. В Україні цей термін уперше було офіційно закріплено у Кодексі адміністративного судочинства України 2005 року, де під публічною службою розуміється діяльність осіб, які обіймають державні політичні посади, працюють у державних колегіальних органах, здійснюють професійну діяльність суддів і прокурорів, проходять військову або альтернативну (невійськову) службу, займають інші державні посади, виконують патронатну службу в органах державної влади, служать в органах влади Автономної Республіки Крим чи органах місцевого самоврядування [3].

Як зазначає В.Я. Малиновський, публічна служба є не лише формою організації управлінської діяльності, а й правовим і соціальним інститутом, який охоплює службу як у державних, так і в недержавних суб'єктах публічної влади. До таких суб'єктів належать державні органи, органи місцевого самоврядування та інші установи, що реалізують функції держави або територіальної громади. Працівники цих органів мають публічно-правовий статус, який визначає їхню відповідальність перед суспільством, підзвітність та дотримання принципів законності, професіоналізму і неупередженості [4, с. 45].

Мета публічної служби полягає в систематизації та посиленні результативності процесів формування та виконання публічної влади та управління за умови одночасного поєднання міри відповідальності за дотримання посадових повноважень із гарантіями, яка надає публічна служба [5, с. 70].

Перебування на публічній службі варто визначити як інформаційно-аналітичну, планово-прогностичну підготовку рішень (зокрема й у формі цільових програм), організацію та виконання ухвалених держструктурою рішень, а також функцію контролю [5, с. 71].

Крім базових понять, законодавство встановлює порядок проходження публічної служби, який включає: конкурс на заміщення вакантних посад, прийняття присяги, проходження стажування, оцінювання результатів діяльності, просування по службі, заохочення, дисциплінарну відповідальність та припинення служби. Система проходження публічної служби має бути побудована за принципами відкритості, рівності доступу, об'єктивності та професійного добору, що є умовою формування стабільного і компетентного корпусу службовців.

Суть проходження публічної служби в межах системи управління соціально-економічним розвитком згідно з її визначенням базується на «забезпеченні повноважень держорганів», а коло нагальних задач визначатимуть, передусім, загальні функції управління, вимоги різних стадій циклу управлінського процесу, підготовка і прийняття рішень [5, с. 71].

Проходження публічної служби – це довготривалий процес, який починається з виникнення публічно-службових відносин, тобто з моменту заміщення посади публічного службовця, з подальшим переміщенням працівника по службі, проведенням оцінки і атестації службовців і закінчується припиненням публічно-службових відносин. Будь-який процес, що здійснюється в межах державного управління, потребує обов'язково правового регулювання. Проходження державної служби – складна процедура, кожна стадія якої чітко регламентована. Дискусійності цій темі додає питання специфіки проходження державної служби в Україні, оскільки правовідносини між державними службовцями й державним органом, в якому вони працюють, мають дуальне врегулювання, а саме підпадають під норми регулювання як адміністративного, так і трудового права і значно ускладнюються в умовах правового режиму воєнного стану. Адже, з початком війни багато положень законодавства, яке діяло в мирний час, виявилось неможливо накласти на воєнні реалії [6, с. 457].

У період запровадження воєнного стану в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання трудових відносин у нових умовах. Зокрема, 15 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX [7], до якого пізніше були внесені зміни Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 року № 2352-IX [8]. Ці нормативні акти визначають особливий порядок проходження державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а також регламентують специфіку трудових відносин державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування у період дії правового режиму воєнного стану, встановленого відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Аналіз публічної служби в Україні дозволяє стверджувати, що цей інститут є не лише механізмом реалізації державної влади, а й ключовим елементом формування довіри суспільства до державних інститутів. Публічна служба поєднує управлінські функції з соціальною відповідальністю, створюючи платформу для професійного розвитку та підвищення ефективності діяльності органів влади. Особливо важливим є її здатність адаптуватися до умов кризових ситуацій, зокрема воєнного стану, що вимагає від службовців гнучкості, компетентності та високого рівня професійної етики. Водночас розвиток публічної служби демонструє прагнення українського законодавства до узгодження місцевих і державних інтересів, інтеграції європейських стандартів управління та забезпечення прозорості, відкритості й підзвітності діяльності органів влади. У підсумку, публічна служба виступає платформою для поєднання стабільності державних інститутів із динамічними вимогами сучасного суспільства та служить фундаментом для побудови ефективного і суспільно орієнтованого державного управління.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від

07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text>

4. Малиновський В.Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с. URL: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/199400191.pdf>

5. Качан Я.В. Основні засади проходження публічної служби в Україні: *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2019. № 5. Том 30 (69) URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/14.pdf

6. Фенич Я.В., Дьоргай В.І. Особливості проходження публічної служби в умовах воєнного стану: *Аналітично-порівняльне правознавство*. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311054/302346>

7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

Онишко О.Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Служба пробації – це державний орган виконавчої влади, який виконує конкретні завдання освітнього, ресоціалізаційного, діагностичного, профілактичного та контрольного характеру, пов'язані з виконанням судових рішень, не пов'язаних з позбавленням волі винних осіб. Інспектори служби пробації щодня працюють як за місцем проживання своїх підопічних, так і у в'язницях, закладах догляду та освіти, а також лікувально-реабілітаційних закладах.

Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [1]. Це не означає що порушник може уникнути покарання, а навпаки, – це надання правопорушнику можливості виконання покарання без вилучення його із суспільства, родини та звичного йому середовища.

Види пробації.

1. Досудова пробація – забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення, з метою врахування обставин її життя для прийняття судом справедливого рішення про міру її відповідальності (складення досудової доповіді).

2. Наглядова пробація – здійснення наглядових та соціально-виховних заходів: надання психологічної, консультативної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально-корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи відносно особи, до якої застосовується пробація.

3. Пенітенціарна пробація – це допомога особі, яка готується до звільнення з місць позбавлення волі у трудовому та побутовому влаштуванні за обраним нею місцем проживання, влаштування до закладів охорони здоров'я та сприяння в адаптації до життя у суспільстві [2].

Суб'єктами пробації є:

- обвинувачені, стосовно яких органом пробації готується досудова доповідь;
- особи, засуджені до покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, пробаційного нагляду;
- особи, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, пробаційного нагляду;
- особи, яким покарання у виді штрафу замінено покаранням у виді громадських або виправних робіт;
- особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням;
- звільнені від відбування покарання вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років;
- особи, засуджені до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів;
- особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, стосовно яких вживаються заходи з підготовки їх до звільнення.

Прийнятий у 2015 р. Закон «Про пробацію» створив систему заходів, спрямованих на реабілітацію людини, в т. ч. виконання покарання, призначеного судом. Також ним було передбачено забезпечення суду інформацією про обвинуваченого на етапі судового розгляду. Таким чином, пробація починає займатися правопорушником ще на етапі, коли прокурор передає в суд обвинувальний акт, і починається судовий розгляд. Саме на цьому етапі підключається пробація, яка забезпечує підготовку досудової доповіді. Це абсолютна новація для правової системи нашої держави, для кримінального процесу і для системи правосуддя [3].

Виконання заходів із психодіагностики, психокорекції, а також психологічне консультування осіб, які перебувають на обліку підрозділу пробації, покладаються на працівників, які мають спеціальність психолога. Заходи, пов'язані із соціальною роботою, як правило, покладаються на фахівців з питань соціальної роботи із

суб'єктами пробації [4].

Методологія роботи інспекторів пробації полягає у визначенні загальних підстав, умов та фактів, які спонукали особу до вчинення злочину та особистісні та соціальні наслідки. Діагностика в роботі інспектора пробації повинна бути невід'ємною частиною цілеспрямованої процедури, в якій акцент розподіляється між описово-пояснювальним аспектом та практичним аспектом, враховуючи всі умови та наслідки виправного процесу. Тому мета пробації не обмежується когнітивним характером, а спрямована на планування ефективних освітніх, ресоціалізаційних та профілактичних дій. Отже, суттю роботи інспектора пробації є рішення про вжиття заходів інноваційного, профілактичного, корекційного, терапевтичного або проектного характеру.

В Іспанії, Португалії, Латвії, Франції та Греції спостерігається зростання загальної кількості людей, які підлягають альтернативним покаранням (санкціям) за вчинення кримінальних злочинів. У Франції після незначного зниження використання громадських санкцій, у 2009 році було прийнято новий закон, який знову збільшив їх використання: по-перше, існувала презумпція проти позбавлення волі (тюремне ув'язнення як крайній захід), за винятком випадків рецидиву, і по-друге, де це можливо, вироки суду повинні сприяти реабілітації. Англія та Уельс частіше використовували громадські заходи протягом тривалішого періоду, ніж інші частини Об'єднаного Королівства. Однак, досягнувши піку у 2007/2008 роках, використання громадських санкцій в Англії та Уельсі неухильно знижується на сьогодні. За той самий період кількість засуджених до позбавлення волі демонструвала набагато менші коливання [5].

В межах удосконалення діяльності Державної служби пробації, Україна уклала меморандум про співпрацю з Державною службою пробації Латвійської Республіки, метою якого є забезпечення якісного виконання та узгодження вироків, які мають бути виконані, та полегшення роботи правоохоронних органів. Мета латвійської служби пробації полягає в тому, щоб підтвердити те, що правопорушник не зникає із суспільства, а держава бере на себе відповідальність за таких членів суспільства. Програми пробації реалізуються в цільових групах, але у виняткових випадках застосовуються в індивідуальному порядку. Крім того, такі програми спрямовані на корекцію соціальної поведінки чи на соціальну реабілітацію і проводяться професіоналами з дотриманням принципів етики і конфіденційності [6, с. 672-675].

Не менш важливим у діяльності Служби пробації пр здійсненні пробаційного нагляду є її взаємодія з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. Така належним чином скоординована взаємодія надасть можливість не лише контролювати безпекове середовище для суспільства, а й сприятиме налагодженню соціальних зав'язків засудженого з різними формами суспільної діяльності та суспільними інститутами. Це відповідає нормам п. 12 Додатку до Рекомендації CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи [7, с. 170-174].

Висновки. Хоча впровадження інституту пробації в Україні здійснено зовсім нещодавно – у 2015 році, однак діяльність служби пробації відповідає європейським стандартам дотримання прав людини та можливості забезпечення

максимальної інтеграції засуджених у суспільну та громадську діяльність. Запозичення у цій сфері досвіду європейських країн, таких як Литва, Великобританія, Іспанія, Франція, Португалія та ін. дозволить Україні глибше зануритися у євроінтеграційні процеси, забезпечити більш демократичний підхід до дотримання прав людини, гуманного ставлення до засуджених осіб та максимального використання соціально-психологічних методів впливу на засуджених, надаючи можливість останнім скористатися шансом та стати на шлях виправлення без вилучення їх із звичного оточення та соціуму.

Список використаних джерел:

1. Про пробацію. Закон України № 160-VIII від 05.02.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
2. Філія Державної установи «Центр пробації» у Львівській області. Бориславський міський суд Львівської області. Судова влада України. URL: <https://brm.lv.court.gov.ua/sud1301/probation/>
3. Пробація забезпечує повернення людини до суспільства. Судово-юридична газета. 20.06.2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/120169-probatsiya-zabezpechuye-povernennya-lyudini-do-suspilstva>
4. Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації. Наказ міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17>
5. Heard Catherine, Edizioni Antigone Alternatives to imprisonment in Europe: A handbook of good practice. Associazione Antigone Onlus. Rome, May 2016. 38 s. URL: <https://www.prisonobservatory.org/upload/>
6. Демура М.І., Скрипник Р.В. Інститут пробації: український досвід та міжнародні практики. Юридичний науковий електронний журнал. № 10/2021. С. 672-675. URL: http://lsey.org.ua/11_2021/171.pdf
7. Збірник документів Ради Європи з запобігання перенаселеності в'язниць. Українське видання. Рада Європи, жовтень 2015 р. 170 с. URL: <https://rm.coe.int/168047ebb5>

Палюх Н. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інститут конституційної скарги в Україні є ключовим механізмом індивідуального захисту фундаментальних прав і свобод, закріпленим статтею 151 Конституції України та деталізованим Законом України «Про Конституційний Суд

України» [1; 2]. Цей інструмент дозволяє фізичним та юридичним особам оскаржувати конституційність закону (його окремих положень), застосованого в остаточному судовому рішенні їхньої справи, якщо таке рішення вичерпало всі національні засоби захисту.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, що призвело до запровадження воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (затвердженого Законом України № 2102-IX), створило нові виклики для реалізації права на конституційну скаргу. Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасові обмеження певних прав і свобод, але відповідно до частини другої статті 64 Конституції України право на судовий захист, включно з доступом до конституційного правосуддя, не підлягає обмеженню навіть у таких умовах [3].

Конституційний Суд України продовжує функціонувати в умовах воєнного стану, адаптувавши свою діяльність до обставин. Зокрема, переважна більшість справ розглядається в порядку письмового провадження, що мінімізує ризики для учасників процесу та забезпечує безперервність конституційного контролю. Станом на початок повномасштабного вторгнення та подальший період Суд отримав сотні конституційних скарг, значна частина яких відкрита до провадження, а окремі завершені ухваленням рішень, зокрема щодо соціального захисту військовослужбовців та інших вразливих категорій.

Важливою особливістю є те, що воєнний стан не впливає на перебіг процесуальних строків для подання конституційної скарги, встановлених статтею 69 Закону «Про Конституційний Суд України» (три місяці з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням) [2]. Проте об'єктивні обставини, пов'язані з бойовими діями, переміщенням осіб чи обмеженням доступу до судових документів, можуть слугувати поважною причиною для поновлення пропущеного строку за клопотанням скаржника [4, с. 31].

Практика Конституційного Суду України демонструє стійкість інституту конституційної скарги навіть у період воєнного стану. Суд наголошує, що обмеження прав і свобод, передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», не поширюються на фундаментальні гарантії судового захисту, включаючи право на оскарження законів, які порушують конституційні права. Це підтверджується рішеннями, де Суд відтерміновує втрату чинності неконституційними положеннями з урахуванням воєнних реалій, аби уникнути правового вакууму в соціальній сфері.

Ще одним аспектом є співіснування конституційної скарги з механізмами перегляду судових рішень за виключними обставинами. У практиці звичайних судів виникають питання щодо пріоритету: чи може визнання закону неконституційним за результатами розгляду скарги автоматично тягнути перегляд раніше ухвалених рішень. Дослідження свідчать, що таке співіснування не створює конфлікту, а навпаки, посилює захист прав, оскільки конституційна скарга є фільтром конституційності нормативного регулювання [5, с. 105].

Роль Конституційного Суду в захисті громадянських прав під час воєнного стану набуває особливого значення. Суд не лише перевіряє закони на відповідність Основному Закону, а й формує стандарти пропорційності обмежень,

запроваджених у зв'язку з воєнними потребами. Наприклад, у справах щодо соціальних гарантій військовослужбовців чи обмежень майнових прав Суд акцентує на необхідності балансу між державною безпекою та індивідуальними правами [1, с. 32].

Доступність конституційної скарги в умовах воєнного стану забезпечується також електронними засобами подання документів, що стало критичним через обмеження пересування та ризику для життя. Секретаріат Суду оперативно опрацьовує звернення, а колеги суддів швидко вирішують питання про відкриття провадження, враховуючи суспільну значущість справ, пов'язаних із воєнними реаліями.

Таким чином, попри об'єктивні труднощі, інститут конституційної скарги залишається ефективним інструментом захисту прав особи. Воєнний стан не призвів до його призупинення чи суттєвого обмеження, а навпаки, підкреслив його роль як останньої національної інстанції конституційного правосуддя. Подальший розвиток практики Суду в цих умовах сприятиме зміцненню верховенства Конституції навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Конституційний Суд України; Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 35, ст.376.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
4. Гета Д. С., Кисильова К. В., Ковач Я. В. Роль конституційного суду у захисті громадянських прав під час воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. С. 30-33.
5. Фірсов В. Д. Конституційна скарга та перегляд судових рішень: практика співіснування в українському правозастосуванні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 102-109.

Панич А. І.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні є одним із ключових елементів демократичного устрою держави, що відображає її багатонаціональний характер та відданість принципам плюралізму. Конституція України 1996 року закріплює комплекс гарантій, які не лише забороняють

дискримінацію за національною ознакою (стаття 24), а й зобов'язують державу активно сприяти розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11) [1]. Таке позитивне зобов'язання держави відрізняє українську модель від суто негативних (захисних) підходів, характерних для деяких інших держав.

Сучасне нормативне регулювання статусу національних меншин ґрунтується на Законі України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13 грудня 2022 року № 2827-ІХ, який замінив застарілий закон 1992 року та став відповіддю на рекомендації Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії) та умови для початку переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Закон запровадив нове поняття «національна спільнота», що охоплює громадян України, які не ідентифікують себе українцями за національним походженням, але виявляють почуття спільності та традиційно проживають на території держави [2].

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що права національних меншин не є привілеями, а становлять невід'ємну частину загальної системи захисту прав людини. Зокрема, у рішенні від 12 липня 2000 року № 9-рп/2000 Суд вказав, що державна мова є фактором єдності суспільства, але це не повинно призводити до звуження прав меншин на використання рідної мови у приватному та публічному житті.

Особливо гострим протягом останніх років залишалось питання прав угорської національної меншини, яка є другою за чисельністю після російської (до 2022 року) та компактно проживає у Закарпатській області. Конституційно-правовий захист цієї меншини постійно перебуває на перетині внутрішньої політики та зовнішньополітичних відносин з Угорщиною. Дослідники зазначають, що ключовим викликом є пошук балансу між правом на культурно-мовну автономію та забезпеченням єдності держави, особливо в умовах воєнного стану та гібридних загроз [3, с. 166].

Закон № 2827-ІХ у редакції 2023–2025 років суттєво розширив можливості використання мов національних меншин у сфері освіти, культури, медіа та наданні адміністративних послуг у місцях їх компактного проживання. Зокрема, якщо частка осіб, які належать до національної меншини, перевищує 15 % населення адміністративно-територіальної одиниці протягом двох останніх переписів, їхня мова може використовуватися поряд з державною в роботі місцевих органів влади та в діловодстві [2].

Перспективи розвитку інституту національних меншин нерозривно пов'язані з європейською інтеграцією України. Ухвалення Закону № 2827-ІХ та подальші зміни до нього (зокрема, Законом № 3204-ІХ від 27 червня 2023 року та № 4069-ІХ від 2024 року) стали виконанням пункту 2 «плану з семи кроків» Єврокомісії. Це дозволило відкрити переговорний процес про членство в ЄС у грудні 2023 року та продовжити його у 2025 році.

Важливим нововведенням стало створення при центральних органах виконавчої влади консультативно-дорадчих органів за участю представників національних меншин, а також механізми фінансування програм збереження їхньої культурної спадщини з державного та місцевих бюджетів. Такі органи вже діють

при Міністерстві культури та інформаційної політики та при обласних державних адміністраціях у регіонах компактного проживання меншин [4, с. 42].

Конституційно-правовий статус національних меншин включає також гарантії політичного представництва. Стаття 24 Конституції України забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознакою національності, що стосується і права обирати та бути обраним. Практика свідчить, що представники угорської, румунської, болгарської та інших меншин регулярно обираються до місцевих рад та Верховної Ради України, часто через пропорційні списки партій.

У контексті воєнного стану, запровадженого з 24 лютого 2022 року, права національних меншин не підлягають обмеженню, окрім випадків, прямо передбачених Конституцією (стаття 64). Органи влади продовжують забезпечувати функціонування шкіл з навчанням мовами меншин (угорською, румунською, молдовською, польською тощо), хоча в деяких прифронтових регіонах виникали тимчасові логістичні труднощі [2].

Таким чином, конституційно-правовий статус національних меншин в Україні еволюціонує від декларативного до реально дієвого механізму, адаптованого до викликів сьогодення та європейських стандартів. Подальше вдосконалення законодавства, посилення інституційної спроможності та конструктивний діалог з представниками меншин залишаються необхідними умовами для збереження міжнаціональної злагоди та зміцнення демократичного суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 13.11.2025).
3. Беркі М. В. Конституційно-правовий вимір захисту угорської національної меншини в Україні: баланс права і політики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1.4. С. 165-170.
4. Зозуля О. Правовий статус національних меншин (спільнот) України: сучасний стан і перспективи розвитку у контексті європейської інтеграції. *Форум права*. 2024. № 2. С. 34-55.

Парасюк В. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану зумовлюють необхідність застосування державою особливих правових механізмів, спрямованих на захист національної безпеки, громадського порядку та забезпечення обороноздатності країни. У таких обставинах окремі конституційні права і свободи можуть зазнавати тимчасових

обмежень, що прямо передбачено Конституцією України та міжнародними стандартами у сфері прав людини. Одним із найбільш чутливих є питання обмеження права приватної власності, оскільки воно стосується базових соціально-економічних інтересів громадян і юридичних осіб.

Воєнний стан актуалізує проблеми правового регулювання реквізиції, вилучення або тимчасового використання майна, визначення гарантій компенсації, забезпечення балансу між публічним інтересом і правами власника. Водночас практика повномасштабної збройної агресії проти України засвідчує наявність прогалин у чинному законодавстві, зокрема щодо процедури прийняття рішень про вилучення майна, механізмів оцінки збитків та ефективного відшкодування.

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

Пунктом 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено такий захід правового режиму воєнного стану як «примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка».

Відповідно до ст. 23 вказаного закону примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, в умовах правового режиму воєнного стану, якщо не було здійснено попереднє повне відшкодування вартості такого майна, тягне за собою наступне повне відшкодування його вартості в порядку, визначеному законом [2].

Механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна для потреб держави в період дії воєнного чи надзвичайного стану у юридичних та фізичних осіб, територіальних громад зазначений у Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». В даному законі зазначені два наявні механізми, такі як: примусове відчуження майна та вилучення майна.

Примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та переходить у власність держави для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Вилучення майна – позбавлення державних підприємств, державних некомерційних товариств, державних господарських об'єднань, інших суб'єктів господарювання державного сектору економіки права господарського відання, права оперативного управління індивідуально визначеним державним майном або права узуфрукта індивідуально визначеного державного майна з метою його

передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [3].

Слушною з цього приводу є думка І.В. Спасибо-Фатєєвої щодо примусового відчуження майна, що «примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану» має своїм наслідком припинення права власності через примусове відчуження майна, яке відбувається без згоди власника, а тому становить один із випадків втручання в право власності особи [4, с. 250].

Право приватної власності за своєю природою передбачає вільне розпорядження майном, а його припинення без волевиявлення власника можливе лише у виняткових випадках, прямо встановлених законом. Примусове відчуження в умовах воєнного стану відбувається без згоди власника, що фактично означає одностороннє позбавлення його можливості здійснювати своє майнове право.

Як вже зазначалося відповідно до Конституції України (ст. 41), примусове відчуження допускається тільки з мотивів суспільної необхідності, за умови попереднього або наступного повного відшкодування вартості. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» право на компенсацію у разі примусового відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, у випадках, визначених статтею 3 цього Закону, мають юридичні та фізичні особи, у яких відчужені будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану або для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, і відповідно їх правонаступники та спадкоємці [3]. Така процедура сама по собі є формою обмеження конституційного права, оскільки держава втручається у сферу, що за загальним правилом належить виключно власнику.

У контексті міжнародних стандартів, зокрема ст. 1 Протоколу №1 до ЄСПЛ, будь-яке позбавлення власності визнається втручанням у мирне володіння майном, яке має бути пропорційним, обґрунтованим та здійснюватися «в інтересах суспільства» [5]. Примусове відчуження в умовах воєнного стану прямо підпадає під критерії такого втручання, оскільки держава бере майно у власника не на договірній, а на владній основі.

Воєнний стан створює ситуації, коли публічний інтерес домінує, однак це не усуває факту припинення суб'єктивного права приватної власності. Незалежно від мети – оборона держави, забезпечення потреб війська чи підтримка життєво важливої інфраструктури – власник фактично втрачає майно, а його право трансформується у вимогу на компенсацію, що не є рівнозначним самому праву власності.

Процедура примусового відчуження за своєю суттю є юридичним актом владного характеру, внаслідок якого право власності припиняється у попереднього власника та переходить до держави. Це повністю узгоджується з науковою позицією І.В. Спасибо-Фатєєвої, яка наголошує, що таке втручання відбувається з метою охорони вищих суспільних інтересів, але не перестає бути втручанням у конституційне право особи.

Отже, аргументація підкреслює, що примусове відчуження є правомірним, але

надзвичайним і винятковим механізмом, який призводить до припинення права приватної власності без волі власника, а отже – кваліфікується як одна з форм втручання держави у право власності, що має бути чітко врегульоване, обґрунтоване та компенсоване.

Примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану постає як винятковий правовий інструмент, спрямований на забезпечення публічних інтересів та обороноздатності держави. Разом з тим воно об'єктивно становить форму втручання у право приватної власності, адже здійснюється без згоди власника, має владний характер і призводить до припинення належного йому речового права. Таке втручання, хоча й передбачене Конституцією та законами України, потребує суворого дотримання принципів законності, пропорційності та справедливої компенсації.

Удосконалення правового регулювання примусового відчуження майна під час війни та забезпечення реальних гарантій відшкодування шкоди є необхідними передумовами для підтримання балансу між інтересами держави та правами особи. Це особливо важливо в умовах післявоєнного відновлення, коли захист прав власників, відновлення порушених майнових прав та підвищення довіри до державних інститутів набувають ключового значення для стабільності правопорядку і розвитку правової системи України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17>.
4. Спасибо-Фатєєва І.В. Право власності: способи захисту крізь призму судової практики: монографія. Харків: ЕКУС, 2023. 616 с.
5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.

Парасюк В. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Тищенко С. С.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ СПАДКОВОГО ПРАВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У сучасних умовах російсько-української війни інститут спадкового права набуває особливої актуальності. Воєнні дії призводять до значної кількості загиблих, зниклих безвісти, вимушено переміщених осіб, що безпосередньо

впливає на реалізацію спадкових прав громадян. Питання своєчасного відкриття спадщини, підтвердження факту смерті чи безвісної відсутності, доступу спадкоємців до майна на окупованих або зруйнованих територіях потребують чіткого правового врегулювання та оновлення механізмів нотаріального і судового захисту.

Водночас війна виявила низку проблем чинного законодавства – від труднощів у встановленні юридичних фактів до обмежень у здійсненні нотаріальних дій. Дослідження особливостей і проблем спадкового права в умовах воєнного стану є необхідним для забезпечення правової визначеності, соціальної справедливості та захисту прав спадкоємців.

Актуальність дослідження спадкового права під час війни визначається не лише різким збільшенням кількості спадкових справ, але й унікальними правовими проблемами, які виникли внаслідок масштабних руйнувань, переміщення мільйонів людей та недоступності державних інституцій. За офіційними даними, у 2022-2023 рр. кількість спадкових справ, які потребували додаткової перевірки або судового втручання, зросла майже вдвічі. Це свідчить про те, що правове регулювання спадкових відносин у класичному вигляді не завжди відповідає сучасним викликам.

Однією з головних проблем стало визначення місця відкриття спадщини. Традиційно воно фіксується за останнім місцем проживання спадкодавця. Але в умовах війни таке місце може перебувати на тимчасово окупованій території чи бути повністю знищеним. Наприклад, якщо людина проживала у Маріуполі, а документи разом із житлом згоріли, спадкоємцям складно довести своє право. У таких випадках законодавство вимагає спрощення процедур, зокрема можливості відкриття спадкової справи за місцем фактичного перебування спадкоємців. Цей підхід дозволив би уникнути ситуацій, коли спадщина фактично «зависла» у правовому вакуумі.

Не менш складним є питання ідентифікації спадкоємців. Багато громадян під час евакуації втратили паспорти, свідоцтва про народження чи документи про шлюб. Деякі архіви органів РАЦС на окупованих територіях були знищені.

О. О. Литвиненко підкреслює, що в умовах війни майже третина спадкових справ не може бути вирішена без залучення додаткових доказів – показів свідків, цифрових даних або довідок з місцевих адміністрацій [1, с. 56]. Для прикладу: спадкоємець, що втратив паспорт під час евакуації з Херсонської області, був змушений доводити своє споріднення в суді, використовуючи лише фотографії зі спільних сімейних заходів і свідчення родичів. Це свідчить про те, що на майбутнє потрібне створення єдиного електронного реєстру спадкоємців, який би інтегрував усі бази – демографічний реєстр, архіви РАЦС, дані «Дії». Це дозволило б узагальнити усі вищеперераховані джерела даних про осіб і давало змогу ідентифікувати спадкоємців онлайн.

Окрема проблема – посвідчення заповітів. Багато людей, усвідомлюючи ризики, хотіли оформити заповіти, але не мали доступу до нотаріусів. Понад 40% нотаріальних контор не функціонували у 2022 році [2, с. 89]. У деяких регіонах

(наприклад, у Харківській та Луганській областях) нотаріальні дії взагалі стали неможливими. На цих територіях буде доречно впровадження електронних заповітів, які можна посвідчувати дистанційно із застосуванням кваліфікованого електронного підпису. Потрібно, щоб такий механізм використовувався частіше для подолання цієї проблеми і навіть після закінчення війни зробити все можливе аби такий спосіб залишився актуальним: він дозволить людям за кордоном чи в селах без нотаріусів мати рівний доступ до реалізації спадкових прав.

Важливим викликом стало і спадкування майна на тимчасово окупованих територіях. Наприклад, спадкоємець з Луганська не може отримати документи на будинок, бо місцеві архіви перебувають під контролем окупаційної влади. Держгеокадастр повідомляє, що понад 20% усіх спадкових спорів сьогодні стосуються саме такого майна [3, с. 65]. У деяких випадках спадкоємці змушені звертатися до суду для визнання права власності на підставі лише старих копій чи довідок.

В. В. Левченко пропонує створення мобільних груп нотаріусів, які могли б працювати у прифронтових регіонах і фіксувати факт відкриття спадщини та її склад [4, с. 77]. Така практика має право існувати для забезпечення вирішення спорів цього напрямку і також є доцільною й після війни, адже багато сіл і маленьких міст узагалі не мають постійних нотаріусів. Використання того чи іншого способу має спростити багато спадкових відносин.

Ще однією особливістю є міжнародний аспект спадкування. Тисячі українців, які загинули чи виїхали за кордон, залишили спадкове майно в Україні. Проблема полягає в тому, що іноземні документи про смерть або народження не завжди визнаються українськими органами. Це створює додаткові перешкоди. Є можливість їх подолати – налагодити більш тісну співпрацю між Україною та країнами ЄС у сфері обміну даними про спадкові справи. Це не тільки сприятиме міжнародним зв'язкам, але й дозволить покращити спадкове право, яке потребує кардинальних змін через повномасштабне вторгнення в Україну.

Таким чином, війна актуалізувала низку проблем спадкового права: визначення місця відкриття спадщини, ідентифікація спадкоємців без документів, доступність нотаріальних послуг, можливість оформлення заповітів та вирішення спорів щодо майна на окупованих територіях. Водночас саме ці виклики стимулюють до пошуку нових рішень – впровадження електронних заповітів, створення єдиних електронних реєстрів, розвиток мобільних нотаріальних груп. Заглядаючи у майбутнє, сучасні виклики змусять законодавця рухатися в бік цифровізації та спрощення процедур, аби спадкове право залишалось реальним захистом прав громадян, а не формальною нормою.

Список використаних джерел:

1. Литвиненко О. О. Ідентифікація спадкоємців у період воєнного стану: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 5. С. 54-58.
2. Міністерство юстиції України. Звіт про діяльність нотаріусів в умовах воєнного стану. Київ: Міністерство юстиції України, 2023. С. 88-90.

3. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Спадкові права осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях: правовий аналіз та рекомендації. Київ: Держгеокадастр, 2023. С. 60-70.

4. Левченко В. В. Мобільні групи нотаріусів: новий підхід до надання спадкових послуг в умовах війни. *Юридична практика*. 2023. № 7. С. 75-80.

5. Пилипенко О. Ю. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері нотаріату в умовах воєнного стану : дисертація доктора філософії / Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2023. С. 9.

Петровський А. В.

професор кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

СПРОЩЕНІ СУДОВІ ПРОЦЕДУРИ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Сучасний цивільний процес України перебуває у стані глибокої трансформації, що обумовлена необхідністю адаптації судової системи до європейських стандартів прав людини, зростаючим навантаженням на суди та потребою забезпечення реального доступу до правосуддя. У цих умовах особливого значення набуває інститут спрощених судових процедур, який потрібно розглядати не лише як інструмент процесуальної економії, а як гарантійний механізм реалізації права особи на справедливий суд, закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] та ст. 55 Конституції України [2].

Право на справедливий суд є складовою системи фундаментальних прав людини та охоплює сукупність процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення ефективного судового захисту, рівності сторін, змагальності та розумного строку розгляду справи. Саме через призму цих гарантій доцільно аналізувати спрощені судові процедури, адже їх впровадження без належного урахування правозахисної складової може призвести до формалізації судового розгляду та нівелювання сутності права на справедливий суд.

Інститут спрощених судових процедур у цивільному процесі України покликаний забезпечити оперативне, пропорційне та доступне вирішення спорів, які не потребують складного доказування або значних процесуальних дій. Проте його призначення виходить за межі суто технічної функції. Спрощене судочинство має виступати інструментом, що забезпечує реалізацію ключових принципів справедливого суду, зокрема принципу доступу до правосуддя, принципу рівності сторін, принципу змагальності, принципу пропорційності процесуальних обмежень та принципу розумного строку розгляду справи.

Принцип доступу до правосуддя реалізується через скорочення процесуальних бар'єрів, спрощення порядку подання процесуальних документів,

зменшення витрат для сторін та забезпечення можливості швидкого захисту порушених прав. Така модель є особливо важливою для соціально вразливих категорій осіб та у спорах із незначною ціною позову. Водночас забезпечення доступності правосуддя повинно поєднуватися з реальністю судового захисту, а не перетворюватися на формальне ухвалення рішень без ґрунтовного розгляду обставин справи.

Принцип змагальності та рівності сторін у межах спрощених процедур вимагає збереження балансу між процесуальною швидкістю та можливістю кожної зі сторін повноцінно реалізувати свої права. Письмовий характер провадження, обмежені строки подання доказів і скорочений обсяг судового розгляду можуть створювати ризики порушення цих принципів, якщо суд не забезпечує належного контролю за дотриманням прав учасників процесу.

Окреме місце посідає принцип розумного строку розгляду справи. Саме спрощені судові процедури виступають одним із найбільш ефективних засобів попередження надмірної тривалості судового розгляду, що неодноразово визнавалося Європейським судом з прав людини як складова права на справедливий суд. Проте прискорення процесу не повинно досягатися за рахунок звуження процесуальних гарантій або поверхневого дослідження доказів.

Нормативне закріплення інституту спрощених процедур відбулося у Цивільному процесуальному кодексі України у редакції 2017 року [3], якою було врегульовано порядок спрощеного позовного провадження, визначено критерії малозначних справ, межі судового розсуду щодо вибору виду провадження, особливості письмового розгляду та можливість вирішення справи без виклику сторін. Запровадження цих положень сприяло підвищенню доступності правосуддя, проте актуалізувало проблему забезпечення реальної відповідності таких процедур стандартам справедливого суду.

У практичній площині застосування спрощених процедур виявляються ризики, пов'язані з надмірною формалізацією процесу, обмеженням безпосередності судового розгляду, зменшенням ролі усного слухання та поверхневостю мотивування судових рішень. За відсутності належного процесуального контролю це може призвести до порушення права сторін на повноцінний судовий захист.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що у державах Європейського Союзу спрощені процедури розглядаються як інструмент реалізації правозахисних стандартів, а не лише як засіб оптимізації судового навантаження. Так, у Франції застосовуються стандартизовані процесуальні форми, що забезпечують передбачуваність процедури та рівність сторін [4]; у Німеччині широко використовується письмова форма провадження із застосуванням цифрових технологій, що сприяє дотриманню принципу розумного строку [5]; у Польщі спрощені процедури поєднують процесуальну економію з чіткою регламентацією прав учасників процесу [6].

Ефективність інституту спрощених судових процедур у правозахисному

аспекті має оцінюватися не лише за показниками швидкості та кількості розглянутих справ, а передусім з огляду на рівень забезпечення процесуальних прав сторін, дотримання стандартів належної правової процедури, обґрунтованість і справедливість судових рішень. Саме цей підхід дозволяє говорити про спрощені процедури як справжній механізм реалізації права на справедливий суд, а не як формальний інструмент адміністративної ефективності.

Подальший розвиток інституту спрощеного судочинства в Україні має здійснюватися в руслі європейських правозахисних стандартів з акцентом на удосконалення судової практики, чітку регламентацію процесуальних гарантій, підвищення рівня мотивування судових актів та запобігання формалізації процесу. Важливого значення набуває також розвиток електронного судочинства, яке за умови належного нормативного врегулювання здатне підвищити прозорість і передбачуваність судового процесу.

Висновки. Спрощені судові процедури у цивільному процесі України варто розглядати як гарантійний механізм реалізації права особи на справедливий суд, що поєднує вимоги процесуальної економії з забезпеченням фундаментальних прав людини. Їх ефективність визначається здатністю забезпечити баланс між швидкістю розгляду справи та дотриманням принципів змагальності, рівності сторін, доступу до правосуддя і розумного строку судового розгляду.

Подальше вдосконалення спрощених процедур має здійснюватися шляхом посилення процесуальних гарантій, розвитку судової практики та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини, що сприятиме формуванню справедливої, ефективної та орієнтованої на особу системи цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листоп. 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Редакція від 17 лип. 2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Procédure simplifiée de recouvrement des petites créances. *Ministère de la Justice*. 2024. URL : <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F31736>
5. Baugesetzbuch (BauGB). § 13 Vereinfachtes Verfahren. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/bbaug/_13.html
6. Kodeks postępowania cywilnego : komentarz. T. 1 / red. Kazimierz Piasecki. Warszawa : C. H. Beck, 2023. URL : https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma991010743489705066/480MNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP

Полторак А. Б.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Куракін О. М.

професор кафедри державно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ СЕРЕД МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Правовий нігілізм серед молоді в Україні представляє складне соціально-правове явище, що виражається у систематичному нехтуванні законами, державними інститутами та правами громадян. Його основними ознаками є низький рівень довіри до правової системи, скептичне ставлення до дотримання законності та переконання, що виконання правил не гарантує справедливості чи ефективності. Формування правових поглядів молодих людей відбувається під впливом соціального середовища й особистого досвіду, що часто породжує сприйняття закону як формальності або недієвого механізму захисту громадських інтересів. Це явище виходить за межі індивідуальних позицій і набуває обрисів соціального феномена, який віддзеркалює рівень суспільної довіри до держави та її структур.

Одним із основних соціальних факторів, що сприяють поширенню правового нігілізму, є економічна нестабільність та соціальна нерівність. Сучасна молодь стикається з труднощами у працевлаштуванні, низьким рівнем заробітної плати та нестачею соціальної підтримки. За даними Державної служби статистики України, у 2024 році рівень безробіття серед молоді перевищував 20%. Це значення підсилює відчуття нестабільності в суспільстві та обмежує перспективи розвитку. В таких умовах формується переконання, що досягти успіху законним шляхом є надзвичайно складно або навіть неможливо. У результаті молодь часто схильна вважати, що обходити правила, використовувати зв'язки чи ресурси стає ефективнішим шляхом досягнення особистих цілей, ніж дотримання норм закону [1, с. 56].

Інформаційні чинники відіграють значну роль у формуванні суспільних уявлень. Соціальні мережі, месенджери та онлайн-ЗМІ часто створюють у молоді спотворене сприйняття роботи державних органів і правоохоронної системи. У медіа нерідко висвітлюють теми корупції, неефективності судів або випадки зловживання владою. Так, за результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології у 2023 році, понад 60% молодих українців висловили думку, що судова система працює несправедливо. Такий інформаційний вплив посилює уявлення про те, що дотримання законів не завжди гарантує захист, а порушення правил може інколи здаватись більш ефективним способом досягнення власних цілей [2, с. 124].

Соціальне середовище молоді відіграє ключову роль у формуванні правосвідомості. Родина, друзі та навчальні заклади закладають основи ставлення до права та законності. У сім'ях, де панує недовіра до держави або поширений погляд, що «закон можна легко обійти» чи «важливі лише знайомства», молодь часто переймає такі моделі поведінки. Психологи наголошують, що підлітковий і юнацький періоди є визначальними для становлення правової свідомості, і негативні установки, сформовані в цей час, можуть залишатись на довгі роки. Якщо навчальні заклади приділяють правовому вихованню суто формальну увагу, це не здатне компенсувати впливи оточення.

Рівень правової освіти є важливим чинником, який впливає на здатність населення повноцінно реалізовувати свої права. У багатьох навчальних закладах, як у школах, так і в університетах, правові дисципліни часто викладаються поверхово, без належної уваги до практичного застосування. Як наслідок, молодь зазвичай володіє лише базовими знаннями щодо Конституції чи прав людини, але не має навичок їх захисту в реальних життєвих обставинах. Це нерідко призводить до почуття безпорадності перед правовою системою. Брак знань про те, як відстоювати власні права чи діяти в рамках судових процедур, тільки посилює правовий нігілізм та поширює переконання, що закони існують, але їх застосування не стосується окремої особистості.

Одним із важливих факторів є мінливість і суперечливість законодавства. Постійні зміни норм, нечіткість формулювань та складність їх інтерпретації викликають у молоді відчуття, що правова система є складним і заплутаним механізмом, яким важко користуватися. Часто молоді люди стикаються зі ситуаціями, коли навіть формальне виконання закону не приносить бажаних результатів. Це призводить до переконання, що дотримання правових норм не завжди виявляється ефективним, а їхня значущість у житті громадянина може здаватися неважливою.

Низький рівень довіри до судової та правоохоронної системи значно сприяє поширенню правового нігілізму. Молодь регулярно стикається з випадками корупції, вибіркового правосуддя чи зловживання владою, що створює уявлення про нерівність перед законом. За результатами дослідження Інституту Горшеніна у 2023 році, приблизно 58% молодих українців не довіряють поліції та судам. Відсутність позитивних прикладів справедливого правозастосування сприяє формуванню у молодого покоління звички ігнорувати правила та недооцінювати значення права [3, с. 165].

Отже, соціальні та правові чинники суттєво впливають на формування стійких моделей поведінки молоді, що часто проявляються у зневажанні правових норм, байдужості до законності й небажанні будувати правомірні взаємодії з державними інституціями. Для подолання цих проблем необхідний комплексний підхід, який включає вдосконалення правової освіти, підвищення ефективності функціонування державних органів, розвиток правової культури та зміцнення довіри до правосуддя. Лише системні зміни дозволять молоді сприймати право як важливу цінність та дієвий інструмент для взаємодії з суспільством.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк О. Соціально-економічні чинники впливу на правосвідомість молоді. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. 56 с.
2. Дутчак М. Інформаційний простір і формування правових установок молоді. Львів: ЛНУ, 2022. 124 с.
3. Шевченко Р. Довіра до судової та правоохоронної системи: сучасні тенденції. Одеса: ОДУВС, 2020. 165 с.

Правденко В. С.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишкарьова О. Г.

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, МЕХАНІЗМИ ТА ПРІОРИТЕТИ

Збройна агресія проти України загострила проблему захисту прав людини в умовах війни, зробивши її центральною темою національної правової та політичної сфери. У цьому контексті захист прав людини є критичною складовою забезпечення національної стійкості, реалізації міжнародно-правових зобов'язань та відновлення справедливості.

В умовах збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права виступають ключовим механізмом для захисту найбільш вразливих: цивільних осіб та тих, хто наражає себе на небезпеку, допомагаючи їм.[1]. Українські науковці підкреслюють, що право на життя, заборона тортур та нелюдського поводження є абсолютними та не підлягають відступу (дерогації) навіть в умовах воєнного стану [2, с. 75]. Центральною проблемою є захист цивільного населення та об'єктів цивільної інфраструктури від невибіркових та непропорційних нападів. Українське законодавство та правова доктрина розглядають такі дії, як руйнування житла, закладів освіти та охорони здоров'я, як прямі порушення норм міжнародного гуманітарного права та воєнні злочини [3, с. 14]. Ця позиція повністю корелюється з Римським статутом Міжнародного кримінального суду, який кваліфікує умисне спрямування нападів проти цивільних об'єктів як тяжкі порушення. Саме тому ефективне розслідування та судове переслідування цих злочинів є невід'ємною частиною відновлення правопорядку та забезпечення справедливості. Введення воєнного стану та бойові дії спричиняють масові порушення соціально-економічних прав: права на працю, житло, достатній життєвий рівень та соціальне забезпечення. Захист цих прав вимагає не лише гуманітарних зусиль, але й розробки спеціальних державних програм компенсації та реституції [4, с. 91].

Документування воєнних злочинів є ключовим етапом для забезпечення відповідальності. Це включає фіксацію порушень органами прокуратури, спеціальними моніторинговими місіями та громадськими організаціями [5]. Зібрані

докази – свідчення, фото- та відеоматеріали, супутні дані – формують надійну базу для подальших судових процесів. Важливим є використання універсальної юрисдикції та співпраця з Міжнародним кримінальним судом, а також створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії [6, с. 22]. Лише через всебічне розслідування та притягнення винних до відповідальності можна досягти справедливості для жертв і запобігти повторенню подібних трагедій у майбутньому.

Мільйони внутрішньо переміщених осіб потребують гарантій захисту їхніх прав на житло, освіту та медичне обслуговування у нових місцях проживання. Таким чином, поточна гуманітарна та правова робота сфокусована на задоволенні цих критичних потреб, забезпечуючи гідне існування та соціальну інтеграцію. Кінцевою метою правозахисної діяльності є забезпечення права жертв на відшкодування (репарації), включаючи компенсацію, реституцію, реабілітацію та гарантії неповторення [7, с. 45]. Ці два етапи - надання негайної допомоги та досягнення повного відшкодування - формують комплексний підхід до відновлення прав людини після конфлікту.

Захист прав людини в умовах війни в Україні є комплексним завданням, що поєднує протидію порушенням, документування злочинів та забезпечення невідворотності покарання. Ця діяльність вимагає синхронізації зусиль державних органів, правозахисних організацій та міжнародних партнерів. Комплексний підхід, що охоплює національні розслідування, міжнародну співпрацю та механізми репарацій, є необхідним для відновлення правопорядку та справедливості. Кінцевою метою цієї консолідованої роботи є не лише покарання винних, а й побудова ефективної системи, яка запобігатиме подібним порушенням у майбутньому та гарантуватиме повне відновлення прав усіх постраждалих.

Список використаних джерел:

1. Гуманітарне право в умовах війни: джерела та найважливіші норми 13 вересня 2023 р. URL: <https://mapujpomoc.pl/uk/humanitarne-pravo-v-umovakh-viyny-dzher/>
2. Заяць, О. М. Проблема відступу від прав людини в умовах воєнного стану та міжнародні стандарти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 73-77.
3. Колодій, А. М. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: кримінально-правова характеристика. *Право України*. 2022. № 5. С. 9-19.
4. Шевчук, С. В. Забезпечення соціально-економічних прав громадян в умовах збройного конфлікту: міжнародний досвід та українські реалії. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2023. № 1 (25). С. 88-95.
5. Генеральна прокуратура України. Звіт про документування воєнних злочинів. (Зазначається як умовне джерело, оскільки конкретний звіт потребує посилання на офіційний документ).
6. Мережко, А. А. Міжнародно-правова відповідальність Російської Федерації за агресію проти України. *Право України*. 2022. № 6. С. 18-28.
7. Рабінович, П. М. Право на репарації як складова міжнародно-правового

механізму захисту прав жертв збройного конфлікту. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 42-49.

Прокопович Ю. І.

здобувач вищої освіти

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник:

Здреник І. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ЇЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Правовий статус людини і громадянина — це закріплена в Конституції та інших нормативно-правових актах сукупність основних прав, свобод, обов'язків і гарантій, які визначають юридичне становище особи в державі та суспільстві. Він відображає взаємозв'язок між особою та державою, окреслюючи межі дозволеної поведінки, можливості реалізації прав і механізми їхнього захисту. Правовий статус включає права і свободи, що належать людині від народження, а також права громадянина, пов'язані з належністю до певної держави. Також до нього входять юридичні обов'язки, принципи рівності та невідчужуваності прав, гарантії їхньої реалізації й захисту, а також юридична відповідальність за порушення встановлених норм [1].

Права людини як ключовий елемент її правового статусу становлять основу юридичного становища особи в державі. Вони визначають міру її можливої поведінки, окреслюють свободи, які належать кожному від народження, та гарантують захист від свавілля і зловживань з боку державної влади. Права людини є невідчужуваними, універсальними та пріоритетними, тобто вони не залежать від громадянства, соціального походження чи будь-яких інших характеристик. Саме тому вони формують внутрішній зміст правового статусу особи та визначають його якісні характеристики. Реалізація і захист прав людини забезпечують реальне, а не формальне становище особи в суспільстві, впливаючи на її можливість вільно діяти, розвиватися й брати участь у суспільному житті. У цьому сенсі права людини є фундаментом усіх інших елементів правового статусу — обов'язків, гарантій та юридичної відповідальності — оскільки саме вони визначають головну цінність демократичної правової держави: людину, її свободу та гідність [2].

Класифікація прав і свобод людини полягає у їх поділі на окремі групи залежно від змісту, сфери суспільних відносин і характеру забезпечення. Традиційно виокремлюють особисті (громадянські) права, що забезпечують недоторканність людини, її життя, приватне життя, честь і гідність, свободу пересування та свободу совісті. Політичні права пов'язані з участю людини у формуванні та здійсненні державної влади й включають право голосу, право обирати і бути обраним, свободу слова, зібрань та об'єднань. Соціально-економічні права гарантують людині можливість гідного існування й охоплюють право на працю, соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, достатній життєвий рівень.

Культурні права забезпечують доступ до духовного життя суспільства, свободу творчості та участь у культурному розвитку. Окремо виділяють колективні або солідарні права, такі як право на мир, безпечне довкілля та розвиток, що реалізуються спільно всією спільнотою. Така класифікація дає змогу комплексно оцінити зміст правового статусу особи та визначити механізми забезпечення й охорони кожної групи прав [3].

Механізми забезпечення і захисту прав людини охоплюють систему національних та міжнародних засобів, спрямованих на реальне здійснення прав і свобод. На національному рівні їх гарантують Конституція, суди, прокуратура, поліція, адвокатура та Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Важливими є також принципи верховенства права, поділу влади й можливість звернення до суду. На міжнародному рівні права людини захищаються через механізми ООН та регіональні інституції, зокрема Європейський суд з прав людини, який забезпечує додатковий контроль за дотриманням державою своїх зобов'язань. У сукупності ці механізми створюють багаторівневу систему ефективного захисту прав особи.

Значення прав людини у формуванні правового статусу особи полягає в тому, що саме вони визначають фундаментальні можливості людини в суспільстві та окреслюють її юридичне становище щодо держави. Права людини є вихідною й основною частиною правового статусу, оскільки забезпечують свободу, рівність та гідність кожної особи. Вони визначають межі державного втручання й гарантують можливість вільно діяти, розвиватися та брати участь у суспільному житті. Завдяки правам людини правовий статус набуває реального змісту, адже саме від рівня їх забезпечення залежить фактичне становище людини, її безпека, соціальний добробут і здатність захищати власні інтереси [4].

У висновку, правовий статус людини і громадянина формується на основі системи прав, свобод, обов'язків і гарантій, що визначають юридичне становище особи в державі. Центральним елементом цього статусу виступають права людини, які є невідчужуваними, універсальними та такими, що належать кожному від народження. Саме вони забезпечують можливість вільного розвитку особи, визначають межі державного втручання та гарантують захист від порушень. Їх класифікація на особисті, політичні, соціально-економічні, культурні та колективні права дозволяє комплексно оцінити правове становище людини й визначити механізми їх реалізації. Ефективність правового статусу забезпечується через національні та міжнародні механізми захисту, які створюють багаторівневу систему гарантій. Отже, реальний зміст правового статусу особи прямо залежить від рівня забезпечення та охорони прав людини, що є показником демократичності та правової зрілості держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vp> (дата звернення: 24.11.2025).
2. Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights), 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 24.11.2025).

3. Бородін Ю. В. Права людини: теорія та практика захисту. Київ, 2020. С. 15–32.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (дата звернення: 24.11.2025).

Проць І.М.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ОЗНАКИ ЗАКОНУ

Система правових актів, які є джерелами конституційного права України, досить широка. Конституція України - основне джерело конституційного права України. Вона відображає та закріплює стан розвитку суспільства й держави, економічну та політичну системи останньої. Це єдине джерело конституційного права України, котре містить норми, що регулюють усі сфери суспільних відносин, діє на всій території України, є основою для розвитку українського законодавства загалом, змінюється в особливому порядку, встановленому в цьому ж акті [1, с. 35].

Закони України - це нормативно-правові акти, прийняті найвищим представницьким органом державної влади або через безпосереднє волевиявлення населення (референдумом), які регулюють найбільш важливі суспільні відносини та мають вищу юридичну силу в системі законодавства України.

Закон можна розуміти в широкому і вузькому значеннях. У вузькому (формальному) значенні закон - це акт, що виходить від законодавчого органу країни, прийнятий відповідно до встановленої процедури і має вищу юридичну силу [2, с. 67]. У широкому, закон - нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм; прийнятий в особливому порядку законодавчим органом (наприклад, парламентом), або безпосередньо народом. Відповідно до усталеної світової практики закони (як і інші нормативно-правові акти) в Україні приймаються на підставі Конституції України і повинні відповідати їй.

Закон - нормативно-правовий акт представницького вищого органу державної влади (або громадянського суспільства (безпосередньо народу), який регулює найважливіші питання суспільного життя, установлює права і обов'язки громадян, має вищу юридичну чинність і приймається з дотриманням особливої законодавчої процедури.

Характеристика закону як правового документа вищої юридичної чинності означає таке:

закон є незаперечним, тобто ніякий інший орган, крім законодавчого, не може його скасувати або змінити;

усі інші нормативні акти (державних органів, громадських організацій, комерційних корпорацій) перебувають «під» законом, є підзаконними. Вони ґрунтуються на законах і не суперечать їм. Закон - основна категорія законодавчої

системи країни. Тому його вивчення займає центральне місце в юридичній теорії і законодавчій техніці [3, с. 45].

Теорія закону сформулювала такі основні і найважливіші ознаки закону.

1. Закон приймається тільки вищими представницькими органами державної влади - парламентом країни або всенародним голосуванням (референдумом).

2. Закон регулює основні, найбільш значимі, найважливіші суспільні відносини, обумовлені винятковою компетенцією вищого органа державної влади. При правовому регулюванні, здійснюваному законом, останній повинний бути точним, чітким і зрозумілим.

3. Закон володіє вищою юридичною чинністю в правовій системі країни. Будь-який інший правовий акт, виданий не на підставі і не на виконання закону, а тим більше не відповідний, або такий, який суперечить закону, скасовується у встановленому порядку.

4. Закон є нормативним актом, тобто встановлюючим загальні правила поведінки (норми), обов'язкові для всіх громадян, державних органів, громадських організацій і установ, посадових осіб (або для фізичних і юридичних осіб, зазначених у самому законі).

5. Регулюючи відповідні суспільні відносини, закон найбільше стійкий, стабільний і піддається зміні, доповненню або скасуванню лише у виняткових випадках у силу об'єктивної суспільної необхідності.

6. Закон приймається в особливому порядку, передбаченому Конституцією і регламентом парламенту. Чільне і специфічне положення закону в правовій системі потребує особливо ретельного його «технологічного» оформлення [2, с. 79].

Конституція України встановила досить широке коло питань суспільного і державного життя, що визначається і регламентується виключно законами: правовий статус людини і громадянина; права, свободи і обов'язки людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; громадянство; права корінних народів і національних меншин; порядок застосування мов; засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору; основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці та зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічна безпека; правовий режим власності; правові засади і гарантії підприємництва; засади регулювання демографічних та міграційних процесів; територіальний устрій України; Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України; порядок використання і захисту державних символів; державні нагороди; військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання; державні свята тощо [4, с. 98].

Кожна людина в своєму житті керується певними правилами загального співіснування з іншими людьми. Саме завдяки цим правилам людство розвивалося в усі часи. Люди поступово приходили до думки, що, тільки обмежуючи себе у чомусь, можна домогтися позитивного результату від загальної праці. В іншому випадку всі б займалися лише тим, чим їм хочеться, і ніякого прогресу в розвитку

людини і суспільства не було б. У різні часи всі ці правила мали різну форму, найбільш поширеною з цих форм і є закон.

Говорячи про сьогоднішній день, можна констатувати, що в нашій країні існує величезна кількість найрізноманітніших законів. Сучасне суспільство побудоване таким чином, що закони вважаються не злом, а добром, відповідно, вони приймаються законодавчим органом країни, який до цього був обраний громадянами країни. Тому цілком можна говорити, що закон у більшості випадків є волею народу загалом і кожного конкретного громадянина окремо. Але з законом існують також і певні проблеми. Громадяни країни далеко не завжди розуміються на тих чи інших особливостях діяльності, а тому делегують повноваження щодо створення законів своїм представникам, які в подальшому можуть прийняти закон, в якому громадяни не зацікавлені і який їм не вигідний. При цьому після прийняття цей закон стане для громадян обов'язковим до виконання. Все це говорить про те, що ситуація з законами неоднозначна. Пом'якшення законодавства в деяких сферах – загальносвітова тенденція, українська держава не має відставати від світових стандартів.

Список використаних джерел:

1. Алмаші І.М., Берч В.В., Бисага Ю.Ю. і інші. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.
2. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2021. 528 с.
3. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: Навчальний посібник. Львів: ТОВ «Ліга-прес», 2014. 402 с.
4. Конституційне право України : підручник / за загальною редакцією. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2021. 592 с.

Пшенична Л. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Балинська О. М.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

доктор юридичних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ПОВОЄННЕ ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Міжнародне кримінальне право (МКП) сьогодні має виняткову актуальність, адже світ знову стикається з грубими порушеннями міжнародного гуманітарного права. У час, коли війни, геноциди та злочини проти людяності не зникають, саме МКП забезпечує механізм притягнення винних до відповідальності та захисту основоположних цінностей людства. Його розвиток є показником зрілості міжнародного співтовариства, здатного забезпечити верховенство права навіть у

глобальних конфліктах.

Після масштабних воєн ХХ століття, особливо Другої світової війни, міжнародна спільнота усвідомила потребу створення системи правосуддя, яка б гарантувала невідворотність покарання за масові злочини. Символом цього етапу стали Нюрнберзький і Токійський трибунали, що вперше в історії встановили персональну кримінальну відповідальність за злочини проти миру та людяності. Вони заклали фундамент сучасного міжнародного кримінального права й утвердили принцип: ніхто не стоїть понад законом.

У 1990-х роках, після трагедій у колишній Югославії та Руанді, створення Міжнародних трибуналів (МТКЮ і МТР) стало наступним етапом еволюції міжнародного правосуддя. Вони довели, що до відповідальності можуть бути притягнуті не лише військові, а й політичні лідери, зміцнивши авторитет міжнародного кримінального судочинства та підготувавши підґрунтя для створення Міжнародного кримінального суду (МКС) у 2002 році.

Актуальність МКП особливо зросла в умовах війни Росії проти України, розпочатої у 2014 році та масштабної з 2022-го. Міжнародна спільнота фіксує масові воєнні злочини – убивства цивільних, катування, депортації дітей, знищення міст і критичної інфраструктури. Реакцією стало активне застосування механізмів МКП: МКС відкрив розслідування злочинів, скоєних на території України, і видав ордер на арешт президента РФ Володимира Путіна за незаконне вивезення українських дітей. Це безпрецедентний крок, який засвідчує зростання впливу міжнародного кримінального правосуддя навіть щодо лідерів ядерних держав.

Джерела міжнародного кримінального права формують систему нормативних актів, судової практики та загальновизнаних принципів, що регулюють відповідальність за злочини, які становлять загрозу міжнародному миру. До них належать Римський статут МКС (1998 р.), практика Суду та рішення міжнародних *ad hoc*-трибуналів.

Римський статут – головний документ МКП, який визначає юрисдикцію, структуру та принципи діяльності МКС. У ньому закріплено перелік міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та агресія. Одним із ключових принципів є компліментарність, згідно з яким МКС діє лише тоді, коли національні суди не можуть або не бажають здійснювати розслідування. Це забезпечує баланс між міжнародним і національним правосуддям.

Практика МКС є динамічним джерелом права, що наповнює положення Статуту конкретним змістом. Рішення Суду формують єдині підходи до тлумачення норм, визначення складів злочинів і принципів індивідуальної чи командної відповідальності. Хоча формального прецеденту МКС не визнає, його рішення впливають на подальшу практику Суду та національні системи.

Рішення *ad hoc*-трибуналів (МТКЮ, МТР) стали основою сучасного МКП: саме там були сформульовані поняття геноциду, злочинів проти людяності та принципи командної відповідальності. Незважаючи на тимчасовий характер, їхні правові позиції продовжують застосовуватись у практиці МКС.

У підсумку, Римський статут, практика МКС та рішення трибуналів утворюють взаємопов'язану систему джерел міжнародного кримінального права. Їхня взаємодія забезпечує розвиток МКП, утвердження принципів справедливості,

гуманізму та верховенства права, що особливо важливо в умовах сучасних міжнародних конфліктів.

Впровадження норм міжнародного кримінального права у внутрішнє законодавство України відбувається послідовно та системно, з урахуванням зобов'язань держави у сфері міжнародного правосуддя. Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) ще у 2000 році, однак тривалий час його ратифікацію відкладали через невідповідність окремих положень Конституції України. Попри це, держава двічі – у 2014 та 2015 роках – визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів, вчинених на її території. Як зазначається у повідомленні Верховного Суду, «Україна, не будучи стороною Римського статуту, застосувала механізм, передбачений статтею 12(3) Статуту, визнавши юрисдикцію Суду щодо злочинів, вчинених на території держави» [3]. Це дозволило МКС офіційно розпочати розслідування злочинів, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України.

Наступним важливим кроком стало ухвалення Верховною Радою України 21 серпня 2024 року Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Ратифікація Римського статуту демонструє відданість України міжнародному праву та послідовність у реалізації курсу на зміцнення системи міжнародного правосуддя [1].

Ратифікація Римського статуту супроводжувалася внесенням змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, що імплементують основні положення міжнародного кримінального права. У цих змінах закріплено принцип універсальної юрисдикції щодо злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Як підкреслює Верховний Суд, «ухвалення відповідного закону забезпечить кримінально-правове переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини та наблизить національне законодавство до положень Римського статуту» [3]. У Кримінальному кодексі також з'явилася стаття, що визначає «кримінальну відповідальність військових командирів та інших осіб, які фактично здійснюють командування», що відповідає принципу командної відповідальності, передбаченому статтею 28 Римського статуту [1].

Станом на сьогодні Україна вже є державою, яка фактично співпрацює з Міжнародним кримінальним судом: надає докази, сприяє розслідуванням, а також адаптує своє законодавство до міжнародних стандартів. Ратифікація Римського статуту закріплює цей процес юридично, надаючи Україні статус повноправного учасника МКС із правом брати участь у засіданнях Асамблеї держав-учасниць, висувати кандидатів до судових органів та ініціювати зміни до Статуту. Таким чином, Україна не лише підтвердила свою готовність до міжнародної співпраці, а й зробила вагомий внесок у зміцнення системи глобального правосуддя, що гарантує невідворотність покарання за найтяжчі міжнародні злочини.

Можливість створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України є не лише юридичним, а й глибоко політичним і моральним процесом, який впливає на сучасне міжнародне правотворення та формування правової культури. Як зазначається у навчальному посібнику *«Міжнародне кримінальне право»* [4, с.17-19], «повномасштабна агресія Російської Федерації проти України

стала каталізатором нового етапу розвитку міжнародного кримінального правосуддя, який спрямований на забезпечення невідворотності покарання за злочини агресії». У документі наголошується, що створення спеціального трибуналу може стати «поворотним моментом у практиці притягнення до відповідальності вищого політичного і військового керівництва держави-агресора».

4 березня 2023 року генеральні прокурори країн-членів Спільної слідчої групи (ЖТ) підписали додаток до Угоди про створення в межах Євроюсту Міжнародного центру з кримінального переслідування злочину агресії проти України (ІСПА). Автори посібника підкреслюють, що «створення такого центру є важливим етапом на шляху до заснування Спеціального трибуналу» [4, с. 43-45]. Це стало свідченням зростання ролі міжнародного кримінального права як дієвого інструменту забезпечення справедливості, а також підтвердженням тенденції до «інституціоналізації міжнародної відповідальності за злочин агресії» [4, с. 49-51]. Таким чином, ідея спеціального трибуналу не лише підкріплює принцип невідворотності покарання, але й зміцнює міжнародний правопорядок, стимулюючи держави адаптовувати своє законодавство відповідно до норм МКП.

Морально-правовий вимір цих процесів полягає у формуванні культури відповідальності, справедливості та пам'яті. «Розвиток міжнародного кримінального права після Другої світової війни довів, що верховенство права можливе тоді, коли винні у найтяжчих злочинах відповідають незалежно від статусу та посади». Тому створення нового трибуналу не є просто юридичною процедурою — це символічний акт відновлення морального балансу у світовому правопорядку. Посібник також підкреслює, що «після війни міжнародне правотворення має не лише каральний, а й виховний характер, спрямований на формування правової пам'яті людства» [4, с. 312-314, с. 319-320]. Це означає, що міжнародні кримінальні процеси виконують виховну функцію — вони формують суспільне переконання, що агресія, воєнні злочини чи злочини проти людяності не можуть бути виправдані політичними чи воєнними цілями.

Особливе значення ці процеси мають для України. Верховний Суд України наголошує, що «воєнна агресія Російської Федерації створила безпрецедентний виклик міжнародному праву та системі захисту прав людини», і тому «участь України у формуванні нового правопорядку є історично необхідною» [3]. Україна активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, надаючи докази воєнних злочинів, зокрема фактів депортації дітей, тортур цивільного населення та руйнування критичної інфраструктури. Верховний Суд також зазначає, що «співпраця України з МКС не лише демонструє її відданість міжнародним стандартам правосуддя, а й сприяє формуванню власної правової культури відповідальності» [3].

Процес впровадження норм міжнародного кримінального права в Україні супроводжується модернізацією законодавства та освіти. У згаданому посібнику вказано, що «імплементация міжнародних норм у національну правову систему має поєднуватися з розвитком правової освіти, формуванням етичної свідомості юристів і суддів» [4, с. 138-141]. Це особливо важливо у контексті відновного правосуддя, адже воно поєднує юридичну відповідальність із відновленням довіри

до інститутів держави. Верховний Суд в офіційних заявах підкреслює: «В умовах війни Україна не лише захищає свою територію, а й відстоює принципи міжнародного права, зміцнюючи основи майбутнього миру» [3]. Як підсумовується у посібнику ЛьвДУВС, «міжнародне кримінальне право сьогодні є не лише системою норм, а й духовною опорою цивілізованого світу у боротьбі за справедливість» [4, с. 185-188]

Таким чином, створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України стає не лише інструментом міжнародної відповідальності, а й чинником розвитку національного правотворення. Воно сприяє оновленню українського законодавства, зміцненню правової освіти, поширенню культури відповідальності та формуванню морального фундаменту для післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Самойлюк Д.Г, Історія становлення міжнародного кримінального права, Юридичний науковий електронний журнал, 2024, №1 с. 702-704 http://www.lsej.org.ua/1_2024/170.pdf
3. Верховний Суд України. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у ВС, Прес-центр, 21 трав. 2024. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/?utm_source
4. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472с <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8173/1/%2B%2B%2BMiznarKryminPravo-MAKET-2.pdf>

Рабінович С. П.

професор кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка),
завідувач Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України)

ПРАВО НА СУМЛІННУ ВІДМОВУ ВІД ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ: ЯКІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВОМІРНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

В умовах повномасштабного вторгнення питання забезпечення комплектування Збройних Сил України набули виняткового суспільного значення. Водночас здійснення абсолютно необхідних заходів загальної мобілізації загостило як проблему протидіяти ухиленню від призову за мобілізацією, так і питання реалізації гарантованого Конституцією України права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

Сьогодні постає питання про пряму дію норми ч. 4 ст. 35 Основного Закону

України та про її тлумачення й застосування у посутньому взаємозв'язку з іншими конституційними нормами. Передовсім йдеться про приписи, що визначають загальні засади взаємозв'язку прав та обов'язків людини (ст.23) конституційний обов'язок громадян із захисту Вітчизни (ст.65); захист суверенітету і територіальної цілісності України (ст.17), інші засади конституційного ладу (ст. 1, 3, 8, 9, 19; 15 (1)); загальні принципи конституційного статусу людини і громадянина (ст. 21, 24).

Системне прочитування згаданих конституційних норм дозволяє впевнено виснувати, що для вирішення питань, яких стосуються конституційні скарги, ключовими є, зокрема, принципи людської гідності й найвищої соціальної цінності людини; пріоритетного забезпечення в умовах війни нагальних суспільних інтересів, прав та свобод інших людей, зумовлених потребами мінімізації наслідків війни для жертв збройної агресії; визнання різних форм виконання конституційних обов'язків перед суспільством та різних форм виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни; забезпечення рівності й захисту військовозобов'язаних громадян від необґрунтованої дискримінації; дотримання міжнародних зобов'язань України в питанні забезпечення права на свободу думки, совісті та релігії.

Призначення гарантії ч.4 ст. 35 Конституції України розкривається через взаємозв'язки згаданих принципів. Ця гарантія покликана забезпечити право людини мати та сповідувати релігійні переконання (ч.1 ст.35); виконання обов'язків перед суспільством (ст. 23) та обов'язку захисту Вітчизни (ст.65) громадянами, чийм релігійним переконанням суперечить виконання військового обов'язку; підтримання в суспільстві ідеологічної багатоманітності (ст. 15) та релігійно-світоглядного плюралізму (ст. 24).

Для розуміння сутності згаданого конституційного припису особливе значення має зв'язок між гарантією права на сумлінну відмову від виконання військового обов'язку (*conscientious objection*), яка впливає із засади прямої дії норм Конституції України, та справедливим, обґрунтованим розрізненням конституційно-правових статусів громадян.

Можна стверджувати про посутній характер зв'язку, який існує між гарантією ч.4 ст. 35 Конституції України та засадою рівності та недискримінації. Вказана гарантія являє собою ніщо інше як форму забезпечення фактичної рівності й недискримінації у відносинах між громадянами і державою, що складаються з приводу виконання обов'язків перед суспільством, а саме конституційним обов'язком захисту Вітчизни. Цей нерозривний зв'язок, своєю чергою, зумовлює абсолютний та необмежуваний характер права на сумлінну відмову від військової служби за колом осіб, що узгоджується з приписом ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Ця гарантія являє собою антидискримінаційний механізм, заснований на обґрунтованій правовій диференціації обов'язків громадян з огляду на зв'язок між їхніми релігійними переконаннями та виконанням військового обов'язку. Позитивні обов'язки держави, що встановлені ч.4 ст. 35 Конституції України,

являють собою специфічний різновид підтримчих («позитивних») дій щодо осіб, чийм релігійним переконанням суперечить виконувати військовий обов'язок (йдеться, зокрема, але не виключно про громадян, що належать до релігійних меншин, віровчення яких не допускають виконання згаданого обов'язку повністю чи частково). Обґрунтованість розрізнення юридичних статусів полягає в наявності у згаданих громадян таких релігійних переконань, які відповідають ознакам ширості, глибини, послідовності у сповідуванні і створюють серйозний та непереможний конфлікт сумління в питанні виконання військового обов'язку.

Будь-яке обмеження (звуження) цієї гарантії за колом осіб (за умови відповідності самих релігійних переконань зазначеним вище кваліфікуючим ознакам) має дискримінаційний характер за ознакою релігійних переконань (ст.24) та автоматично є порушенням умов правомірності обмежень конституційного права людини на свободу світогляду і віросповідання (ст. 64, 24 Конституції).

З огляду на це глибоко помилковими є намагання обґрунтувати правомірність обмежень права на сумлінну відмову від виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану. На жаль, сьогодні приклади цього знаходимо у практиці Верховного Суду. Є прикметною також спроба аргументувати незастосовність або ж неповну застосовність практики ЄСПЛ за ст. 9 ЄКПЛ з огляду на триваючу в Україні війну та її масштаби. Із цього приводу сьогодні залишається актуальним зауваження, наведене у Щорічній доповіді ООН щодо ситуації з правами людини в Україні від 30 червня 2025 року: згаданий підхід суперечить міжнародному праву прав людини, яке «подібних кваліфікацій не передбачає» (п. 85). Суттєво, що саме і власне в умовах воєнного стану для тих вірян, чий людські права забезпечує гарантія ч. 4 ст. 35 Конституції України, якраз найбільшою мірою актуалізуються морально-релігійні заборони, пов'язані з виконанням військового обов'язку.

Розглядана ситуація унаочнила не тільки проблеми захисту релігійно-світоглядних прав людини під час війни, а й виявила гострі питання правової культури й правничого професіоналізму. У цьому зв'язку видаються такими, що відповідають правничій гідності, правові позиції суддів об'єднаної палати ККС ВС у справі № 573/838/24: «Положення ч. 4 ст. 35 Конституції України у їх взаємозв'язку із визначеними ч. 3 ст. 8 Основного Закону, унеможливають перекладання на людину негативних наслідків відсутності законодавчого механізму реалізації конституційного права громадянина, адже впровадження такого регулювання є сферою відповідальності Держави» [1]. Інакше кажучи, пряма дія припису ч. 4 ст. 35 Конституції України, яка не припиняється в умовах воєнного стану, зумовлює обов'язок правозастосовчих органів безпосередньо застосовувати вказаний припис, забезпечуючи реальність конституційного права на свободу світогляду і віросповідання та недискримінацію громадян за ознакою релігійних переконань.

Список використаних джерел:

1. Окрема думка суддів ОСОБА_1 та ОСОБА_2 (справа № 573/838/24; провадження № 51-603кмо25) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131537550>

Радченко А. М.

аспірант кафедри загальноправових дисциплін

Науковий керівник:

Балинська О. М.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,

доктор юридичних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ

Одним із найважливіших елементів національної безпеки держави на сьогодні є інформаційна безпека. Сучасні виклики, зумовлені воєнною агресією проти України, активізацією кібератак на державні органи та критичну інфраструктуру, формують нові вимоги до системи оцінювання, прогнозування і мінімізації ризиків інформаційної безпеки.

У контексті національної безпеки інформаційну безпеку розглядало чимало українських науковців, зокрема М. Желіховський, Б. Кормич, А. Корсунський, В. Ліпкан, Є. Максименко, Ф. Медвідь, О. Степко, Л. Ткачук та ін.

Як вважає Ф. Медвідь, інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного простору, що забезпечує його ефективне формування та розвиток з урахуванням інтересів громадян, організацій та держави загалом, а також охорону від незаконного зовнішнього та внутрішнього втручання. Вона охоплює стан інформаційної інфраструктури та процеси використання інформації, які гарантують, що дані застосовуються лише за призначенням і не шкодять інформаційним або іншим системам, як всередині країни, так і за її межами. Інформаційна безпека України, будучи однією з основних складових національної безпеки, передбачає системну превентивну роботу державних органів для забезпечення захисту інформації громадян, соціальних груп та суспільства загалом. [1, с. 126].

Система управління ризиками інформаційної безпеки ґрунтується на принципах виявлення, аналізу, оцінювання, контролю й зменшення впливу ризиків, які можуть призвести до розголошення, зміни, втрати чи знищення інформації.

У міжнародній практиці основними документами, які регламентують ці процеси, є стандарти ISO/IEC 27000, зокрема ISO/IEC 27005:2024 «Інформаційна безпека, кібербезпека та захист конфіденційності – Інструкція з управління ризиками інформаційної безпеки» («Information security, cybersecurity and privacy protection – Guidance on information security risk management») [2]. В Україні ці положення застосовуються у державних стандартах, рекомендаціях Держспецзв'язку, Національного координаційного центру кібербезпеки при РНБО та ін.

Управління ризиками інформаційної безпеки в Україні передбачає комплекс заходів організаційного, правового та технічного характеру. До організаційних належать: створення відповідних підрозділів кібербезпеки; розроблення політики інформаційної безпеки, а також якісну підготовку працівників. Правові заходи охоплюють реалізацію вимог законодавства, зокрема Закону України «Про основні

засади забезпечення кібербезпеки України» [3] та Стратегії кібербезпеки України [4]. До технічних заходів відносять: моніторинг мережевої активності; застосування систем виявлення атак; управління інцидентами; контроль доступу до критичних ресурсів та шифрування даних.

Сучасна модель управління ризиками інформаційної безпеки базується на підході, орієнтованому на безперервності процесу. Відповідно до рекомендацій, наведених у Структурі управління ризиками для інформаційних систем та організацій: підхід життєвого циклу системи для безпеки та конфіденційності (NIST SP 800-37 Rev. 2) [5], управління ризиками має здійснюватися на всіх етапах – від створення до припинення функціонування інформаційних систем.

Одним із основних викликів для України є забезпечення стійкості критичної інформаційної інфраструктури. Останнім часом зафіксовані кібератаки на урядові, енергетичні, банківські, транспортні та інші системи. Атаки кібершпигунської групи Sandworm (2023–2024) свідчать про системний характер загроз і необхідність побудови ефективної системи реагування. Українська команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT-UA) повідомила, що у березні 2024 року викрила зловмисний план угруповання Sandworm, спрямований на порушення функціонування інформаційно-комунікаційних систем понад двадцяти підприємств у сфері енерго-, водо- та теплопостачання у декількох регіонах України [6].

Важливою складовою є також участь України у безпекових міжнародних програмах. Рекомендації Агентства ЄС з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) пропонують концепцію багаторівневого підходу до управління ризиками, що включає політичний, організаційний та технічний рівні [7]. Згідно з політикою НАТО щодо кіберзахисту (NATO Cyber Defence Policy 2023), держава має впроваджувати системи оцінювання ризиків на базі сценарного аналізу, що дозволяє моделювати можливі напрями атак і прогнозувати їх наслідки [8].

Станом на 2025 рік в Україні створюється та забезпечується функціонування національної системи обміну інформацією про кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози щодо інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем. Уповноваженим органом, що забезпечує функціонування національної системи обміну інформацією про кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози, є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України [3, ст. 9¹]. Її метою є створення єдиного підходу до оцінки ризиків для органів державної влади, критичної інфраструктури та бізнесу.

Велике значення в управлінні ризиками інформаційної безпеки має також людський фактор – соціальна інженерія, помилки та недостатній рівень знань працівників. Статистика кібердосліджень ДТЕК (DTEK Cyber Research, 2024) свідчить, що понад 60% інцидентів в Україні мають елементи людського втручання [9]. Це підтверджує важливість комплексного підходу, який передбачає навчання користувачів та формування безпекової свідомості.

Для підвищення ефективності управління ризиками інформаційної безпеки доцільно впроваджувати системи автоматизованого оцінювання ризиків на основі машинного навчання. Такі системи можуть здійснювати прогнозування потенційних загроз, та формувати рекомендації для прийняття рішень. Розвиток

штучного інтелекту в контексті кібербезпеки дає змогу перейти до активної моделі захисту [10].

Оцінювання ефективності системи управління ризиками інформаційної безпеки передбачає не лише технічні показники, а й інституційні. Ключовими оцінювальними критеріями виступають рівень координації між державними структурами, наявність кваліфікованих кадрів, оперативність реагування на інциденти та готовність до кризових ситуацій. У цьому контексті важливо забезпечити функціонування національної системи кібернавчання, що включає підготовку фахівців з оцінки ризиків, аналітики загроз і управління інцидентами [12].

Підсумовуючи, зазначимо, що нині управління ризиками інформаційної безпеки в Україні переходить на системний рівень. Успішна реалізація завдань цього процесу можлива лише за умови інтеграції міжнародних стандартів, удосконалення правового регулювання, розвитку організаційних можливостей та підвищення технічної підготовки фахівців. А загалом це сприятиме створенню ефективної системи протидії кіберзагрозам та зміцненню інформаційної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Медвідь Ф. Інформаційна безпека України: виклики і загрози. *Наукові праці МАУП*. Київ, 2009. Вип. 2 (28). С. 126. URL : https://nato.pu.if.ua/old/journal/2009-2/2009-2-28.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. *Information security, cybersecurity and privacy protection – Guidance on information security risk management (ISO/IEC 27005:2024)*. Geneva: ISO, 2024. URL: <https://www.iso.org/standard/iso-iec-27005>
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>
4. Про Стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>
5. Risk Management Framework for Information Systems and Organizations: NIST Special Publication 800-37 Rev. 2. Washington: National Institute of Standards and Technology (NIST), 2023. URL: <https://csrc.nist.gov/publications/detail/sp/800-37/rev-2/final>
6. CERT-UA. *Звіт про кіберінциденти 2024 року*. Київ, 2025. URL: https://cert.gov.ua/article/6278706?utm_source=chatgpt.com
7. *Guidelines on Cybersecurity Risk Management*. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). Heraklion, 2024. URL: https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/2025-06/ENISA_version_1.0.pdf
8. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE). *NATO Cyber Defence Policy*. Tallinn, 2023. URL: <https://ccdcoe.org/library/publications/national-approaches-to-the-supply-chain-cybersecurity-taking-a-more-restrictive-stance-against-high-risk-vendors/>
9. DTEK Cyber Research. *Cyber Threat Report Ukraine 2024*. Kyiv, 2024. URL: <https://dtek.com/en/media-center/news>
10. Microsoft Threat Intelligence. *AI-driven Threat Analysis*. Redmond,

2025.URL: <https://www.microsoft.com/security/blog>

11. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). *Official Journal of the European Union*. L 333/80, 27.12.2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2555>

12. Міністерство цифрової трансформації України. *Програма розвитку кадрів з кібербезпеки*. Київ, 2025. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/education/zapidtrimki-mintsifri-startue-programa-bezoplatnogo-navchannya-spetsialistiv-z-kiberbezpeki>

Решота В. В.

професор кафедри адміністративного та фінансового права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка),
головний науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України)

ПРАВО НА НАЛЕЖНЕ УПРАВЛІННЯ (СТАТТЯ 41 ХАРТІЇ ОСНОВНИХ ПРАВ ЄС) У КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Питання належного управління посідає центральне місце в сучасному європейському адміністративному праві, оскільки відображає баланс між ефективністю діяльності органів влади та гарантіями прав людини у відносинах із публічною адміністрацією. Стаття 41 Хартії основних прав Європейського Союзу (далі – Хартія) закріплює право кожного на належне управління (*right to good administration*). В українських джерелах є різні варіанти перекладу цього терміна, проте вважаємо, що правильним еквівалентом буде «належне управління», а не «добре адміністрування», оскільки останній охоплює ширшу концепцію реформи публічної адміністрації, ніж право, визначене у статті 41 Хартії.

Це право охоплює кілька базових елементів: неупереджений, справедливий і своєчасний розгляд справи, обов'язок органу вислухати заінтересовану особу перед ухваленням рішення, мотивування адміністративного акта та право на відшкодування шкоди, заподіяної органами влади [4]. У системі європейського права це положення сприймається не лише як норма, що регулює діяльність інституцій ЄС, а як універсальний принцип, обов'язковий для усіх суб'єктів публічної влади, які реалізують адміністративні функції. У ширшому розумінні належне управління включає обов'язок органів влади діяти на засадах прозорості, пропорційності, неупередженості, поваги до законних очікувань, забезпечення права на ефективний засіб правового захисту та своєчасного розгляду справ.

Стаття 41 Хартії основних прав Європейського Союзу відтворює як усталені норми договорів, так і загальні принципи адміністративного права, сформовані в судовій практиці Європейського суду справедливості. Вона пов'язана зі статтями

47 і 42 Хартії, які гарантують право на ефективний засіб захисту та справедливий судовий розгляд, а також право на доступ до документів інституцій Союзу. Хоча текст статті безпосередньо звертається до органів ЄС, її зміст охоплює і діяльність держав-членів, коли вони діють у межах права Союзу, адже принципи належного управління є частиною загальних засад правової системи ЄС [5].

Європейський суд справедливості та Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслювали, що принцип належного управління є складовою верховенства права і невід'ємним елементом права на справедливий процес. Судова практика ЄС поступово розширює сферу дії цього принципу, надаючи йому змістовного наповнення через тлумачення понять прозорості, належного мотивування рішень, доступу до інформації та ефективного засобу правового захисту. Таким чином, право на належне управління перетворюється на системний стандарт функціонування адміністрації в демократичній правовій державі.

Право на неупереджений, справедливий і своєчасний розгляд справ передбачає не лише відсутність особистої зацікавленості чи упередженості з боку посадових осіб, а й наявність об'єктивних гарантій, що виключають будь-які сумніви у неупередженості адміністрації. Воно вимагає від органів влади належної ретельності у розгляді кожної справи, всебічного аналізу фактичних і правових обставин та ухвалення рішень на основі достатньо перевірених доказів. Це право охоплює як обов'язок діяти сумлінно, так і забезпечення процедурної справедливості, що є передумовою довіри громадян до публічної влади.

Право бути вислуханим, як ключовий елемент справедливого адміністративного процесу, гарантує кожній особі можливість подати свої зауваження чи пояснення до ухвалення рішення, яке може її зачепити. Це право діє незалежно від того, чи ініційована процедура безпосередньо проти особи, головним критерієм є потенційний негативний вплив рішення на її права чи інтереси. Право бути вислуханим поширюється на всі індивідуальні адміністративні рішення, але не включає участі у законодавчих чи регуляторних процедурах, які мають загальний характер [5].

Доступ до адміністративної справи є складовою прав захисту і гарантує можливість особи ознайомитися з документами, на яких ґрунтується рішення, що її стосується. Спочатку це право формувалося у сфері конкурентного права, але згодом було розширене на інші адміністративні контексти, де забезпечується захист прав сторін [5]. Його метою є забезпечення рівності сторін у процедурі та можливості ефективно оскаржити рішення. Доступ може бути обмежений лише тоді, коли розкриття інформації суперечить вимогам професійної таємниці або охороні конфіденційних інтересів третіх осіб.

Обов'язок адміністрації надавати мотивування рішень становить один із наріжних каменів принципу належного управління. Він забезпечує підзвітність влади, створює умови для контролю законності дій органів, а також дозволяє особам зрозуміти підстави, на яких базується рішення, і за необхідності ефективно його оскаржити. Цей обов'язок охоплює всі акти, що мають правові наслідки, незалежно від того, чи вони мають адміністративний чи нормативний характер.

Право на відшкодування шкоди, закріплене у статті 41(3), гарантує, що будь-яка особа, якій завдано шкоди внаслідок дій інституцій або службовців ЄС, має

право вимагати компенсації відповідно до загальних принципів, спільних для правопорядків держав-членів. Це положення відображає принцип відповідальності публічної влади, згідно з яким Європейський Союз не може уникати відповідальності за незаконні дії своїх органів, навіть якщо шкода виникла в межах виконання делегованих повноважень.

Право на належне управління тісно пов'язане із правом на ефективний судовий захист, закріпленим у статті 47 Хартії, адже ефективне здійснення прав у сфері адміністрації неможливе без незалежного контролю з боку суду. У цьому сенсі належне управління постає не лише як процедурний стандарт, а як принцип, що визначає якість взаємодії між владою та громадянином.

В Україні формування правових засад належного управління перебуває на етапі поступового становлення. Конституційно-правові основи діяльності органів публічної влади орієнтовані на забезпечення прав і свобод людини, проте законодавство про адміністративні процедури та адміністративну юстицію ще не повною мірою відображає європейські стандарти. У 2022 році набрав чинності Закон України «Про адміністративну процедуру», який став важливим кроком у напрямі адаптації національної системи до принципів Хартії. Він закріпив обов'язок органів адміністрації мотивувати свої рішення, забезпечувати право особи бути вислуханою, а також вимогу неупередженості посадових осіб [3]. Проте ефективність практичного застосування цих норм залишається обмеженою без активної ролі адміністративних судів як гаранта дотримання стандартів належного управління.

Адміністративні суди відіграють ключову роль у перетворенні принципу належного управління на дієвий інструмент захисту прав громадян [1]. Саме через судову практику забезпечується тлумачення і конкретизація обов'язків органів влади щодо прозорості, мотивування та своєчасності прийняття рішень. Суди поступово формують підходи до оцінки законності адміністративних актів, зокрема щодо дотримання процедурних гарантій під час прийняття індивідуальних рішень. В окремих судових рішеннях Верховного Суду вже простежується використання аргументів, співвідносних зі змістом Хартії, хоча формальне посилення на неї трапляється нечасто, наприклад, окрема ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 березня 2025 року [2].

Це свідчить про формування практики, орієнтованої на європейські принципи доброго управління, навіть за відсутності їхньої прямої імплементації.

З позицій порівняльного права, імплементація статті 41 Хартії в українську правову систему не може бути формальною. Вона потребує глибокого переосмислення функцій адміністративного судочинства – не лише як механізму контролю, але й як інструменту формування стандартів належного управління. Суди мають сприймати цей принцип як критерій оцінки діяльності адміністрації у кожній справі, що стосується прав і законних інтересів особи. Такий підхід сприятиме становленню належного управління як загального принципу права, який матиме універсальне застосування.

Отже, право на належне управління становить невід'ємний елемент сучасної європейської концепції адміністративної юстиції. Для України його імплементація має не лише теоретичне, а й системне практичне значення – вона сприяє зміцненню

принципу верховенства права, підвищенню рівня довіри до суду та формуванню ефективної, відкритої й підзвітної публічної адміністрації. Розвиток судової практики в цьому напрямі є необхідною умовою інтеграції України до єдиного європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 30.10.2025).
2. Окрема ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 березня 2025 року у справі № 320/10183/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125756734> (дата звернення: 01.11.2025).
3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 30.10.2025).
4. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02). Official Journal of the European Union, 26 October 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT> (дата звернення: 27.10.2025).
5. Craig P. Article 41: The Right to Good Administration. In Peers, S., Hervey, T., Kenner, J., & Ward, A. (Eds.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary* (pp. 1125–1152). Oxford: Hart Publishing, 2021. URL: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:d2497a74-41c9-4f20-bbe4-3d9871adbb14/files/rm039k573j>

Розвадовська С. С.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери життєдіяльності, зокрема на сферу праці. Українське суспільство змушене існувати в умовах воєнного стану, розвиватись попри всі труднощі сьогодення. Одним з таких рішень стала дистанційна форма зайнятості — вона дозволила підприємствам продовжувати діяльність навіть у складних умовах, забезпечуючи гнучкість, безпеку, продуктивність та відчуття стабільності у нестабільний час. Саме ця форма зайнятості дозволила зберегти економічну активність, коли тисячі працівників втратили робочі місця або можливість безпечно виконувати свої обов'язки.

Поступово вона стала не просто вимушеним кроком, а новою реальністю, що вимагає адаптації правових, організаційних та соціально-економічних підходів.

Вперше українці масово зіткнулися з дистанційною роботою під час пандемії COVID-19 у 2020 році — для більшості людей це був перший досвід роботи з дому. У період воєнного стану часто порушується стабільне електропостачання, тому робочий процес організовується так, щоб забезпечити безпеку працівника, особливо під час обстрілів або евакуації. Тому правильна організація роботи дозволяє зберегти продуктивність навіть у стресових умовах війни.

Багато компаній вводять гнучкий робочий час, при цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 Кодексу законів про працю, коли працівники можуть виконувати завдання у зручний для них час, дотримуючись встановленого терміну виконання.

Відсутність живого спілкування з колегами призводила до стресу та емоційного вигорання, що підкреслило важливість психологічної підтримки. Робочий процес організовується так, щоб забезпечити безпеку працівника, особливо під час обстрілів або евакуації. Тому правильна організація роботи дозволяє зберегти продуктивність навіть у стресових умовах війни.

Перехід на дистанційну форму праці розпочинається з аналізу посади та завдань, які можна виконувати віддалено, письмового оформлення угоди між роботодавцем і працівником або шляхом внесення змін до трудового договору, забезпечення працівника необхідною технікою, програмами для онлайн-комунікації та захистом даних. Працівник зберігає усі свої права, включно з оплатою праці, відпустками, лікарняними та іншими пільгами.

Відповідно до статті 60-2 Кодексу законів про працю, дистанційна робота — це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Право на дистанційну роботу має працівник, робота якого може виконуватись без перебування на робочому місці (наприклад: бухгалтерія, аналітика, IT). Працівники з гнучким графіком — маркетологи, служба підтримки клієнтів — можуть виконувати завдання через електронну пошту, онлайн-платформи, якщо є онлайн-чат або телефонна підтримка.

В умовах воєнного стану питання організації дистанційної праці набуває особливої значущості, оскільки державі необхідно забезпечувати сталість економічного розвитку, а економічна система функціонуватиме лише за умови наявності працездатного населення. Кожна демократична держава зобов'язана забезпечувати захист прав громадян, зокрема в трудовій сфері. Це має відображатися у безперервному вдосконаленні трудового законодавства, що дозволяє адекватно реагувати на сучасні соціально-економічні виклики.

Зокрема, цьому питанню присвятив вагоме значення П. Ю. Світайло, який вірно відмічає, що дистанційна праця має чимало переваг як для працівника, так і для роботодавця. Науковець наголошує на тому, що працівникові не дуже зручно

витрачати свій час та кошти на проїзд до робочого місця, тим більше в умовах великих міст з їх постійними транспортними заторами в години пік. Крім того, якщо торкатися інтелектуальної праці, то можна побачити, що вона потребує значної зосередженості та концентрації, чого в умовах бурхливого офісного життя в більшості випадків досягнути неможливо. Для роботодавців також може бути зручним такий засіб організації найманої праці, як економія простору, енергоресурсів, устаткування (наприклад, комп'ютерної техніки) тощо [3, с.193].

Про позитив дистанційної зайнятості відмічає й М. М. Моцар, зазначаючи, що віддалена (дистанційна) форма зайнятості із застосуванням інформаційнокомунікаційних технологій дає можливість дистанційно виконувати роботу, яку раніше виконували на робочому місці. Це не лише мінімізує витрати роботодавця, а й дає можливість практично всім категоріям населення дистанційно отримувати засоби до існування [2, с.23].

Отже, слід відмітити, що у сучасному світі дистанційна робота стає важливим інструментом забезпечення трудових відносин. Державне регулювання дистанційної роботи є необхідною умовою для гарантування підтримки сталого розвитку економіки. Її розвиток та законодавче врегулювання забезпечують баланс між ефективністю праці та захистом прав працівників.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Моцар М. М. Міжнародні аспекти та передумови для формування дистанційної форми зайнятості в Україні. *SWWorld: Сучасні проблеми і шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та в освіті*. 2012. С. 18-27.
3. Світайло П. Ю. Щодо правового регулювання робочого часу при виконанні дистанційної праці. *Митна справа*. 2013. № 5 (89).

Романова А. С.

професор кафедри теорії, історії та конституційного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВА ІДЕЯ – ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Протягом багатьох століть український народ виборював і захищав свою свободу, державну незалежність та суверенітет. Головною силою у тривалому процесі утвердження державності, національних цінностей і традицій була національна ідея та переконання в необхідності самостійного розвитку в умовах правової держави.

На жаль, сьогодні Україні знову доводиться демонструвати світу своє право, спираючись на глибокі історичні традиції державотворення і правотворення, продовжувати розбудову власної державності. У період війни першочерговими стають питання воєнної та політичної безпеки, що є цілком зрозумілим, адже захист

життя і здоров'я громадян, протидія агресору та міжнародна підтримка створюють основу для майбутньої перемоги і подальшого розвитку демократичного суспільства.

Попри складні обставини, важливо пам'ятати про формування нового покоління українців як правосвідомих громадян, які мають чітке уявлення про національну ідею та власну етнічну ідентичність. Рівень правосвідомості населення під час війни значною мірою визначається згуртованістю суспільства, активною роллю державних інституцій, стабільністю правової системи та наявністю зрозумілих соціальних орієнтирів щодо правомірної та неправомірної поведінки.

Важливо не допустити викривлення державних і правових принципів та послідовно дотримуватися фундаментальних ціннісних орієнтирів суспільного життя.

Суспільство являє собою самостійну соціальну систему, що ґрунтується на взаємодії між людьми, яка формується під час задоволення індивідуальних потреб кожного. Такі взаємини між людьми прийнято називати соціальними. До суспільства належать не лише окремі індивіди, а й створені ними об'єднання – спільноти, громади, товариства, асоціації, союзи та інші форми колективної організації. Особливим різновидом суспільства виступає людство – єдина спільнота всіх людей [1].

У межах певної соціальної спільноти людей поєднують спільні цілі, національна ідея, норми права та морально-ціннісні орієнтири. Розвинуте суспільство завжди прагне до поступового зростання та удосконалення. Важливою умовою такого розвитку є включення в глобальний міжнародний правовий і соціальний простір. Досягнення науки й техніки сприяють активному прогресу соціуму та зміцненню взаємодії між його членами. Соціальні відносини формують ключові зв'язки та взаємозалежності між складовими елементами суспільства як єдиного соціального організму, у центрі якого перебуває людина, її права й обов'язки, цінності свободи, соціальної рівності, справедливості та верховенства права. Особистість, громадянин держави, розглядається як активний і повноправний учасник соціальних процесів [2, С. 188-200].

Євроінтеграція України спрямована на поглиблення взаємодії з державами Європейського Союзу на засадах рівноправності, справедливості, людиноцентризму та поваги до правових норм.

Водночас Україні важливо зберегти власну унікальність, національну ідентичність, багатовікові традиції державотворення та правової культури. Наш народ, культура й наука дали Європі та світу багатьох видатних постатей, які прославили Україну та засвідчили її статус цивілізованої держави з тривалою історією розвитку.

Національна ідея є концентратом прогресивних суспільних програм, політичних концепцій, гасел і цінностей, які визначають напрям національного розвитку, надихають визвольні рухи та сприяють утвердженню самостійності

народу. Вона є фундаментом національної ідеології та окреслює теоретичні засади формування національної свідомості.

Українська історія є яскравим і водночас трагічним прикладом тривалої боротьби за збереження національної ідеї та ідентичності як основи державності. Побудова демократичної й правової держави неможлива без опори на національний «генетичний код». Суспільство може модернізуватися, однак втрата самобутності призводить до ризику залишитися периферією чи ресурсним додатком тоталітарних режимів. Саме такого статусу для України прагне держава-агресор – росія. Хоча світ визнав, що для українців воля є ключовою цінністю, росія продовжує намагатися зламати нашу національну свідомість. Проте окупація частини територій не є перемогою над українським народом чи державою загалом.

Національна ідея – це духовна основа існування нації, заснована на її ключових цінностях і пріоритетах. Вона формує соціокультурні координати, які визначають світоглядні напрямки та життєві орієнтири народу. У широкому значенні національна ідея – це усвідомлення спільності історичної долі, відчуття нерозривного зв'язку між особою, державою та нацією, узагальнене уявлення про призначення народу та його роль у світі. У політичному вимірі вона втілюється у символах, волевих імпульсах і духовних засадах національних рухів, слугує стрижнем ідеології та проєкцією майбутнього розвитку нації. У теоретичному аспекті це узагальнена світоглядна позиція, яка лежить в основі концепцій державотворення, національної безпеки та визначення національних інтересів. Гносеологічний аспект національної ідеї охоплює погляди видатних мислителів на процеси становлення нації, розвитку державності та ролі націоналізму [3].

Українська національна ідея значною мірою ґрунтується на формуванні правосвідомого громадянина, орієнтованого на правомірну поведінку. Навіть у воєнних умовах українці послідовно намагаються дотримуватися законів та контролювати їх виконання. Активна робота правоохоронних органів, спрямована на підтримання правопорядку та профілактику правопорушень, свідчить про прагнення суспільства до цивілізованого й правового розвитку навіть у кризовий, перехідний період існування нації.

Список використаних джерел:

1. Суспільство. *Український психологічний ХАБ*. 2023. Режим доступу: <https://www.psykholoh.com/post/%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D1%86%D0%B5>
2. Недюха М. «Суспільні відносини» та «соціальні відносини» як поняття політико-правової науки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2018. Вип. 2. С. 188-200.
3. Нагорна Л. П. Національна ідея. *Енциклопедія Сучасної України*. Електронний ресурс. Редколегія: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. НАН України. НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2020. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71061>.

Росяк С. Т.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Проць І. М.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕЖІ СВОБОДИ ДУМКИ ТА СЛОВА В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Свобода вираження власних поглядів є однією з базових ознак демократичного суспільства, закріпленою у статті 34 Конституції України та статті 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Однак національне та міжнародне право визнають можливість її обмеження, якщо це необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку. Питання визначення ступеня таких обмежень набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли держава вживає заходів для захисту власного існування, при цьому має дотримуватися принцип пропорційності, щоб запобігти перетворенню правових обмежень на інструмент цензури чи політичного контролю.

Конституцією України передбачено: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань... Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей...» [1]. У Законі України «Про національну безпеку України» визначено систему заходів та принципів забезпечення національної безпеки, включаючи верховенство права, пріоритет прав людини та громадянина, а також демократичний цивільний контроль [2].

Отже, будь-яке втручання у свободу вираження поглядів повинно здійснюватися виключно на законних підставах, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві. Проте, варто згадати, що згідно із Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України...» [3], що може впроваджувати певні обмеження у діяльність засобів масової інформації чи інших громадян України. Такі заходи повинні бути виправдані оборонними потребами, але на практиці трапляються випадки, коли вони мають ознаки політичного чи адміністративного тиску. Яскравим прикладом цьому можна вважати Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 березня 2022 року про об'єднання національних телеканалів в єдиний телемарафон було представлено як інструмент протидії інформаційній діяльності ворога, але критикувалося за фактичну монополізацію інформаційного простору та звуження

плюралізму думок. Такі дії можуть свідчити про тенденцію до надмірного втручання у свободу слова під приводом захисту національної безпеки.

ЄСПЛ у своїй практиці підкреслив, що поняття «національна безпека» та «громадської безпеки» повинні застосовуватися стримано та тлумачитися з обмеженнями і вводитися в дію лише у тих випадках, коли доведено, що це необхідно для запобігання розголошенню інформації для захисту національної та громадської безпеки («Столл проти Швейцарії» (Stoll v. Switzerland) [4, 5]. У декількох справах, що стосуються публікацій, які можуть порушувати конфіденційність певної інформації, пов'язаної з національною безпекою, Суд підкреслив внесок цих публікацій у дискусії з питань, які становлять спільний інтерес. Суд вважає, що такі публікації були виправдані вимогою розкривати незаконні дії, вчинені службами державної безпеки, та правом громадськості бути поінформованою про них («"Зе Обзервер" та "Гардіан" проти Сполученого Королівства» (Observer and Guardian v. the United Kingdom), 1991, § 69; «Зе Санді Таймз проти Сполученого Королівства (№ 2)» (The Sunday Times v. the United Kingdom) (no. 2), 1991, §§ 54–55) [4, 6, 7].

Особливої уваги потребує питання визначеності законодавчих підстав для обмеження свободи слова. Розпливчастість критеріїв, що дозволяють характеризувати певну інформацію як таку, що «загрожує національній безпеці», створює небезпечний простір для зловживань. У 2022–2025 роках правозахисні організації, зокрема Центр прав людини ZMINA, документували випадки обмежень, що застосовуються до журналістів через публікації, називаючи причини обмежень «це в інтересах країни» або «така позиція непопулярна в суспільстві» [8, с. 7-8]. Такі формулювання суперечать принципу правової визначеності, який вимагає уточнення критеріїв, що встановлюють межі втручання у свободу вираження поглядів. Українське законодавство не містить достатніх процесуальних гарантій від свавільного втручання в інформаційну діяльність під час воєнного стану, що суперечить принципу ефективного засобу правового захисту, закріпленому у статті 13 Конвенції. У зв'язку з цим необхідно посилити судовий контроль та запровадити обов'язкову перевірку пропорційності втручання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Посібник зі статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Застосування норм законодавства Європейського Союзу у практиці Європейського суду
людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echrks/guide_eu_law_in_echr_case-law_ukr
5. Рішення ЄСПЛ у справі Столл проти Швейцарії» (Stoll v. Switzerland)

[ВП], № 69698/01, ЄСПЛ 2007-V. URL: STOLL v. SWITZERLAND

6. Рішення ЄСПЛ у справі «"Зе Обзервер" та "Гардіан" проти Сполученого Королівства» (Observer and Guardian v. the United Kingdom), 26 листопада 1991 року, серія А № 216. URL: OBSERVER AND GUARDIAN v. THE UNITED KINGDOM

7. Рішення ЄСПЛ у справі Зе Санді Таймз проти Сполученого Королівства (№ 2)» (The Sunday Times v. the United Kingdom) (no. 2), 26 листопада 1991 року, серія А № 217. URL: THE SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM (No. 2)

8. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: соціологічне дослідження. П. Бондаренко, Т. Печончик, А. Сухарина, В. Яворський; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 56 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/05/freedomofspeechandjournalistsatwar_socialresearchua_web.pdf?utm_source=chatgpt.com.

Рудий Н. Я.

учений секретар секретаріату Вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РАШИЗМ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

З початком акту агресії російської федерації проти України у 2014 році та особливо після активної і неприкритої її фази у 2022 році, українська та цивілізована міжнародна громадська спільнота, почали активно обговорювати появу на росії нового різновиду фашизму – рашизму.

12 травня 2022 року Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики підтримує ініціативу українських науковців, експертів, журналістів, політологів, громадськості про введення до наукового, фахового і розмовного дискурсів терміну «рашизм» як визначення ідеології, вибудованої в Росії, що сьогодні виявляє себе у військових діях армії РФ в Україні та ставленні російського суспільства до цієї війни [1].

Але 22 травня 2022 року у Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» [2] українські законодавці ідентифікували діючий російський державно-правовий режим, як нацистський. Така позиція обґрунтовувалася визначеною правовою регламентацією та зрозумілістю терміну «нацизм», тоді як «рашизм», особливо на міжнародному рівні, ще не був відомий та зрозумілий. Таким чином, російський режим та його ідеологію не відразу почали визначати на законодавчому рівні як рашистські.

У травні 2023 року у Постанові ВРУ Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» [3] законодавці вперше використали термін «рашизм» визначаючи його як новий

різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у російській федерації під керівництвом президента в. путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму). Також було визначено ознаки рашизму та стверджено, що розв'язана проти України війна є прямим наслідком політики рашизму. Розкрито засади та політику рашизму, які становлять загрозу міжнародному правопорядку та безпеці всього людства, сучасного світу та демократії. Як наслідок Верховна Рада України у своїй Заяві засудила рашизм та звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав із закликом підтримати засудження ідеології, політики та практик рашизму.

Щоправда законодавці у Заяві визначають рашизм як ідеологію, а сам тоталітарний режим президента в. путіна ідентифікують як нацистський, що є по своїй суті злочинним. Російська федерація визнається державою-терористом, а дії, вчинені органами держави-терориста та її політичним і військовим керівництвом під час широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України – геноцидом Українського народу.

Як наслідок, Верховна рада України, від імені Українського народу, закликає міжнародне співтовариство вжити дієвих заходів для притягнення військово-політичного керівництва російської федерації до відповідальності за вчинення проти України та Українського народу злочину агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

У 2025 році українські законодавці повернулися до використання терміну «рашизм» у Законі України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [4]. У п. 11 статті 1 рашизм визначено як різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі російського нацистського тоталітарного режиму, сформованого у державі-агресорі, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Також рашизм згадується у цьому Законі у пп. 9 п. 1 статті 5 серед переліку основних принципів державної політики національної пам'яті Українського народу – визнання злочинності тоталітарних режимів, російської імперської політики та рашизму.

На міжнародно-правовому рівні лише у травні 2023 році зустрічаємо використання терміну «рашизм» у Декларації 482 Парламентської Асамблеї НАТО «Про єдину та рішучу підтримку України». У п. 20 зазначено – «Засуджуючи використання Росією голоду як зброї в рамках своєї ідеології та практики рашизму, та наголошуючи на незмінній важливості Чорноморської зернової ініціативи, що реалізується за посередництва Організації Об'єднаних Націй та Туреччини, для глобальної продовольчої безпеки» [5]. Визначення рашизму та його складових, а тим більше заборони, ми не знайдемо у міжнародному праві і до сьогодні.

Зважаючи на відсутність політичної волі міжнародної спільноти на законодавчому рівні визнати діючий на росії режим як рашистський (нацистський режим тривалий час так само не визнавали як злочинний, намагалися його задобрювати, за що багато держав поплатилася окупацією та розв'язанням Другої

світової війни), доцільно, перш за все на національному рівні продовжувати розширювати визначення та заборону рашизму з усіма його складовими.

Незважаючи на регламентацію в українському законодавстві рашизму, триває подальша дискусія щодо його остаточного визначення, ознак та складових елементів. В результаті наукового дискурсу, при визначенні рашизму пропонується користуватися загальновідомим терміном «фашизм» чи його німецьким різновидом «нацизмом» для визначення сучасного російського державно-правового режиму та його ідеології. Логіка законодавця зрозуміла, нацизм юридично визначений та заборонений, як у міжнародному праві, так і у національних правових системах, чого не можемо, поки що, сказати про рашизм. Така аналогія, безперечно, полегшує розуміння та засудження рашизму на міжнародному рівні. Але зважаючи на особливості рашизму, що проявляються у таких складових як «руській мір», доцільно було б виокремити його, як різновид російського фашизму і не змішувати це поняття з нацизмом, хоча обидва режими мають багато спільних рис. В такому контексті можемо розглядати рашизм, як ідеологію та форму недемократичного тоталітарного державно-правового режиму, що була сформована на Російській Федерації у ХХІ ст., базується на радикальному російському імперському шовінізмі, фашизмі (нацизмі) та практиках комуністичного режиму СРСР, проявляється у формі «руського міра», порушеннях принципів міжнародного права, прав та основоположних свобод людини, мілітаризмі та розв'язанні агресивних воєн і реалізації політики геноциду Українського народу [6; с. 58].

Безумовно, можна і треба надалі проводити суспільний та науковий дискурс навколо рашизму, адже міжнародний суд над лідерами рашизму та заборона його як ідеології та форми державно-правового режиму, будуть потребувати чітких та уніфікованих юридичних дефініцій.

Подальший законодавчий процес щодо заборони рашизму доцільно продовжити змінами до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» від 9 квітня 2015 року. Доповнити комуністичний та нацистський режими – рашистським. При цьому визначити, засудити та заборонити рашистську символіку, партії які підтримують рашизм, зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю рашистів. Особливу увагу потрібно приділити забороні ідеології «руського міра» як доктрині рашизму, що еклектично поєднує в собі російське православ'є, культуру, мову Московського царства, Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації, пропагує вищість «руської» нації та її месіанську місію, ворожість та нетерпимість до інших націй, аж до розв'язання агресивних воєн та проявів геноциду [7; с. 786]. Звичайно, ніхто не буде забороняти російську мову чи культуру як такі (безглуздо забороняти німецьку мову бо нею говорили нацисти чи Вагнера бо він був улюбленим композитором Гітлера), але поєднання їх з іншими елементами, особливо такими як «русская православная церковь» (квазі-релігійна організація яка використовує релігію для поширення рашизму), породжує ворожість та нетерпимість до інших націй.

Також на законодавчому рівні необхідно прописати інституційний механізм

розслідування та оприлюднення інформації про злочини, вчинені рашистами, вжиття усіх заходів щодо притягнення рашистів до відповідальності. Для цього потрібно створити окремий підрозділ у складі Сил оборони України щодо координації роботи з переслідування та притягнення до відповідальності рашистських злочинців. До компетенції цього підрозділу включити також підготовку матеріалів для міжнародного воєнного трибуналу над рашизмом. Незважаючи на сучасну міжнародну політичну турбулентність, Україна повинна сама готуватися та всіляко намагатися залучати міжнародну світову спільноту до цього другого Нюрнбергу. Адже незасуджені злочини провокують до нових правопорушень, а у випадку з рашизмом, ми маємо справу не просто з черговим недемократичним державно-правовим режимом, а повноцінною злочинною ідеологією, яка вже має свої традиції та цілі покоління непокараних злочинців.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що є нагальна потреба подальшої розробки та прийняття законодавства щодо ідентифікації рашизму, його засудження та розробки механізму проведення над його лідерами міжнародного воєнного трибуналу.

Список використаних джерел:

1. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики закликає журналістів та медіаорганізації до повноцінного і частого вживання слова «рашизм» та похідних від нього. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222804.html>
2. Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
3. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-IX#Text>
4. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20/ed20250821#n28>
5. ДЕКЛАРАЦІЯ 482 Парламентської Асамблеї НАТО «Про єдину та рішучу підтримку України». URL: <https://www.nato-pa.int/document/declaration-482-united-and-resolute-support-ukraine>
6. Рашизм як різновид фашистської форми державно-правового режиму. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-6-2-2023/rashizm-yak-riznovid-fashistskoyi-formi-derzhavno-pravovogo-rezhimu>
7. «Русский мір» як складова рашистської форми державно-правового режиму / Н. Я. Рудий // Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У. О. Цмоць. Львів : ЛьвДУВС, 2024. 1084 с.

Савайда В.М.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Щудла В.В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Савайда О.І.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ВОЄННИЙ ЧАС: РІЛЬ СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Життя держави, функціонування та ствердження особистості під час війни зазнає чималих трансформацій, і то завжди, таких, які приносять дискомфорт та змушують постійно долати труднощі та виклики, які пов'язані із війною.

Воєнний стан - це час максимального напруження, коли порушення прав, свобод людини та громадянина, і військові злочини скоюються регулярно і у значних масштабах. Тому, безперечно, у такий складний воєнний час забезпечення прав, свобод людини та громадянина, а особливо дотримання самої справедливості стає особливо складним, але водночас надзвичайно важливим. Найперше де, відбувається порушення справедливості - це під час вчинення самих воєнних злочинів.

Воєнні злочини - порушення міжнародного гуманітарного права, включно з вбивствами цивільного населення, катуваннями, використанням заборонених методів ведення війни [1]. Вони потребують необхідності щодо швидкого, але справедливого розслідування та судового переслідування злочинців. Також важливим залишається збереження прав людини навіть у складних умовах війни, що підсилює легітимність судових рішень.

Воєнні злочини - одні з найсерйозніших порушень міжнародного права, які включають: - намірене вбивство цивільних осіб; - використання заборонених видів зброї; - взяття заручників; - знущання над полоненими тощо [2]. Для протидії таким злочинам потрібен: незалежний судовий розгляд, який базується на міжнародних стандартах; міжнародне співробітництво для екстрадиції злочинців та проведення розслідувань; забезпечення прозорості розгляду та справедливого судового процесу.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році Україна зіткнулася із масштабними воєнними злочинами, що стали об'єктом уваги міжнародної спільноти. (Бучанська різанина (2022) - масове вбивство цивільних осіб у місті Буча Київської області, яке засвідчило широкомасштабні порушення міжнародного гуманітарного права; чисельні обстріли житлових районів у мирних містах Маріуполі, Харкові, Краматорську; численні випадки ракетних та артилерійських ударів по цивільній інфраструктурі, що розглядаються як воєнні злочини по всій території України; застосування заборонених видів зброї, зокрема

касетних бомб і фосфорних боєприпасів, що підтверджується звітами міжнародних організацій) [3, 4]. Ці злочини стали предметом розслідувань як українських правоохоронних органів, так і міжнародних трибуналів.

Після завершення воєнних дій суспільство стикнеться із завданням відновлення справедливості, реабілітації жертв та попередження повторних конфліктів. При цьому в судовій системі мають відбутися зміни щодо застосування правосуддя перехідного періоду яке включатиме: кримінальне правосуддя - судові процеси над винними у військових злочинах; комісії правди і примирення - механізми, які сприяють суспільному визнанню злочинів і налагодженню миру; реабілітацію постраждалих - відшкодування шкоди та соціальна підтримка.

Успішне правосуддя перехідного періоду не можливе без довіри суспільства до судової системи, що вимагає прозорості та участі громадськості. У перспективі після завершення війни перед Україною постане завдання встановити справедливість за злочини агресора та відновити суспільний мир. Вже зараз в Україні створено Державне бюро розслідувань (ДБР) та спеціальні підрозділи для розслідування військових злочинів.

Україна активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, подаючи докази і запити на розслідування злочинів. Планується створення національного трибуналу для судового розгляду воєнних злочинів, що допоможе систематизувати правосуддя перехідного періоду.

Паралельно розглядаються можливості створення комісій правди і примирення для відновлення довіри у постконфліктному суспільстві. Тому на нашу думку, довіра до судової системи має формуватися через:

- прозорість судових процесів - відкритий доступ до інформації про перебіг розгляду справ;

- громадський контроль - участь громадських організацій, медіа, міжнародних спостерігачів у моніторингу правосуддя;

- захист прав людини - гарантії рівності сторін, справедливого розгляду, права на захист;

- освітні ініціативи - підвищення правової обізнаності населення про механізми судочинства.

Роль суспільства у формуванні довіри до судової системи в Україні має бути такою:

- українське суспільство активно підтримує і контролює процеси розслідування воєнних злочинів;

- громадські організації, такі як «Центр громадянських свобод», «Правозахисна група «Січ», а також Міжнародний кримінальний суд і ООН, здійснюють моніторинг та інформують світ про ситуацію [5]

- українські ЗМІ, волонтери та журналісти відіграють важливу роль у висвітленні судових процесів, підвищуючи прозорість та суспільний контроль;

- підтримка громадськості посилює легітимність української судової системи та сприяє боротьбі з безкарністю.

Суспільна підтримка і контроль над судовою владою є запобіжником від корупції, свавілля і політичного тиску. Громадські організації здійснюють моніторинг дотримання прав людини в зонах конфлікту і в період післявоєнного

відновлення. Вони інформують суспільство та міжнародну спільноту про порушення, сприяють притягненню винних до відповідальності [6, с. 295]. Співпраця з міжнародними організаціями (ОБСЄ, ООН, Amnesty International) допомагає впроваджувати міжнародні стандарти захисту прав людини. Громадський контроль зміцнює легітимність судових рішень і стимулює реформи в судовій системі.

Громадський контроль за дотриманням прав людини в Україні відбувається через організації, що займаються правозахистом, регулярно фіксують порушення прав людини в зонах бойових дій, на окупованих територіях і під час депортацій, а також міжнародні місії ООН, ОБСЄ, Human Rights Watch працюють спільно з українськими активістами для документування злочинів. Завдяки громадському контролю забезпечується притягнення до відповідальності не лише російських військових, а й колаборантів та тих, хто порушує права українських громадян.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), «Transitional Justice and the Rule of Law» (2019). URL: <https://www.unodc.org/poukr/index.html>
3. Звіт про права людини в умовах збройного конфлікту. Організація об'єднаних націй. 2024. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>
4. Amnesty International. Моніторинг порушень прав людини у військових конфліктах. 2023. <https://www.amnesty.org.ua/richna-dopovid-amnesty-international-shhodo-sytuacziyi-z-pravamy-lyudyny-v-ukrayini-za-2023-rik/>
5. Український інститут з прав людини. Громадський контроль за правосуддям в умовах конфлікту. Київ, 2023. URL: <https://ui.org.ua/news/ukrayinskyj-institut-zapuskaye-didzhytal-proyekt-lystivky-z-ukrayiny/>
6. Котельницька В.Л. Роль громадського контролю в оцінюванні роботи судів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 294-298.

Савайда О. І.

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІГРАЦІЙНІ ПРАВА ТА ЕКСПЛУАТАЦІЙНІ РИЗИКИ: ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФОРМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Збройна агресія проти України з 2014 року та її широкомасштабна фаза, що розпочалася у лютому 2022 року, суттєво трансформували міграційні процеси, створивши умови для безпрецедентного за масштабами внутрішнього та зовнішнього переміщення українського населення (найбільшого переміщення

населення в Європі з часів Другої світової війни [12, с.14-17]). За період 2022–2023 років мільйони громадян України були змушені покинути свої домівки, що призвело до структурних викликів у сфері захисту прав людини, міграційної політики та протидії торгівлі людьми. Вимушена міграція стала не лише наслідком воєнних дій, але й ключовим фактором підвищення вразливості громадян України до різних форм експлуатації, у тому числі торгівлі людьми [11, с.10]. У зазначених умовах питання забезпечення міграційних прав, протидії експлуатаційним практикам і гарантування захисту прав людини набувають особливої актуальності.

Вимушена міграція зазвичай супроводжується підвищеним рівнем соціальної та економічної уразливості, а в умовах воєнного стану ці ризики зростають у рази, що підтверджує міжнародна практика [13, с. 23-26] і проявляється в українському контексті

Одним із ключових викликів стало забезпечення реалізації базових міграційних прав, включно з правом на свободу пересування, доступ до соціальних послуг, належні умови праці, ідентифікаційні документи та можливість правової підтримки [7]. Було виявлено, що з початку широкомасштабної агресії значна частина переміщених осіб стикалася з проблемами оформленням та отриманням різних видів документів, працевлаштування, доступу до медичної допомоги та реєстрації місця проживання. Особливо вразливими виявилися такі категорії населення як: жінки, діти (підлітки), люди з інвалідністю та літні громадяни [8; 5, с. 58].

Звичайно такий уразливий та небезпечний, й примусовий (бо більшість громадян змушені були, тобто не бажаючи цього, покинути свої домівки) стан переміщення наших громадян призводить до порушення звичайних соціальних зв'язків, втрати документів, майна, роботи, доступу до соціальних послуг, а також вимушене переселення створюють середовище, у якому зростає ризик залучення осіб до трудової, сексуальної, воєнної чи репродуктивної експлуатації [6, с. 22].

У випадку України такі ризики найбільш чітко проявилися серед внутрішньо переміщених осіб, жінок із малолітніми дітьми, літніх осіб, осіб з інвалідністю та громадян, які перетинали кордон у перші місяці широкомасштабного вторгнення. Дані правозахисних організацій свідчать, що значна частка звернень стосувалася випадків нелегального працевлаштування, сексуальної експлуатації та примусової праці в країнах ЄС, а також трудової експлуатації переміщених осіб у межах України [1, с. 145].

Аналіз ситуації свідчить, що у перші місяці війни значною стала кількість випадків неналежного та шахрайського працевлаштування українських громадян у країнах Європейського Союзу [15, с. 9-11]. Нерідко українці потрапляли в схеми трудової експлуатації в сільському господарстві, сфері догляду за особами, будівництві та сфері послуг. У деяких регіонах зафіксовано випадки сексуальної експлуатації, які виникали внаслідок відсутності безпечного житла та нерегулярного статусу перебування [10, с. 55]. Ці тенденції демонструють, що навіть за умов високого рівня підтримки з боку європейських урядів ризики експлуатації залишаються суттєвими.

На території України торгівля людьми також набула нових форм. Зокрема, відзначено зростання випадків примусової праці серед внутрішньо переміщених

осіб, які опинилися без стабільного доходу та соціальних гарантій [3, с. 91]. У прифронтових областях фіксується залучення громадян до небезпечних робіт без належної оплати чи гарантій безпеки. На тимчасово окупованих територіях виявлені випадки насильницького переміщення, примусу до участі у збройних формуваннях, сексуального насильства та примусової вагітності, що за міжнародним кримінальним правом може бути розглядатися як злочин проти людяності [14, с. 24-27].

Окремого значення набуває репродуктивна експлуатація, включно з потенційними ризиками примусового сурогатного материнства. В умовах війни контроль за медичними послугами ускладнюється, що створює можливості для зловживань, нелегальної діяльності посередників, фінансових шахрайських схем і експлуатації жінок, які перебувають у кризових умовах [4, с.102].

Результати дослідження показали, що порушення міграційних прав громадян має прямий зв'язок із поширенням торгівлі людьми. У ситуації, коли люди втрачають доступ до гарантій соціального захисту, ринку праці, юридичної підтримки та безпечного житла, зростає ймовірність їхнього потрапляння в ситуації експлуатації [2, с. 29]. Це підтверджує ключовий висновок: торгівля людьми під час війни — це не лише кримінально-правова проблема, а комплексне соціально-правове явище, тісно пов'язане з функціонуванням міграційної системи та захистом прав людини.

У післявоєнний період масштаби торгівлі людьми можуть збільшитися, оскільки економічна відбудова країни, повернення мільйонів громадян із-за кордону, високий попит на робочу силу та нерівномірність розвитку регіонів можуть створити середовище підвищеної експлуатаційної вразливості [11, с. 45]. Це вимагає посилення державної політики, створення ефективних механізмів захисту міграційних прав, забезпечення доступу до правосуддя та активізації міжнародного співробітництва в питаннях протидії торгівлі людьми.

Таким чином, збройний конфлікт в Україні засвідчив, що міграційні процеси та порушення прав людини є ключовими чинниками, які визначають сучасні форми та масштаби торгівлі людьми. Забезпечення належного правового та соціального захисту переміщених осіб має розглядатися як інструмент протидії експлуатації, а не лише як гуманітарна політика. Комплексний підхід до цих питань є критично важливим для відновлення країни, забезпечення прав людини та превенції злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

Список використаних джерел:

1. Григорчак Д. В. Торгівля людьми: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. Київ: Наукова думка, 2025. 312 с.
2. Киренко С. Г., Гуменюк Д. Ю. Торгівля людьми в умовах модерних соціальних трансформацій. Харків: Право, 2023. 248 с.
3. Андрушко А. В. Транснаціональна злочинність та механізми її протидії. Львів: Світ, 2021. 284 с.
4. Козар Ю. Ю., Савельєв О. Р. Правова мораль і права людини: сучасні дилеми. Одеса: Фенікс, 2024. 198 с.
5. Цимбал П. В., Завидняк Н. В. Психологічні наслідки торгівлі людьми. Київ:

Інститут психології, 2024. 176 с.

6. Кобзін Д. О., Шейко Р. В. Соціологічні аспекти торгівлі людьми. Харків: ХНУВС, 2002. 227 с.

7. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19–20. Ст. 173.

8. Міністерство соціальної політики України. Щорічна доповідь про стан протидії торгівлі людьми в Україні за 2023 рік. Київ, 2024. 92 с.

9. Gallagher A. The International Law of Human Trafficking. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 560 p.

10. Kotiswaran P. Trafficking and the Law: Understanding and Responding to Human Exploitation. Oxford: Oxford University Press, 2017. 416 p.

11. International Organization for Migration (IOM). Addressing Human Trafficking in Conflict-Affected Settings: Annual Report 2022. Geneva, 2023. 84 p.

12. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2023. Geneva, 2024. 108p.

13. OSCE. Trafficking in Human Beings in the Context of Armed Conflict. Vienna: OSCE Office of the Special Representative, 2019. 136 p.

14. Rome Statute of the International Criminal Court. Rome, 1998. 131 p.

15. European Commission. Temporary Protection for Displaced Persons from Ukraine: Labour Market and Protection Challenges. Brussels, 2023. 52 p.

Сеник П. Р.

старший викладач кафедри права
та менеджменту в сфері цивільного захисту,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ПІСЛЯВОЄННИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП), як система норм, що регулюють правила ведення збройних конфліктів і захисту осіб, які не беруть або перестали брати участь у бойових діях, відіграє ключову роль у формуванні післявоєнних стандартів захисту прав людини. Його положення, зафіксовані у Женевських конвенціях 1949 року [1], Додаткових протоколах 1977 року [2] та Римському статуті Міжнародного кримінального суду [3], створюють фундамент для подальшого правового врегулювання наслідків конфліктів, побудови системи перехідного правосуддя, компенсації шкоди та усунення порушень основоположних прав. Протягом останніх десятиліть особливого значення набуло питання імплементації МГП у внутрішнє законодавство держав, що пережили збройний конфлікт, адже саме цей процес формує сучасні підходи до захисту прав людини у післявоєнний період.

1. МГП історично сформувалося як сукупність норм, спрямованих на мінімізацію страждань у війні. Проте після Другої світової війни його роль суттєво розширилася: воно стало основою для формування більш широких систем захисту прав людини після завершення конфліктів. Саме Женевські конвенції 1949 р. та

Додаткові протоколи 1977 р. закріпили фундаментальні стандарти, які пізніше були вбудовані у норми міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права, а також у національні законодавства держав.

Ключові принципи МГП — гуманність, пропорційність, військова необхідність та недискримінація — лягли в основу розвитку сучасних підходів до відновлення прав людини після завершення збройних конфліктів. Вони також створюють основу для міжнародного контролю за дотриманням стандартів, що реалізується через діяльність ООН, Ради Європи, Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) та інших інституцій.

Женевські конвенції закріпили універсальні гуманітарні стандарти, які надалі інтегрувалися у систему міжнародного права прав людини. Принципи гуманності, пропорційності та недискримінації, викладені Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у коментарях до Конвенцій [4], стали концептуальними орієнтирами для держав, що здійснюють післявоєнну реконструкцію.

2. Після завершення конфліктів держава стикається з низкою комплексних викликів, пов'язаних із відновленням верховенства права, забезпеченням відповідальності за порушення, документуванням злочинів та компенсацією шкоди. Механізми перехідного правосуддя ґрунтуються саме на нормах МГП та міжнародного кримінального права, що визначають, які саме дії становлять воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

МГП впливає на такі інструменти перехідного правосуддя: кримінальне переслідування воєнних злочинів; діяльність міжнародних та змішаних трибуналів; створення комісій правди; процедури репарацій та відшкодування шкоди; реформи сектору безпеки; інституційні гарантії неповторення.

Завдяки імплементації норм МГП формується правова основа для розслідування злочинів, що були вчинені під час війни. Важливу роль відіграє Римський статут Міжнародного кримінального суду, що чітко визначає категорії воєнних злочинів, включно з нападом на цивільних, катуваннями, незаконною депортацією та іншими грубими порушеннями МГП. Післявоєнні стандарти захисту прав людини значною мірою ґрунтуються на практиці МКС та інших міжнародних трибуналів.

Перехідне правосуддя ґрунтується на правових механізмах, які впливають з МГП та міжнародного кримінального права. Зокрема, визначення складів воєнних злочинів у Римському статуті МКС [3] дозволяє державам притягувати винних до відповідальності. Практика міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди підтверджує важливість документування злочинів відповідно до норм МГП [5].

3. Захист постраждалих груп, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, базується на Комплексній стратегії захисту цивільного населення МКЧХ [6]. ООН у своїх документах неодноразово наголошувала, що відбудова прав людини у післявоєнний період неможлива без дотримання вимог МГП щодо гуманітарної допомоги та відновлення соціальних прав [7].

Після збройного конфлікту цивільне населення стикається з величезним спектром ризиків: мінною небезпекою, відсутністю доступу до медичних послуг, руйнуванням інфраструктури, масовими переміщеннями, втратою документів,

соціально-економічною нестабільністю. Саме МГП визначає міжнародні стандарти, що мають застосовуватися для забезпечення прав цивільних у післявоєнний період.

До таких стандартів належать: право на гуманітарну допомогу; захист від насильства, катувань, нелюдського поводження; право на возз'єднання сімей; доступ до медичної допомоги; особливий захист жінок, дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю; документування зниклих безвісти та повага до жертв.

Ці положення формують основний зміст державних політик щодо відновлення, реінтеграції та підтримки постраждалих груп. Саме вони визначають, які категорії населення потребують пріоритетного захисту та які механізми держава повинна створити для гарантування їхніх прав.

4. Система міжнародного контролю включає діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста, ООН, Ради Європи, регіональних правозахисних інституцій. Роль інституцій контролю, таких як МКЧХ та ООН, залишається ключовою. Ці організації не лише контролюють дотримання норм МГП у період конфліктів, але й активно впливають на формування післявоєнних стандартів, надаючи рекомендації, технічну допомогу, експертизу. Їхні звіти та рекомендації створюють основу для стандартизації післявоєнних заходів. Європейський суд з прав людини у своїй практиці, зокрема у справах щодо збройних конфліктів на Кавказі [8], встановив важливі стандарти відповідальності держав після завершення бойових дій.

У рамках післяконфліктного періоду ключовими напрямками їхньої діяльності є: моніторинг порушень прав людини; участь у реформуванні сектору безпеки; відновлення судової системи; підтримка національних стратегій реінтеграції та відновлення; сприяння діяльності комісій правди та примирення.

Особливо важливим є вплив Європейського суду з прав людини, який у своїй практиці виробив важливі стандарти щодо відповідальності держав у період збройних конфліктів та після їх завершення. Його рішення формують обов'язкові стандарти для країн — членів Ради Європи, включно з Україною.

5. Ефективне відновлення прав людини залежить від імплементації норм МГП у національному законодавстві. Як зазначає Міжнародна комісія з юристів [9], адаптація кримінального законодавства до міжнародних стандартів є ключовою умовою забезпечення відповідальності за порушення МГП. Важливим також є розроблення національних механізмів репарацій відповідно до принципів ООН щодо відшкодування шкоди жертвам грубих порушень міжнародного права [10].

Побудова ефективної післявоєнної моделі захисту прав людини неможлива без глибокої інтеграції норм МГП у національну правову систему. Це включає: адаптацію кримінального законодавства до міжнародних стандартів; створення ефективних механізмів розслідування воєнних злочинів; підготовку кадрів сектору безпеки; створення національних реєстрів постраждалих; удосконалення гуманітарної політики; розроблення програм реабілітації та ресоціалізації.

У післявоєнний період особливо актуальними стають питання соціально-економічних прав, відновлення інфраструктури, забезпечення житлом, доступу до освіти та медицини. Ці аспекти також безпосередньо пов'язані з стандартами, що походять з МГП.

Висновки. МГП не лише регулює поведінку сторін під час конфлікту, а й визначає підходи до післявоєнного відновлення. Його норми формують основу для створення ефективної системи перехідного правосуддя, захисту прав потерпілих та побудови стійких гарантій неповторення порушень. Таким чином, МГП є ключовим компонентом формування сучасних стандартів захисту прав людини у післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Geneva Conventions of 12 August 1949. International Committee of the Red Cross. Geneva : ICRC, 1949. 428 p.
2. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Protocol I), 8 June 1977 ; Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Protocol II), 8 June 1977. Geneva : ICRC, 1977.
3. Rome Statute of the International Criminal Court. United Nations, 17 July 1998. Rome : UN, 1998. Rome Statute. 138 p.
4. International Committee of the Red Cross. Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva : ICRC, 2016–2021.
5. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia ; International Criminal Tribunal for Rwanda. Case Law Collection. United Nations. URL: <https://www.icty.org> ; <https://unictr.irmct.org>.
6. International Committee of the Red Cross. Professional Standards for Protection Work. Geneva : ICRC, 2018. 96 p.
7. United Nations. Reports on the Protection of Human Rights in Post-Conflict Settings. New York : UN, 2000–2023.
8. European Court of Human Rights. Case-law on Armed Conflicts. Strasbourg : Council of Europe, 2010–2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>.
9. International Commission of Jurists. Transitional Justice in Practice: Guidelines and Policy Framework. Geneva : ICJ, 2019. 112 p.
10. United Nations. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law. Resolution 60/147. New York : UN, 2005.

Сеничак О. С.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Федорчак І. В.

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кримінальна відповідальність за воєнні злочини є фундаментальною складовою системи міжнародного й національного правопорядку, спрямованою на забезпечення прав людини, справедливості та миру як під час, так і після збройних конфліктів. Воєнні злочини становлять найтяжчі порушення міжнародного гуманітарного права, які посягають на базові цінності — життя, свободу, гідність

та безпеку особи. Притягнення винних до відповідальності має не лише каральний, а й превентивно-відновлювальний зміст, оскільки сприяє відновленню прав потерпілих, утвердженню історичної справедливості й посиленню принципу верховенства права [1]

Воєнні злочини належать до категорії міжнародних злочинів, за які відповідальність можуть нести як національні, так і міжнародні судові органи. Їх юридичне визначення ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права — Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 років, Женевських конвенціях 1949 року й додаткових протоколах до них, а також Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року. Згідно зі статтею 8 цього документа, визначено перелік складів воєнних злочинів [2]. У національному праві, зокрема у статті 438 Кримінального кодексу України, закріплена відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, серед яких — жорстоке поводження з цивільними особами та військовополоненими, застосування заборонених засобів ведення війни, депортація населення або незаконне вивезення культурних цінностей з окупованих територій [3 ; 4, ст 164] .

Зв'язок між кримінальною відповідальністю за воєнні злочини та захистом прав людини є безпосереднім, адже саме порушення основних прав і свобод становить сутність таких діянь. У ході воєнних дій грубо порушуються право на життя, заборона катувань, право на свободу, власність і гідність. Покарання винних осіб не лише забезпечує справедливість, а й відновлює довіру до правосуддя, гарантує компенсацію шкоди жертвам і сприяє зміцненню гуманітарних стандартів. При цьому надзвичайно важливо дотримуватись принципу індивідуальної кримінальної відповідальності, коли кожна особа несе покарання виключно за власні дії чи накази, що призвели до порушення норм права [5, ст. 141-142 ; 6 , ст. 468]

Система покарання за воєнні злочини має багаторівневий характер. На міжнародному рівні діють такі інституції, як Міжнародний кримінальний суд та спеціальні трибунали (зокрема щодо колишньої Югославії та Руанди), уповноважені переслідувати осіб, винних у тяжких порушеннях гуманітарного права. На національному рівні держави мають забезпечити ефективне розслідування та притягнення до відповідальності, імплементуючи міжнародні стандарти у власні правові системи. Україна нині активно співпрацює з міжнародними структурами, створює спеціалізовані органи розслідування та вдосконалює своє законодавство для притягнення винних осіб до відповідальності.

В умовах триваючої російської агресії проти України питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини набуває особливої актуальності. Правоохоронні органи документують численні факти вбивств, катувань, сексуального насильства, примусового переміщення дітей, руйнування цивільних об'єктів — усі ці дії мають ознаки воєнних злочинів. За інформацією Офісу Генерального прокурора, відкрито тисячі кримінальних проваджень за статтею 438 КК України, проте кількість вироків поки не відповідає масштабам порушень. До основних проблем належать складнощі збирання доказів у зоні бойових дій, недоступність окупованих територій, загрози для потерпілих і свідків, а також обмеженість судових ресурсів.

Водночас необхідно дотримуватися рівноваги між правами потерпілих і

правами обвинувачених. Дотримання принципів справедливого судового розгляду, презумпції невинуватості, права на захист і неупередженості суду є запорукою легітимності кримінального процесу. Тому покарання за воєнні злочини не повинно перетворюватися на засіб політичного тиску чи помсти, а має залишатися інструментом відновлення правопорядку й справедливості. Найважливішим завданням сучасної правової системи є подолання безкарності за воєнні злочини. Відсутність покарання підриває довіру до правосуддя, заохочує подальші порушення й загрожує міжнародній стабільності. Для боротьби з цим явищем необхідно вдосконалювати правове регулювання, створювати незалежні органи розслідування, гарантувати захист свідків і потерпілих, а також співпрацювати з міжнародними інституціями, зокрема МКС, ЄС, ООН і правозахисними організаціями [7, ст. 312 ; 8, ст. 210-218]. Особливого значення набуває формування системи перехідної юстиції, яка б поєднувала судові та позасудові механізми — встановлення істини, притягнення до відповідальності, відшкодування шкоди й збереження пам'яті про жертв. Це сприятиме відновленню довіри громадян до держави й запобігатиме повторенню подібних злочинів у майбутньому [5 , ст. 141-142].

Не менш важливою складовою є підвищення правової обізнаності військовослужбовців і цивільного населення щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Розуміння принципів гуманності, пропорційності, військової необхідності та недискримінації допомагає мінімізувати порушення під час бойових дій [9, ст. 216-217]

Отже, кримінальна відповідальність за воєнні злочини виступає не лише засобом покарання, а й вагомим механізмом захисту прав людини. Вона забезпечує справедливість, формує культуру відповідальності, зміцнює верховенство права та міжнародні стандарти гуманності. Для України реалізація цього принципу є не лише юридичним, а й моральним зобов'язанням перед власними громадянами та світовою спільнотою. Ефективне розслідування й притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, стане показником зрілості української держави, її відданості ідеалам права, справедливості та демократії.

Список використаних джерел:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. Official site of the ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення 18.11.2025).
2. Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols of 1977 and 2005. International Committee of the Red Cross (ICRC). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties> (дата звернення 18.11.2025).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 18.11.2025).
4. Глушко А. М. Особливості кримінально-правової кваліфікації дій особи за порушення законів і звичаїв війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 164–167. URL: <http://surl.li/revbuh> (дата звернення 18.11.2025).
5. Шевчук А. В. Контекстуальні обставини як ознака складу порушення

законів та звичаїв війни (стаття 438 Кримінального кодексу України). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 6 (53). С. 139–143. URL: <http://surl.li/tqxlit> (дата звернення 18.11.2025).

6. Коломієць Н. В., Лугина Є. Ю. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 466–470. URL: <http://surl.li/oaxadb> (дата звернення 18.11.2025).

7. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: ВаіТе, 2023. 312 с.

8. Маньгора В. В., Горобець Л. С., Забелін Г. Т. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Інформація і право*. 2024. № 1 (48). С. 210–218. URL: <http://surl.li/whygtt> (дата звернення 18.11.2025).

9. Малетова О. С., Тригуб О. М. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5bb965d7-a0b0-48a5-8f5a-817548100105/content> (дата звернення 18.11.2025).

Сердюк І. А.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

та публічного управління,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету з'ясувати характер (аспекти) взаємозв'язку і взаємовпливу феноменів верховенства права і права на справедливий суд. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію сучасної методології пізнання права й інших правових явищ: 1) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку феноменів верховенства права та права на справедливий суд; 2) герменевтичного методологічного підходу і спеціально-юридичного методу пізнання, що забезпечують інтерпретацію тексту юридичних документів, і зокрема Доповіді «Верховенство права», схваленої Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційською Комісією) на 86-му пленарному засіданні; 3) формально-логічного методу, гносеологічний потенціал якого складають прийоми аналізу та синтезу. Їх використання дозволяє виокремити складові верховенства права, а також сформулювати загальні висновки, що відображають результати дослідження.

Огляд доктринальних джерел і навчальної літератури з питання, що складає предмет дослідження, свідчить про те, що вчені традиційно розглядають право на справедливий суд як важливу складову верховенства права. Іншими словами це означає, що однойменні явища правової дійсності співвідносяться між собою як ціле і його частини та взаємопов'язані між собою структурними зв'язками. Для підтвердження такого умовиводу звернемось до окремих доктринальних джерел і

вищезгаданої Доповіді.

У своїй науковій статті П. Рабінович на основі аналізу правових позицій Європейського з прав людини, сформульованих у рішеннях цієї авторитетної правозахисної інституції, дійшов висновку, що Страсбурзький Суд принцип верховенства права розкрив на сьогодні вже досить докладно, більш-менш конкретизовано у цілій низці ознак [2]. У контексті досліджуваної проблематики заслуговують на увагу такі риси вищезгаданого правового феномену: 1) визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини у діяльності держави; 2) поширюваність пріоритетності цього принципу на діяльність усіх без винятку органів держави, включно з тими, які наділені правозастосовними повноваженнями; 3) правова певність, визначеність становища людини у тій ситуації, в якій вона перебуває; 4) неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний строк, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні; 5) обсяг будь-якого розсуду й спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом; 6) майже безвиняткова можливість доступу до Суду; 7) наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини; 8) підпорядкованість судовому рішенню усіх органів держави, безвиняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами і посадовцями; 9) можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, що не набрало чинності; 10) невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя [2].

І хоча вчений прямо не згадує право на справедливий суд як складову верховенства права, вищезгадані риси останнього (майже безвиняткова можливість доступу до Суду, наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини, підпорядкованість судовому рішенню усіх органів держави, безвиняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами і посадовцями, можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, що не набрало чинності, а також невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя) є важливими аспектами права кожного на справедливий суд. Це дає підстави вважати право на справедливий суд складовою верховенства права.

Аналогічну позицію з приводу питання, що складає предмет розгляду, мають і О. Стратій та О. Меленко. Аргументом на підтвердження цієї тези слугує їх наукова праця, що має назву «Право на справедливий суд як елемент принципу верховенства права» [3]. Щоправда аналіз змісту цієї наукової праці доводить, що вчені сфокусували свою увагу не на взаємозв'язку вищезгаданих правових феноменів, а на складових права на справедливий суд. Більше того, викладене в такому елементі наукової статті, як «Постановка проблеми у загальному вигляді» теоретичне положення про те, що «Одним із фундаментальних проявів верховенства права є право на справедливий суд» [3, с. 501], підтверджує наявну суперечність у погляді вчених на вирішення цього дослідницького завдання. Визнання права на справедливий суд фундаментальним проявом верховенства права фактично означає, що згадані явища правової дійсності співвідносяться між собою не як частина і ціле, про що свідчить назва статті, а як форма (форма прояву явища) та його зміст, відповідно.

Важливе значення в плані розуміння феномену верховенства права, а також

його взаємозв'язку із правом на справедливий суд, має неодноразово згадана Доповідь Венеційської Комісії. Її автори складниками верховенства права визнали такі елементи: 1) законність, включно з прозорим, підзвітним та демократичним процесом введення в дію приписів права; 2) юридичну визначеність; 3) заборону свавілля; 4) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання прав людини; 6) заборону дискримінації та рівність перед законом [1, с. 177].

3-поміж цих складників є і той, який у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вважається не лише одним із елементів права на справедливий суд, але й має безпосереднє відношення до правосуддя. Йдеться, зокрема, про доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю. Цей компонент верховенства права передбачає таке: 1) гарантовану можливість кожного оскаржувати дії та рішення влади, якщо вони не відповідають правам чи інтересам особи; 2) наділення судів повноваженнями на власний розсуд визначати, які закони мають бути застосовними та ваговитими щодо конкретної справи, вирішувати питання факту і застосовувати закон до фактичних обставин згідно з достатньо прозорою і передбачуваною методологією тлумачення; 3) незалежність і безсторонність суду (суд має бути а) вільним від зовнішнього тиску і не контролюватися іншими гілками влади, особливо виконавчою, а судді не повинні зазнавати політичного впливу чи маніпуляції; б) таким, що навіть за зовнішніми ознаками не видається упередженим щодо результату справи); 4) слухання повинно бути справедливим і відкритим, а рішення у справі має ухвалюватись упродовж розумного строку; 5) існування визнаної, організованої та незалежної правничої професії (адвокатури), яка готова та *de facto* спроможна надавати юридичні послуги і законом уповноважена на це.

Оскільки правосуддя має бути доступним і для тих, кому це не по кишені, у разі необхідності таким особам повинно бути забезпечено надання безоплатної правничої допомоги; 6) існування установи чи організації – певного обвинувача, яка до певної міри теж має бути незалежною від виконавчої влади і яка забезпечує, щоб порушник закону – навіть коли потерпілі не заявляють про це – постав перед судом; 7) судові рішення мають бути ефективно виконані і не повинно існувати можливості (окрім надзвичайно виняткових випадків) переглядати остаточне судові рішення (дотримання принципу *res judicata*) [1, с. 180].

Що ж до інших складників верховенства права, то їх необхідно розглядати як елементи механізму забезпечення права кожного на справедливий суд. Вони є чинниками, що сприяють реалізації вищезгаданої можливості. Такий висновок підтверджується змістовним наповненням принципів законності, юридичної визначеності, заборони свавілля, дотримання прав людини, заборони дискримінації та рівності перед законом.

Так зокрема, законність, як складник верховенства права, означає: 1) неухильне дотримання приписів права (law); 2) поширення цієї вимоги не лише на фізичних осіб, а й на суб'єктів владних повноважень; 3) дії посадових осіб у межах наданих їм повноважень; 4) неможливість зазнати покарання жодною особою,

якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності, та що за порушення закону (*the law*) має наставати відповідальність [1, с. 177-178].

Принцип юридичної визначеності (*legal certainty*) в контексті забезпечення права на справедливий суд із необхідністю вимагає: 1) дотримання принципу *res judicata*, згідно з яким остаточні рішення судів національної системи не повинні бути предметом оскарження; 2) безумовного виконання остаточних рішень національних судів; 3) запровадження судами, особливо вищих інстанцій, механізмів, що надають можливість уникати суперечливості та забезпечувати узгодженість їхньої судової практики; 4) щоб закон був не лише придатний для застосування, але й реально застосований на практиці, в тому числі в діяльності суду [1, с. 178-179].

Заборона свавілля (*prohibition of arbitrariness*) як складова верховенства права, означає, що дискреційні повноваження (повноваження на власний розсуд) не мають здійснюватись у свавільний спосіб, адже їх здійснення у такий спосіб уможлиблює ухвалення несправедливих, необґрунтованих, нерозумних або навіть деспотичних рішень, що є несумісним із поняттям верховенства права [1, с. 179].

Дотримання прав людини, як складник верховенства права, забезпечує такі можливості кожного: 1) доступ до правосуддя; 2) право на законного і компетентного суддю; 3) право на виклад своєї позиції (*the right to be heard*); 4) право на ефективні засоби юридичного захисту в будь-якому спорі; 5) право на справедливий суд, аналогом якого в англо-американській правовій традиції є принцип природної справедливості чи принцип справедливої (юридичної) процедури [1, с. 180-181].

Заборона дискримінації та рівність перед законом, як компонент верховенства права, зокрема означає, що: а) закони мають застосовуватись однаково до всіх та запроваджуватись із логічною послідовністю; 2) закони мають стримувати дискримінацію окремих фізичних осіб чи груп осіб; 3) кожна фізична особа має бути підпорядкованою тим самим законам, і жодна фізична особа чи група осіб не мають особливих юридичних привілеїв (рівність перед законом) [1, с. 181-182].

Отже, підтримане широким науковим загалом судження про визнання права на справедливий суд складовою верховенства права лише фрагментарно відображає багатоаспектний характер взаємозв'язку між цими феноменами правової дійсності. Елементами механізму забезпечення права кожного на справедливий суд і чинниками, що сприяють реалізації цієї можливості, є інші складники верховенства права, як то законність дій органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, юридична визначеність ухвалених ними остаточних рішень (передусім, судових), заборона свавілля з боку суб'єктів владних повноважень, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність усіх перед законом. У свою чергу, юридичні факти реалізації права на справедливий суд, особливо у разі їх масштабування, є надійним маркером утвердження в суспільному і державному житті ідеї верховенства права (правовладдя).

Список використаних джерел:

1. Верховенство права. Доповідь, схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційською Комісією) на 86-му пленарному засіданні (Венеція 25-26 березня 2011 року). Переклад на українську мову С. Головатого. *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184.
2. Рабінович П. М. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурського суду та Конституційного Суду України). *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2 (45). С. 3-16.
3. Стратій О. В., Меленко О. В. Право на справедливий суд як елемент принципу верховенства права. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2024. № 11. С. 501-504.

Середницька І. А.

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент,

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Повномасштабна збройна агресія проти України істотно трансформувала умови реалізації та захисту прав дитини, актуалізувавши питання правових гарантій, доступу до соціальних послуг, безпеки, сімейного виховання та державної підтримки. Правовий статус дитини визначено Конституцією України та Конвенцією ООН про права дитини 1989 року, які закріплюють пріоритет найкращих інтересів дитини як базовий принцип державної політики [1; 2].

В умовах війни цей принцип набуває особливої ваги, оскільки діти стають однією з найбільш уразливих категорій населення. Мільйони українських дітей зазнали переміщення, втрати дому, розриву сімейних зв'язків, пережили бойові дії або тривале перебування під обстрілами. Це спричинило зростання кількості випадків порушення базових прав дітей - права на життя та безпеку, сімейне виховання, освіти, медичну допомогу, соціальний захист, а також права на збереження ідентичності та сімейних зв'язків [3].

Право дитини на сімейне життя та виховання, передбачене ст. 8 Європейської конвенції з прав людини та ст. 7–9 Конвенції ООН про права дитини, зазнає об'єктивних обмежень у період війни. Масові випадки загибелі або зникнення безвісти батьків, перебування одного з них у полоні чи тривале виконання військового обов'язку формують підстави для встановлення опіки, тимчасового влаштування або переміщення дитини за кордон без згоди одного з батьків [4]. Це стало причиною суттєвого збільшення спорів щодо місця проживання дитини, участі батьків у вихованні та виїзду за межі України.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підкреслював, що держава повинна забезпечувати ефективні механізми захисту дітей у кризових та небезпечних умовах. У справі *Scozzari and Giunta v. Italy* Суд наголосив, що втручання у сімейні відносини можливе лише за умови доведеності загроз для дитини та повинно забезпечувати їй безпечне середовище [5]. У рішенні

Великої палати у справі *Strand Lobben v. Norway* підкреслено, що найкращі інтереси дитини мають абсолютний пріоритет над інтересами батьків, а будь-які обмеження повинні бути пропорційними та необхідними [6].

У справі *Saviny v. Ukraine* ЄСПЛ констатував порушення державою позитивних зобов'язань щодо підтримки сім'ї та надання допомоги батькам у складних життєвих обставинах, що є особливо актуальним у період війни [7].

Особливої ваги набувають стандарти, сформульовані у справі *Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*, де Суд визнав порушення прав дитини в умовах переміщення, наголошуючи на обов'язку держави забезпечити належний захист найбільш уразливих неповнолітніх [8].

Сучасними викликами є забезпечення доступу дітей до освіти та медичної допомоги. Закон України «Про освіту» гарантує право на здобуття освіти навіть у надзвичайних умовах, однак воєнні події зумовили масові руйнування навчальних закладів, перехід на дистанційні формати та нерівний доступ до освітніх послуг [9]. Аналогічно, право на медичну допомогу ускладнено внаслідок переміщення медичних установ, дефіциту фахівців та обмеження доступу до реабілітаційних послуг.

Порушення права на безпеку є одним з найбільш гострих аспектів захисту дітей під час війни. Міжнародні гуманітарні стандарти, включно з Женевськими конвенціями 1949 року, зобов'язують державу вживати всіх можливих заходів для захисту дітей від депортації, викрадення, залучення до участі у воєнних діях та жорстокого поводження [10]. Документовані факти незаконного переміщення українських дітей створюють підстави для міжнародної юридичної відповідальності держави-агресора.

Значна кількість дітей стала внутрішньо переміщеними особами, що потребує системної державної підтримки. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує доступ дітей-ВПО до освіти, медичної допомоги та соціального захисту, однак практична реалізація цих прав ускладнюється нестачею ресурсів та високим рівнем психологічного навантаження на сім'ї [11].

У післявоєнний період ключовими напрямками державної політики повинні стати: відновлення системи сімейного виховання, реінтеграція дітей, повернутих із-за кордону або евакуації; розвиток комплексної системи психосоціальної підтримки; удосконалення судової практики у справах, що стосуються дітей; посилення міжнародних механізмів захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів.

Захист прав дитини в умовах війни є не лише конституційним обов'язком держави, але й ключовим елементом міжнародних гуманітарних стандартів. Ефективна реалізація цих прав потребує координації зусиль державних інституцій, органів опіки, судової влади, міжнародних організацій та правозахисної спільноти.

Підсумовуючи викладене, варто підкреслити, що захист прав дитини сьогодні формує основу для майбутнього відновлення та розвитку українського суспільства. Саме діти стануть носіями післявоєнної трансформації, тому держава повинна забезпечити їм належний рівень безпеки, освіти, сімейного виховання та психосоціальної підтримки. Успішність цих заходів визначатиме не лише

індивідуальне благополуччя кожної дитини, але й загальну стійкість та гуманістичний характер національної правової системи у період після війни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
5. Scozzari and Giunta v. Italy : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 July 2000, Applications nos. 39221/98 and 41963/98.
6. Strand Lobben and Others v. Norway : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 10 September 2019, Application no. 37283/13.
7. Saviny v. Ukraine : Judgment of the European Court of Human Rights of 18 December 2008, Application no. 39948/06.
8. Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium : Judgment of the European Court of Human Rights of 12 October 2006, Application no. 13178/03.
9. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
10. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954.
11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

Смага А. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Онишко О. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Розгляд конституційних джерел права на інформацію лежать в основі політичної системи України – її визначення як «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» у статті 5, «демократичної правової держави» у статті 1 та надання «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» у статті 3. Це не просто порожні фрази, а директиви, які мають становити основу для формування

суспільних відносин та законодавства. Держава не є самоціллю, а інструментом для реалізації інтересів суспільства, яке її становить. Положення про демократичну правову державу, де носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, слід тлумачити як права громадян брати участь у формуванні змісту спільного блага для всього суспільства, а не як їхні обов'язки щодо реалізації спільного блага».

Держава гарантує своїм громадянам забезпечення права на інформацію про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також інших суб'єктів, що виконують публічні завдання та управляють публічними активами. Усі суб'єкти, незалежно від їхніх характеристик чи організаційної форми, які беруть участь у виконанні публічних завдань та використовують публічні кошти, а отже, опосередковано належать до суспільства в цілому, зобов'язані бути підзвітними цьому суспільству. Право на інформацію гарантує доступ до інформації, можливість безпосереднього ознайомлення з конкретними документами, а також допуск до засідань колегіальних органів державної влади, обраних на загальних виборах (наприклад, засідань місцевих рад).

Основою активного громадянського суспільства має бути доступ до перевіреної та офіційної інформації. Тому свобода отримання та поширення інформації не може обмежуватися виключно негативними правами; вона є джерелом позитивних державних зобов'язань та встановлює необхідність активного обміну інформацією. Таке тлумачення підтверджується міжнародними нормами щодо права на інформацію.

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році Російської Федерації в Україну поняття «війна» набуває нових характеристик і ознак у зв'язку зі стрімким розвитком технологій, внаслідок чого, разом із традиційними методами боротьби, поширюється явище «інформаційної війни». Іншими словами, доступ до публічної інформації та її поширення можуть стати інструментами пропаганди, впливу на суспільну свідомість, формування певних думок і поглядів, які мають вигоду для тієї чи іншої сторони конфлікту. З огляду на це, держава, у якій введений правовий режим воєнного стану, може обмежити збирання, розповсюдження, використання і зберігання інформації з метою підтримання національної безпеки, громадського порядку та територіальної цілісності. Так, 24 лютого 2022 року було затверджено указ Президента України «Про введення воєнного стану», у пункті 3 якого визначається перелік тих конституційних прав, що підлягають тимчасовому обмеженню, серед яких і стаття 34 Конституції України, яка гарантує право на інформацію [1]. Такого роду обмеження повинні бути правомірними та легітимними, розглядатися як «менше зло», що вводиться з міркувань оборони країни.

Загалом, право на інформацію – це фундаментальне, конституційно закріплене і гарантоване державою право людини, яке, крім Основного Закону, гарантується різними законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Воно включає два наступні аспекти: активний, який полягає в самостійному створенні, поширенні власних ідей, поглядів та інформації, і пасивний, сутністю якого є право вимагати та отримувати інформацію, якою володіє держава, органи влади та розпорядники публічної інформації. Наявність таких можливостей визначає демократичний

вектор розвитку держави. Однак, як зазначалося, це право не є абсолютним. Часто воно входить у колізію з потребою захисту країни від зовнішніх чи внутрішніх загроз.

Окрім національного законодавства, схожу структуру має міжнародно-правовий механізм, котрий також визначає, закріплює та регулює право на інформацію під час війни. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини гарантує свободу вираження поглядів, безперешкодне одержання і передачу даних, допускаючи обмеження, санкції, умови й формальності, що визначені законом і є необхідними для забезпечення суспільної безпеки. Разом з тим, стаття 15 визнає війну як вагому причину тимчасового відступу від виконання обов'язків, визначених цією Конвенцією [2].

Стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Обов'язкове тлумачення статті 19 представлено в Загальному коментарі № 34 Комітету ООН з прав людини. Згідно з цим документом, це право гарантує доступ до інформації, що зберігається органами державної влади, незалежно від форми, в якій інформація записана, її джерела чи дати створення. Це право також включає доступ до інформації про діяльність недержавних структур, що виконують публічні функції [3].

Рекомендації Комітету покладають на держави зобов'язання активно обмінюватися інформацією у відкритому доступі та встановлювати відповідну процедуру, за допомогою якої кожен може отримати доступ до інформації. Встановлені правила повинні бути чіткими, обмежувати час обробки запитів, а будь-які витрати, що покладаються на запитувача за надання інформації, не повинні скасовувати право доступу. Органи влади також повинні вказувати точні підстави для відмови в доступі та надавати можливість оскаржити відмову або відсутність відповіді від суб'єктів, зобов'язаних надавати інформацію [4].

Гострою проблемою залишається тонка межа між неправомірним і легітимним обмеженням права на інформацію. Характерно, що тільки другий випадок буде законодавчо закріплений, обумовлений конкретними обставинами й повинен відповідати вимогам, що закріплені у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Це наявність законної мети, ризику істотної шкоди й переваги шкоди над суспільним інтересом [5]. Так, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», а саме стаття 8, посилює контроль за ЗМІ, встановлює заборону передачі даних через комп'ютерні мережі та інші заходи, у разі невиконання яких передбачається вилучення відповідної техніки з міркувань протидії порушенням [6]. Неправомірними обмеженнями, своєю чергу, будуть вважатися необґрунтована цензура, маніпуляції чи навмисне замовчування важливої інформації, яка може нести суспільно небезпечний характер. Точніше про це зазначено в ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію», де наведений перелік відомостей, які не можуть піддаватися обмеженням, серед них дані про стан довкілля та продуктів; про небезпечні явища природного і техногенного характеру;

про здоров'я населення та рівень життя; про порушення прав і свобод людини; про незаконні дії влади та інші [7]. Тобто заборона поширення відеоматеріалів роботи ППО у реальному часі може коригувати ворожі удари, тому такі обмеження фактично є необхідними для захисту життя людей. Натомість навмисне замовчування про кризи, трагедії або ситуації, що загрожують життю та здоров'ю є порушенням прав і набувають ознак механізму контролю над суспільством.

Практичним проявом вищезгаданої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» стала централізація інформації в єдиному всеукраїнському телемарафоні - «Єдині новини», що був створений в перші дні повномасштабного вторгнення на територію України. Така консолідація основних медіаресурсів мала мінімізувати панічні настрої серед українського суспільства, запобігти впливу інформаційно-психологічної операції (ІПСО), стабільно поширювати правдиві, оперативні й актуальні дані. Ба більше, надалі впроваджуються заходи з блокування проросійських медіа, видавництв, сайтів, загалом будь-яких джерел інформації, які можуть пропагувати антиукраїнські цінності, підривати єдність українців і створювати загрозу національній безпеці, тобто проводяться так звані «чистки» інфопростору від дезінформації.

Варто зазначити, що часом і дії громадян створюють шкоду обороноздатності. Йдеться про поширення на онлайн-платформах, форумах, сайтах, каналах різного роду відомостей, які стосуються діяльності чи локації військових, переміщення техніки, наслідки ракетних ударів у реальному часі та інше. Кримінальний кодекс України прямо передбачає кримінальну відповідальність за злочини під час воєнного стану статтею 114-2. Так, наприклад, розповсюдження даних про переміщення зброї, боєприпасів без попереднього оприлюднення інформації відповідними органами, карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років; за поширення відомостей про переміщення чи розташування ЗСУ, інших формувань передбачається строк від 5 до 8 років [8]. Впродовж 2022-2025р. число засуджених за статтею 114-2 дедалі зросло, крім того, за цей час збільшилась кількість випадків шпигунства, державної зради, сприяння терористичній діяльності і т.д. Особливого поширення набули випадки вербування неповнолітніх, які за певну грошову винагороду влаштовують підпали транспортних засобів військовослужбовців, надсилають координати військових частин та виконують інші диверсійні завдання, що надходять від російських спецслужб. Куратори зазвичай шукають охочих «підзаробити» у різних телеграм-каналах, надсилають електронні листи чи публікують на відкритих сайтах оголошення про роботу, вдаючись до маніпуляції та обману задля отримання персональних даних для подальшого шантажу [9]. Вочевидь, не вся доступна інформація є безпечною, а під час гібридної війни легко стати інструментом в руках ворога. Саме тому очищення інфопростору і фільтрування відкритої інформації є не обмеженням, а необхідною мірою задля посилення безпеки.

Не менш важливим практичним аспектом є взаємодія журналістів із військовими структурами. Головнокомандувачем ЗСУ в березні 2022 року було підписано наказ № 73, який встановлює порядок акредитації представників медіа, перелік інформації, яка заборонена до розголошення, правила роботи в зонах бойових дій та інше. Наприклад, забороняється розповсюджувати інформацію про

назви військових частин, персональні дані військових, кількісний склад, місце розташування, результати проведення операцій, бойові втрати, наслідки ворожих атак по об'єктах критичної інфраструктури, фото- і відеоматеріали техніки, учасників бойових дій [10]. У випадку розголошення чи публікації інформації, віднесеної до додатка 2 наказу, працівник медіа буде позбавлений акредитації, а в разі створення його діями ризику загибелі військовослужбовців чи цивільних, руйнування об'єктів інфраструктури чи втрати бойової техніки, він буде притягнений до кримінальної відповідальності. Отримані дані потребують ретельного аналізу перед їх публікацією, щоб уникнути використання інформації ворогом. Це є прикладом виправданого і пропорційного обмеження права на інформацію.

Ще одним механізмом захисту інформації стало обмеження або призупинення оприлюднення даних на офіційних вебсайтах, про що зазначається в постанові №263 Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року. Йдеться про дані реєстрів, судові рішення, декларації. Однак не втрачає чинності ст. 10-1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» відповідно до якої розпорядники інформації повинні надавати публічну інформацію у форматі відкритих даних за запитом, забезпечити її оприлюднення та оновлення на відповідних сайтах [5]. Тобто гарантування права на доступ до публічної інформації продовжується навіть за умов воєнного стану, попри запровадження обмежень на «чутливі» відомості.

Отже, право на інформацію в умовах війни трансформується залежно від обставин, стає багатограним, поєднуючи етичні, правові, комунікативні та інші аспекти, але продовжує забезпечуватися державою. Законодавство України чітко встановлює рамки дозволеного і забороненого, щоб запобігти перетворення необхідності оборони країни на невинуватене згортання прозорості. Очищення інформаційного простору не є обмеженням свободи слова чи цензурою, а формою захисту, котра здатна зберегти життя цивільних та військових. Можна стверджувати, що форму громадянського обов'язку набуває дотримання інформаційної гігієни. Будь-які факти потребують підтвердження, сайти – захисту, а інформаційні ресурси – оновлення.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 №2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. International Covenant on Civil and Political Rights. General comment №. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression United Nations. Human Rights Committee 102nd session Geneva, 11-29 July 2011 Distr.: General 12 September 2011. URL: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>
4. Березовська І. Актуальні питання доступу громадян до публічної інформації та проблеми застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації». Львівська політехніка, 2016. С. 26-31. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5626/vnulpurn20168556.pdf>

5. Про доступ до публічної комунікації. Закон України від 13.01.2011 №2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
6. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 №2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
8. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Проблематика інформаційного в нормативно-правових і доктринальних документах сфери національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2023. С. 721-729ю URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/2_2023.pdf
10. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 №73. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1>

Смага А. В.

здобувач вищої

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Тополевський Р. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В РОБОТІ ПРАВНИКА: ВИЯВЛЕННЯ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК У ПОЗИЦІЇ ОПОНЕНТА

Юридична діяльність неможлива без ефективного застосування критичного мислення. Адже саме ця спроможність є незамінним інструментом, який забезпечує обґрунтованість і неупередженість прийняття рішень, логічність аналізу відомостей та ефективність захисту правової позиції. Критичне мислення, безсумнівно, можна вважати гарантом інтелектуальної незалежності правника, що слугує певним захистом від логічних хиб і ментальних пасток. Незалежно від того, навмисні ці помилки чи свідомі, їхнє вчасне розпізнавання допомагає сформулювати чітку та стійку правову позицію і запобігти хибному застосуванню правових норм, а також маніпулятивному впливу на інших учасників судового процесу.

Тягло О. В. розглядає критичне мислення як особливу форму «рефлексії, яка ґрунтується на основних логічних принципах і спирається на знання різних конкретних наук. У широкому сенсі, це процес розумового зосередження на аналізі міркувань, щоб знайти та уникнути власних помилок або хиб опонента» [1, с. 13-14]. Надурак В. В., у свою чергу, визначає критичне мислення як «навичку, яка включає здатність оцінювати хід міркувань на відповідність критеріям раціональності» [2, с. 134]. Попри існування численних визначень цього поняття, фактично зміст залишається схожим: критичне мислення – це здатність об’єктивно оцінювати інформацію, ставити її під сумнів, ухвалювати раціональні та незалежні

рішення, спираючись на логіку та докази.

Необхідність критичного мислення та ухвалення раціональних рішень в діяльності правника перш за все пояснюється специфікою доказування та правозастосування.

По-перше, юрист повинен чітко відрізняти припущення, емоції, брехню, суб'єктивну думку від фактів, оскільки у зв'язку з різними причинами та обставинами, люди можуть замовчувати істину, обманювати, спотворювати істину або додумувати те, чого насправді не було. У цьому випадку, пошук свідчень та їх глибокий аналіз можуть допомогти відтворити істинний ланцюжок подій.

По-друге, критичне мислення є основою для прийняття рішень. Так, наприклад, у статті 94 Кримінального процесуального кодексу України зазначається, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд приймає відповідне процесуальне рішення на основі свого внутрішнього переконання, сформованого в результаті всебічного, повного й неупередженого вивчення всіх обставин кримінального провадження та відповідно до вимог закону. Кожен доказ має бути оцінений щодо його належності, допустимості й достовірності, а «сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення» [3]. По-третє, від ступеня розвитку критичного мислення правника залежить якість обслуговування клієнтів, успішність ведення судового чи переговорного процесу. Фахівець, який будує свою позицію на основі раціональних та логічних аргументів, спроможний уникати помилок у власних судженнях і знаходити їх у судженнях протилежної сторони.

В цьому відношенні, важливою навичкою є вміння виявляти та розрізняти логічні помилки. Логічні помилки – це відхилення від ustalених форм мислення, законів і правил, які за умови істинності засновків забезпечують отримання правильних висновків [1, с. 15]. Як відомо, логічні хиби можуть бути свідомі, тобто софізми, або ненавмисні, випадкові, не націлені на введення в оману – паралогізми.

Зазвичай, несвідомі помилки є наслідком поспіху, не уважності, поверховості аргументації, хибного структурування думки, необізнаності з законами логіки. Софізми ж мають на меті поширити дезінформацію, створити спотворену картину подій для власної вигоди, створити ілюзію для того, щоб переконати опонента в тому, чого немає, похитнути його позицію.

Саме тому, юридична практика – це постійна боротьба аргументів, і саме розуміння того, чи є ці аргументи помилковими і чому, безпосередньо впливає на професіоналізм правника і його сприйняття. Таким чином, правник, крім того, що сам уникає помилок, має ідентифікувати їх в твердженнях інших, і якщо ця помилка навмисна, має вміти нейтралізувати її вплив на суддю чи на присяжних.

Опонент під час судового засідання може вдаватися до найпопулярніших логічних хиб, критичний аналіз яких дозволяє виявити фальшиву інформацію під час маніпуляцій, перевібивши обґрунтовані аргументи та сформувавши переконливу правову позицію. Поширеним інструментом є перехід на особистість, підміна аналізу доказів характеристиками сторони (аргумент «ad hominem»). Наприклад, сторона стверджує, що свідчення цього свідка не можуть бути правдивими, оскільки він є колишнім ув'язненим. Фактично у цьому випадку сторона атакує особистість учасника процесу, посиляючись на його минуле. У

такому випадку, доцільно звернути увагу суду на те, що це не впливає на юридичну оцінку доказів і свідчення цього учасника також повинні зазнати ретельного розгляду.

Ще одна поширена логічна помилка – це хибний причинно-наслідковий зв'язок, відомий як «*post hoc, ergo propter hoc*» (після цього не означає внаслідок цього). Тобто, стверджується про існування причинності тільки через часову послідовність подій: якщо щось трапилося після чогось, то це сталося через це. Так, наприклад, сторона стверджує, що після укладення договору відповідач втратив майно, отже, саме договір спричинив збитки. У цій ситуації від опонента може вимагатися додаткова аргументація, щоб довести прямий зв'язок. Ще один популярний прийом – це «підміна тези», тобто зміна початкової тези суперником, перебільшення чи применшення, щоб застосувати її для власної вигоди в майбутньому. Захист зазначає, що відеозапис має ознаки монтажу, а прокурор відповідає, що сторона захисту вважає, що всі докази сфальсифіковані. Тут варто визначити поняття ще раз, чітко зафіксувати первинну тезу і не допустити порушення першого закону логіки.

Нерідко застосовується прийом «апеляція до авторитету» відомий як «*argumentum ad verecundiam*». Опонент посиляється на твердження авторитетної особи, яке або не має відношення до справи, або не підкріплене доказами. Наприклад, хтось наголошує на словах відомого юриста, який сказав, що такі позови завжди програшні. У відповідь варто зазначити, що думка приватної особи не є доказом за процесуальними нормами. Можуть зустрічатися також хибна аналогія і дихотомія, поспішне узагальнення тощо. Саме тому на практиці важливо вміти розрізняти найпоширеніші типи логічних помилок, які можуть виникати в юридичній практиці та напрацювати ефективні стратегії реагування на них.

Виявлення логічних хиб у свідченнях опонента, як складова критичного мислення, може здійснюватися шляхом системного підходу, в якому поєднуються інструменти формальної логіки та методи юридичного аналізу. Зокрема, можна говорити про аналіз структури аргументів за допомогою логічних інструментів. Необхідно розпізнавати порушення залежності тез від доказів, підміну предмета доказової бази, приховані зміни у формулюваннях, спотворення змісту тощо. Також корисно перевіряти та порівнювати будь-які твердження опонента за допомогою нормативно-правових актів, оскільки правові приписи дозволяють зрозуміти, чи слушно застосовується норма права, чи не виходить опонент за її межі, чи не спотворюються окремі формулювання.

Окрім того, в рамках критичного мислення, правник має здійснювати порівняння версій та перевірку на правдивість фактів: звіряти фактичну основу тверджень, зіставляти можливі версії та обґрунтування події та приймати рішення, яке з них відповідає доказам, а яке – лише створює видимість логічності. Фактично всі ці дії і є процесом критичного мислення, без якого не можна уявити якісну юридичну діяльність.

Отже, критичне мислення – базова навичка будь-якого правника, разом з тим невіддільний елемент його діяльності, який визначає професіоналізм та якість правничої діяльності. Раціональні рішення, об'єктивно оцінені факти, уникнення власних логічних помилок та аналіз чужих, – усе це результат невпинних зусиль правника щодо саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Х.: Вид. група «Основа»: «Триада +», 2008. 192 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna
2. Надурак В. В. Критичне мислення: поняття та практика. *Філософія освіти*. 2022. №28(2),. С.129-147с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон, Кодекс, ВРУ від 13.04.2012, № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Сніжко С. В.

здобувач вищої освіти

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Федорчак І. В.

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України проблема захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набула особливої гостроти. Масове переміщення громадян усередині країни спричинило значні соціальні, економічні та правові наслідки. Внутрішньо переміщені особи є однією з найуразливіших категорій населення, оскільки вони втратили житло, роботу, соціальні зв'язки та часто стикаються з дискримінацією, шахрайством чи іншими порушеннями їхніх прав. Забезпечення їхньої безпеки є не лише гуманітарним, а й кримінально-правовим завданням держави. На нашу думку, саме ефективність кримінально-правового механізму є показником того, наскільки держава реально дбає про своїх громадян у період війни.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1], внутрішньо переміщеною особою визнається громадянин України, який був змушений залишити своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації чи надзвичайної ситуації. Закон гарантує цій категорії громадян право на житло, соціальний захист, освіту, медичну допомогу та участь у суспільному житті. Проте ефективна реалізація цих прав неможлива без належного кримінально-правового захисту, який покликаний забезпечити притягнення до відповідальності осіб, що порушують права ВПО. Ми вважаємо, що важливо не лише створювати правові гарантії, а й забезпечити реальні механізми їх виконання, адже від цього залежить довіра людей до держави.

Кримінальний кодекс України (далі — КК України) містить низку норм, які можуть бути використані для захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, йдеться про злочини проти життя та здоров'я особи, власності, честі, гідності, свободи та прав людини. Так, стаття 161 КК України передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їхніх національних, релігійних

чи інших ознак, що може бути застосовано до випадків дискримінації ВПО. Часто проти внутрішньо переміщених осіб вчиняються шахрайські дії, пов'язані з незаконним заволодінням їхнім майном чи грошовими допомогами. Такі діяння підпадають під ознаки злочину, передбаченого статтею 190 КК України — шахрайство. Поширеними є й випадки службових зловживань під час розподілу гуманітарної допомоги або державних виплат, що передбачає відповідальність за статтями 364 і 368 КК України[2].

В умовах воєнного стану особливого значення набувають положення статей 111–1 і 438 КК України, які встановлюють відповідальність за колабораційну діяльність та порушення законів і звичаїв війни. Ці норми покликані забезпечити гуманітарну безпеку громадян, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, які можуть ставати жертвами дій окупаційної влади чи осіб, що співпрацюють із нею [2]. На нашу думку, застосування цих статей має бути не формальним, а реальним інструментом відновлення справедливості для тих, хто постраждав від окупації чи переслідування.

Проблемним залишається питання ефективного розслідування злочинів, учинених проти внутрішньо переміщених осіб. Значна частина таких правопорушень вчиняється на тимчасово окупованих територіях, що ускладнює збір доказів і притягнення винних до відповідальності. Потерпілі часто не мають можливості швидко звернутися до органів правопорядку або не володіють достатньою правовою обізнаністю. У цьому контексті особливої ваги набуває діяльність органів прокуратури та Національної поліції, які повинні забезпечити процесуальні гарантії для ВПО, зокрема визнання їх потерпілими, захист від вторинної віктимізації та належний доступ до правосуддя. На мій погляд, держава має приділяти більше уваги саме просвітницькій роботі серед ВПО, щоб вони знали свої права і способи їх захисту.

Державна політика у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб має ґрунтуватися на поєднанні кримінально-правових, соціально-економічних і гуманітарних інструментів. Одним із важливих нормативних актів, який регулює взаємодію органів влади у сфері національної безпеки, у тому числі гуманітарної, є Закон України «Про національну безпеку України» [3]. Він визначає, що захист людини, її життя, здоров'я, честі та гідності є основною метою державної політики безпеки, що повністю узгоджується з потребами внутрішньо переміщених осіб.

Отже, кримінально-правовий механізм захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні є складовою системи гуманітарної безпеки держави. Його ефективність залежить від узгодженості дій правоохоронних органів, удосконалення кримінального законодавства, підвищення правової культури громадян та належної взаємодії з міжнародними інституціями. На нашу думку, в сучасних умовах війни головним завданням кримінального права має бути не лише покарання за злочини, а й відновлення довіри громадян до справедливості та держави. Саме через таку призму варто розглядати подальший розвиток кримінально-правового механізму захисту прав ВПО.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>(дата звернення: 12.11.2025).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>(дата звернення: 12.11.2025).

3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

Сова А. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Савайда О. І.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ НЕДОПУЩЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Забезпечення рівності та недискримінації прав та свобод загалом у всіх правових відносинах є одним із найважливіших завдань сучасної правової держави. У теперішньому часі воєнного стану зростає рівень злочинності, інформаційний та психологічний тиск на суспільство. Працівники поліції дедалі частіше стикаються з етичними, моральними дилемами під час виконання своїх службових обов'язків. В сучасному світі щораз більше проявляється зневажливе ставлення до правоохоронних органів. Це підвищує ризик порушення прав людини, перевищення влади або застосування насильства.

Тому, дотримання деонтологічних принципів професійної діяльності набуває особливої актуальності, оскільки вони формують моральні межі використання владних повноважень, запобігають зловживанням та сприяють зміцненню довіри населення до правоохоронної системи. Етичні стандарти поведінки працівників поліції є невід'ємною частиною профілактики правопорушень, які забезпечують баланс між захистом національної безпеки та правами людини.

Деонтологічні аспекти у правовідносинах досліджували Вавринчук М., Вапнярчук Н., Жернаков В., Кирилов Ю., Кравченко І., Кравчук С., Лугина Є., Остапенко Л., Поплавська О., Рябовол Л., Черевко Н. та інші, які розглядають сутність та значення деонтологічних принципів професійної діяльності правоохоронців як базового інструменту забезпечення та захисту прав і свобод людини.

Як відомо, принципи – це основні ідеї, фундаментальні засади, на яких вибудовується як буденна так і професійна діяльність людини. Як і будь-яка юридична галузь правова деонтологія базується на певних принципах та засадах, що узагальнюють її сутність та слугують фундаментом для її належного здійснення, а також допомагають сформуванню вихідні, найбільш загальні, незаперечні вимоги до професійної діяльності правоохоронців та юристів, й також вони виконують функцію соціальних орієнтирів щодо його поведінки в різноманітних життєвих і професійних ситуаціях [1].

Деонтологічні основи правоохоронної діяльності спрямовані не так на пояснення повноважень правоохоронця, як на ставлення до виконання свого службового обов'язку. Важливо взяти до уваги належне виконання свого обов'язку правоохоронцями. Є чимало чинників, які впливають на це. Наприклад, правова культура фахівця, професійна свідомість, внутрішні та зовнішні вимоги.

Особливістю професійної діяльності правоохоронців є вирішення складних завдань, пов'язаних із захистом життя, здоров'я та гідності людини. Прийняття складного рішення вимагає моральних зусиль та глибокого рівня розуміння відповідальності. Проте, варто завжди пам'ятати, що вирішення будь-яких питань а також кінцеве прийняте рішення має бути правовим та справедливим. На мою, думку, основними деонтологічними принципами правоохоронця можна вважати - повага до людини, доброзичливість, справедливість, чесність, відповідальність та контроль.

Деонтологічні принципи становлять морально-правову основу професійної діяльності правоохоронців, та в першу чергу забезпечують дотримання прав і свобод людини та громадянина, гарантованих Конституцією України (ст.3, 8, 21-68.). Принцип законності, як один із деонтологічних принципів, відповідає положенню Конституції України (ст.8), де передбачено верховенство права, а також обов'язок органів влади діяти виключно в межах закону [2]. Вказаний принцип забезпечує обмеження повноважень правоохоронця рамками права, що не допускає порушення основних прав та свобод людини і громадянина.

Також важливим є дотримання принципу поваги до людської гідності, який є ключовим чинником запобігання жорстокому поводженню з громадянами. Етичні стандарти, які допомагають сформувати правову культуру, сприяють дотриманню прав людини в рамках професійної діяльності.

Високий рівень деонтологічної культури працівника поліції стає гарантією того, що навіть у складних, конфліктних або нерегульованих законом ситуаціях він обере рішення, сумісне з правами людини. Міжнародні деонтологічні кодекси та стандарти поліцейської етики, принципи ООН підсилюють національні вимоги та забезпечують уніфікацію підходів для захисту прав людини.

Запровадження воєнного стану передбачає тимчасове обмеження окремих прав громадян, проте ці обмеження жодним чином не стосуються права людини на захист навіть у період війни. Основною метою запровадження цього режиму є створення умов для відновлення можливості ефективної реалізації громадянами їхніх прав і свобод [3,с.12]

У преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено [4], що метою цього нормативно-правового акта є забезпечення гарантій прав і свобод людини і громадянина. Крім того, діяльність правоохоронців, юристів в умовах воєнного стану повинна відповідати принципам верховенства права, закріпленим у Основному Законі України.

Воєнний стан суттєво ускладнює етичний вимір правоохоронної діяльності, тому що правоохоронці працюють у середовищі підвищених ризиків, нестачі ресурсів та обмеженого часу для виконання завдань. Зростає рівень моральної відповідальності, адже помилки або порушення можуть мати тяжкі наслідки для прав людини, ніж у мирний час. Баланс між безпекою держави та дотриманням

прав людини є ключовим викликом для професіоналізму правоохоронця. Ситуації правової невизначеності (блокування, перевірки, обмеження пересування, затримання в умовах бойових дій) створюють етичні дилеми, де потрібно забезпечити баланс між оперативністю та правомірністю дій. Воєнний стан загострює проблему дискримінації. Дотримання міжнародних стандартів прав людини, зокрема принципів пропорційності, мінімізація шкоди є обов'язковою умовою легітимності правоохоронної діяльності під час війни.

Висновки. Деонтологічні принципи становлять основу професійної культури правоохоронця й визначають моральні межі його поведінки. Дотримання принципів законності, гуманізму, об'єктивності, неупередженості та поваги до людської гідності зменшує ризик зловживання владою. Вони сприяють підвищенню рівня довіри суспільства до правоохоронних органів, що є ключовою умовою їх ефективності. Також дотримання прав людини є головним чинником в діяльності правоохоронних органів. Недопущення їх порушення це одне з головних завдань правоохоронної системи. Адже, людина, її життя та здоров'я, права та свобод – це найвища та найбільша цінність для правової держави.

Список використаних джерел:

1. Логвиненко Є. С., Невзоров І. Л. Курс лекцій з юридичної деонтології: навч. посіб. Харків: ХНУВС. 2022. 184 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed4a0090-3bf0-43ec-9b1a-a23d48badb90/content>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Биков О. М., Старков І. О. Загальнотеоретичні аспекти забезпечення прав людини в умовах війни. *Legal bulletin*. 2024. Т.1. №11. С.10-15. URL:<https://doi.org/10/31732/2708-339x-2024-11-a1>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. №389-8. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>

Сова А. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Парасюк В. М.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах запровадження воєнного стану проблематика охорони навколишнього природного середовища набуває пріоритетного значення, оскільки воєнні дії спричиняють масштабні екологічні втрати, руйнування природних ресурсів та об'єктів, деградацію лісових масивів, порушення систем

водопостачання й енергетичної інфраструктури, що становить безпосередню загрозу життю, здоров'ю та екологічній безпеці населення. З огляду на це особливої актуальності набуває діяльність правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, яка виконує важливі функції у сфері забезпечення екологічної безпеки, правозастосування та запобігання екологічним правопорушенням.

Поліцейські підрозділи здійснюють документування фактів завдання шкоди довкіллю, знищення природних об'єктів, забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів, а також беруть участь у зборі, фіксації й збереженні доказової бази з метою подальшого притягнення винних осіб до кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до чинного законодавства України. Окрім цього, Національна поліція України взаємодіє з органами державної влади, екологічними службами, органами місцевого самоврядування та міжнародними партнерами з питань попередження, моніторингу та мінімізації негативних наслідків воєнного впливу на навколишнє природне середовище.

Таким чином, роль Національної поліції у сфері екологічної безпеки в умовах війни є не лише правоохоронною, а й превентивною та аналітичною, що потребує подальшого нормативного, організаційного та кадрового удосконалення.

Особлива увага приділяється взаємодії поліції з такими державними структурами, до прикладу: Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державною екологічною інспекцією, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів, органами прокуратури. Це дозволяє ефективніше реагувати на екологічні аварії, що виникають у зоні бойових дій.

Поліція вже має досвід роботи з правопорушеннями проти довкілля: у 2020 році вона виявила майже 4 500 кримінальних правопорушень у цій сфері [1]. Проте є декілька проблем, які виникають під час виявлення та розслідування цих ситуацій. Серед головних проблем діяльності поліції у цій сфері – це обмежений доступ до територій, які перебувають під обстрілами та окупацією, мінна небезпека, нестача спеціальної техніки, а також труднощі в оцінці масштабу екологічної шкоди.

В умовах війни змінились і операційні підходи: збільшилась роль поліції у моніторингу, документуванні екологічної шкоди та взаємодії з іншими держструктурами і міжнародними партнерами. [2; 3] До переліку проблем також можна додати те, що в нас недостатньо чітка законодавча база, що врегульовує функції поліції у сфері екологічного захисту саме під час воєнного стану – це обмежує можливості оперативного реагування [3].

Попри це, Національна поліція України продовжує виконувати завдання щодо забезпечення екологічної безпеки населення, охорони природних ресурсів, протидії незаконній вирубці лісів, браконьєрству та незаконному видобутку корисних копалин.

Результати роботи поліції у сфері охорони довкілля мають не лише внутрішнє, а й міжнародне значення, оскільки задокументовані факти екологічних злочинів можуть бути використані як докази у міжнародних судах для притягнення агресора до відповідальності.

В.І. Чечерський аргументує про необхідність створення в органах поліції окремих спеціалізованих підрозділів, що стане ефективним елементом реалізації

державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. Також він пропонує щоб спеціалізовані оперативні та слідчі екологічні підрозділи функціонували у складі одного самостійного підрозділу (управління), що дозволить забезпечити комплексний підхід до виявлення та припинення екологічних кримінальних правопорушень, виконання завдань, передбачених Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами України [4, с. 289].

Дана пропозиція В. І. Чечерського є логічною, своєчасною та повністю узгоджується з потребами сучасної системи правоохорони у сфері екологічної безпеки. Створення спеціалізованих екологічних підрозділів у структурі поліції не лише підвищить ефективність протидії екологічним злочинам, але й стане інструментом реалізації державної політики у сфері охорони довкілля.

Таким чином, діяльність Національної поліції у сфері охорони довкілля в умовах воєнного стану є складним, але вкрай важливим напрямом, спрямованим на захист навколишнього середовища, збереження природних ресурсів і гарантування права громадян на безпечне довкілля навіть у період воєнних дій. Ефективна охорона довкілля в таких умовах потребує розповсюдження технологій. Наприклад: моніторинг з супутників, дрони, геоінформаційні системи. А також активної превентивної діяльності поліції й екологічних служб. Національна поліція повинна посилювати профілактичні заходи – патрулювання, перевірки – особливо в районах, що зазнали бойових дій чи є ризиковими з екологічної точки зору [2].

Взаємодія з міжнародними організаціями, екологічними структурами та громадським сектором є важливим елементом системи захисту довкілля, це сприяє обміну досвідом, підвищенню кваліфікації та впровадженню кращих практик [1].

Умови воєнного стану суттєво загострили проблеми у сфері охорони довкілля та водночас висунули перед Національною поліцією нові завдання, пов'язані з необхідністю забезпечення екологічної безпеки в ситуації зростання ризиків. Масштабні руйнування інфраструктури, забруднення ґрунтів, водних ресурсів, атмосферного повітря, незаконні вирубки лісів, браконьєрство та інші екологічні правопорушення, що активізувалися на тлі війни, вимагають від поліції адаптованих методів роботи та посиленої координації з іншими органами державної влади.

Діяльність Національної поліції у сфері охорони довкілля в умовах воєнного стану характеризується необхідністю оперативного реагування на екологічні загрози, вдосконаленням механізмів документування збитків, заподіяних довкіллю, та активним застосуванням превентивних заходів. Особливо важливим є забезпечення ефективної взаємодії з військовими адміністраціями, Державною екологічною інспекцією, органами місцевого самоврядування, науковими установами та громадськими організаціями.

Потреба у створенні спеціалізованих екологічних підрозділів у структурі Національної поліції стає дедалі очевиднішою, адже саме такі підрозділи здатні забезпечити комплексний підхід до виявлення, фіксації та розслідування екологічних правопорушень, що набули особливої небезпеки в період воєнного стану.

Отже, вдосконалення діяльності Національної поліції у сфері охорони довкілля в сучасних умовах є ключовою передумовою забезпечення екологічної

безпеки держави, захисту природних ресурсів та збереження здоров'я населення. Посилення правозастосовних механізмів, підвищення професійної підготовки поліцейських та розвиток міжвідомчої співпраці сприятимуть ефективній протидії екологічним загрозам та підвищенню стійкості держави перед екологічними викликами війни.

Список використаних джерел:

6. Коваль Є. У 2020 році Національна поліція України виявила майже 4 500 кримінальних правопорушень проти довкілля. *Офіційний сайт Національної поліції України*. 17.03.2021. URL: <https://npu.gov.ua/news/u-2020-rotsi-natsionalna-politsiya-ukraini-viyavila-mayzhe-4-500-kriminalnikh-pravoporushen-proti-dovkillya-evgen-koval>

7. Яра О. С., Стасюк Н. А. Правові механізми захисту довкілля в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 3. С. 190-196.

8. Казанчук І. Д. Проблемні аспекти взаємодії Національної поліції України та ДСНС України щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах введення воєнного стану. *Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф.* Харків, 2022. С. 174-177.

Старчук Д. В.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Здреник І. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ

Законодавчий процес в Україні складається з кількох послідовних стадій. Спершу суб'єкти законодавчої ініціативи — Президент України, народні депутати, Кабінет Міністрів або Національний банк — подають до Верховної Ради законопроект. Після внесення документ надходить до профільного комітету, який здійснює його попередній розгляд, аналізує зміст, готує висновки та ухвалює рішення щодо можливості передати його на пленарний розгляд або повернути на доопрацювання.

Далі законопроект розглядають на пленарному засіданні у три читання: у першому обговорюють концепцію та основні положення, у другому проводять постатейне голосування з поправками, а третє застосовується за потреби для техніко-юридичного доопрацювання. Після цього Верховна Рада голосує за прийняття закону: для звичайного закону потрібно не менше 226 голосів. Прийнятий закон підписує Голова Верховної Ради та направляє його Президенту, який може підписати документ або застосувати вето. У разі подолання вето парламентом Президент зобов'язаний підписати закон. Після підписання закон

офіційно оприлюднюється у державних виданнях і набирає чинності, за загальним правилом, через десять днів, якщо інше не передбачено самим законом [1].

Попередній розгляд законопроекту у комітетах Верховної Ради полягає у детальному аналізі його змісту, перевірці відповідності Конституції та чинному законодавству, а також оцінці можливих наслідків. Головний комітет узагальнює пропозиції інших комітетів, експертних управлінь та наукових установ і готує висновки щодо подальшої долі законопроекту — прийняти у першому читанні, відхилити або повернути на доопрацювання.

Розгляд на пленарному засіданні є центральною стадією законодавчого процесу. Він відбувається у кілька читань: у першому обговорюють концепцію та основні положення, у другому — постатейне голосування з поправками, а третє застосовується за потреби для техніко-юридичного уточнення. Під час пленарного розгляду визначається, чи стане законопроект законом, оскільки ключові рішення ухвалюються відкритим голосуванням народних депутатів [2].

Прийняття закону є вирішальною стадією законодавчого процесу, коли Верховна Рада ухвалює остаточне рішення щодо законопроекту. Після всіх читань парламент голосує у цілому: для звичайного закону потрібні не менше 226 голосів, для конституційних змін — 300. Голосування відкрито та фіксується у стенограмі. Прийнятий закон підписує Голова Верховної Ради і передає Президенту, який може підписати його або застосувати вето. У разі подолання вето закон підлягає підписанню та офіційному оприлюдненню у «Голосі України» та «Урядовому кур'єрі», після чого набирає чинності і стає обов'язковим для всіх суб'єктів правовідносин [3].

Офіційне оприлюднення закону є обов'язковою процедурою, яка надає закону юридичну силу та робить його доступним для громадськості. Без офіційного оприлюднення закон не набирає чинності і не може бути застосований органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадянами. Оприлюднення забезпечує відкритість та прозорість законодавчого процесу, дозволяє громадянам ознайомитися з нормами закону та своєчасно виконувати свої права й обов'язки, що визначені законодавством. Загальним правилом набрання чинності є термін десяти днів з моменту публікації, якщо інше не передбачено самим законом.

Набрання чинності законом є фінальною стадією законодавчого процесу, яка надає закону обов'язкову юридичну силу для всіх суб'єктів правовідносин. Закон починає діяти з моменту його офіційного оприлюднення у державних виданнях, якщо самим законом не визначено інший строк набрання чинності. За загальним правилом, встановленим для більшості нормативних актів, закон набирає чинності через десять днів після публікації. В окремих випадках закон може містити спеціальні положення щодо дати початку дії або визначати поступове введення його норм. Набрання чинності забезпечує реальне застосування закону органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадянами, а також виконує функцію правового регулювання суспільних відносин у відповідності до закріплених у ньому норм [4].

Особливі процедури застосовуються, коли законопроект потребує відхилення від загальної процедури. До них належать розгляд невідкладних

законопроектів Президента, прийняття законів про зміни до Конституції (226 голосів на попередньому етапі та 300 на черговій сесії), ратифікація міжнародних договорів і ухвалення Державного бюджету за спеціально встановленими строками. Такі процедури забезпечують якісне врегулювання питань підвищеного юридичного, політичного або фінансового значення.

Гарантії конституційності законодавчого процесу забезпечують відповідність законопроектів Конституції та принципам правової держави. Центральну роль відіграє Конституційний Суд, який здійснює конституційний контроль і тлумачить норми Основного Закону. Важливу гарантію становить дотримання регламенту Верховної Ради, що виключає порушення процедур. Значення мають відкритість та гласність парламентської діяльності, експертне опрацювання законопроектів та участь комітетів і науково-експертних установ. Ці механізми забезпечують законність, прозорість і стабільність процесу та запобігають ухваленню актів, які суперечать Конституції [5].

Тому, особливі процедури законодавчого процесу відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного та якісного прийняття законів у випадках, коли стандартний порядок розгляду не відповідає важливості законопроекту. Вони дозволяють прискорити розгляд невідкладних законопроектів, гарантують дотримання особливих вимог при внесенні змін до Конституції, ратифікації міжнародних договорів та ухваленні Державного бюджету. Завдяки цим процедурам забезпечується пріоритетність, юридична точність та стабільність правових рішень, що мають значне політичне, фінансове або суспільне значення для держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Регламент Верховної Ради України : Закон України від 17.01.2011 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 18.11.2025)
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 18.11.2025)
3. Офіційні видання Верховної Ради України: «Голос України» та «Урядовий кур'єр». URL: <https://www.golos.com.ua/> (дата звернення: 18.11.2025).
4. Соловей, В. В. Парламентська діяльність та законодавчий процес. Харків, 2019. С. 32-65.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.11.2025).

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ (СТАНОВЛЕННЯ, ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ)

1. В наступному 2026-му році в Україні відзначатимуть тридцятиріччя її Основного Закону - Конституції України. Непростий шлях становлення та розвитку чинного Основного Закону України, нові виклики і загрози в умовах

повномасштабної російської воєнної агресії в черговий раз привертають увагу до питання реального стану національної системи правової охорони конституції. Центральним елементом системи правового захисту Основного Закону держави, як відомо, є Конституційний Суд України (КСУ). Саме в повноваженнях КСУ, як найкраще, відображено можливості щодо забезпеченню верховенства Основного Закону держави на всій її території. В той же самий час, аналіз обсягу та змісту повноважень КСУ, практика їх реалізації свідчать про наявність певних проблем в цьому плані та потреби їх вирішення у майбутньому.

2. Становлення «інституту повноваження КСУ» розпочалося ще в перші роки відновлення державної незалежності України. Так, в першому Законі України «Про Конституційний Суд України» (1992 р.) було визначено, що «основна мета діяльності КСУ є забезпечення конституційної законності і верховенства Конституції України», а «завданнями КСУ є забезпечення відповідності Конституції України законів та інших актів органів законодавчої і виконавчої влади (ст.2 Закону) [1]. Статтею 14 Закону, зокрема, було визначено, що КСУ приймає до свого провадження справи з питань невідповідності Конституції: 1) чинних законів України та інших актів, прийнятих Верховною Радою України; 2) прийнятих, але не введених в дію законів та інших актів Верховної Ради України. Крім того, КСУ розглядає також справи про невідповідність Конституції і законам України: 1) указів і розпоряджень Президента України; 2) постанов Президії Верховної Ради України; 3) законів та інших актів, прийнятих Верховною Радою Республіки Крим та її Президією; 4) постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України та Ради Міністрів Республіки Крим. Також, КСУ розглядає також справи, пов'язані з: 1) порушенням компетенції органами і особами державної влади, зазначеними в Конституції України; 2) порушенням розподілу встановленої Конституцією України та Конституцією Республіки Крим компетенції місцевих Рад різного рівня, а також компетенції місцевих Рад і органів державної виконавчої влади; 3) законністю призначення виборів і референдумів.

Предметом розгляду КСУ можуть бути справи про визнання нечинними нормативних актів, прийнятих органами законодавчої і виконавчої влади, визначеними в Конституції України, з порушенням процедури їх прийняття, передбаченої Конституцією України. До компетенції КСУ належало також розгляд справ про невідповідність Конституції України та міжнародним актам, визнаним Україною, будь-якого закону або іншого нормативного акта, що порушує конституційні права і свободи людини. КСУ міг розглядати спори також між національно-територіальними і територіальними утвореннями України з питань, які регулюються Конституцією України та Конституцією Республіки Крим. КСУ за поданням Верховної Ради України дає висновок про додержання Президентом, Прем'єр-міністром та іншими членами Уряду, Головою Верховного Суду, Головою Вищого арбітражного суду, Генеральним прокурором України, а також дипломатичними та іншими представниками України Конституції і законів України у разі порушення питання про дострокове припинення їх повноважень і т.д. [1]. Однак, як відомо, реалізувати на практиці дані повноваження КСУ не було можливості, оскільки він так і не був сформований в ті роки.

3. Конституційний Суд України, будучи визнаним єдиним органом конституційної юрисдикції в країні, розпочав свою практичну діяльність тільки наприкінці 1996-го року. Його повноваження були чітко визначені у прийнятій українським парламентом 28 червня 1996 року Конституції України[2] та частково деталізовані у т.з. «другому» законі «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996-го року [3]. Відповідно до останніх, КСУ приймав рішення та давав висновки у справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України; 4) офіційного тлумачення Конституції та законів України; 5) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; 6) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України [3].

4. Верховна Рада України 2 червня 2016 р. ухвалюючи конституційні зміни щодо правосуддя суттєво розширила повноваження КСУ[4]. Їхній перелік об'єктивно знайшов своє відображення у «черговому (третьому)» законі «Про КСУ»(2017 р.). Однак в його положення уже не було «попереднього» припису про те, що саме КСУ є «єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні» [3]. За чинними конституційними приписами до повноважень КСУ належить: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції України; 3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України. При цьому, питання, щодо конституційності нормативних актів та офіційного тлумачення Конституції України розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим [2].

Крім того, КСУ за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Він також за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, а за зверненням Верховної Ради України КСУ надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Окремо варто зазначити, що

КСУ вирішує також питання і про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. При цьому, конституційна скарга може бути подана тільки в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [2].

5. Із всіх передбачених Основним Законом держави повноважень КСУ найчастіше застосовувались його «права/обов'язки» щодо вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів, тлумачення Конституції України, а також надання висновків щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України статей 157 і 158 Конституції України. Так, останніх висновків КСУ за майже тридцять років його функціонування було прийнято більше п'ятдесяти.

Натомість, такі повноваження КСУ, як надання висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, або надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту не реалізовувались жодного разу.

6. В практиці КСУ певним чином мало місце також визнання порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції та законів України, що привело до практичної реалізації п.28 ст.85 Конституції України - дострокового припинення повноважень ВР АРК. [5]

7. В той же самий час, практична реалізація повноваження КСУ щодо розгляду конституційних скарг, через неправильне регулювання даного повноваження («надмірну» деталізацію) в положеннях статей 36, 67 та 84 Закону України «Про Конституційний Суд України» (2017 р.) здійснюється в режимі, який межує з процедурою явно не передбаченою нормами Основного Закону держави. Така ситуація потребує негайного виправлення шляхом внесення відповідних законодавчих змін.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 03.06.1992 № 2400-ХІІ (Втратив чинність). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 33. Ст. 471.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. Ст.272.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 2.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим „Про проведення загальнокримського референдуму“

(справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) № 2-рп/2014 від 14 березня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text>

Тарасова М. А.
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:
Балинська О. М.
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГРОМАДЯНСЬКА СВІДОМІСТЬ ЯК РУШІЙ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Громадянська свідомість – це усвідомлення людиною своєї належності до держави, розуміння власних прав і обов’язків, відповідальності перед суспільством. Як зазначає Л. Кочубей, вона поєднує такі риси, як патріотизм, повага до законів, активна життєва позиція, готовність діяти на благо країни [1, с. 209]. Саме громадянська свідомість формує моральний і духовний стрижень нації.

Основні складові громадянської свідомості – це правова культура, патріотизм і відповідальність, громадянська активність і самоорганізація, моральна зрілість. У монографії «Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика» [2] підкреслюється, правова культура виявляється у знанні законів і повазі до них, патріотизм – у готовності захищати свою державу, громадянська активність – у прагненні брати участь у суспільних процесах, а моральна зрілість – у здатності діяти свідомо й відповідально.

В умовах війни громадянська свідомість набуває особливого значення, адже стає рушійною силою, що об’єднує людей навколо спільної мети — захисту держави та збереження її незалежності. Як зазначають В. Загурська-Антонюк і В. Загурський, громадяни з високим рівнем свідомості проявляють мужність, ініціативу та стійкість. Завдяки цьому суспільство здатне зберігати внутрішню єдність, підтримувати армію, допомагати один одному та не втрачати віру в перемогу [3].

Прояви громадянської свідомості в Україні під час війни вражають масштабом. За даними дослідження О. Зеленої та І. Мірчук, це – волонтерський рух, благодійні фонди, участь у територіальній обороні, інформаційна боротьба з дезінформацією, допомога переселенцям і постраждалим. Люди добровільно беруть на себе відповідальність за спільну справу – від збору коштів на дрони до підтримки українських культурних ініціатив [4]. Усе це свідчить, що громадянська свідомість стала не просто цінністю, а практичною силою, яка формує нову якість суспільства.

Громадянська свідомість безпосередньо впливає на державотворення. Активні та відповідальні громадяни контролюють владу, беруть участь у прийнятті рішень, сприяють прозорості управління. Так розвиваються демократичні

інститути, зміцнюється довіра між суспільством і державою. У результаті формується зріла політична нація, що здатна не лише вистояти у війні, а й забезпечити сталий розвиток у мирний час [3].

Важливу роль у вихованні громадянської свідомості відіграють сім'я, школа, громадські організації та медіа. Вона формується не лише в героїчних учинках, а й у щоденній відповідальній поведінці – у праці, навчанні, волонтерстві, дотриманні законів [2]. Виховувати патріотизм потрібно не лише через емоції, а й через усвідомлення власної участі в житті країни.

Згідно із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері національної безпеки України» [5], важливим чинником є роль освіти і засобів масової інформації. Освіта формує правову та моральну культуру, навчає критично мислити, розвиває відповідальність і готовність до участі в суспільному житті. Медіа, у свою чергу, покликані поширювати правдиву інформацію, підтримувати єдність і протидіяти ворожій пропаганді.

До початку війни роль громадянина в суспільному житті часто залишалася пасивною. Як зазначає вже цитований дослідник Л. Кочубей, багато людей сприймали державу як віддалену структуру, що «повинна» забезпечувати порядок і добробут. Рівень довіри до органів влади був низьким, а участь громадян у суспільно-політичних процесах обмежувалася переважно голосуванням на виборах. Громадянська свідомість існувала, але нерідко мала декларативний характер – проявлялася у словах, а не в системній активності [див. 1].

Під час війни, за спостереженням В. Загурської-Антонюк, відбулася зміна ролі громадянина: від «спостерігача» до «співтворця держави» [див. 3]. Кожен свідомий українець нині не просто виконує обов'язки, а бере активну участь у правотворенні, боротьбі з корупцією, розвитку місцевого самоврядування. Прикладами є громадські ініціативи, антикорупційні реформи, проекти прозорого бюджету, участь у міжнародних програмах, волонтерські платформи та громадський контроль за діями влади. Усе це зміцнює державність і підвищує довіру до демократичних процесів.

Водночас громадяни стикаються з низкою викликів: інформаційна втома, маніпуляції, зневіра, травматичний досвід війни. Як зазначено у збірнику «Державотворення та правотворення в умовах війни» [6], це породжує ризик апатії та дезорієнтації. Подолати ці проблеми допомагають освіта, культура пам'яті, розвиток критичного мислення, соціальна солідарність і підтримка ментального здоров'я. Важливо зберігати цінності взаємодопомоги, гідності та довіри, адже вони становлять основу громадянської зрілості суспільства.

Український досвід, проаналізований у працях Загурської-Антонюк, доводить, що висока громадянська свідомість – це запорука не лише обороноздатності, а й майбутньої відбудови держави. Саме свідомі громадяни зможуть відновити економіку, зміцнити інститути влади, забезпечити соціальну справедливість і стійкий розвиток [3, с. 44].

Отже, громадянська свідомість під час війни є справжнім рушієм державотворення. Вона об'єднує, зміцнює, надихає і перетворює народ на єдину силу, здатну захищати свободу й будувати майбутнє незалежної України. Як підкреслює Л. Кочубей, громадянська зрілість має стати внутрішнім орієнтиром

відбудови держави після війни [див. 1].

У майбутньому громадянська свідомість має стати духовним фундаментом відновленої України. Це не лише моральна категорія, а й стратегічний ресурс держави, без якого неможлива стабільність, демократія та процвітання. Перемога й відбудова України можливі лише за умови єдності свідомих громадян.

Бути громадянином у час війни – означає діяти, творити, відповідати!

Список використаних джерел:

1. Кочубей Л. Громадянська самосвідомість українців: що заважає бути відповідальним за стан справ у суспільстві? Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. С. 207-220. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kochubei_gromadianska.pdf

2. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика : моногр. / Авт. кол.: Александрова О.С., Левітас Ф.Л., Салата О.О., Шепетяк О.М., Матвійчук О.Є., Петрошук Н.Р. та ін. ; [за заг. ред. проф. Левітаса Ф.Л. ; наук. ред. Александрової О.С., Салати О.О.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 172 с.

3. Загурська-Антонюк В., Загурський В. Транзитивність політичної свідомості українців в умовах повномасштабної війни. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. № 1-(2). С. 40-45. URL: <https://sas.ztu.edu.ua/article/view/301986/294029>

4. Зелена О., Мірчук І. Вплив війни на громадянську позицію та геополітичні орієнтири студентської молоді в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 43, с. 264–274. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/32.pdf

5. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері національної безпеки України» № 2834-IX від 13 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>

6. Демків Р., Кучер В. Забезпечення інформаційної безпеки під час воєнного стану. *Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 12 грудня 2024 року)* / Упорядники: Д. Є. Забзалюк, Р. Я. Демків. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 312 с. С. 68-71. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8552/1/12_12_2024.pdf

Тацишин І.

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та олімпійської освіти
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана Боберського)

ПРИНЦИП «АВТОНОМІЇ СПОРТУ» В ПРОЄКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СПОРТ»

Спорт та фізична культура є невід’ємними складовими гуманітарної політики держави, що забезпечують формування здорового способу життя, соціальну інтеграцію, патріотичне виховання та позитивний міжнародний імідж України. В

умовах глобалізації та європейської інтеграції постає необхідність переосмислення ролі держави у сфері спорту, зокрема у контексті впровадження принципу автономії спорту.

Згідно ст. 49 Конституції України держава дбає про розвиток фізичної культури та спорту. Конституційні норми деталізуються в Законі України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1994р. № 3808-XII, який визначає практичні механізми їх реалізації.

Міністерством молоді та спорту України на офіційному вебсайті розміщено для публічного громадського обговорення проєкт Закону України «Про спорт».

Як зазначає Міністерство, проєкт акта розроблений з метою формування сучасної децентралізованої моделі управління спортивної сфери, що базується на засадах європейських стандартів та передбачає забезпечення рівного доступу до занять спортом для всіх категорій населення, утвердження принципів чесної конкуренції, дотримання етичних норм і стандартів доброчесності, протидію застосуванню допінгу, а також сприяння розвитку самоврядних, демократичних та відповідальних спортивних організацій.

Автономія спорту визначається як право спортивних організацій самостійно формувати напрями розвитку, внутрішні правила та здійснювати управління без прямого втручання держави. При цьому держава зберігає контроль у сферах публічного інтересу: фінансування, забезпечення доброчесності, захист прав людини, протидія допінгу. Таким чином, автономія спорту є балансом між свободою спортивного руху та відповідальністю перед суспільством.

Олімпійська хартія закріплює принцип автономії спорту як один із фундаментальних принципів олімпізму: «Місія МОК – зберігати автономію спорту». Європейський Союз у Резолюції Ради ЄС 2021 року визначає автономію як базовий принцип, але додає, що вона має поєднуватися із солідарністю між професійним і масовим спортом, прозорістю та захистом прав спортсменів.

Міжнародна хартія фізичного виховання, фізичної активності та спорту (2015) визнає спорт як право людини і закликає держави забезпечувати інклюзивність навіть у рамках автономних спортивних організацій.

Рада Європи у дослідженні «Autonomy of Sport in Europe» наголошує, що автономія спорту визнається як право на самоврядування, але вона завжди обмежена вимогами державного права та принципами доброго врядування.

До основних переваг реалізації принципу «автономії спорту» слід віднести наступні:

- забезпечення реальної незалежності спортивних федерацій від державного втручання в їх діяльність;
- гнучкість у прийнятті управлінських рішень та швидка адаптація до міжнародних стандартів та викликів;
- стимулювання залучення приватних інвестицій;
- відповідність європейським моделям розвитку спорту та інтеграція у світову спортивну систему та ін.

Поряд з перевагами реалізації «автономії спорту», слід також зазначити про існування потенційних ризиків та викликів, зокрема:

- можлива фінансова непрозорість та зловживання;
- нерівність доступу між видами спорту з різним рівнем ресурсного забезпечення;
- надмірна комерціалізація, що може віддалити спорт від його соціальної

функції;

- відсутність єдиних стандартів управління та контролю, з огляду на впровадження сучасної децентралізованої моделі управління спортивної сфери та ін.

Автономія спорту в запропонованому проєкті є не лише інструментом децентралізації, а й стратегічним засобом інтеграції України у світовий спортивний простір та адаптації до європейської моделі спортивного врядування. Її ефективність визначатиметься здатністю держави забезпечити необхідний баланс між інституційною свободою спортивних організацій та їхньою публічною відповідальністю.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що автономія спорту є складним багаторівневим явищем, яке потребує чітко визначених правових рамок, прозорих механізмів контролю та відповідальної поведінки спортивних організацій. За умови належного нормативного забезпечення автономія може стати важливим чинником розвитку українського спорту, його інтернаціоналізації та відповідності європейським стандартам.

Список використаних джерел:

1. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1994р. № 3808-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 21.11.2025).
2. Проєкт Закону України «Про спорт» URL: <https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Docs/2025/Projekt/projekt-zysport/proekt-zakonu-ukrayini-pro-sport.pdf> (дата звернення: 21.11.2025).
3. Olympic Charter. International Olympic Committee. Lausanne, 2025. URL: [EN-Olympic-Charter.pdf](#) (дата звернення: 21.11.2025).
4. Council of the European Union. Resolution on the European Sport Model. Brussels, 2021. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12864-2021-INIT/en/pdf> (дата звернення: 21.11.2025).
5. UNESCO. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport. Paris, 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235409> (дата звернення: 21.11.2025).
6. Council of Europe. Autonomy of Sport in Europe. Strasbourg, 2010. URL: <https://rm.coe.int/autonomy-of-sport-in-europe/168073499f> (дата звернення: 21.11.2025).

Тіторчук Х. О.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Правовий статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є одним із ключових напрямів державної політики у сфері захисту прав людини, особливо з огляду на триваючу збройну агресію проти України. Конституція України гарантує

кожному громадянину право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та захист від незаконного позбавлення житла [1, ст. 33]. Проте у зв'язку з воєнними діями, окупацією частини територій та загрозою життю мільйони громадян були змушені покинути свої домівки, що зумовило необхідність формування спеціального правового режиму їх захисту.

У 2014 році був ухвалений Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначив правовий статус ВПО, їхні права та механізми державної підтримки. Згідно з цим Законом внутрішньо переміщеною особою є громадянин України або інша особа, яка законно перебуває на території держави та була змушена змінити місце проживання в межах України внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації або надзвичайних ситуацій [2, ст. 1].

Ключовим елементом правового статусу ВПО є гарантії державного захисту, що включають соціальну, житлову та грошову підтримку. Держава зобов'язана забезпечити таким особам доступ до медичних, освітніх, адміністративних та соціальних послуг, створити умови для інтеграції у приймаючі громади. Крім того, закон визначає право ВПО на компенсацію за зруйноване або пошкоджене житло, що особливо актуально в умовах воєнного стану [2, ст. 9].

Під час воєнного стану роль органів державної влади у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб значно посилюється. Кабінет Міністрів України ухвалює нормативно-правові акти щодо порядку надання державної допомоги, розподілу фінансування, організації евакуації та забезпечення тимчасового проживання. Місцеві органи влади працюють у взаємодії з військовими адміністраціями, координуючи гуманітарні програми та розміщення ВПО, що відповідає загальній моделі управління, описаній у науковій літературі [3, с. 91].

Особливо важливо зазначити, що правовий статус внутрішньо переміщених осіб включає не лише соціальні гарантії, а й механізми захисту їхніх конституційних прав. Наприклад, відповідно до Закону України ВПО мають право брати участь у виборах за місцем фактичного проживання, що забезпечує реалізацію принципів народовладдя, закріплених у Конституції [1, ст. 38]. Також вони мають право на судовий захист у разі порушення їхніх прав, що є складовою верховенства права, про яке йдеться у курсі конституційного права [4, с. 117].

В умовах збройної агресії держава активно реформує механізми обліку та підтримки ВПО. Значну роль відіграє цифровізація державних послуг, зокрема оформлення довідки ВПО та отримання державних виплат через електронні платформи. Це відповідає загальним тенденціям модернізації публічної адміністрації, описаним у наукових дослідженнях [5, с. 111].

Одним із найактуальніших напрямів розвитку правового статусу ВПО залишається відновлення житла, повернення на деокуповані території та забезпечення компенсацій. На законодавчому рівні удосконалюються механізми надання житлових сертифікатів, компенсацій за зруйноване житло, а також програми підтримки соціальної адаптації. При цьому важливо забезпечити прозорість та доступність відповідних процедур, що відзначається у сучасній юридичній науковій літературі [6, с. 307].

Таким чином, правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні є

комплексним правовим інститутом, спрямованим на забезпечення захисту прав і свобод осіб, що постраждали від війни та окупації. Він включає систему державних гарантій, правових механізмів підтримки, а також інституційні засоби інтеграції та соціальної адаптації. Подальший розвиток цього інституту має ґрунтуватися на принципах верховенства права, гуманізму та справедливості, що є необхідною умовою відновлення держави та суспільства після завершення війни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII.
3. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні / За ред. С. Г. Серьогіної. Харків: Право, 2005. 256 с.
4. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 544 с.
5. Борисочева Н. Теоретичні підходи до розуміння системи органів виконавчої влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6.
6. Дніпров О. С. Парадигма виконавчої влади в Україні: дис. докт. юрид. наук. Львів, 2019.

Тополевський Р. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),
старший науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(*НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України*)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ ТА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Цифровізація суспільства радикально змінює способи творення, обігу та контролю даних. У цих умовах захист цифрових прав і персональних даних постає не лише технічною проблемою, а ядром сучасної правозахисної парадигми. Для України, що рухається курсом євроінтеграції, гармонізація з правом Європейського Союзу (ЄС), насамперед із Загальним регламентом захисту даних (GDPR), є юридичною вимогою й умовою довіри до публічних сервісів, бізнесу та транскордонних обмінів [1]. Наше завдання накреслити теоретико-правові засади, визначити інституційні механізми й методи оцінювання відповідності, а також врахувати специфіку воєнного контексту [2, с.149–154; 3, с.1008–1016].

Європейська модель захисту приватності та персональних даних історично спирається на практику ЄСПЛ за ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя), що розвинула доктрину «інформаційного самовизначення». Загальний регламент захисту даних ЄС – GDPR кодифікував і підняв на наднаціональний рівень принципи оброблення, права суб'єктів та зобов'язання контролерів/процесорів, закріпив вимоги до наглядових органів і механізми

транскордонних передач даних (ст.5, ст.12–23) [1]. GDPR фактично задає глобальний стандарт для будь-кого, хто обробляє дані резидентів ЄС або взаємодіє з європейськими контрагентами [2, с.149–151].

Ядро європейської моделі – принципи ст.5 GDPR: законність і добросовісність, прозорість, цільове обмеження, мінімізація даних, точність, обмеження строків зберігання, цілісність і конфіденційність [1]. Це не декларація, а список пунктів для перевірок, оцінки впливу на захист даних (DPIA), договорів із обробниками даних та судового контролю [5, с.52–55; 4, с.94–96].

Реальність захисту персональних даних визначається спроможністю забезпечити права: доступу, виправлення, видалення («право на забуття»), обмеження, портативності та заперечення, а також – права не зазнавати виключно автоматизованих рішень з істотними наслідками (GDPR, ст.12–22) [1].

GDPR вимагає існування незалежного наглядового органу із повноваженнями моніторингу, розслідування, коригування та консультацій (GDPR, ст.51–58) [1].

В Україні в процесі пошуку інституції, на яку можна було покласти контроль за обробкою персональних даних, ця функція була передана Уповноваженому ВРУ з прав людини. Разом із тим, для повної відповідності вимогам GDPR потрібні або створення окремого колегіального регулятора, або глибока інституційна модернізація участі Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Вона, імовірно, передбачатиме перегляд способу формування бюджету та залучення експертів, надання певної автономії підрозділу, який займатиметься обробкою персональних даних, та делегування цьому підрозділу додаткових повноважень щодо тимчасової заборони обробки чи передачі даних, накладення штрафів, надання консультацій, тощо) [4, с.96–99].

Чинне українське законодавство загалом узгоджується з базовими ідеями захисту персональних даних, але потребує оновлення для синхронізації з GDPR: уточнення правових підстав і тестів (алгоритмів) перевірки необхідності/пропорційності; вимог до прозорості; особливостей перевірки сумісності цілей; обов'язковості оцінки впливу на захист даних, політик збереження даних та журналів видалення [4, с.94–99]. Законопроект №8153 (від 25.10.2022) передбачає суттєві зміни у сфері захисту персональних даних, але його ухвалення має супроводжуватися відповідними методичними рекомендаціями та початком роботи ефективного наглядового органу [7].

Запровадження Загального регламенту захисту даних ЄС – GDPR у правову систему України, можна описати за допомогою моделі, що складається з чотирьох етапів: 1) розробка рекомендацій щодо добровільного застосування стандартів GDPR, сприяння поширенню їх добровільного застосування, 2) перегляд та удосконалення повноважень Уповноваженого ВРУ з прав людини у сфері захисту персональних даних, з перспективою створення спеціалізованого незалежного органу; 3) формування системи державного та недержавного навчання та консультування суб'єктів обробки даних щодо стандартів та вимог GDPR; 4) формування системи юридичної відповідальності за порушення вимог GDPR.

Під час воєнного стану щодо персональних даних діє подвійний підхід: 1) забезпечити безпеку та ефективність сервісів; 2) не допустити репресивної чи

неконтрольованої обробки даних. Відповідно слід забезпечити пропорційність і мінімізацію збирання персональних даних в зонах бойових дій, сегментацію доступу до даних та ефективний криптографічний захист. Інакше кажучи, потрібен баланс між інформаційною відкритістю і приватністю особи, в контексті співвідношення державного, приватного та суспільного інтересів у сфері обробки персональних даних з урахуванням вимог воєнного стану, зокрема через дотримання принципів пропорційності та мінімізації ризиків при зборі вразливих персональних даних.

Цифрові права – це сукупність прав людини, реалізація й обмеження яких відбуваються у цифровому середовищі (мережі, платформи, алгоритми, дані). Вони не нові за суттю, але суттєво змінюють інфраструктуру реалізації класичних прав, додаючи технічні й процедурні виміри: криптографію, модерацію контенту, управління даними, кіберстійкість, алгоритмічну справедливість [2, с.149–151]. Право на захист персональних даних, у свою чергу, є фундаментальним правом для всієї системи цифрових прав і умовою здійснення інших прав [6, с.54–58]. Воно забезпечує керованість цифрової ідентичності: знати, хто і на якій підставі обробляє дані; можливість виправити, видалити, перенести дані [4, с.96–98];

Таким чином, захист цифрових прав і персональних даних має здійснюватися в рамках цілісної правової екосистеми, де матеріальні принципи ст.5 GDPR підтримані процесуальними інструментами, під наглядом незалежної та ефективної інституції з прозорою політикою притягнення до відповідальності. Для України захист цифрових прав і персональних даних потребує врахування як необхідності гармонізації з правом ЄС, так і адаптації до умов воєнного часу через пропорційність, мінімізацію, сегментацію доступів.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>
2. Врублевська-Місюна К.М., Тичина В.П. Міжнародно-правові стандарти захисту інформації про особу. *Наук. вісник УжНУ. Серія Право*, 2022, вип. 74(2). С.149–154.
3. Єсімов С., Сопільник Р., Ковалів М., Скриньковський Р. Гарантії прав людини та громадянина при забезпеченні інформаційної безпеки. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*, 2018, 4(5) С. 1008–1016.
4. Похиленко І.С. Правове регулювання захисту персональних даних. *Юридичний вісник*, 2023, №4(69). С.94–99.
5. Шабатура М.М., Салашник Р.О. Аналіз методів захисту персональних даних за українським законодавством і GDPR. *Український журнал інформаційних технологій*, 2021, 3(2). С. 51–57.
6. Skrypnyk, R. Problems in ensuring proper implementation of personal data processing for journalistic purposes in the Ukrainian and EU law. *SOCRATES*, 2023, №3. Р.52–59.
7. Проект Закону України «Про захист персональних даних» №8153 від 25.10.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/>

Турчин А. П.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Демків Р. Я.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЛІЗИНГ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ: ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У відповідь на сучасні економічні реалії, що вимагають від бізнесу та громадян гнучкості в питаннях транспорту, лізинг став одним із найефективніших фінансових інструментів для забезпечення доступу до автотранспортних засобів. Він поєднує в собі риси оренди та кредиту, дозволяючи уникнути значного початкового капіталовкладення.

Важливу роль відіграє правова база, яка містить положення, що застосовуються до лізингу, зокрема Цивільний кодекс України [1], Закон України «Про фінансовий лізинг» [2], Кодекс торговельного мореплавства України [3] з урахуванням особливостей, установлених спеціальними нормами про лізинг. У рамках євроінтеграції необхідним є подальше приведення законодавства України у відповідність до норм Європейського Союзу, особливо у питаннях захисту прав споживачів.

Відповідно до ст. 806 Цивільного кодексу України, за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у володіння та користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі) [1].

Також у ч. 2 ст. 806 Цивільного кодексу України йдеться про те, що до договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, встановлених Цивільним кодексом України та законом. До відносин, пов'язаних з лізингом, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом [1].

Крім того, у ст. 807 Цивільного кодексу України вказано, що предметом договору лізингу може бути майно, визначене індивідуальними ознаками, яке відповідає критеріям основних засобів відповідно до законодавства [1]. До основних фондів належить:

- земельні ділянки;
- будівлі, споруди та передавальні пристрої;
- машини і обладнання;
- транспортні засоби.

У ч. 2 ст. 807 Цивільного кодексу України передбачено, що не можуть бути

предметом договору лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, а також інші речі, встановлені законом [1].

У Цивільному кодексі України прямо не передбачено лізинг транспортних засобів, проте в ч. 3 ст. 15 Закону України «Про фінансовий лізинг» вказано що договір фінансового лізингу транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню на вимогу однієї із сторін такого договору [2]. Якщо лізингоодержувач не виконує своїх зобов'язань щодо сплати лізингових платежів, лізингодавець має право вимагати дострокового розірвання договору та повернення транспортного засобу.

Основні види лізингу:

- фінансовий лізинг — передбачає викуп об'єкта після завершення терміну дії договору;
- оперативний лізинг — об'єкт повертається лізингодавцю;
- зворотний лізинг — продавець стає лізингоодержувачем після продажу транспортного засобу лізинговій компанії.

В умовах сучасної цифровізації виникають нові формати лізингу, зокрема онлайн-лізинг, а також впровадження інноваційних платформ, які автоматизують процес укладення договорів і обслуговування клієнтів. Це відкриває нові можливості, однак вимагає посиленої регуляції та контролю.

Суть та переваги лізингу полягають у тому, що користувач отримує право користування транспортним засобом на умовах поступової виплати його вартості. На відміну від банківського кредитування, лізинг гнучкіший за умовами, має спрощену процедуру укладення договору, а сам об'єкт лізингу слугує забезпеченням зобов'язань. До того ж, договори лізингу часто передбачають комплексне обслуговування автомобіля, страхування та технічну підтримку. Лізинг — це форма фінансування, яка відрізняється від кредиту тим, що лізингоодержувач не є власником транспортного засобу на період дії договору.

Попри численні переваги, лізинг має і проблемні аспекти:

- високі загальні витрати порівняно з одноразовим придбанням транспортного засобу;
- складність дострокового розірвання договору;
- не завжди прозорі умови у договорах деяких комерційних компаній;
- недосконале нормативно-правове регулювання у сфері лізингу, особливо у частині податкових пільг та розмежування прав власності.

Отже, лізинг транспортних засобів є потужним економічним інструментом, що сприяє модернізації автопарків, розширенню мобільності та стимулюванню розвитку малого та середнього бізнесу. Утім, повноцінна реалізація його потенціалу можлива лише за умов вдосконалення нормативного регулювання, прозорих правил гри на ринку та підвищення фінансової грамотності населення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04.02.2021 р. № 1201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Кодекс торговельного мореплавства України: Кодекс від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Федіна Н. В.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Під впливом суспільних запитів, політичних реформ та зовнішніх викликів змінюється сама філософія публічного управління. Якщо раніше влада переважно виконувала функцію контролю, то сьогодні вона дедалі частіше виступає координатором і партнером, відкритим до співпраці з громадськими організаціями. Цей процес не є лінійним, він супроводжується як позитивними прикладами співробітництва, так і низкою проблем, пов'язаних із недосконалістю законодавчої бази, бюрократичними бар'єрами та нерівністю ресурсних можливостей сторін.

Зростання ролі громадських організацій у публічному просторі особливо стало помітне після 2014 року, коли українське суспільство продемонструвало унікальну здатність до самоорганізації. Тисячі ініціатив, волонтерських і благодійних об'єднань, правозахисних та аналітичних центрів стали не лише партнерами органів державної влади, а й інколи їхнім реальним підсиленням. Вони допомагають у забезпеченні обороноздатності, соціальної підтримки, гуманітарної допомоги, розбудові демократичних інститутів.

В українському законодавстві вже передбачено низку механізмів залучення громадських організацій до процесів публічного адміністрування – від громадських рад і консультацій до участі у робочих групах та експертних комісіях. Проте на практиці такі форми співпраці часто залишаються декларативними. Серед основних причин – недостатній рівень правової культури чиновників, обмежена обізнаність громадян із можливостями участі, а також відсутність сталої традиції партнерства між владою та суспільством. Саме тому питання створення ефективних каналів комунікації та співпраці потребує глибокого аналізу.

Потреба в осмисленні цієї теми посилюється ще й тим, що Україна взяла на себе зобов'язання впроваджувати європейські стандарти належного врядування, де участь громадян у процесі прийняття рішень є однією з базових вимог. Успішне виконання цих стандартів неможливе без дієвого партнерства органів влади з громадськими організаціями, які можуть забезпечувати не лише контроль, а й конструктивну співпрацю в розробці державної політики.

Однією з визначальних ознак демократичної та правової держави є активне залучення громадськості до процесу ухвалення управлінських рішень, які мають спільну вагу та впливають на життя спільноти. Саме участь громадян у прийнятті таких рішень є проявом зрілості громадянського суспільства та свідченням дієвості демократичних механізмів. Переглянувши соціально-політичну реальність постіндустріальних держав, можна дійти висновку, що найрезультативнішим шляхом забезпечення ефективної взаємодії між владою та населенням є залучення до цього процесу не окремих осіб, а широких верств громадськості.

Така форма участі сприяє формуванню колективної відповідальності, консолідації громадськості і створює підґрунтя для розвитку інститутів

громадянського суспільства. У цьому контексті громадські організації виступають найважливішими соціальними структурами, які об'єднують активних громадян для спільного вирішення суспільно значущих питань. Вони є своєрідним посередником між владою та населенням, забезпечуючи баланс інтересів держави та громадянського суспільства [1].

У Конституції України (ст. 36) закріплено право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації [2]. Водночас термін «об'єднання громадян», який міститься у цій статті, наразі не визначений у чинному законодавстві. Його зміст можна простежити у положеннях попереднього Закону України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 року № 2460-XII, де він розглядався як добровільне громадське формування, створене на засадах спільноті інтересів громадян з метою реалізації та захисту їхніх прав і свобод [3].

Громадські організації, відповідно до чинного законодавства України, мають широкий спектр справ, які реалізують з метою досягнення статусних цілей і завдань. Основою їхньої правосуб'єктності є норми Конституції України, а також положення ч. 2 ст. 5, ч. 3 і 7 ст. 3, ст. 21, 23, 24 Закону України «Про громадські об'єднання» [3]. Крім того, діяльність громадських організацій регулюється низкою спеціальних законів, які конкретизують порядок створення, функціонування та гарантії діяльності окремих видів таких об'єднань.

Зокрема, Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 22 червня 2012 року визначає організаційно-правові засади утворення та діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій, а також встановлює державні гарантії забезпечення їхньої діяльності [4].

Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 7 жовтня 1997 року закріплює правові основи створення таких організацій, визначає їхні права, обов'язки та гарантії діяльності [5].

Також важливим нормативним актом є Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000, який регулює участь громадян та громадських формувань у забезпеченні громадського порядку, охороні державного кордону, а також їх взаємодію з правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування й органами державної влади [6].

Таким чином, аналіз чинної нормативної бази дозволяє зробити висновок, що в Україні створено достатньо сприятливі правові умови для формування та діяльності громадських організацій. Їхнє функціонування забезпечує розвиток громадянського суспільства, сприяє зміцненню демократичних засад управління та розширює можливості для участі громадян у вирішенні питань державного та місцевого значення.

В підсумку варто зазначити, що громадські організації виступають своєрідним посередником між державою та суспільством, допомагаючи узгоджувати інтереси різних соціальних груп, сприяти прозорості діяльності органів публічної влади, забезпечувати суспільний контроль і публічну відповідальність посадових осіб. Саме тому нормативно-правове регулювання діяльності таких організацій має важливе значення для становлення сучасної правової та демократичної України.

Список використаних джерел:

1. Гарасимів Т. Правовий статус громадських організацій України: процес європейської інтеграції та стандартизації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 20-26.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
4. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2460-12>
5. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/281-14>
6. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності : Закон України від 22.06.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>
7. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>

Федіна Н. В.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Огороднік А. М.

здобувач вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Запровадження воєнного стану в Україні через збройну агресію російської федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 року, призвело до значних змін у системі публічного управління та функціонуванні адміністративно-правових інститутів. У цей період адміністративне право набуло більш мобілізаційного, безпекового та регулюючого характеру.

Головною метою таких трансформацій стало забезпечення обороноздатності країни, підтримання громадської безпеки й порядку, а також організація ефективної взаємодії між органами влади, населенням та суб'єктами господарювання в умовах підвищених ризиків. Серед сфер, найбільш піддатливих впливу воєнного стану, варто виділити мобілізацію, військовий облік і дозвільну систему. Кожна з цих галузей відіграє ключову роль у підтримці оборонної, економічної та управлінської стабільності держави [1, с. 10].

Аналіз демонструє, що адміністративно-правове регулювання у сферах мобілізації, ведення військового обліку та роботи дозвільної системи зазнало значних трансформацій, спрямованих на підготовку державного управління до реалій воєнного часу. Ці зміни мають як позитивні моменти, так і певні недоліки.

З одного боку, спрощення процедур, переведення обліку в цифровий формат

та підвищення оперативності прийняття рішень позитивно вплинули на ефективність функціонування державного парату. З іншого боку, виникають ризики, пов'язані зі звуженням прав і свобод громадян, надмірною концентрацією владних повноважень і ймовірністю зловживань адміністративними ресурсами.

Після завершення воєнного стану доцільним виглядає проведення правового аудиту впроваджених змін для збереження найефективніших інструментів управління, таких як цифрові сервіси, із одночасним забезпеченням відновлення балансу між державними інтересами та правами громадян. Важливо відзначити, що воєнний стан послужив важливим поштовхом для реформування адміністративного права України, прискорив процеси цифровізації, оптимізував управлінські механізми та підтвердив здатність державного апарату адаптуватися до складних кризових ситуацій.

Введення воєнного стану в Україні через агресію російської федерації спричинило кардинальні зміни у всій системі адміністративно-правового регулювання. Ці зміни були необхідні, щоб: швидко адаптувати державні механізми до надзвичайних умов, забезпечити національну обороноздатність і публічну безпеку, зберегти основні права та свободи громадян навіть під час бойових дій.

Конституція України у статті 64 встановлює правову основу для можливого обмеження певних прав і свобод громадян на період дії воєнного або надзвичайного стану, при цьому окремі права, такі як право на життя, свобода від застосування катувань чи право на правову допомогу, залишаються недоторканими [2].

Ця норма знайшла своє конкретне регулювання у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Вказаний закон визначає юридичні засади діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та військового командування в умовах особливого правового режиму [3].

Однією з основних особливостей адміністративно-правового регулювання у період воєнного часу є обмеження прав і свобод громадян. Наприклад, можуть вводитися комендантські години, встановлюватися обмеження свободи пересування, заборонятися проведення масових заходів, а також здійснювати примусове вилучення майна для потреб оборони, що передбачено статтею 8 Закону про воєнний стан. Усе це створює особливий правовий режим, який поєднує адміністративні та оборонні правила.

Одночасно розширюються повноваження Національної поліції та інших правоохоронних органів. Вони отримують право перевіряти документи громадян, проводити огляд транспортних засобів, тимчасово обмежувати рух у певних районах, забезпечувати дотримання комендантської години і брати участь у функціонуванні військових адміністрацій. Такі доповнені компетенції поліції закріплені у Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, особливо в частині статей, які стосуються заходів забезпечення громадського порядку та безпеки [4].

Окрім цього, в умовах воєнного стану адміністративно-правове регулювання зазнає суттєвих змін, набуваючи кризового характеру. Це проявляється у жорсткій

централізації управлінських процесів та прискореному прийнятті рішень, необхідних для оборони. Хоча тимчасове обмеження парламентського та громадського контролю над виконавчою владою є виправданим заходом в умовах бойових дій, воно потенційно створює ризики для демократії.

Водночас практика воєнного стану виявила низку проблем:

- конфлікти повноважень між військовими адміністраціями та місцевим самоврядуванням;
- недосконалість механізмів компенсації за примусово відчужене майно;
- потреба в уніфікації процедур співпраці між Національною поліцією України, Збройними Силами України та цивільними органами.

Таким чином, воєнний стан істотно змінює адміністративно-правове регулювання, підпорядковуючи його потребам національної безпеки та збереження державності. Водночас, важливим завданням є дотримання принципу пропорційності, тобто забезпечення такого балансу між вимогами оборони та захистом основоположних прав людини, який відповідав би конституційним гарантіям і міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Список використаних джерел:

1. Мінка Т. П. Забезпечення режиму воєнного стану органами Національної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 9–13.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к / 96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19/paran5#n58>.

Федіна Н. В.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Шапірко С. Р.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВАЖЛИВІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Для ефективного задоволення суспільних інтересів держава повинна активно враховувати думку та рекомендації інститутів громадського суспільства, використовуючи різні механізми взаємодії. Такий підхід дозволяє не лише більш якісно виконувати державні функції та завдання, а й сприяє підвищенню правової, політичної та соціальної обізнаності громадських організацій. Водночас він формує досвідчене, відповідальне та компетентне суспільство, здатне гармонійно співпрацювати з державою задля загального розвитку [1, с. 20].

Діяльність громадських організацій проявляється на мікро- та макрорівнях. На

мікрорівні вони замаються безпосереднім захистом прав і законних інтересів громадян, інформування населення та забезпеченням прозорості і звітності державних органів. Це включає лобювання суспільних інтересів, сприяння в прийнятті виважених політичних рішень громадянами та моніторинг виконання як національного законодавства, так і міжнародних конвенцій.

На макрорівні громадські організації впливають на формування економічної та міжнародної політики, сприяють зміцненню організацій, що захищають права робітників, споживачів та інших соціальних груп, а також забезпечують участь у питаннях екологічної безпеки, захисту прав людини та рівноправних торгових відносин. Завдання громадських організацій на цьому рівні спрямовані на розвиток громадянського суспільства через зміцнення його матеріально-ресурсної бази, підтримку місцевих організацій, створення і розвиток інститутів, які відстоюють різні суспільні інтереси, та формування ідеологічної основи громадянського суспільства [2, с. 58].

Взаємодія громадських організацій і держави найчастіше проявляється у сфері публічного адміністрування, де охоплюються численні правові та соціальні аспекти. В Україні активно розвивається концепція деліберативної демократії, яка дозволяє вирішувати проблеми народного суверенітету та забезпечувати ефективну комунікацію, легітимність і підконтрольність державного апарату громадянам [1, с. 21]. На відміну від класичного адміністративного підходу, де джерелом політичних рішень є виключно політичне керівництво, та від нового публічного менеджменту з його орієнтацією на максимізацію власних вигод учасників, деліберативна демократія здатна ефективніше задовольняти суспільні потреби та формувати соціально значущі рішення.

Концепція деліберації передбачає використання політичної, економічної та адміністративної влади для управління державними ресурсами і справами, а також координування інтересів держави, громадян та соціальних груп. Через механізми, процеси та структури деліберативного дискурсу органи влади, громадяни та соціальні інститути можуть реалізовувати свої права, виконувати обов'язки та виступати посередниками у вирішенні складних суспільних проблем [3, с. 103].

Деліберативний дискурс сприяє зміцненню громадянського суспільства, яке виступає тригером політичної модернізації, оскільки консолідовані спільноти здатні краще усвідомлювати власні інтереси, формулювати спільні вимоги і донести їх до держави та інших політичних інститутів. Цей підхід переосмислює такі категорії, як раціональність, легітимність, публічність і громадськість. Методологія деліберативного обговорення, визначена О. Дем'яненко як семантичний процесинг, який дозволяє всім учасникам глибше зрозуміти суть проблеми та оцінити різні способи її вирішення, з урахуванням думки експертів, але без їх домінування. Такий підхід забезпечує підвищення громадянської компетентності та відповідальності, стимулює фасилітацію сприйняття публічних викликів і отримання зворотного зв'язку, що є ключовим для розвитку ефективного публічного адміністрування [3, с. 103].

Сучасне публічне адміністрування в Україні має будуватися на засадах деліберативної демократії. Це означає, що його реалізація повинна здійснюватися через компетентне обговорення громадськістю діяльності публічної адміністрації

та всебічну співпрацювати через компетентне обговорення громадськістю діяльності публічної адміністрації та всебічну співпрацю між громадськими організаціями та владою. При цьому держава виступає активним і зацікавленим суб'єктом такої взаємодії, яка спрямована на підвищення компетенції інститутів громадянського суспільства та на ефективне виконання державою покладених на неї завдань і функцій. Такий підхід забезпечує не лише якісне виконання державних функцій, а й формування суспільства, здатного брати активну участь у публічному управлінні.

У сучасних умовах взаємодія між громадськими організаціями та державними структурами у сфері публічного адміністрування має особливий характер. На думку Н. Мельник, держава і громадянське суспільство є взаємопов'язаними та не можуть існувати окремо, адже держава впливає на суспільство, забезпечуючи функціонування законодавчої, виконавчої та судової влади, а також гарантує права людини і громадянина. Водночас громадські організації виступають захисниками матеріальної та духовної самостійності людини від державного впливу, сприяють утвердженню демократичних цінностей, відстоювати суспільні й приватні інтереси громадян. Проте діяльність таких організацій певною мірою залежить від держави, оскільки за умов політичного тиску чи відсутності свободи вони не можуть повноцінно розвиватися. Адже, ефективна співпраця між державними органами та інститутами громадянського суспільства є важливою передумовою існування демократичної та правової держави [6, с. 25].

На думку Г. Шаульської, у сучасних умовах розбудови демократичної держави в Україні важливого значення набувають вертикальні та горизонтальні механізми співпраці між органами державної влади й громадськими організаціями. До таких механізмів дослідниця відносить: механізм реалізації виборів як основу демократичного волевиявлення громадян; створення і діяльність консультативно-дорадчих органів при центральних та місцевих органах виконавчої влади, які сприяє налагодженню постійного діалогу між владою та суспільством; організацію та проведення громадських слухань, публічних обговорень, конференцій, семінарів і «круглих столів» [5, с. 189].

Таким чином, ефективна взаємодія між державними структурами та інститутами громадянського суспільства є однією з ключових умов розбудови демократичної, правової та соціальної держави, яка ґрунтується на партнерських засадах, довірі і спільній відповідальності сторін.

Список використаних джерел:

1. Медведська В. Ю. Деліберативні механізми взаємодії влади та громадянського суспільства. *Молодий вчений*. 2019. № 9(1). С. 18–23.
2. Рубан Ю. Ю. Залучення громадських організацій до співпраці з органами публічної влади. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 4. С. 57–62.
3. Дем'яненко О. О. Громадський деліберативний дискурс як інструмент політичної модернізації. *Грані*. 2018. Т. 21, № 22. С. 101–107.
4. Мельник Н. В. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. *Науковий вісник Львівського державного університету*

внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2015. Вип. 3. С. 17–25.

5. Шаульська Г. М. Деякі сучасні механізми взаємодії влади і громадянського суспільства в Україні: аналіз ефективності. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 2. С. 180-189.*

Федьків І. А.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Кучер В. О.

завідувач кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Основною ознакою дійсно демократичної держави є виборність її представницьких органів, органів державної влади, місцевого самоврядування, а також глави держави. Україна не є виключенням, тому відповідно до ст. 103 Конституції України чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України [1].

Якщо враховувати положення Конституції України, то чергові вибори Президента мали б відбутися в останню неділю березня 2024 р., проте повномасштабне вторгнення росії та встановлення дії воєнного стану внесли свої корективи у цей процес, адже з прийняттям Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пункт 2 ст. 19 цього закону прямо забороняє проведення виборів президента в умовах воєнного стану [2].

Після спливу строку повноважень Президента України висловлювалися сумніви щодо законності подальшого перебування глави на своїй посаді, що підриває авторитет української влади. Здавалося б не повинно виникати жодних запитань на рахунок цього, адже існує Закон України, який чітко забороняє проводити процедуру виборів Президента у воєнний стан. Прихильники таких думок обґрунтовували свої сумніви тим, що Конституція має очевидну вищу юридичну силу, ніж Закон України. Тому існування такого закону порушує Конституцію України, що унеможливорює його подальше використання, а як наслідок цього визнання перебування глави держави на посаді Президента є незаконним.

Після закінчення строку повноважень Президента, політична легітимність в очах громадськості зникне, а залишиться лише військова легітимність, що зумовлена військовими діями, однак покладатися на неї є недоречним з огляду на необхідність постійних перемог для її підтримання, а інакше така легітимність обернеться у великі проблеми для такої особи. Отже, лише на рівні закону заборонено проводити вибори Президента України, оскільки Конституція України ці питання не врегулює [3, с. 27].

Слід проаналізувати зміст статей Конституції більш детально, і тоді можна

пояснити чому заборона проводити вибори під час дії правового режиму воєнного стану є законною та правомірною, а інформацію, яку поширює країна-агресор, - хибною.

Стаття 64 Конституції України передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Це стосується, зокрема, виборчого права, яке може бути обмежене під час дії правового режиму воєнного стану та регламентоване ст. 71 Основного Закону: «вибори до органів державної влади, місцевого самоврядування є вільними, відбуваються на основі загального рівного, вільного виборчого права» [1].

Науковці теж вважають виправданими обмеження виборчих прав громадян (зокрема в частині проведення виборів президента) в умовах воєнного стану [4, с. 91]. встановлює Закон України «Про правовий режим воєнного стану» і, на нашу думку, вони є повністю виправданими. При розгляді питання виборів глави держави слід також звернути увагу на різноманітні чинники, які можуть вплинути на процедуру та результати голосування:

1) значна кількість військовослужбовців перебувають у зоні бойових дій, де неможливо гарантувати безпеку проведення виборів;

2) Виборчий кодекс передбачає безперервний характер роботи дільничних виборчих комісій у день голосування, а окружні виборчі комісії зобов'язані проводити безперервне засідання під час встановлення підсумків голосування. Загрози ракетних обстрілів і терористичних актів з боку росії унеможливають виконання виборчими комісіями цих зобов'язань.

3) недоцільність використання коштів на проведення виборів, адже ці кошти пріоритетніше використати на обороноздатність нашої держави.

4) як зазначають Новак Д.Є. і Моряк-Протопопова Х.М., під час війни раціональність прийняття рішень кожним виборцем буде ставитися під сумнів в умовах перманентного стресу, надмірного впливу емоцій тощо [5, с. 128].

Як зазначають Гринюк Р.Ф. та Гуцуляк О.І. неможливою видається організація проведення виборів Президента України із дотриманням усіх важливих принципів, засад, а отже саме демократичні вибори станом на зараз нам недоступні, а недемократичні – не потрібні [6, с. 121].

Процедура виборів, а також подальше передавання влади є періодом нестабільності всієї політичної системи та державного апарату, навіть якщо він має демократичний характер. Таким чином на певний час держава стає слабшою, що впливає чи може вплинути на хід війни не в найкращу для цієї держави користь [5, с. 128].

Стосовно думки перейняти досвід інших держав слід сказати, що законодавство багатьох розвинених країн не дає відповіді на питання, що робити з виборами, процес яких розпочався або припадає на період агресії рівня, з яким стикнулася Україна. У цьому контексті українське законодавство більш визначене і прогнозоване. Натомість держави з досвідом конфліктів або агресивними сусідніми країнами мають відповідні регулювання. Водночас більшість держав закріплюють певні форми принципу безперервності влади.

Проаналізувавши вище сказане можемо зробити висновок, що

перспективним напрямом подальших наукових досліджень є аналіз проблем легітимності виборних органів влади в умовах воєнного стану. Маємо всі підстави констатувати, що питання виборів на сьогодні залишається відкритим та досить складним.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Нітченко А.Г., Кот В.В, Проблемні питання виборів в Україні в умовах воєнного стану. Право та державне управління. 2024. № 1. С. 23-30.
4. Талимончик С.П. Вирішення колізії між нормами конституції і закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо можливості проведення виборів президента під час воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 89-92.
5. Новак Д.Є., Моряк-Протопопова Х.М. Спроба дискурсивного аналізу проведення виборів під час війни (український досвід). *Молодий вчений*. 2023. № 1 (113). С. 126–131. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5709/5586>
6. Гринюк Р.Ф., Гуцуляк О.І. Вибори в умовах воєнного стану: конституція, законодавство, реальність. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80: частина 1. С. 113-123.

Фешук Ю. Л.

начальник науково-дослідного відділу
технічного регулювання, метрології та системи якості
науково-дослідного центру нормативно-технічного регулювання,
кандидат технічних наук, старший дослідник
(Інститут наукових досліджень з цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України)

Мельник В. І.

заступник начальника науково-дослідного відділу
технічного регулювання, метрології та системи якості
науково-дослідного центру нормативно-технічного регулювання,
кандидат юридичних наук, доцент
(Інститут наукових досліджень з цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОЇ УЧАСТІ У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Система цивільного захисту в Україні перебуває у стані динамічної трансформації, що зумовлено впливом воєнних дій, кліматичних змін, техногенних ризиків і необхідністю наближення до європейських стандартів безпеки. У цих умовах особливого значення набуває публічна участь як інструмент не лише підвищення ефективності реагування на надзвичайні ситуації, а й забезпечення

реалізації та захисту основоположних прав людини, зокрема права на життя, безпеку, гідність та належні умови існування.

Активне залучення громадянського суспільства до процесів планування, реалізації та моніторингу заходів цивільного захисту сприяє формуванню правозахисно орієнтованої моделі управління безпекою. Публічна участь у цій сфері реалізується через систему демократичних механізмів, серед яких участь у громадських консультаціях, слуханнях, роботі дорадчих органів при органах виконавчої влади, розробленні місцевих програм безпеки, створенні та функціонуванні добровільних формувань цивільного захисту. Такий підхід відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування [1] та сприяє посиленню відповідальності держави за гарантування прав людини у сфері безпеки.

Нормативно-правову основу реалізації публічної участі у системі цивільного захисту становлять Кодекс цивільного захисту України [2], Закон України «Про волонтерську діяльність» [3] та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4]. Зазначені акти визначають правовий статус громадян, їхні права та обов'язки у сфері безпеки, а також створюють умови для залучення волонтерів до заходів із запобігання, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Важливу роль відіграє Положення про єдину державну систему цивільного захисту [5], яке окреслює рівні функціонування, режими діяльності та ключові завдання у сфері оповіщення, евакуації, рятувальних і відновлювальних робіт.

Особливе значення у контексті захисту прав людини має стратегічний розвиток фонду захисних споруд цивільного захисту. Прийняття Стратегії розвитку фонду захисних споруд на період до 2034 року та відповідного операційного плану [6] сприяє підвищенню рівня захищеності населення, забезпечуючи реалізацію права на безпечні умови життя та фізичну недоторканність. Публічна участь у процесах інвентаризації, контролю якості та доступності укриттів посилює механізми громадського контролю та відповідальності органів влади.

У практичному контексті важливого значення набувають добровільні формування цивільного захисту, пожежно-рятувальні дружини, місцеві програми безпеки, а також цифрові платформи координації допомоги. У сукупності ці інструменти формують ефективну систему реалізації права на захист у кризових ситуаціях, забезпечуючи прозорість, підзвітність і оперативність дій.

Волонтерський рух у сучасній Україні виступає однією з ключових форм публічної участі та реальним механізмом забезпечення прав людини в умовах надзвичайних ситуацій. Волонтери беруть участь в евакуації населення, наданні гуманітарної допомоги, відновленні інфраструктури та проведенні навчань із домедичної допомоги й мінної безпеки. Діяльність організацій «Rescue Now» [7], «Добробат» [8], Українського Червоного Хреста [9], мережі «СпівДія» [10], руху «Пласт» [11] демонструє високий рівень соціальної відповідальності та здатність громадянського суспільства компенсувати обмежені ресурси держави, тим самим сприяючи реалізації прав людини на захист і безпеку.

Водночас ефективність публічної участі у системі цивільного захисту стримується низкою нормативних і організаційних проблем. Недостатня визначеність правового статусу волонтерів, відсутність уніфікованих стандартів підготовки та сертифікації, обмежені гарантії соціального захисту створюють ризики порушення їхніх прав й знижують інституційну стійкість волонтерського

руху. У цьому контексті необхідним є створення державного реєстру волонтерських формувань, запровадження чітких процедур координації та забезпечення страхового й соціального захисту волонтерів під час виконання їхніх функцій.

Позитивний досвід країн Європейського Союзу, зокрема функціонування Механізму цивільного захисту ЄС (UCPM) [12, 13], свідчить про ефективність інтегрованого підходу, що поєднує ресурси держави та громадянського суспільства з акцентом на права людини. Впровадження подібних моделей в Україні сприятиме підвищенню якості управління цивільним захистом, удосконаленню стандартів підготовки волонтерів і зміцненню довіри між громадськістю та органами влади.

Публічна участь у сфері цивільного захисту має розглядатися як системний елемент правозахисного механізму, спрямованого на забезпечення безпеки особи та реалізацію її фундаментальних прав. Через залучення громадян до управлінських процесів формується модель співвідповідальності, яка поєднує інституційну спроможність держави з ініціативністю громадянського суспільства.

Висновки. Механізми публічної участі у системі цивільного захисту України виступають дієвим інструментом забезпечення та захисту прав людини в умовах сучасних безпекових викликів. Вони сприяють підвищенню соціальної стійкості, зміцненню довіри до державних інституцій і формуванню правосвідомої моделі взаємодії між владою та громадянами. Подальший розвиток цих механізмів має ґрунтуватися на посиленні нормативної визначеності, удосконаленні інституційної взаємодії та впровадженні європейських стандартів прав людини у практику цивільного захисту України.

Список використаних джерел:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування : міжнар. док. від 15 жовт. 1985 р. Рада Європи.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
2. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січ. 2014 р. № 11.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>
6. Про схвалення Стратегії розвитку фонду захисних споруд цивільного захисту на період до 2034 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 берез. 2025 р. № 183-р.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-2025-%D1%80#Text>
7. Rescue Now : офіц. вебсайт. URL : <https://rescuenow.ngo/>
8. Добробат : офіц. вебсайт. URL : <https://dobrobat-fund.com/>
9. Товариство Червоного Хреста України : офіц. вебсайт.
URL : <https://redcross.org.ua>
10. Співдія : офіц. вебсайт. URL : <https://spivdiia.org.ua/>
11. Пласт : офіц. вебсайт. URL : <https://www.plast.org.ua/>

12. EU Civil Protection Mechanism. *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. European Commission*. URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en

13. Civil protection. Decision No 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism. *EUR-Lex. Access to European Union law*. URL : <http://data.europa.eu/eli/dec/2013/1313/oj>

Фукал А. Д.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ПРАВА У ЗМІЦНЕННІ ДЕРЖАВНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Право є основою будь-якої державності, оскільки встановлює правила поведінки, забезпечує порядок у суспільстві, регулює відносини між громадянами та державними органами та гарантує захист прав і свобод людини. У мирний час його роль очевидна, але в умовах воєнної агресії значення права зростає багаторазово. Воєнна загроза ставить перед державою завдання зберегти суверенітет, територіальну цілісність і функціональність усіх органів влади. У таких умовах правові механізми стають не лише інструментом регулювання, а й основою консолідації суспільства та легітимізації дій держави.[1]

Проголошення та реалізація права у воєнний період дозволяє державі діяти ефективно, забезпечувати безпеку громадян, координувати зусилля всіх структур влади та протидіяти як зовнішній, так і внутрішній загрозі. Таким чином, право стає фундаментом державності у критичних умовах.[2]

1. Право як інструмент захисту державного суверенітету

Право визначає легітимні дії держави у відповідь на воєнну агресію. Конституція та закони України, а також спеціальні нормативні акти, регулюють правові підстави для запровадження воєнного стану, мобілізації, організації оборони та діяльності сектору безпеки.[3]

Наприклад, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, які повноваження отримують органи влади та військове командування, дозволяє обмежувати певні права громадян на час дії воєнних обставин. Це забезпечує швидку реакцію держави на загрози та контроль за критичними сферами життєдіяльності.

Право також визначає межі використання сили, забезпечуючи законність дій у відповідь на агресію. Воно одночасно є і захисним інструментом, і гарантом того, що заходи держави залишаються легітимними та обґрунтованими.

2. Забезпечення безперервності та ефективності влади

У період воєнної агресії критично важливим є забезпечення безперервного функціонування державних органів. Право регулює діяльність органів влади, визначає повноваження, механізми взаємодії та координації.[4]

Наприклад, норми, які регламентують роботу Кабінету Міністрів, органів

місцевого самоврядування, судів і прокуратури під час війни, дозволяють уникнути хаосу і забезпечують стабільність управління. Законодавче визначення повноважень військових адміністрацій дозволяє швидко приймати рішення щодо безпеки територій і населення, зберігаючи правову основу діяльності органів влади.

Право також визначає процедури ухвалення рішень у надзвичайних умовах, що запобігає самоуправству і сприяє законності державних дій.

3. Захист прав і свобод громадян

Воєнна агресія створює значні загрози для цивільного населення. Право визначає механізми захисту громадян, які постраждали від бойових дій, забезпечує їхню безпеку та соціальні гарантії

Наприклад, законодавство регулює статус внутрішньо переміщених осіб, права військовослужбовців, забезпечення житлом та фінансовою допомогою, захист від дискримінації та приниження гідності. Міжнародні правові норми, такі як Женевські конвенції та резолюції ООН, встановлюють правила поводження з військовополоненими та цивільним населенням. Це дозволяє державі діяти відповідно до міжнародних стандартів і зміцнює її легітимність на міжнародній арені.[5]

Таким чином, право є гарантом того, що навіть у надзвичайних умовах державні дії залишаються гуманними і законними.

4. Консолідація суспільства та зміцнення державності

Право сприяє об'єднанню суспільства навколо держави у критичних ситуаціях. Воно встановлює правові рамки взаємодії громадян і держави, мобілізаційної готовності, громадянської участі та взаємопідтримки.

Наприклад, законодавчо визначені обов'язки громадян під час воєнного стану, правила поведінки у надзвичайних ситуаціях, участь у волонтерській діяльності або територіальній обороні формують відчуття відповідальності та патріотизму. Право таким чином стає інструментом соціальної стабільності та легітимної мобілізації ресурсів держави.

5. Міжнародно-правові аспекти та протидія гібридним загрозам

Сучасні конфлікти часто мають гібридний характер, включаючи кіберзагрози, інформаційні атаки та диверсії. Право визначає механізми захисту від таких загроз, встановлює правила відповідальності та санкції.

Наприклад, українське законодавство та міжнародні норми дозволяють притягати винних до відповідальності за військові злочини, диверсії та кібератаки, запроваджувати санкції проти держав-агресорів і захищати інформаційний простір. Це зміцнює державність, забезпечує національну безпеку та формує передумови для міжнародної підтримки.[6]

6. Право як основа післявоєнної відбудови

Роль права не обмежується періодом воєнних дій. Воно визначає основи післявоєнної відбудови: відновлення економіки, реінтеграцію територій, компенсації постраждалим, відновлення правопорядку і правосуддя.

Наприклад, законодавчі механізми відновлення інфраструктури, підтримки бізнесу, відшкодування шкоди та проведення перехідного правосуддя дозволяють державі стабілізувати ситуацію, зміцнити державність і підготуватися до мирного розвитку.

Висновки. Право є фундаментом державності, яке забезпечує легітимність дій держави у критичних умовах. Воно гарантує захист суверенітету, територіальної

цілісності та прав громадян під час воєнної агресії. Правові механізми сприяють безперервності влади, ефективності управління і координації дій органів держави. Право консолідує суспільство, формує патріотизм і мобілізаційну готовність. Міжнародне право та внутрішні законодавчі норми забезпечують відповідальність агресора та підстави для міжнародної підтримки. Післявоєнна відбудова також базується на правових механізмах, що зміцнюють державність і стабілізують суспільство. Отже, роль права у зміцненні державності під час воєнної агресії є ключовою, оскільки воно поєднує легітимність, захист громадян, ефективне управління та міжнародну підтримку, формуючи основу для виживання і розвитку держави в кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Братель С. Г. Дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1. С. 149–155.
2. Полховська І. К. Реалізація прав і свобод особи в умовах воєнного стану. *Полтавський правовий часопис*. 2022. № 2. С. 66-79.
3. Синявська О. Ю., Повалена М. В., Носевич Н. Р. Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні Візії*, 2023. Вип. 17. С. 22–25.
4. Христова, Ю. Держава і право України в умовах воєнного стану. — *Вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*, 2022, Спец. вип. № 2. С. 333–341.
5. Гета, Д. С., Кисильова, К. В., Ковач, Я. В. «Роль конституційного суду у захисті громадянських прав під час воєнного стану». *Академічні візії*, 2024. № 30. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1012>
6. Кучер В. О. Права людини та інформаційна безпека в умовах військової агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 1. С. 84–88.

Хатнюк Ю. А.

завідувач кафедри поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент,

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РАХУНКОВА ПАЛАТА ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В умовах війни особливо важливим є дієвий та незалежний контроль за законним і цільовим використанням бюджетних коштів, ресурс яких за таких обставин є достатньо обмежений. У статті 98 Конституції України зазначається, що контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата, правовий статус якої розкрито у нормах Закону України «Про Рахункову палату», а повноваження у бюджетно-правових відносинах деталізовано у Бюджетному кодексі України.

Відповідно до ст. ст. 1, 3 Закону України «Про Рахункову палату» Рахункова палата як вищий державний колегіальний орган фінансового контролю (аудиту) вважається організаційно, функціонально, політично та фінансово незалежною. Її діяльність ґрунтується на принципах законності, незалежності, об'єктивності, безсторонності, гласності та неупередженості. У статті 110 Бюджетного кодексу України повноваженнями Рахункової палати є здійснення контролю за

надходженням та використанням коштів Державного бюджету України, у тому числі за виконанням довгострокових зобов'язань у рамках державно-приватного партнерства, утворенням, обслуговуванням і погашенням державного боргу та гарантованого державою боргу, ефективністю управління коштами державного бюджету, а також здійснення контролю за надходженням та використанням коштів місцевих бюджетів. Реалізація цих повноважень Рахунковою палатою як суб'єктом протидії порушенням бюджетного законодавства здійснюється за допомогою заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) – фінансового аудиту, аудиту діяльності (ефективності), аудиту відповідності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів.

Виявлені порушення бюджетного законодавства представники Рахункової палати викладають у звіті (складовими частинами якого є висновки і рекомендації) та рішення, які розглядаються на засіданні Рахункової палати, а після затвердження (прийняття) надсилаються об'єкту контролю, Верховній Раді України та за необхідності іншим органам влади. Тобто Рахункова палата за результатами здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) регулярно інформує Верховну Раду України та інших суб'єктів публічної влади про результати здійснення таких заходів, включаючи факти порушень бюджетного законодавства [1, с. 118-119]. Якщо виявлено ознаки кримінального або адміністративного правопорушення інформуються відповідні правоохоронні органи.

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено повноваження Рахункової палати складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 164-12 «Порушення бюджетного законодавства» та направляти їх для розгляду у суд. У звітах Рахункової палати статистичні дані щодо кількості таких протоколів відсутні. Приклади їх складання наведені лише у звіті Рахункової палати за 2020 рік. Так, за результатами заходів фінансового контролю було виявлено, що Міністерством фінансів України не забезпечено включення до бюджетного запиту на 2018 і 2019 роки достовірної інформації про обсяги капітальних видатків, що призвело до затвердження в законах про Державний бюджет України на ці роки необґрунтованих бюджетних призначень загалом на суму 34,4 млн грн, а такі ж дії посадових осіб Міністерства закордонних справ України призвели до затвердження необґрунтованих бюджетних призначень загалом на суму 17,7 млн грн. За такі порушення бюджетного законодавства (не дотримано вимог статті 35 Бюджетного кодексу України) щодо посадових осіб відповідних органів публічної адміністрації складено протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 164-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2].

У звітах за 2021-2024 роки такі приклади відсутні. Однак затвердження змін до Порядку складання та направлення до суду протоколу про адміністративне правопорушення (затверджено рішенням Рахункової палати від 29.01.2019 № 3-6) [3] у лютому 2025 році вказує на актуальність діяльності уповноважених осіб Рахункової палати щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення. Відповідно з усталеною думкою в українській юриспруденції діяльність щодо складання протоколів про адміністративне правопорушення є юрисдикційною діяльністю, але така діяльність лише створює необхідні передумови для прийняття іншим суб'єктом (у цьому випадку – судом) юрисдикційного рішення про притягнення до адміністративної відповідальності.

Тому така діяльність не змінює сталої засади, що основний зміст функціонування Рахункової палати як суб'єкта протидії порушенням бюджетного законодавства зосереджений на виявленні таких порушень й інформуванні про них як самих об'єктів контролю для вжиття ними заходів щодо усунення порушення та їх недопущення у майбутньому, так й правоохоронних органів з метою притягнення винних посадових осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності. У Законі України «Про Рахункову палату» закріплено зобов'язання об'єкта контролю інформувати Рахункову палату про результати розгляду рішення Рахункової палати, заплановані у зв'язку з цим заходи, включаючи порядок і строки виконання наданих Рахунковою палатою рекомендацій (пропозицій), а також щокварталу (якщо інше не визначено Рахунковою палатою) – про вжиті заходи щодо виконання відповідних рекомендацій (пропозицій). Однак жодних примусових (юрисдикційних) заходів Рахункова палата не може застосувати, якщо цей обов'язок об'єкт контролю не виконав чи виконав неналежним чином. У цьому випадку вона лише може знову ж таки проінформувати про це Верховну Раду України, інші відповідні органи влади, а також громадськість через медіа. Тому доцільним є закріплення у правовому статусі Рахункової палати юрисдикційних повноважень щодо застосування примусових заходів до порушників бюджетного законодавства, які неналежно відреагували на звернення цього органу бюджетного контролю.

Список використаних джерел:

1. Назар Ю. С., Проць І. М. Адміністративна та фінансово-правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 172 с.
2. Звіт Рахункової палати за 2020 рік. URL : https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2020/ZVIT_RP_2020.pdf.
3. Порядок складання та направлення до суду протоколу про адміністративне правопорушення : рішення Рахункової палати від 29.01.2019 № 3-6. URL : https://rp.gov.ua/upload-files/About/RegulatoryDoc/For_adm_pr.pdf.

Хитра Ю. І.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ

Конституційний Суд України (КСУ) є ключовим органом у системі захисту конституційного ладу, прав і свобод людини, а також забезпечення верховенства права як фундаментального принципу функціонування демократичної держави [1]. Верховенство права як базова цінність закріплена у статті 8 Конституції України і визнається обов'язковою складовою правового режиму в Україні.

Головна функція КСУ полягає в офіційному тлумаченні Конституції та перевірці конституційності законів, нормативно-правових актів, а також у

вирішенні спорів щодо повноважень органів влади. Саме через цю діяльність Суд забезпечує дотримання балансу між гілками влади та недопущення узурпації повноважень [2].

Аналіз рішень КСУ останніх років дозволяє виділити кілька суттєвих тенденцій. По-перше, посилюється роль Суду у сфері захисту прав людини: численні подання громадян, народних депутатів та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини призводять до скасування або визнання неконституційними окремих положень законодавства. Наприклад, рішення КСУ від 20.10.2022 № 10-р/2022 щодо неконституційності положень, які обмежували право на судовий захист у справах проти рішень органів місцевого самоврядування, стало значним кроком у забезпеченні доступу до правосуддя [3].

По-друге, КСУ часто опиняється під політичним тиском, що ставить під сумнів його незалежність. Яскравим прикладом є криза 2020 року, коли рішенням Суду було скасовано антикорупційну частину електронного декларування, що викликало негативну реакцію громадськості, міжнародних партнерів та привело до спроб реформування суду шляхом зміни порядку призначення суддів [4].

Незважаючи на це, КСУ залишається ключовим арбітром у питаннях конституційності, і від його ефективності залежить стабільність правового порядку. Позитивним прикладом є рішення щодо неконституційності норм, які суперечать принципу правової визначеності, зокрема у сфері кримінального процесу та адміністративного судочинства [2; 5]. Серед проблем функціонування КСУ варто виокремити: низьку оперативність ухвалення рішень; відсутність прозорої процедури добору суддів та їх оновлення; вплив політичних сил на діяльність Суду, що суперечить принципу незалежності судової влади [4].

На сучасному етапі реформування КСУ повинно ґрунтуватися на міжнародних стандартах. Зокрема, висновки Венеціанської комісії неодноразово наголошували на потребі забезпечити баланс між професійністю, доброчесністю та політичною нейтральністю суддів Конституційного Суду [5].

Важливу роль відіграє й відкритість інституції до суспільства: оприлюднення рішень, активна комунікація із ЗМІ, забезпечення доступу до судових слухань. Це сприяє підвищенню довіри громадян до інститутів конституційного контролю, що є критично важливим у часи політичної нестабільності та воєнного стану.

Отже, Конституційний Суд України є наріжним каменем системи гарантування верховенства права. Його діяльність має не лише юридичне, а й глибоке соціально-політичне значення, оскільки стабільне функціонування КСУ сприяє утвердженню конституціоналізму, зміцненню демократії та правової держави в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2022 № 10-р/2022. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3360>
4. Шишкіна А. Конституційна юстиція в умовах політичної турбулентності. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 12–17.
5. Venice Commission. Opinion on the draft law on constitutional procedure of Ukraine. CDL-AD(2021)005. URL: <https://venice.coe.int>

Цветкова М. А.

здобувач вищої освіти

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Загуменна Ю. О.

професор кафедри теорії та історії держави та права,

доктор юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала каталізатором фундаментальних змін у всіх сферах суспільного життя, проте найбільш вразливою категорією населення в умовах війни залишаються діти. Безпека дитини в умовах воєнного стану перестала бути виключно питанням соціального захисту чи педагогіки; вона трансформувалася у складну міждисциплінарну проблему, що охоплює аспекти національної безпеки, кримінології, кримінального процесу, психології та інформаційної гігієни. Війна не лише створила прямі загрози життю та здоров'ю дітей через бойові дії, але й породила специфічні кримінологічні феномени, такі як масове втягнення підлітків у підривну діяльність, депортація, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, та глибока психологічна травматизація цілого покоління.

За останній час відмічається зростання випадків цілеспрямованого вербування українських неповнолітніх спецслужбами держави-агресора для вчинення диверсій та інших протиправних дій. Країна агресор активно використовує соціальні мережі, месенджери та фейкові «вакансії» для залучення підлітків до підпалів, збору інформації про стратегічні об'єкти, участі у шахрайських схемах. Застосовуються методи психологічного тиску, шантажу, маніпулювання персональними даними, що свідчить про системність та адаптивність ворожих тактик у межах гібридної агресії. Неповнолітні стають вразливою групою, на яку спрямовано інформаційні та операційні впливи, а отже, проблема онлайн-вербування дітей набуває виразного характеру загрози національній безпеці України та потребує міжвідомчої реакції держави [1].

За даними Служби безпеки України, майже п'ята частина (22%) всіх агентів, яких ворожі спецслужби завербували для виконання завдань в Україні, є неповнолітніми [2, с.86–95; 3]. Це свідчить про поглиблення загрози та необхідність розбудови комплексної системи попередження онлайн-залучення дітей до діяльності, що становить загрозу національній безпеці. Отже, РФ системно порушує стандарти захисту прав дитини та використовує неповнолітніх як ресурс ведення гібридної війни проти України. Така тенденція може бути розглянута як підтвердження ескалації одного з найбільш небезпечних проявів сучасних конфліктів – прийому «child recruitment» у цифровому середовищі, що потребує нормативного та інституційного посилення національних механізмів протидії [3].

Вербування дітей ворогом є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та прав дитини. В Україні правові механізми протидії терористичній та диверсійній діяльності, у тому числі за участю неповнолітніх, закріплені в Кримінальному кодексі України (ККУ) та спеціальних законах. Українська держава усвідомлює критичність захисту дітей під час війни та посилює нормативно-правові засади цієї діяльності. З огляду на це, у липні 2025 року

Кабінет Міністрів України схвалив Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, яка, серед іншого, охоплює проблематику забезпечення прав дитини в умовах воєнного стану та в цифровому середовищі [4]. Стратегія акцентує на необхідності оновлення законодавства і практики відповідно до міжнародних стандартів, щоб врахувати нові виклики війни щодо дітей. Зокрема, пропонується посилити відповідальність за злочини проти дітей і за участю дітей, забезпечити права дітей-війни (тих, що постраждали від воєнних дій), а також гарантувати захист дітей в цифровому середовищі [4].

Важливим кроком стало запровадження урядових програм і відомчих ініціатив, спрямованих на попередження протиправного використання дітей. Так, правоохоронні органи розгорнули спеціальні проєкти, зокрема чат-бот «Спали ФСБшника» у месенджері Telegram, куди громадяни можуть повідомляти про спроби вербування дітей російськими агентами [2, с.86–95]. Цей інструмент було створено СБУ саме в Telegram, адже ворог найчастіше використовує цей месенджер для залучення молоді до злочинів (підпали авто, «замінування» тощо) [2, с.88]. Крім того, рішенням Національного координаційного центру кібербезпеки восени 2024 року державним службовцям і військовим заборонено використовувати Telegram у службових цілях, щоб зменшити витoki інформації та ризики вербування [5, с.95–98.]. У системі Національної поліції створено експериментальний підрозділ – Службу освітньої безпеки, яка покликана тісно співпрацювати зі школами задля профілактики правопорушень серед дітей у воєнний час [2, с.94]. Експерти вважають доцільним поширення цього проєкту на загальнодержавний рівень, оскільки він може стати дієвою гарантією безпеки дітей в закладах освіти [2, с.94].

Слід зазначити, що безпека дітей в умовах воєнного стану – це багатогранна проблема, що вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях. По-перше, відповідальність за захист дітей під час війни значною мірою покладається на державу [2, с.94]. Держава повинна удосконалювати законодавство та практику його застосування, аби гарантувати невідворотність покарання для осіб, які втягують дітей у злочини, і водночас забезпечити дотримання прав самих неповнолітніх правопорушників. Необхідно привести національну систему юстиції щодо дітей у повну відповідність із міжнародними стандартами, враховуючи рекомендації Комітету ООН з прав дитини та досвід інших країн, що стикалися з проблемою дитячої участі в конфліктах.

По-друге, соціально-психологічна протидія вербуванню є не менш важливою. Потрібно усувати ґрунтовні причини вразливості молоді: долати бідність і безробіття, підтримувати родини з дітьми, особливо уразливі категорії (сім'ї воїнів, переселенців, постраждалих від обстрілів тощо) [2, с.93]. Війна загострила давні проблеми, але й дала поштовх для консолідації зусиль – наразі слід розвивати систему психологічної підтримки дітей, створювати програми реабілітації для тих, хто зазнав травм війни чи вже потрапив у конфлікт із законом. Школа, як середовище соціалізації, має стати форпостом профілактики: педагоги повинні мати необхідні знання і ресурси, щоб вчасно помітити ознаки деструктивних впливів на учня та компетентно відреагувати. У післявоєнний період реінтеграція «дітей війни» і подолання можливого розколу серед молоді (між тими, хто був на окупації чи за кордоном, і тими, хто пережив бойові дії вдома) стануть важливим завданням для збереження суспільної згуртованості [4].

По-третє, на інформаційному напрямі потрібен постійний наступ: підвищення

медіаграмотності, очищення інформаційного поля від ворожої пропаганди, розвиток кіберволонтерства для моніторингу сумнівних активностей. Молодь слід навчати цифрової гігієни з раннього віку, формувати критичне мислення, культуру безпечної поведінки онлайн [6, с.53]. Зусилля правоохоронних органів у виявленні і припиненні інтернет-вербувальників мають поєднуватися з просвітницькою роботою і технічними рішеннями (блокуванням небезпечних ресурсів, впровадженням дитячих режимів у соцмережах тощо). Показово, що українські силові структури вже використовують інноваційні інструменти (чат-боти, онлайн-кампанії), проте важливо довести ці ініціативи до кінця і забезпечити їх сталість.

Нарешті, ключову роль відіграє взаємодія держави і суспільства. Вербування наших дітей ворогом стало можливим через недоліки в різних сферах – економічній, сімейній, освітній, інформаційній, правоохоронній [2, с.88]. Усунути ці слабкі місця можна лише спільними зусиллями. Довіра між молоддю і правоохоронцями, співпраця школи, родини та громади, активність громадян у повідомленні про загрози – все це компоненти успіху. Діти мають відчувати, що вони захищені та важливі для своєї країни. У свою чергу, дорослі (батьки, вчителі, поліцейські) повинні діяти злагоджено й проактивно, щоб жодна дитина не залишилась наодинці з небезпекою.

Збереження життя, здоров'я і благополуччя дітей під час війни – це запорука збереження майбутнього нації. Як підкреслюється в наукових дослідженнях, держава зобов'язана захистити дітей як найвищу цінність, адже від цього залежить стабільність суспільства і відродження країни після війни. Протидія вербуванню неповнолітніх агресором має стати одним із пріоритетів національної безпеки. Комплексний підхід – правовий, соціальний, інформаційний – уже поступово формується в Україні. Подальше його вдосконалення та реалізація забезпечать не лише безпеку теперішнього покоління дітей, але й міцний фундамент для повоєнної відбудови та розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кіберполіція попереджає: в інтернеті активізувалося вербування підлітків для скоєння диверсій [Електронний ресурс] *Харківська обласна військова адміністрація* : офіційний вебсайт. 19.02.2025. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/130406> .
2. Луценко І.Г., Шевчук Т.А., Яценко А.М. Втягнення неповнолітніх у підривно діяльність проти України: кримінологічний аналіз воєнно-злочинних практик у кіберпросторі. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. №2(35), ч.1. С. 86–95.
3. СБУ: 22% завербованих спецслужбами РФ в Україні для диверсій і терактів – неповнолітні. *Українська правда*. 02 квітня 2025 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/04/02/7505689/> .
4. Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2028 роках: Розпорядження КМ України від 14.07.2025 №708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-p>.
5. Рябченко В. О. Проблеми захисту неповнолітніх від вербування фсб у соцмережі «телеграм». *ІТ-право та кібербезпека в умовах гібридної війни: матеріали всеукр. круглого столу* (Одеса, 12 квіт. 2025 р.) Одеса: Фенікс, 2025.

C.95–98. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40ee87eb-0065-409b-ba79-d8079c94ef33/content#page=95> /

6.Чоп Т. Проблема вербування українських підлітків ворожими спецслужбами: сучасні виклики та тенденції. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: матеріали V міжнар. наук. конф. 2025. С. 53–55.

Церковник С. І.

старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Когут В. М.

старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
кандидат технічних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У зв'язку з російською агресією в 2022 році державне управління, державна службу, а також робота в апараті прокуратури, судів, дипломатичних, правоохоронних та інших державних органах України зміщує акценти з класичного правового регулювання до екстремальних управлінських рішень, необхідних для збереження національної безпеки та оборони. У таких умовах особливої актуальності набуває питання взаємодії публічної влади та прав людини, адже саме баланс між забезпеченням безпеки та повагою до фундаментальних прав є визначальним критерієм стійкості правової держави.

Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасове обмеження окремих конституційних прав, однак не скасовує обов'язку держави дотримуватися міжнародних стандартів прав людини. Розуміння меж таких обмежень, механізмів контролю за владою та гарантій захисту прав особи становить ядро дослідження в умовах сьогоденних викликів.

Важливо окреслити напрями удосконалення публічної політики в умовах збройної агресії та у післявоєнний період.

Конституція України (ст. 64) визначає, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому Конституція забороняє вводити додаткові обмеження на деякі основні права, такі як: право на життя (ст. 27); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на повагу гідності (ст. 28); право на житло (ст. 47); право на звернення до суду (ст. 55); право на правову допомогу (ст. 59) [1].

Конституційно-правові механізми воєнного стану спрямовані на тимчасове обмеження окремих прав, але не передбачають їх повного скасування. Дотримання принципу пропорційності є базовою умовою збереження демократичного характеру держави навіть у період збройної агресії.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що воєнний стан може передбачати: обмеження свободи пересування; комендантську

годину; заборону на проведення масових заходів; примусове відчуження майна; трудову повинність [2].

Публічна влада виконує роль гаранта прав людини, навіть коли сама встановлює режим обмежень. Відтак важливим є запровадження превентивних та контрольних механізмів, які унеможливляють зловживання владними повноваженнями.

Воєнний стан в Україні спричинив суттєві зміни в правовій сфері. Обмеження прав і свобод людини є невід'ємним елементом такого режиму, але воно повинне відповідати чітким критеріям та мати тимчасовий характер. Важливо, щоб практика застосування права в умовах воєнного стану відповідала принципам законності, необхідності, пропорційності, тимчасовості та ефективного контролю. Запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на правову систему, зумовивши ряд обмежень та адаптацію законодавства до нових реалій. Вжиті заходи, такі як відкладення невідкладних справ, поновлення процесуальних строків, використання онлайн-інструментів, дозволяють забезпечити доступ до правосуддя в умовах воєнного стану [3].

Порушення прав людини під час війни набувають системного характеру, що зумовлює необхідність удосконалення державних механізмів документування, реагування та притягнення винних до відповідальності, у т.ч. шляхом міжнародної співпраці та використання механізмів міжнародного кримінального правосуддя.

Трансформація публічної влади в умовах війни вимагає адаптації організаційної структури, управлінських процедур і системи підзвітності. Водночас прозорість і відкритість влади мають зберігатися на максимально можливому рівні для підтримання довіри суспільства.

Право людини на доступ до правосуддя є однією з найбільш вразливих сфер під час воєнного стану. Функціонування судової влади, електронного правосуддя та альтернативних механізмів вирішення спорів потребує додаткових гарантій безперервності.

Галузеві права людини (соціальні, трудові, освітні, медичні) зазнають значного обмеження, що формує потребу у спеціальних механізмах підтримки та відновлення. Після війни ключовим пріоритетом стане реабілітація цих прав та забезпечення рівного доступу до публічних послуг.

З іншого боку, обмеження прав і свобод не повинні бути надмірними та не повинні порушувати основні права людини [4].

Публічна влада має забезпечити взаємодію з громадянським суспільством, волонтерським сектором і міжнародними структурами, оскільки саме вони часто фіксують та реагують на порушення прав людини в режимі реального часу.

Суди та органи юстиції під час воєнного стану діють виключно в рамках Конституції та законів України, з пріоритетом невідкладних справ. Це пов'язано з необхідністю забезпечення першочергових потреб суспільства в умовах збройної агресії. Враховуючи небезпеку для життя та інші фактори, Рада суддів України рекомендувала судам гнучко підходити до роботи. Це може включати відкладення невідкладних справ, засідання в режимі онлайн, а також інші заходи, спрямовані на забезпечення доступу до правосуддя [5, с. 19].

Забезпечення прав людини в умовах війни неможливе без ефективної комунікації між органами влади різних рівнів. Координація дій, узгодженість рішень та оперативність реагування важливі не лише для оборони, а й для недопущення порушень прав і свобод.

Післявоєнний період стає тестом на відновлення правової держави. Необхідно забезпечити перегляд обмежувальних заходів; відновлення судових інституцій; компенсацію збитків та підтримку потерпілих; реформування органів публічної влади з урахуванням отриманого досвіду.

Рекформа публічної влади має бути спрямована на зміцнення демократичних інститутів, підвищення відповідальності посадових осіб та вдосконалення правових гарантій, які не допускають необґрунтованих обмежень прав людини у майбутньому.

Ключовим індикатором сталої правової держави є здатність забезпечувати права людини навіть у період найбільших викликів. Саме тому напрацьовані під час круглого столу рекомендації повинні сприяти формуванню системи, що поєднує обороноздатність, гуманізм і верховенство права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.11.2025)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 12.11.2025)
3. Церковник С.І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 10. С. 100–104. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303011/295030> (дата звернення: 12.11.2025).
4. Скрипнюк О.В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини й громадянина в Україні. URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/3/Skrupniuk.pdf>. (дата звернення: 14.03.2024).
5. Соколова І.О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 22 с.

Шевців М. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Мартинюк О. В.

здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БАЛАНС ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проблеми централізації державної влади та збереження демократичних засад суспільства завжди визнаються надзвичайно актуальними, а особливо в час національної боротьби проти російського агресора.

В умовах воєнного стану держава постає перед критичним викликом: необхідністю одночасного гарантування національної безпеки та збереження конституційних прав і свобод людини. Надзвичайні обставини об'єктивно вимагають певної концентрації владних повноважень у руках виконавчої гілки

влади та військового командування для оперативного реагування на загрози. Однак саме в такі періоди виникає суттєвий ризик порушення балансу влади, що може призвести до зловживань та ослаблення демократичних фундаментів держави.

У сучасній юридичній науці досить часто досліджується генеза та зміст поняття обмежень прав людини в умовах воєнного стану. Дослідники наголошують, що баланс влади не є формальним принципом, а виступає практичним інструментом стабільності.

Збереження рівноваги між гілками влади є не лише вимогою закону, а й основою стабільності всієї правової системи. Надмірна централізація, не збалансована механізмами контролю, загрожує перетворенням правового режиму на інструмент узурпації влади.

Під час війни правовий механізм системи «стримувань та противаг» має свої особливості.

Згідно чинного законодавства України, правовий механізм балансу влади у воєнний час ґрунтується на чітких конституційних нормах.

Ключовим елементом системи «стримувань та противаг» є процедура запровадження воєнного стану, де Президент України приймає рішення про введення воєнного стану, а Верховна Рада України обов'язково має затвердити відповідний указ Президента.

Такий взаємоконтроль між главою держави та парламентом є головною умовою збереження конституційного балансу та запобігання одноосібному захопленню влади. Даний указ Президент України повинен чітко визначати межі режиму – територію поширення, строки дії та конкретний перелік обмежень прав і свобод людини та громадянина.

Важливим інструментом підтримки балансу влади є принцип пропорційності. Будь-які обмеження прав громадян у кризових умовах повинні обов'язково відповідати певним правилам. Перш за все вони мають бути тимчасовими, а також необхідними для досягнення конкретної мети оборони і обґрунтованими з погляду наявної загрози.

Держава зобов'язана діяти виключно в межах Конституції, а органи державної влади – здійснювати взаємний контроль. Баланс між безпекою держави та свободою особистості виступає не лише юридичним, а й моральним критерієм зрілості політичної системи суспільства.

Окрім цього, варто зазначити, що Конституція України встановлює чіткі обмеження, які влада не має права обходити навіть під час війни. Зокрема, стаття 64 Конституції України визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Такі права передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 та 63 Конституції України. До них належать право на життя, повагу до гідності, право на судовий захист та інші базові гарантії. Це створює правову межу, яка не дозволяє державі виходити за рамки правового поля, попри надзвичайні обставини. Науковці підкреслюють, що забезпечення цього балансу є основою конституційного правопорядку в державі.

Ефективна оборона держави повинна поєднуватися з неухильним дотриманням основоположних свобод, що становлять основу національної ідентичності та цінностей. В свою чергу, правова визначеність і підзвітність суб'єктів влади запобігають узурпації навіть при розширенні їхніх повноважень.

Підтримання балансу влади залежить не тільки від текстів законів, а й від високого рівня правової культури суспільства. Громадяни мають усвідомлювати свої права та межі повноважень влади, щоб контроль над державними інституціями залишався ефективним навіть у кризових умовах. Демократичні цінності, такі як справедливість, рівність і свобода не повинні втрачати значення під тиском воєнної необхідності, оскільки саме вони забезпечують внутрішню стійкість держави.

Отже, проблематика балансу державної влади в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною в умовах сьогодення. Адже, динамічна рівновага між необхідністю сильного державного управління для відсічі агресії та обов'язком зберегти правову державу повинні реалізовуватися виключно з дотримання основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Дотримання законності, пропорційності обмежень та механізмів парламентського контролю дозволяє запобігти зловживанням і зберегти довіру громадян до держави. Саме через такий баланс можливе оптимальне поєднання ефективної оборони з повагою до прав людини, що становить фундамент конституційного ладу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Гринь Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Час-Права*. 2022. № 2. С. 12–19. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/853>.
4. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності // *Науковий вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 12. С. 3–8. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kovalchuk_v._konstytucionalizm_v_umovah_viyuny_pytannya_cinnostey_prav_ta_identychnosti.pdf.
5. Правове регулювання воєнного стану в Україні : колективна монографія / за ред. О. О. Кота. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», Liha-Pres, 2024. 186 с.

Шевцова А. І.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Демків Р. Я.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПІДСТАВИ ЗМІНИ І ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Цивільні правовідносини виникають, змінюються або припиняються лише з настанням певних життєвих обставин (фактів реальної дійсності), що враховуються законодавством. Такі обставини отримали назву юридичних фактів. Отже, серед фактів реальної дійсності юридичними фактами є лише ті, з якими норми права

пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин.

Почнемо з того, що цивільне право як галузь права регулює передусім цивільно-правові відносини, тобто відносини, що складаються щодо певних матеріальних благ (крім речей, до матеріальних благ потрібно віднести роботи, послуги та інше «майно»). Цивільне право здатне регулювати вельми широкий масив суспільних відносин у певній сфері. Але власними силами відповідні норми права створюють лише абстрактну можливість такого регулювання.

Цивільно-правові відносини вказують на підстави, за яких абстрактно-можливе регулювання перетвориться на реальне. Тоді учасники цих відносин стануть володарями відповідних правочинів (суб'єктивних юридичних прав) та носіями суб'єктивних юридичних обов'язків. Такі підстави називають юридичними фактами, тобто обставинами, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну та припинення суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Ці права та обов'язки складаються між певними суб'єктами, складаючи з-поміж них правове ставлення [1, с. 132].

Залежно від правових наслідків, які виникають унаслідок настання того чи іншого юридичного факту, юридичні факти поділяються на правоутворюючі, провозмінюючі та правоприпиняючі.

Юридичні дії – це факти, які породжують, змінюють або припиняють юридичні правовідносини на основі волевиявлення осіб. За правилом, цивільні правовідносини пов'язані з активними діями їх учасників (укладення договору, передача майна, видача довіреності тощо). Однак в окремих випадках цивільні правовідносини можуть бути пов'язані не лише з активними діями, а саме з пасивною поведінкою їх учасників, тобто фактом утримання від здійснення певної дії.

Юридичні дії поділяються на правомірні та неправомірні, причому обидва види дій можуть бути підставою виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин.

У свою чергу правомірні дії поділяються на юридичні акти – дії, спрямовані на досягнення правового результату, і юридичні вчинки – дії, які спричиняють правові наслідки незалежно від спрямованості волі учасника цивільних відносин.

Основне значення серед правомірних дій мають саме юридичні акти. Вони передбачають цілеспрямовані, вольові дії учасників цивільних правовідносин, які створюють, змінюють або припиняють цивільні права та обов'язки за волею осіб. Серед них розрізняють кілька самостійних видів: правочини; акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування; рішення суду [2].

Цивільні права та обов'язки виникають, змінюються та припиняються із підстав, передбачених законом та іншими правовими актами, і навіть з дій громадян, і юридичних осіб, які хоч і передбачені законом чи такими актами, але з загальних засад і сенсу цивільного законодавства породжують цивільні права та обов'язки [4, с. 480].

Однією з найпоширеніших підстав виникнення цивільних правовідносин є договори та інші правочини. Основна особливість правочинів, яка відрізняє їх від інших юридичних фактів, полягає в тому, що вони є індивідуально-регулятивними підставами виникнення цивільних правовідносин.

Найбільш поширеною у цивілістиці є класифікація юридичних фактів, яка ґрунтується на їх зв'язку з волею особи (вольовий критерій). За цим критерієм розрізняють:

- дії (безпосередньо залежать від волі людини);
- події (виникають чи існують незалежно від волі людини).

Юридичні акти як підстави виникнення цивільних правовідносин, в свою чергу, можуть бути поділені на акти суб'єктів приватного права (приватноправові акти, зокрема вчинення правочинів, ухвалення установчих документів) та індивідуальні акти суб'єктів публічного права (адміністративні акти (ухвалення рішень, розпоряджень тощо, чи судових актів – рішень, ухвал, постанов тощо).

Для цивільного права типове виникнення правовідносин з актів суб'єктів приватного права. Натомість акти суб'єктів публічного права безпосередньо породжують цивільні правовідносини лише у випадках, спеціально передбачених у законі.

Згідно з ч. 1 ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки [3]. В останньому випадку йдеться про виникнення цивільних правовідносин не на підставі законодавчої норми як конкретного правила поведінки, а на підставі загальних принципів цивільного права (загальних засад цивільного законодавства).

Акти законодавства (нормативні акти) належать до нормативних підстав виникнення цивільних правовідносин. Якщо на момент набрання чинності нормою законодавства вже існують певні обставини, настання яких передбачає відповідна юридична норма (наприклад, факт народження фізичної особи, створення твору, публічна пропозиція укласти договір тощо), цивільні правовідносини виникають, змінюються чи припиняються на підставі вказаної норми (нормативна підстава) та відповідних обставин (юридичний факт).

Для цивільно-правового регулювання має практичне значення поділ не-правомірних дій на ті, які порушують суб'єктивне цивільне право, і на ті, що порушують охоронюваний цивільним правом інтерес (зокрема, створюють загрозу порушення права в майбутньому); на дії умисні та необережні; на зло-чини та інші правопорушення.

Перелік найбільш поширених у цивільному праві індивідуальних підстав виникнення правовідносин – юридичних фактів наведено в ст. 11 ЦК України. Згідно з ч. 2 ст. 11 ЦК України, підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є: 1) договори та інші правочини; 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; 4) інші юридичні факти. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події [3].

Важливою є вказівка ст. 11 ЦК України на інші юридичні факти як підстави виникнення цивільних правовідносин. Таким чином, законодавець визнає, що життєві обставини, прямо не згадані в актах цивільного законодавства, можуть породжувати цивільні права та обов'язки з огляду на загальні принципи цивільного права.

Норми ст. 11 ЦК України закріплюють цивільно-правові юридичні факти в узагальненому вигляді. Для регулювання цивільних правовідносин ця норма має загальне орієнтуюче значення, оскільки не деталізує ознаки згаданих в ній юридичних фактів та не встановлює конкретних суб'єктивних прав чи обов'язків для їх учасників. Натомість в інших (спеціальних) нормах цивільного

законодавства юридичні факти описуються більш деталізовано та пов'язуються з конкретними правами та обов'язками учасників цивільних правовідносин.

У висновках варто сказати, що цивільно-правові відносини є важливим та невід'ємним інститутом чинного цивільного права України. Цивільні правовідносини виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів.

Список використаних джерел:

1. Борисова В. І., Іванова К. Ю., Карнаух Б. П., Ходико Ю. Є. Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО. Харків: Право, 2021. 396 с.
2. Цивільне право України: у 2 т. Київ, 2015. Том 1. 458 с.
3. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Борисова В. І., Баранова Л. М., Бегова Т. І. та ін. Цивільне право: підручник: у 2 т. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.

Шевчук С. І.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Онишко О. Б.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Питання безпеки та оборони України – це не лише питання, які потрібно вирішувати державі, вони стосуються й усього суспільства, та громадян держави. Під час зовнішніх загроз, кризових ситуацій або після оголошення воєнного стану держава закликає громадян до захисту, участі в оборонних операціях та підтримки громадської безпеки. Це включає виконання різних оборонних завдань, виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни, який пов'язаний з мобілізацією, або проходження військової служби.

Захист Вітчизни – це конституційний обов'язок кожного громадянина. Аналіз ст.ст. 17, 65 Конституції України свідчить про, те що захист держави та забезпечення її безпеки є одними з найважливіших функцій, покладених на весь Український народ. Захист Вітчизни є конституційним обов'язком громадян України, що передбачає здійснення заходів із забезпечення обороноздатності держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Виконання вказаного обов'язку передбачає дотримання положень щодо військового обов'язку, який зобов'язує громадян України проходити військову службу, як на добровільних засадах, так і за призовом, відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [1].

Захист Вітчизни, незалежності і територіальної цілісності спрямовано

насамперед на випадки запобігання та реакцію на факти зовнішньої агресії чи збройного конфлікту проти України. Конституція передбачає два юридичні режими реагування на ці обставини – воєнний стан та стан війни. Під час воєнного стану на підставі статті 64 Конституції можуть бути обмежені певні основоположні права. Стаття 64 Конституції не передбачає можливості обмеження людських прав, якщо оголошено стан війни. Це є однією із ключових причин того, що стан війни не оголошено у ході російсько-української війни, оскільки війна пов'язана із обмеженням ресурсів і спрямуванням їх на потреби національної оборони, що завжди пов'язано із обмеженням людських прав. Врешті-решт, стан війни має переважно міжнародно-правовий аспект і пов'язаний із оголошенням війни чи укладенням миру. Юридичний режим воєнного стану впроваджується у формі закону, який приймається Верховною Радою, яка затверджує відповідний указ Президент на основі рішення РНБО [2, с. 249].

З огляду на те, що основним засобом виконання обов'язку захищати Вітчизну є військова служба, цей обов'язок поширюється на всіх громадян (не лише чоловіків, всупереч поширеній думці) віком від 18 до 60 років.

Від проходження військової служби звільняються призовники: які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби; які до набуття громадянства України пройшли військову службу в інших державах [3].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну внесло низку коректив у реалізацію виконання обов'язку захисту і оборони нашої держави, та у мобілізаційні процеси, які відбуваються на території України. Оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, а жіночої статі – також за відповідною фаховою підготовкою, повинні виконувати військовий обов'язок згідно із чинним законодавством [4].

Служба у разі мобілізації та під час війни є п'ятим варіантом дійсної військової служби. Мобілізація» – це процес підготовки держави, включаючи Збройні Сили, до досягнення готовності до протидії прямій зовнішній загрозі державній безпеці. Мобілізація пов'язана з правовою та організаційною підготовкою (а на практиці – трансформацією) державних структур, вона значною мірою стосується управління та економіки держави, а не лише Збройних Сил. Відповідно до ст. 102, пунктів 1, 17, 20 ч. 1 ст. 106 Конституції, загальна мобілізація оголошується Указом Президента України, який затверджується ВРУ [5].

Окремі категорії громадян не залучаються до виконання військового обов'язку під час дії воєнного стану:

- військовослужбовці-жінки - у зв'язку з вагітністю;
- військовослужбовці-жінки, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також якщо дитина потребує домашнього догляду;
- дружина, якщо обоє із подружжя проходять військову службу і мають дитину (дітей) віком до 18 років;

- перебування на утриманні у військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років;

- військовослужбовці, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини (дітей) помер, позбавлений батьківських прав, визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошений померлим, відбуває покарання у місцях позбавлення волі, а також коли особа самотійно виховує та утримує дитину за рішенням суду;

- військовослужбовці, які є усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, патронатними вихователями, прийомними батьками, батьками-вихователями;

- виховання військовослужбовцем дитини з інвалідністю віком до 18 років, у разі відсутності інших осіб, які зобов'язані її виховувати;

- утримання військовослужбовцем повнолітньої дитини, яка є особою з інвалідністю I чи II групи;

- виховання військовослужбовцем дитини, хворої на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання тощо;

необхідність здійснювати постійний догляд за дружиною (чоловіком) з числа осіб з інвалідністю I чи II, в особливих випадках III групи;

- необхідність здійснювати постійний догляд за одним із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка), який є особою з інвалідністю I чи II групи;

- якщо їхні близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі у антитерористичній операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану;

Обов'язок захисту Вітчизни в Україні реалізується кількома основними способами, які визначені Конституцією України, законом «Про військовий обов'язок і військову службу» та іншими нормативними актами. Розглянемо по черзі кожен з них. Найпряміший спосіб - військова служба, яка уже була вищезгадана. Тобто служба за контрактом у ЗСУ чи інших військових формувань або залучення за призовом під час мобілізації. Виокремлюють також добровольчу службу та вступ особи до лав ТРО. Не слід забувати і про альтернативну (невійськову) службу. Вона часто зумовлена релігійними переконаннями. Наприклад, яскравий приклад - Свідки Єгови. У їхньому світогляді є неприпустимим взяти до рук зброю. Проте даний випадок став і основою для спекуляцій. Саме через це вага таких переконань все менше береться до уваги.

Протягом останніх років виникало безліч скандалів та недорозумінь, які ґрунтувались на виконанні чи невиконанні даного обов'язку. Прослідковувались випадки масового незаконного виїзду за кордон чи фальсифікації документів. За допомогою інтернет-ресурсів можна помітити різноманітні ситуації, де фігурували фальшиві волонтери, поява неіснуючих родичів, що потребували нагляду, або ж використовувались корупційні схеми. Якщо звернутись до нещодавніх інцидентів, то у жовтні 2025 року на Мукачівщині (Закарпаття) затримали організатора

переправлення призовників до ЄС. Згідно з даними розслідування, житель Мукачівського району використовував соціальні мережі для пошуку клієнтів з метою організації їхнього незаконного переправлення на територію Європейського Союзу. Зокрема, в рамках домовленості з 30-річним мешканцем Львова, він не тільки надав інструкції щодо обходу прикордонних пунктів, але й запропонував особисто супроводжувати його до державного кордону. Оплата за такі «послуги» становила 10 тисяч доларів США. Дії затриманого класифіковано як незаконне переправлення через державний кордон, вчинене групою осіб за попередньою змовою та з метою отримання вигоди. Наразі вирішується питання щодо обрання для нього запобіжного заходу [6].

За даними Державної прикордонної служби України, з початку повномасштабного вторгнення близько 49 000 чоловіків призовного віку було затримано на спробах незаконно перетнути кордон або на пунктах пропуску [7]. Таким чином прослідковується негативна тенденція щодо ухиляння від конституційного обов'язку.

Ухилення від мобілізації в Україні – це кримінальний злочин, за який передбачено як позбавлення волі, так і штрафи або виправні роботи. Таке поняття як ухилення від мобілізації зустрічається лише в Кримінальному кодексі – за це передбачено покарання за статтею 336. У даній ситуації може призвести як до адміністративної, так і кримінальної відповідальності. У першому випадку особу може очікувати штраф у розмірі від 3400 до 8500 грн або адміністративний арешт до 15 діб. У другому - грошове стягнення від 34 000 до 51 000 грн або позбавлення волі на 3–5 років [8].

Проте і це не зупиняє осіб від протиправних дій. Тут в пріоритет ставиться не закон, а власні переконання, страхи та переконання. Багато осіб керуються бажанням забезпечити собі або\та своїй родині спокійного проживання без загрози для життя. Тобто, побутує соціальний та психологічний фактор.

У даній темі не можна оминати діяльність ТЦК. Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки функціонують як органи військового управління, основним завданням яких є забезпечення реалізації законодавчих норм щодо військового обов'язку, проходження військової служби, підготовки до мобілізації та проведення мобілізаційних заходів. У процесі виконання своїх обов'язків ці установи керуються Конституцією України, чинними законами держави, нормативно -правовими актами Президента України, постановами Верховної Ради, рішеннями Кабінету Міністрів України. Крім того, вони дотримуються наказів і директив Верховного Головнокомандувача Збройних Сил, Міністерства оборони, Міністра оборони, Головнокомандувача Збройних Сил, Генерального штабу Збройних Сил України, а також інших нормативно-правових актів, які регулюють їхню діяльність. Зараз ця аббревіатура набула негативного забарвлення серед українського суспільства через низку протиправних та подекуди антигуманних дій. Не раз у мережу попадали новини про перевищення повноважень і порушення прав військовозобов'язаних громадян. Саме ця вся сукупність факторів призводить до викривлення сприйняття та низького рівня комунікації між сторонами.

Висновки. Необхідність задоволення суверенних потреб нації та держави

визначає головну мету державної політики, яка полягає у забезпеченні її безпеки в національному та міжнародному вимірах. Саме з необхідності забезпечення безпеки держави та нації випливає обов'язок захищати Вітчизну, включаючи надання оборонних послуг. Цей обов'язок був покладений на громадян ще в у на початку XX століття у період між двома світовими війнами, коли мало місце формування української державності (УНР, ЗУНР). Тоді, як і сьогодні, незважаючи на очевидну необхідність зміцнення обороноздатності держави, не всі громадяни охоче виконували свій конституційний обов'язок. Це є проявом природної захисної реакції суспільства загалом та громадянина зокрема на спроби обмежити громадянські свободи на користь конституційного обов'язку як сприяти підготовці держави до захисту, так і безпосередньо приймати участь у цьому захисті.

В умовах повномасштабного вторгнення захист Вітчизни набуває не лише юридичного значення, але й глибокого суспільного й морального змісту. Конституційний принцип, що визначає обов'язок захищати державу, переходить у сферу реальних дій мільйонів громадян. Це проявляється через виконання військової служби, участь у територіальній обороні, волонтерство, інформаційний спротив та підтримку обороноздатності країни. У такий спосіб цей обов'язок стає основним фактором збереження незалежності держави, а його виконання — фундаментом стабільності, єдності та витривалості українського суспільства перед сучасними викликами.

Список використаних джерел:

1. Конституційний Суд України. «Захист Вітчизни». Інформація з офіційного сайту. : URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/451-zahyst-vitchyzny>.
2. Савчин М. Право на захист Вітчизни в. обов'язок захищати Вітчизну. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 82: частина 1. С. 247-255. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/39.pdf>
3. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України № 2232-XII від 25.03.1992 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-1>
4. Про оборону України. Закон України № 1932-XII від 06.12.1991 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
5. Про загальну мобілізацію. Указ Президента України №69/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>
6. Хотів 10 тисяч доларів: на Мукачівщині затримали організатора переправлення призовників» (2025) // Mukachevo.rayon.in.ua URL: <https://mukachevo.rayon.in.ua/news/828478-khotiv-10-tisyach-dolariv-na-mukachivshchini-zatrimali-organizatora-perepravlennya-prizovnikov>
7. Фролов В.С. Актуальні проблеми мобілізаційної підготовки та мобілізації в Збройних Силах України та рекомендації з їх розв'язання. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. № 3(82), Том 1, 2024. С. 79-92. URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/321430/311982>
8. Кримінальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Шишко В. В.

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розгляд проблем, з якими стикається громадянське суспільство в Україні в умовах воєнного стану, є складним завданням, яке вимагає комплексного дослідження. Введення воєнного стану призвело до появи безлічі соціополітичних викликів, глибоко впливаючи на динаміку громадянського суспільства. Спробуємо окреслити коло проблем, з якими стикається громадянське суспільство України під час воєнного конфлікту.

Перш за все, введення воєнного стану неухильно спонукає до переосмислення нормативних основ громадянського суспільства. Філософські засади громадянського суспільства, які концептуалізуються думками Джона Локка та Юргена Габермаса, підкреслюють важливість соціального контракту, що передбачає захист індивідуальних прав та свобод [1; 2]. Однак необхідність воєнних дій часто вимагає його переосмислення, що може призвести до порушення деяких фундаментальних прав людини на користь національної безпеки. Ця напруга між вимогами безпеки та збереженням індивідуальних свобод створює філософську проблему, яка вимагає ретельного вивчення.

По-друге, процеси ухвалення законів у суспільстві під час воєнного стану піддаються значним трансформаціям. Вчені-правники, такі як Лон Л. Фуллер, розглядали принципи законності та внутрішню мораль права, стверджуючи, що закони повинні мати певні якості для того, щоб бути визнаними валідними та справедливими [3]. У часи війни, однак, існує тенденція до швидкого ухвалення правил, які можуть не відповідати цим принципам. Призупинення звичайних законодавчих процедур та концентрація влади в руках органів виконавчої влади може призвести до розриву принципів правової держави, ставлячи під загрозу філософські засади юридичного позитивізму.

Вплив збройного конфлікту на функціонування неприбуткових організацій та груп захисту прав є ще однією причиною для занепокоєння громадянського суспільства. Спираючись на праці політичного філософа Ханни Арендт, яка підкреслювала важливість громадянської активності та активної участі в громадському житті, – пригнічення або обмеження діяльності громадянського суспільства під час воєнного стану підриває саму демократію [4]. Обмеження свободи асоціації та придушення голосів непогодження під час воєнного стану заважає розвитку міцного громадянського суспільства, обмежуючи його здатність діяти в якості контролю державної влади.

Ще однією проблемою для громадянського суспільства під час війни в Україні є розмивання довіри між державою та громадянами. За філософською теорією соціального контракту Жан-Жака Руссо, довіра є важливим елементом легітимності влади [5]. Однак вимоги воєнних дій часто призводять до заходів, які можуть бути сприйняті громадянами як необґрунтовані чи насильницькі, а таке сприйняття тягне за собою втрату довіри до влади. Відновлення цієї довіри після воєнного конфлікту стане загальною проблемою, що вимагатиме дотримання

рівноваги між імперативами безпеки та відновленням демократичних норм.

При вивченні цих проблем важливо врахувати міжнародні правові вимоги, які регулюють збройні конфлікти. Принципи, закріплені у Женевських конвенціях та інших інструментах міжнародного гуманітарного права, надають нормативну основу для поведінки сторін, що беруть участь у збройних конфліктах. Однак, застосування та виконання цих принципів в контексті українського конфлікту може бути предметом геополітичних дискусій, що вказуватимуть на складну взаємодію між міжнародним правом та політикою сили.

На завершення слід визначити, що проблеми, із якими стикається громадянське суспільство в Україні під час воєнного стану, є складними та багатограними, вимагаючи врівноваженого аналізу, заснованого на філософських та правових перспективах. Напруження між імперативами безпеки та збереженням індивідуальних прав, трансформація процесів ухвалення правил, обмеження діяльності організацій громадського суспільства та розмивання довіри – усі ці аспекти становлять сучасні виклики стабільності конституційного ладу в державі. Вирішення цих проблем вимагає об'єднаних зусиль для збалансування імперативів національної безпеки з принципами демократії та прав людини, керуючись ретельним та обдуманим аналізом правових основ, які лежать в основі громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Ketchen James. Jürgen Habermas' Conception of Legitimation Crisis. McMaster University, 1983. 147p. URL: <https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/10951/1/fulltext.pdf>
2. John Locke. Two Treatises of Government. London: 1823. URL: https://web.archive.org/web/20120717185451id_/http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/locke/government.pdf
3. Frank Lovett. Lon Fuller, The Morality of Law. *The Oxford Handbook of Classics in Contemporary Political Theory*. Dec, 2015. URL: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/sites.wustl.edu/dist/1/627/files/2017/02/2015.-Lon-Fuller-The-Morality-of-Law-2k5gb7c.pdf>
4. Hannah Arendt. Ideology and Terror. *The American Intellectual Tradition Volume II; 1865 to the Present. Sixth edition*. 1953. P. 338-348. URL: https://mrkaminski.weebly.com/uploads/2/3/1/6/23161936/ideology_and_terror_1953--hannah_arendt.pdf
5. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. 349 с.

Шопіна І. М.

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА

Сучасний етап відсічі російській збройній агресії вимагає кардинального посилення рівня виконання комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань. З огляду на це, стабільна та справедлива система правового захисту військовослужбовців набуває особливої актуальності та

стратегічного значення для забезпечення національної безпеки держави. В умовах довготривалого збройного конфлікту та наявності низки обмежень, обумовлених дією правового режиму воєнного стану, питання всебічної підтримки осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, виходить на перший план, детермінуючи ефективність функціонування всього сектору безпеки і оборони [1]. Забезпечення належного правового захисту військовослужбовців є не лише обов'язком держави, але й фундаментальною передумовою підтримання високого рівня обороноздатності та соціальної стабільності у військовому середовищі.

17 вересня 2025 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 4603-IX «Про Військового омбудсмена». Метою прийняття цього закону було визначено створення додаткового ефективного механізму захисту прав військовослужбовців, який доповнить існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняючи їх і не створюючи підстав для перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [2]. Заявлена мета уявляється дещо суперечливою, адже механізм захисту прав і свобод, навіть додатковий, не може існувати у вакуумі – в цій сфері тісно переплітаються компетенції різноманітних суб'єктів – представників правоохоронних та правозахисних органів, суду, певні обов'язки покладено на командирів військових частин, функціонує Центральне управління захисту прав військовослужбовців Міністерства оборони України.

Введення ще одного суб'єкта, на якого покладено захист прав військовослужбовців, може бути успішним, якщо його компетенція буде узгоджена з компетенцією інших суб'єктів, а також визначені особливості та межі взаємодії між ними. Аналіз положень вказаного Закону свідчить про надзвичайно розмиті рамки такої взаємодії – в ньому вживаються терміни на кшталт: «взаємодіяти для виконання своїх повноважень», «взаємодіє відповідно до законодавства», «Військовий омбудсман здійснює свою діяльність у тісній співпраці з громадськими об'єднаннями, національними та міжнародними правозахисними організаціями та інституціями, експертами у сфері захисту прав осіб, на яких поширюється дія цього Закону» [3]. Які повноваження у якій саме взаємодії реалізуються, відповідно до якого законодавства, хто такі експерти в сфері захисту – у Законі України «Про Військового омбудсмена» не пояснюється. Показово, що в цьому правовому акті жодного разу не згадується взаємодія з адвокатами, які, власне, і здійснюють захист як основний вид адвокатської діяльності, у тому числі захист військовослужбовців.

Загальновідомо, що для існування ефективного правового механізму реалізації правових норм в будь-якій сфері суспільних відносин для порушників правових приписів має існувати система юридичної відповідальності. Аналіз норм Закону України «Про Військового омбудсмена» свідчить, що відповідальність за невиконання законних вимог цієї посадової особи декларується, але не утворює правових наслідків. Так, ч.6 ст.18 цього правового акту визначає: «Невиконання законних вимог Військового омбудсмена, ненадання або надання завідомо недостовірної інформації та/або документів, надання інформації та/або документів не в повному обсязі (за наявності відповідної інформації та/або документів і відсутності законних підстав для їх ненадання), а також порушення встановлених частиною четвертою цієї статті строків розгляду запиту Військового омбудсмена забороняються і тягнуть за собою встановлену законом відповідальність» [3]. Яким

законом встановлено таку відповідальність - не визначено. Відсутність чітко визначених заходів юридичної відповідальності знецінює положення ч.3 ст.17 вказаного Закону, якими визначено обов'язки командирів (начальників) та органів військового управління (орган управління), яким надіслано висновок Військового омбудсмена [3].

Крім того, потребує удосконалення процедура призначення та звільнення Військового омбудсмена, а також вимоги до осіб, що можуть займати цю посаду (ні наявність юридичної освіти, ні досвід правозахисної діяльності не беруться у чинному Законі до уваги).

Стан захисту прав військовослужбовців в воюючій державі напряму впливає на морально-психологічний клімат військових підрозділів, виконання планів мобілізації та настрої в українському суспільстві. Тому наділення Військового омбудсмена необхідними для виконання його обов'язків повноваженнями, а також встановлення кореспондуючих цим повноваженням обов'язків та відповідальності інших осіб є запорукою реального позитивного впливу на захист прав особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань.

Список використаних джерел:

1. Шопіна І. М. Система соціального-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад. Академічні візії. 2025. №43. DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.15576476>
2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про Військового омбудсмена». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=13266&conv=9>
3. Про Військового омбудсмена: Закон України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text>

Шумик О. М.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Мармура О. З.

доцент кафедри кримінального права та кримінології,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Протягом останніх років колабораційна діяльність набула особливого значення як одна з актуальних загроз національній безпеці України. Під цим явищем розуміють співпрацю чи надання допомоги іноземній державі або організації, що здатна негативно впливати на безпекову ситуацію в країні. Така діяльність може проявлятися у військовій, кібернетичній, інформаційній сферах, а також становити небезпеку для суспільства та громадян. В українському кримінальному праві колабораційна діяльність є відносно новим видом кримінального правопорушення, який отримав законодавче закріплення лише у 2022 році [1, с. 92].

Поштовхом до активізації подібних діянь стала збройна агресія росії, розпочата у лютому 2014 року. Анексія Автономної Республіки Крим, окупація

частини Донецької та Луганської областей, а також створення на цих територіях підконтрольних росії терористичних угруповань призвели до появи значної кількості випадків співпраці громадян України з окупаційною владою. Частина проросійськи налаштованого населення, керуючись власними інтересами та політичними переконаннями, свідомо перейшла на бік ворога, вчиняючи дії, що мали характер зради національних інтересів [2, с. 327].

Протягом восьми років після початку збройної агресії російської федерації колабораційна діяльність не була виокремлена в кримінальному законодавстві як самостійний склад кримінального правопорушення. Найнебезпечніші прояви таких дій кваліфікувалися відповідно до статті 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Державна зрада» або статті 436 КК України «Пропаганда війни» [3]. Крім того, до 15 березня 2022 року певні форми співпраці з терористичними організаціями так званих «ДНР» і «ЛНР» розцінювалися як кримінальні правопорушення, передбачені статтею 258-3 КК України [3].

Після повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року кількість випадків переходу громадян України на бік агресора суттєво зросла. На практиці постала проблема відсутності чіткої кримінально-правової норми, яка б дозволяла належно кваліфікувати ці правопорушення з урахуванням їх об'єктивних і суб'єктивних ознак. Масштабність деліктних проявів, що посягали на основи національної безпеки, а також необхідність невідворотного та справедливого покарання винних, обумовили потребу в удосконаленні кримінального законодавства.

У відповідь на ці виклики у березні 2022 року Законом № 2108-IX від 03.03.2022 КК України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [4], що стало важливим кроком у зміцненні правових механізмів протидії внутрішнім загрозам державному суверенітету та територіальній цілісності України.

Правильна кваліфікація колабораційної діяльності є надзвичайно важливим завданням для правозастосовної практики, оскільки від її точності залежить не лише справедливе притягнення винних осіб до відповідальності, а й забезпечення ефективного функціонування системи кримінального права загалом. Колабораційна діяльність має низку спільних рис з іншими кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки, передбаченими Кримінальним кодексом України, що нерідко ускладнює її відмежування на практиці. Тому важливим є глибокий аналіз кожного з суміжних складів кримінальних правопорушень для уникнення подвійної кваліфікації або помилкової правової оцінки діянь.

Насамперед, колабораційна діяльність тісно пов'язана з таким кримінальними правопорушенням, як державна зрада, визначеним статтею 111 КК України. Обидва правопорушення стосуються посягання на суверенітет та територіальну цілісність держави, однак їхня відмінність полягає у змісті та часі вчинення дій. Державна зрада передбачає свідоме надання допомоги іноземній державі на шкоду Україні, зокрема шляхом зміни конституційного ладу чи територіальних кордонів. Колабораційна діяльність натомість фокусується на співпраці з окупаційними адміністраціями та збройними силами держави-агресора вже після встановлення контролю над певною територією. Як зазначає С. Перепелиця, ключовим критерієм розмежування цих двох кримінальних правопорушень є часовий аспект: дії, вчинені до фактичної окупації території,

кваліфікуються як державна зрада, а після окупації – як колабораційна діяльність [5]. Такий підхід дає змогу уникнути дублювання правових норм і забезпечує більш точне визначення кримінальної відповідальності залежно від конкретних обставин.

Ще однією суміжною нормою є стаття 436 КК України «Пропаганда війни». Ця стаття охоплює поширення матеріалів і закликів до ведення агресивної війни або агресивних дій, що спрямовані на підрив міжнародного миру та безпеки. Проте, на відміну від колабораційної діяльності, пропаганда війни не вимагає фактичної співпраці з окупаційними силами чи агресором. Вона має переважно інформаційно-психологічний характер і реалізується через публічні виступи, ЗМІ, інтернет-простір тощо. У правозастосуванні важливо розмежовувати ці два склади кримінальних правопорушень, щоб не ототожнювати ідеологічну підтримку агресії з фактичним сприянням окупаційній владі, що є більш суспільно небезпечним [2, с. 328].

Особливої уваги потребує співвідношення колабораційної діяльності із кримінальним правопорушенням, передбаченим статтею 258-3 КК України – створення терористичної групи чи організації. В умовах гібридної війни росії проти України терористичні утворення на тимчасово окупованих територіях Донбасу фактично діяли як інструменти зовнішньої агресії. Тому колабораційна діяльність може включати елементи співпраці з такими організаціями. Водночас правова кваліфікація має враховувати конкретний характер і мету дій особи: якщо вона сприяє діяльності незаконних збройних формувань у межах окупаційного режиму – це колабораційна діяльність; якщо ж бере участь у створенні, організації або керівництві терористичною структурою – йдеться про злочин за статтею 258-3 КК України. Таким чином, межа між цими двома складами є тонкою, але вкрай важливою для правильної кваліфікації [2, с. 329].

Також варто звернути увагу на співвідношення статей 111-1 та 111-2 КК України. Остання передбачає кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору, тобто за свідомі дії, спрямовані на підтримку агресора у веденні збройної агресії проти України. Стаття 111-1 КК України містить широкий перелік форм колабораційної діяльності – публічне виправдовування дій агресора, участь у роботі окупаційних адміністрацій, впровадження освітніх стандартів держави-агресора тощо. Стаття 111-2 КК України додатково криміналізує передачу матеріальних ресурсів, фінансування чи іншу матеріальну підтримку агресора. На практиці ці статті часто перетинаються, зокрема в частині четвертій статті 111-1 КК України, де також йдеться про передачу ресурсів або здійснення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором. У таких випадках кваліфікація залежить від домінуючого змісту та контексту діяння: якщо основна мета полягала у співпраці з окупаційною адміністрацією – застосовується стаття 111-1 КК України; якщо ж акцент робиться на матеріальному сприянні агресору – доцільною є кваліфікація за статтею 111-2 КК України [2, с. 329].

Отже, правильне відмежування колабораційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень потребує системного підходу, урахування часових, змістовних та цільових аспектів діяння. Така диференціація дозволяє забезпечити юридичну визначеність, уникнути дублювання правових норм і сприяти ефективному захисту національної безпеки України в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Лігун А. Деякі критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних діянь. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С.

91-97. DOI: 10.33270/02242802.91

2. Грицюк І. В. Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 7. 2024. С. 326-330. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/79>

3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.09.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 30.09.2025).

5. Перепелиця С. Кримінально-правові аспекти співпраці у воєнний час у Кримінальному кодексі України. У кн.: Нечипорук, М., Павліков, В., Крицький, Д. (ред.) *Інтегровані комп'ютерні технології в машинобудуванні 2023*. ІСТМ, 2024.: https://doi.org/10.1007/978-3-031-60549-9_15

Шумик О. М.

здобувач вищої освіти

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник

Кудла М.-А.

доцент кафедри мовної підготовки

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У сучасних умовах проблема кримінальної відповідальності неповнолітніх набуває особливої гостроти й комплексності. З одного боку, підлітковий вік характеризується незавершеним формуванням інтелектуальних, морально-психічних та вольових функцій, що обмежує здатність молодих осіб усвідомлено контролювати поведінку й відчувати повну відповідальність за вчинені дії. З іншого боку, суспільство має право вимагати захисту своїх інтересів, що реалізується через кримінально-правові норми. Тому правова система встановлює особливі гарантії й обмеження щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ще не досягли повноліття, зокрема – окремий порядок застосування кримінальних санкцій, спеціальні підстави звільнення від відповідальності та заміни покарання, а також механізми врахування вікових, психофізіологічних і соціальних характеристик винуватця [1, с. 546].

Кримінальний кодекс України (ККУ) закріплює специфічні норми щодо неповнолітніх у Розділі XV Загальної частини. Однією з ключових ознак цієї системи є диференціація вікового порогу відповідальності залежно від тяжкості злочину. Згідно з частиною 1 статті 22 ККУ, загальне правило передбачає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, які на момент вчинення кримінального правопорушення досягли 16 років. Водночас у частині 2 тієї ж статті передбачено знижений вік – 14 років – але лише для обмеженого переліку тяжких і особливо тяжких злочинів (наприклад, умисне вбивство, тяжке тілесне ушкодження, зґвалтування, хуліганство, крадіжка, вимагання тощо). Такий підхід обумовлений тим, що в окремих випадках особи вже у 14 років здатні розуміти характер і суспільну небезпеку зазначених діянь, а також через практичні виклики,

пов'язані з ростом рівня злочинності серед підлітків [2].

Проте суб'єктний статус особи, яка не досягла 14 років, виключає можливість притягнення її до кримінальної відповідальності: у цьому випадку відсутнє законне підґрунтя для визнання такої особи суб'єктом злочину, й діяння кваліфікується як адміністративне правопорушення або підлягає застосуванню примусових виховних заходів, а не кримінального покарання. Крім вікового критерію, законодавство містить низку спеціальних положень, які зумовлюють особливості кримінальної юстиції щодо неповнолітніх:

Примусові заходи виховного характеру. Якщо особа ще не досягла віку кримінальної відповідальності або вчинила злочин невеликої тяжкості, можливе застосування заходів, що мають виховний характер, але не є кримінальним покаранням (застереження, обмеження дозвілля, передача під нагляд, направлення до спеціальних виховних установ тощо).

Обмежений вибір покарань. До неповнолітніх не можуть застосовуватись всі види санкцій, допустимих щодо дорослих. Наприклад, конфіскація майна не застосовується до них у зв'язку з обмеженістю їхньої майнової правоздатності. Застосовуються такі основні види покарань:

- штраф – лише якщо неповнолітній має власні кошти чи майно (максимум до 500 неоподатковуваних мінімумів громадян);

- громадські або виправні роботи – з урахуванням навчального режиму, вільного часу, з відповідними часовими обмеженнями (наприклад, громадські роботи – 30–120 годин);

- арешт – строком від 15 до 45 діб, застосовується лише особам, які мають 16 років або більше;

- позбавлення волі – може бути призначено неповнолітньому, але існують спеціальні межі залежно від тяжкості злочину (наприклад, до 1 року 6 місяців за повторне скоєння злочину невеликої тяжкості; за особливо тяжкий злочин – до 10 або 15 років).

При ухваленні вироку суд повинен враховувати характер злочину, особисті обставини неповнолітнього, його психофізичний розвиток, можливість виправлення, ставлення до навчання тощо.

Звільнення від покарання чи відповідальності. Закон передбачає привілеї щодо звільнення неповнолітніх від відповідальності або відбування покарання:

- звільнення від кримінальної відповідальності може бути застосоване на загальних підставах (наприклад, у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням з потерпілим, передачі на поруки тощо) — з урахуванням того, що особа ще перебуває під впливом виховання й можливо виправлення без покарання;

- звільнення від відбування покарання з випробуванням (умовне звільнення) – застосовується тільки до тих неповнолітніх, хто був засуджений, з іспитовим строком (не більше 1–2 років);

- умовно-дострокове звільнення (УДЗ) – можливе лише якщо особа вже відбуває покарання, проявляє виправлення, добросовісну поведінку та має позитивні характеристики.

Спеціальні гарантії процесуального порядку. У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх застосовуються певні обмеження й гарантії: за участі захисника, дозволу на допит (з врахуванням можливостей сприйняття), можливість проведення психологічної чи медичної експертизи, зважування віку при оцінці доказів, особливості в інтерпретації показань тощо.

Обмеження строків покарання та виключення окремих санкцій. Максимальні строки кримінального покарання для неповнолітніх за тяжкі злочини значно зменшені в порівнянні з тими, які можуть призначити дорослим. Здебільшого не застосовується довічне ув'язнення чи особливо жорсткі санкції за умов, коли підліток — вперше засуджений особа за злочин невеликої чи середньої тяжкості.

Відповідальність дорослих за втягнення у злочинну діяльність. Окремо закон передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність (ст. 304 ККУ) — карається позбавленням волі на строк 3–7 років, а в разі вчинення таких дій батьком, опікуном чи особою, яка мала відповідні обов'язки, — на строк 4–10 років.

Встановлюючи таку багаторівневу систему, держава прагне збалансувати дві взаємовиразні цілі — охорону суспільних інтересів та справедливий підхід до неповнолітніх — з акцентом на виховний потенціал, можливість ресоціалізації й адаптації. Водночас правова система обмежує ризики зловживань та надмірної жорстокості у ставленні до молодих правопорушників, закладаючи чіткі вікові межі, критерії й гарантії.

Індивідуалізація покарання неповнолітніх ґрунтується на необхідності врахування їхньої вікової, психофізіологічної та морально-психологічної специфіки. Біологічна та соціально-психологічна незрілість у значній мірі обумовлюють поведінкові реакції підлітків: вони більш вразливі до зовнішнього впливу дорослих і однолітків, характеризуються емоційною нестійкістю, імпульсивністю, нестабільністю мотивацій і прагнень. З огляду на це держава передбачає диференційований підхід до кримінально-правового реагування на правопорушення, здійснювані особами, які не досягли повноліття [3, с. 177].

Ці підходи знаходять своє відображення у міжнародних стандартах захисту прав дитини, зокрема в Коментарі Загального порядку № 10 (2007) Комітету ООН з прав дитини, який проголошує, що «найкращі інтереси дитини» повинні бути головним пріоритетом у всіх діях, які стосуються неповнолітніх у контексті кримінальної юстиції. Застосування цього принципу означає, що при призначенні покарання традиційна функція карального впливу поступається місцем відновним і реабілітаційним методам у роботі з дітьми-правопорушниками [3, с. 177].

Відповідно до пункту 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16 квітня 2004 року № 5, при визначенні виду й міри покарання для неповнолітніх суди зобов'язані керуватися принципами законності, справедливості, індивідуалізації та обґрунтованості. При цьому мета кримінального покарання для осіб, які не досягли повноліття, не обмежується лише каральним впливом — важливим є також виправлення особи, її виховання та сприяння соціальній адаптації [4].

Згідно зі статтею 98 Кримінального кодексу України, суди мають право застосовувати до неповнолітніх спеціально встановлені види основних покарань, серед яких — штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт та позбавлення волі на визначений строк. Крім того, закон передбачає можливість призначення додаткових покарань, зокрема штрафу й позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Особливою рисою кримінальної відповідальності неповнолітніх є також застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених статтями 97

та 105 ККУ України. За своєю правовою природою ці заходи різняться залежно від підстав їх застосування. Так, коли застосування заходів виховного характеру передбачене частинами 1 або 2 статті 97, це фактично означає звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (за умови певних обставин). Натомість їх призначення на підставі частини 1 статті 105 ККУ має наслідком звільнення від призначеного покарання, тобто особа визнається винною, але їй не призначається саме покарання, якщо відповідає визначеним умовам [2].

У кримінальному законодавстві України також виділяють два основні типи звільнення неповнолітніх від кримінального впливу:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (стаття 97 ККУ).

2. Звільнення від покарання – наприклад, за статтею 105 ККУ або через закінчення строків давності (стаття 106 ККУ).

У межах першого різновиду звільнення неповнолітніх законодавець виокремлює дві категорії осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру замість призначення кримінального покарання. Перша категорія охоплює тих неповнолітніх, які вперше вчинили правопорушення невеликої тяжкості і які за оцінкою суду можуть бути виправлені без застосування кримінального покарання. Друга категорія – це неповнолітні, котрі досягнули віку кримінальної відповідальності й вчинили суспільно небезпечне діяння, формально кваліфіковане як злочин за Особливою частиною ККУ. У таких випадках суд може замість покарання застосувати один або декілька заходів виховного характеру, орієнтованих на перевиховання та запобігання рецидивам.

Згідно зі статтею 105 Кримінального кодексу України, перелік можливих примусових заходів виховного характеру є вичерпним [2].

Частина 3 статті 105 передбачає, що суд може комбінувати ці заходи залежно від характеру діяння та особистості неповнолітнього.

Окремо закон встановлює наслідки ухилення від виконання таких заходів: згідно з частиною 3 статті 97 ККУ, у разі недотримання неповнолітнім призначених примусових заходів вони можуть бути скасовані, а особу – притягнуто до кримінальної відповідальності на загальних підставах.

Таким чином, навіть при застосуванні найбільш суворих санкцій до неповнолітніх закон підлягає значним модифікаціям – як у межах термінів, так і в умовах призначення (наприклад, виключення для кримінально незначних правопорушень).

Кримінально-правове регулювання відповідальності та покарання неповнолітніх в Україні ґрунтується на принципах гуманізму, індивідуалізації та пріоритету виховного впливу. Законодавець визначив чіткі вікові межі відповідальності (16 років загалом, 14 років – за окремі тяжкі злочини) і встановив вичерпні види покарань, які можуть застосовуватись до осіб, що не досягли повноліття (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі). При цьому застосування найбільш суворих санкцій супроводжується значними обмеженнями: заборона на призначення позбавлення волі при першому вчиненні злочину невеликої тяжкості, обмеження максимального строку ув'язнення для неповнолітніх, права на умовне звільнення та інші пом'якшувальні заходи. Важливу роль відіграють механізми звільнення від відповідальності чи покарання з використанням примусових заходів виховного характеру, а також можливість їх комбінування з урахуванням особистісних рис злочинця. Судова практика та

постанови Пленуму Верховного Суду У країни підкреслюють, що при застосуванні покарання чи заходів виховного характеру має враховуватись не лише характер правопорушення, а й вікові, психологічні й соціальні особливості неповнолітнього, з метою його виправлення, реабілітації та соціальної адаптації.

Список використаних джерел:

1. Нікитюк А. Р. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: імплементація закордонного досвіду в українську практику. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 4. 2024. С. 545-549. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/130>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28.09.2025)
3. Лель Г. В., Іскович В. Ю. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх за кримінальним кодексом України. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 4 (13). С. 174-182. DOI 10.33244/2617-4154.4(13).2023.174-182
4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду від 16 квітня 2004 року № 5. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text> (дата звернення 28.09.2025)
5. Кузьмин Е. Е. Особливості покарання та його призначення неповнолітнім в Україні: спроба узагальнення проблем та узгодження пропозицій. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 9. 2021. С. 342-347. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/85>

Шумик О. М.

здобувач вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Стецюк Н. В.

професор кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У сучасних умовах глобальної нестабільності, зростання воєнних загроз та гібридних викликів для державного суверенітету питання забезпечення національної безпеки набуває особливої актуальності. Україна, перебуваючи у стані збройної агресії, змушена вдосконалювати механізми правового регулювання, спрямовані на захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, а також територіальної цілісності. Саме тому правове визначення та розуміння сутності конституційно-правового режиму воєнного стану виступає важливим елементом функціонування держави в умовах надзвичайних викликів.

В. Цицюра визначає особливий правовий режим як надзвичайний адміністративно-правовий стан, який тимчасово вводиться державними або місцевими органами влади на всій території держави або на її окремих частинах

відповідно до спеціального законодавства. Такий режим застосовується як крайній захід для ліквідації екстремальної ситуації, що не може бути врегульована у звичайному порядку. Його запровадження, як правило, передбачає розширення повноважень державних та місцевих органів влади та супроводжується обмеженням прав і свобод людини і громадянина, а також інтересів юридичних осіб, що підкреслює надзвичайний характер таких заходів і їхню виняткову необхідність у кризових умовах [1, с. 80].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» надає офіційне визначення цього режиму, згідно з яким воєнний стан є особливим правовим режимом, що вводиться на всій території України або в окремих її місцевостях у випадку збройної агресії, загрози нападу чи небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності країни. Запровадження воєнного стану передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування спеціальних повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також для усунення загроз державній незалежності та територіальній цілісності. При цьому законом допускається тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, із обов'язковим зазначенням строку дії таких обмежень [2].

Питання організації державної влади набуває особливої актуальності, оскільки саме від узгодженості дій органів державного управління, військового командування та місцевого самоврядування залежить ефективність функціонування всієї системи державного механізму. Період воєнного стану потребує особливого режиму управління, у межах якого звичайні конституційні повноваження набувають специфічного змісту, спрямованого на забезпечення оборони, підтримання громадського порядку та захист населення.

Головні суб'єкти публічної адміністрації та їхні завдання під час воєнного стану в Україні регулюються Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно зі статтею 1 цього закону, органи державної влади, військового командування, військові адміністрації та місцеве самоврядування наділяються особливими повноваженнями, що дозволяють їм забезпечувати функціонування воєнного режиму. Це передбачає планування та координацію дій, контроль за виконанням заходів, а також своєчасне реагування на загрози національній безпеці та цілісності території держави [2].

Основним елементом системи забезпечення воєнної безпеки є сектор безпеки і оборони України, на який покладено завдання з реалізації оборонної функції держави. Серед його ключових складових Збройні сили України, Національна гвардія та Державна прикордонна служба виконують безпосередньо оборонні функції, забезпечуючи захист держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Проте, одним із викликів є відсутність єдиного нормативного акту, який регламентував би координацію та взаємодію між інститутами сектору безпеки й оборони під час виконання завдань, пов'язаних з обороною держави.

У період воєнного стану військове командування отримує повноваження встановлювати обмеження на вибір місця перебування чи проживання осіб у зоні дії воєнного стану, запроваджувати особливий режим в'їзду та виїзду громадян, обмежувати свободу пересування осіб та транспортних засобів, а також здійснювати перевірку документів і при необхідності проводити огляди речей,

транспорту, службових приміщень і житла громадян для забезпечення безпеки та ефективного контролю над ситуацією [26, с. 218].

Таким чином, під час воєнного стану діяльність усіх гілок влади та управлінських структур підпорядковується надзвичайним умовам і спрямовується на забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави та підтримання порядку. Основна мета такого режиму полягає у швидкому реагуванні на загрози, координації ресурсів та захисті життєво важливих інтересів суспільства. Ефективність воєнного стану залежить від чіткого виконання повноважень, узгоджених дій та здатності органів влади та місцевого самоврядування забезпечувати стабільність і функціонування держави в умовах кризи.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, за якого діяльність держави та суспільства підпорядковується потребам забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та оборони. У таких умовах держава може тимчасово обмежувати окремі права і свободи громадян з метою захисту життя, безпеки населення та стабільності конституційного ладу. Разом з тим навіть у період воєнного стану реалізація прав людини має здійснюватися відповідно до національного та міжнародного законодавства.

Досліджуючи питання прав людини в умовах воєнного стану, М. Корнієнко підкреслює, що запровадження такого режиму не може слугувати підставою для уникнення державою обов'язку забезпечувати права громадян. Він звертає увагу на те, що Конституція України містить спеціальні положення, які регламентують особливості здійснення прав людини під час воєнного стану, і ці норми викладені у розділі II Основного закону, визначаючи межі допустимих обмежень та гарантії їх реалізації навіть у складних надзвичайних умовах [29, с. 29].

Гарантії прав і свобод людини та громадянина становлять ключовий елемент конституційно-правового статусу кожної особи, забезпечуючи реальну можливість реалізації її прав у суспільстві. Вони охоплюють комплекс заходів і механізмів, передбачених Конституцією та іншими законами, спрямованих на захист прав людини від порушень, створення умов для їх ефективного здійснення та відновлення у разі порушення. Завдяки гарантіям забезпечується не лише формальне проголошення прав, а й їх фактичне втілення у правовому, соціальному та політичному житті держави.

Список використаних джерел:

1. Цицюра В.І. Поняття та загальна характеристика особливих правових режимів в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 76-81. http://apnl.dnu.in.ua/4_2024/14.pdf
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://salo.li/46A2570>
4. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>
5. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31.

Юркевич Х. М.

здобувач вищої освіти

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

Науковий керівник:

Забзалюк Д. Є.

завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права,

доктор юридичних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ РЕЧІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У контексті стрімкої цифрової трансформації суспільства, спричиненої, зокрема, геополітичними викликами, технологічним прогресом і експоненційним розвитком ключових технологій, цивільно-правове регулювання режиму окремих об'єктів потребує адаптації та удосконалення. Впровадження у 2023 році приписів ст. 179¹ до Цивільного кодексу України зумовило появу поняття цифрової речі як самостійного об'єкта цивільних прав, що суттєво вирізняє національний підхід порівняно із законодавством багатьох європейських країн, в яких окрема категорія цифрових речей не надто регламентована, а регулювання зосереджене переважно на договірних відносинах щодо цифрового контенту та цифрових послуг.

Метою дослідження є критичний аналіз ст. 179¹ ЦК України та виявлення колізій при віднесенні віртуальних активів і цифрового контенту до цифрових речей. При цьому, згідно з ч. 1 ст. 179¹ ЦК України, цифрова річ – це благо, що створюється та існує виключно в цифровому середовищі та має майнову цінність. До цифрових речей належать, зокрема, віртуальні активи, цифровий контент, а також інші блага, на які поширюються положення зазначеної норми [1]. Своєю чергою, Директива Європейського Союзу (далі – ЄС) 2019/770 дає визначення поняття цифрового контенту як «даних, що виробляються і постачаються в цифровій формі» [2]. Варто зауважити, що підхід вітчизняного законодавця надає таким об'єктам статус самостійних благ. Це створює основу для уніфікації регулювання різноманітних цифрових форм, таких як криптовалюти чи ігрові артефакти, під єдиним поняттям, що спрощує застосування цивільно-правових норм.

Аналіз нормативного визначення надав можливість окремим науковцям виокремити ключові ознаки цифрових речей, серед яких: а) статус блага: цифрова річ не є суто інформаційним об'єктом, а самостійним елементом цивільного обороту, здатним задовольняти майнові потреби; б) майнова цінність як обов'язкова умова: об'єкт повинен мати економічну вартість і брати участь у майнових відносинах, таких як купівля-продаж чи дарування; в) нематеріальний характер: існування виключно у цифровій формі як сукупності даних, коду чи алгоритмів, без фізичної субстанції; г) первинно цифрова природа та залежність від цифрового середовища: об'єкти виникають безпосередньо в цифровій формі, без матеріального аналога, на відміну від сканованих документів. [4]

Позаяк, критичного осмислення потребує включення до цифрових речей віртуальних активів та цифрового контенту. Віртуальні активи, визначені Законом України «Про віртуальні активи» (який набуває чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо

особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами) як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі [5].

Натомість, щодо цифрового контенту, то ст. 2 Директиви (ЄС) 2019/770 надає йому наступне визначення: «цифровий контент означає дані, що створюються і постачаються в цифровій формі, і можуть охоплювати як текстові, аудіовізуальні, так і програмні продукти» [2]. Відтак, цифровий контент, як дані в цифровій формі (комп'ютерні програми, аудіофайли, електронні книги), переважно підпадає під категорії авторського права та, зокрема, ліцензійних відносин.

Загалом, визначення віртуального активу міститься також у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [6], де віртуальний актив трактується як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних чи інвестиційних цілей. Таким чином, між цими двома визначеннями існують суттєві розбіжності, при тому що Закон про запобігання відмиванню вже набрав чинності, а Закон «Про віртуальні активи» – досі ні.

Щодо економічної сутності віртуальних активів одностайності серед науковців немає. Їх розглядають і як електронні гроші, і як товар чи цифровий віртуальний товар, і як фінансовий інструмент чи платіжний засіб тощо.

Тому, для України, як і для багатьох інших країн, доцільними є розробка та впровадження ефективної законодавчої бази задля регулювання окреслених відносин, адже це сприятиме залученню інвестицій, стимулюватиме інноваціям та забезпечуватиме конкурентоспроможність.

Варто підтримати ідею, що віртуальні активи – це справді нове та до певної міри особливе фінансове явище, яке не можна повністю ототожнити з жодною з традиційних категорій, але яке все ж вміщує у собі окремі властивості нематеріальних активів, фінансових інструментів, майна та платіжного засобу.

Також, можна погодитися, що запровадження підкатегорій цифрових речей (наприклад, токенів (цифрові активи, які створюються на базі вже наявної блокчейн-платформи), NFT (нікальний цифровий актив, створений на базі технології блокчейн, який представляє право власності на неповторний об'єкт), ігрових активів та ін.) до Цивільного кодексу України могло б дозволити подолати надто загальне визначення цифрової речі, передбачене ст. 179¹, яке зараз охоплює різноманітний набір об'єктів без належної диференціації. Такий підхід є доцільним для забезпечення точності застосування цивільно-правових норм, оскільки окремі підкатегорії мають особливі ознаки: NFT – унікальність, токени — інвестиційну функцію тощо.

Підсумовуючи, доцільно зауважити, що запровадження поняття цифрової речі в ст. 179¹ ЦК України було прогресивним кроком, що надало цифровим об'єктам режиму самостійних благ. Незважаючи на це, актуальними залишаються дискусії щодо доцільності запровадження окремих підкатегорій (наприклад, токени, NFT тощо). Безумовно, важливо забезпечити належну гармонізацію національного законодавства з правом ЄС (в т.ч. з Директивою 2019/770). При цьому, віртуальні активи як особливе фінансове та правове явище вимагають спеціалізованого і ефективного регулювання для усунення правової невизначеності, що забезпечить ефективний захист учасників цифрового обігу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. European Union. (2019). Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. *Official Journal of the European Union*, L 136, 1–27. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj> (дата звернення: 03.12.2025).
3. Даниленко О. В. Проблема об'єкта цивільних прав: Ретроспективний огляд. *Актуальні проблеми приватного права* : матер. наук.-практ. конф. (присвяч. 94-й річниці В. П. Маслова ; Харків, 19 лютого 2016 р.), Харків: Право, 2016. С. 256–259. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12656> (дата звернення: 03.12.2025).
4. Савчин Р. Поняття та ознаки цифрових речей. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. 2025. № 1. С. 38–45. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2980> (дата звернення: 03.12.2025).
5. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
7. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2023 р. про ринки криптоактивів, зі змінами до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2023. L 150. – С. 40–205. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02023R1114-20240109> (дата звернення: 03.12.2025).

Яремчук В. Д.

доцент кафедри теорії, історії та конституційного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК БАЗОВА ПРАВОВА ЦІННІСТЬ У ПОГЛЯДАХ ЄВГЕНА ЕРЛІХА

Давньоримський правник і державний діяч часів Римської імперії у II ст. н.е. Цельс (повне ім'я – Публій Ювенцій Цельс Тит Ауфідій Геній Северіан) знаний своїм доробком у 39 книг з права. Основна його праця «Дигести», де зібрані закони розташовані за часом їх прийняття. З цього твору 142 фрагменти увійшли до *Corpus iuris civilis* (назва зведення римського цивільного права, укладеного у 528–534 рр. за візантійського імператора Юстиніана I Великого) – Дигестів Юстиніана (збірник витягів з праць римських юристів імператорського періоду), де право

дістало свою назву від слова «справедливість» (*justitio*), оскільки, згідно з визначенням Цельса – *Ius est ars boni et aequi* – Право є мистецтво добра і справедливості.

Термін справедливість за своїми витокami сягає права, позначаючи наявність у соціальному світі правового начала й виражаючи його «правильність, імперативність і необхідність». Апріорі справедливість як базова правова цінність відіграє важливу роль в правовому спілкуванні. Вона стає критерієм як для законодавчої діяльності, так і для правозастосування.

Наприкінці XIX ст. Євген Ерліх (1862-1922) обґрунтував правову доктрину (теорію судового характеру), означену як «живе право», яке протиставив праву позитивному. В її основі – «соціальне право», яке (на відміну від «державного права») міститься у статутах підприємств, спілок підприємців, договорах тощо.

Заперечуючи юридичний позитивізм, що розглядав право лише як сукупність юридичних норм, прийнятих державою, вчений у праці «Основи соціології права» (від нім. «*Grundlegung der Soziologie des Rechts*») (1913) розвинув та обґрунтував свою теорію, згідно з якою юриспруденція не повинна керуватися лише тим, що диктує закон, а має з'ясувати, що відбувається насправді, особливо у випадках, прямо не передбачених законом. Її призначення – пошуки «живого права» у взаєминах індивідів, людських спільнот, об'єднань тощо. А у вступному слові до своєї книги Є.Ерліх наголосив, що «центр ваги розвитку права в наш час, як і в усі часи, лежить не в законодавстві, не в юриспруденції і не в правозастосуванні, а в самому суспільстві».

Ідеї Є. Ерліха конкретизувалися в теорії «вільного права», що в судовій практиці полягала у «вільному правознаходженні» (від нім. *Freie Rechtsfindung*) на основі власного розсуду судді. Вчений наголошував на важливості особистісних чинників, які впливають на прийняття судових рішень, – ціннісних суджень у судовій інтерпретації, соціально-історичного контексту справи, «особистості судді».

Зразковість здійснення правосуддя – результат «особистості», сформованої й зумовленої почуттям справедливості, що ґрунтується на «принципах правової традиції». Недосконалість «особистості» – ймовірність зловживань. Завадити останньому може «суддівська традиція», «культура судового правоутворення». Школа «вільного права» виступала за відповідальність судді за власні рішення, уможливленні його свободою (на відміну від техніцизму).

Разом з тим, як не парадоксально, Є. Ерліх не розглядає справедливість як критерій (мірило, вимоги; ознака, взята за основу класифікації) для визначення самого поняття права. Це пов'язано з його тезою про необхідність проведення межі між «чистою наукою права», або соціологією права, яка займається теоретичним вивченням сутності права, з одного боку, та правознавством, або «практичною юриспруденцією», яка «пристосовує право до особливих потреб правового життя» – з другого. Відповідно, мислитель проводить розмежування між теоретичним і практичним поняттями права, вважаючи, що питання про цінності доречне тільки в рамках другого (у зв'язку з оцінкою інтересів, вибором цілей та пріоритетів тощо). У згаданій праці підкреслює: «Уявлення людей про справедливість залежать від того, що вони роблять метою своїх прагнень; але завданням науки не є

встановлення цілей для людських прагнень – це завдання релігійного письменника чи проповідника, пророка, мораліста, практикуючого юриста, судді чи політика».

Що ж стосується змісту справедливості, то Є. Ерліх притримується етичного скептицизму та наголошує про наявність безлічі рівнозначних «напрямів справедливості» в суспільстві, що й приводить врешті-решт, до правових конфліктів (конфліктів захищених інтересів) та до їх врівноваження в рамках соціального права.

У правовому аспекті справедливість, за Є. Ерліхом, – це процедурна цінність, яка не має будь-якого постійного змісту. Її значення полягає лише у неупередженому вирішенні спорів: спір повинен бути розглянутий стороннім неупередженим арбітром або, якщо спір вирішується самими сторонами, розглянутий так, ніби ухвалене рішення було прийнято незацікавленою особою. Тому в кожному конкретному випадку справедливість має свій специфічний і застосовний тільки до цього казусу зміст. Поряд з такою справедливістю існують і загальні напрями соціальної справедливості (різні уявлення про бажаний порядок розподілу суспільних благ), які конкурують між собою та визначають загальний розвиток соціального права.

Є. Ерліх не зосереджувався на справедливості як на абстрактній моральній категорії, а розглядав її крізь призму своєї теорії «живого права». Його погляд полягає в тому, що справжнє право формується не в законах, а в суспільних відносинах та повсякденному житті, і справедливість є проявом цих живих норм, а не штучних правових догм.

Ящур П. О.

здобувач вищої освіти

(Національної академії внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Мазур І. М.

старший викладач кафедри вогневої підготовки

(Національна академія внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІСЦЕ І РОЛЬ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СИСТЕМІ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

В умовах повномасштабної агресії Російської Федерації та запровадженого в Україні воєнного стану ключовим завданням залишається збереження балансу між захистом державного суверенітету і дотриманням прав людини. Національна поліція діє на внутрішній системі забезпечення безпеки, підтримує публічний порядок, протидіє злочинності, охороняє критичну інфраструктуру, документує воєнні злочини, супроводжує евакуації, взаємодіє з військовими і органами цивільного захисту. Саме для виконання таких функцій недостатньо лише чіткої правової основи, а й необхідний високий стандарт вогневої підготовки, яка є одним з визначальних елементів службової спроможності. Йдеться не про допоміжний розділ навчання, а про фактор, що прямо впливає на національну стійкість: від

влучності, швидкості прийняття рішень і безпечного поводження зі зброєю залежить здатність підрозділів поліції нейтралізувати озброєні загрози, зменшувати жертви серед цивільних, уникати надмірного застосування сили та правових конфліктів.

Конституція України гарантує верховенство права, визначає коло прав і свобод, які не підлягають обмеженню навіть під час воєнного стану, та дозволяє тимчасові обмеження інших прав у межах необхідності [1]. Закон «Про Національну поліцію» окреслює завдання, повноваження та інструменти примусу, а зміни прийняті після впровадження воєнного стану розширили оперативні можливості поліції для протидії диверсійним загрозам, охорони об'єктів, доступу до необхідної інформації для негайного реагування. Така правова рамка покликана поєднати дві вимоги: швидке і рішуче припинення збройної небезпеки та суворе дотримання закону, пропорційності і підконтрольності кожного застосованого заходу [2,3].

Практичний зміст повноважень поліції під час дії правового режиму воєнного стану відрізняється від мирного періоду, адже суттєво зростає кількість спеціальних завдань у прикордонних і прифронтових регіонах, на деокупованих територіях, у районах масованих обстрілів. Пошук і затримання озброєних порушників, супровід конвоїв, охорона місць масового перебування людей, взаємодія зі штурмовими підрозділами, раптові перевірки у зонах ризику – все це потребує стійких навичок ведення вогню при значній концентрації населення, роботи в групі, орієнтування під час стресу і дефіциту інформації [4, с. 230-231]. У таких умовах вогнева підготовка виконує одразу три функції: підвищує бойову стійкість підрозділу, зменшує процесуальні ризики неправомірного застосування зброї, зміцнює довіру населення завдяки керованості й передбачуваності дій правоохоронців.

Зміст вогневої підготовки поліцейського – це не лише базові вправи зі стрільби з пістолета. Сучасна програма має включати роботу з довгоствольною зброєю, переміщення з укриття в укриття, стрільбу з різних позицій і платформ (в пішому порядку, з автомобіля, із-за бар'єру), дії в умовах обмеженої видимості, нічні тренування, заміну магазину під час контакту, стрільбу після фізичного навантаження як елемент імітації стресу. Важливо тренувати командну роботу: розподіл секторів, короткі голосові команди, контроль перехресного вогню, перемикання ролей «контакту–прикриття», синхронізацію з тактичною медициною [5, с. 316-318]. Обов'язковим є правовий модуль: чітке розуміння підстав застосування зброї, винятків під час воєнного стану, фіксації обставин, що виправдовують активне застосування зброї, і алгоритму звітності. Такий міждисциплінарний підхід дає змогу одночасно підвищувати ефективність і знижувати правові ризики.

Також надзвичайно важливою є організація навчального процесу. Воєнний час вимагає також адаптації: збільшення годин на практичні стрільби, впровадження нічних і стресових занять, роботи з різними типами зброї, використання бронезасобів і тактичної медицини.

Перспективи вдосконалення вогневої підготовки полягають у кількох напрямках. По-перше – інфраструктура: розгортання мережі полігонів і

симуляційних центрів із рухомими мішенями, системами відеоаналізу і лазерними тренажерами. По-друге – організація навчального процесу: адже воєнний стан вимагає збільшення годин на практичні вправи зі стрільби, впровадження нічних і стресових занять, роботи з різними типами зброї, використання бронезасобів в курсі підготовки майбутніх поліцейських. По-третє - безпека особового складу: системні заняття з тактичної медицини, психологічна підготовка і програми відновлення, щоб уникати професійного вигорання і знижувати ймовірність помилкових рішень під час стресу.

Отже, вогнева підготовка працівників поліції в умовах воєнного стану – це важливе питання державної стійкості. Належно побудована система навчання та підготовки робить підрозділи керованими, точними і передбачуваними, зменшує шкоду для цивільних, мінімізує правові ризики, підвищує довіру і дає додатковий ресурс обороні держави. Для цього необхідні оновлені відомчі стандарти, стале фінансування навчальної інфраструктури, розширення занять з тактичної медицини та психологічної підготовки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змінами). Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації діяльності поліції в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2123-IX. Голос України. 2022. № 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20>.
4. Зінченко Д.А, Гопко Д.О. Особливості взаємодії національної поліції з іншими органами державної влади в умовах воєнного стану. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 230-231.
5. Шелест Ю. Д. *Вогнева підготовка працівників поліції під час воєнного стану* // Проблеми сучасної поліцейстики: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 2022). Харків, 2022. С. 316–318. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ebd94d8c-f558-4590-9afa-7ec25ede25e8/content>.